Österreichische Nationalbibliothek

digitalisiert mit Google

Budapesti Arvizkönyv. Heckenast Gusztav kiadokönyvaros urnak barati ajandekul Irjak Bajza ... Szerk. baro Eötvös Jozsef (Ofen-Pesther-Ueberschwemmungsbuch)

Heckenast
Pest 1839-1841

Signatur: 55505-B.5
Barcode: +Z168669609
Zitierlink: http://data.onb.ac.at/ABO/%2BZ168669609
Umfang: Bild 1 - 352

Nutzungsbedingungen

Bitte beachten Sie folgende Nutzungsbedingungen: Die Dateien werden Ihnen nur für persönliche, nichtkommerzielle Zwecke zur Verfügung gestellt. Nehmen Sie keine automatisierten Abfragen vor. Nennen Sie die Österreichische Nationalbibliothek in Provenienzangaben. Bei der Weiterverwendung sind Sie selbst für die Einhaltung von Rechten Dritter, z.B. Urheberrechten, verantwortlich.

Hinweis: Das Dokument enthält hinterlegte Textdaten, die eine Suche in der Datei ermöglichen. Diese Textdaten wurden mit einem automatisierten OCR-Verfahren ermittelt und weisen Fehler auf.

55.505-B
ALT

55505-B

354

BUDÁPESTI

ÁRVÍZKÖNYV.

BUDAPESTI
ÁRVIZKÖNYV.

HECKENAST GUSZTÁV
KIADÓ KÖNYVÁROS ÚRNAK BARÁTI AJÁNDÉKUL.

IRJÁK:

BAJZA, BALOGH P., BEZERÉDY AMÁLIA, CSATÓ P., CSÁSZÁR, CZUCZOR, GR. DESSEWFFY A., GR. DESSEWFFY J., DÖBRENTEI G., B. EÖTVÖS J., ERDÉLYI, FÁBIÁN G., FÁY, GAAL, GARAY, GUZMICS, HORVÁTH CYR., PETR. HORVÁTH L., JAKAB, JÓSIKA, KAZINCZY G., KISFALUDY S., KIS J., KIS K., KÖLCSEY, KOVÁCS P., KUNOSS, KUTHY L., LUKÁCS, PAP, PÉCZELY, PULSZKY F., SÁROSY, SCHEDEL F., SZALAY L., SZÉKÁCS, SZEMERE B., SZEMERE P., SZONTAGH G., GR. TELEKI J., GR. TELEKI L., TÓTH L., TREFORT Á., VACHOTT I., VACHOTT S., VAJDA, VÁLLAS, VÖRÖSMARTY, B. WESSELÉNYI M., ZSIVORA, ZSOLDOS I.

SZERKESZTI

B. EÖTVÖS JÓZSEF.

ÖTÖDIK KÖTET.

PESTEN,
KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

MDCCCXLI.

BUDAPESTI

ÁRVÍZKÖNYV.

Ötödik kötet.

TARTALOM *).

MÁRIA' EMLÉKEZETE. SZEMERE BERTALAN. 1
A' CARTHAUSI. B. EÖTVÖS JÓZSEF. HARMADIK RÉSZ. 49
— — — — NEGYEDIK RÉSZ. 277
ROKONRA LELÉS. DÖBRENTEI GÁBOR. 349
MÓZSES VIId. TÖRVÉNYÉNEK MEG NEM TARTÁSA. 350
LEGSZEBB HÖLGY. 351

*) Jegyzés. Hogy a' különben is már 5 kötetre szaporodott munka, tervén külebb ne terjedjen ezt ezzel berekesztjük, 's azon teljes czim iróktól, kik becses munkaikat kezeinkhez küldötték, ezeknek nemközléséért bocsánatot kérünk.

MÁRIA' EMLÉKEZETE.

IRTA

SZEMERE BERTALAN.

Je cesserai de souffrir aussi: mais si je croyois ne la pas revoir dans l'autre vie, ma foible imagination se refuseroit à l'idée du bonheur parfait que je m'y promets.

Rousseau.

Ki Tokajnak magános hegyét messziröl kékelleni látja, akár a' hazaszerzés' nagy ünnepe ragyogjon vissza lelkére, akár a' hires szőlővessző' gerézdes lugosaira emlékezzék, kedv és öröm gyul annak keblében. Csak nekem emelkedik az egy bus pyramisként, melly halott' fölébe épült, és benne, mérföldek' távolábul is, egy sirnak magas és örökös emlékét csak én pillantom meg. Mert mellette szenvedett 's most alatta nyugszik Mária. Lélekben gyakran megszállom sirhalmát. 'S rajta, e' határdombon föld és menny között, kibeszélhetetlen kínok' óráit élem. Nem porait járok én őrzeni, mellyek a' siréival nem sokára elválaszthatlanul összevegyülnek, mert hideg hamvak' illetésinél érezhetné-e a' maradék, hogy azok egykor emésztő tüzben lángoltanak? Inkább ohajtanám rövid élete' szomorú emlékezetét hiven áltadni a' földnek és a' jóknak, nem annyira ő érette ki a' rényt dicsősége nélkül szereté, mint magamért, mert szenvedőnek nincs nagyobb vigasztalás annak tudásánál, hogy fájdalmai által a' siratottnak emlékezete megörökittetik.

I.

De a' sírtul, hozzá ugy is mi hamar vissza kell térni, távozzunk el 's lépjünk közelebb a' bölcsőhöz. Itt megkönnyebbedik a' kebel, mert az élet' kezdete örömnek és reménynek kutfeje, mellyböl hosszu és szerencsés napok' igéretét meritgeti a' halandó, és még onnét végtelennek 's örökké szépnek látszik a' tér, melly fekszik köztte és a' sír között. 'S bár, midőn egy gyermeket nagy jövendő' fényes hirébe látunk öltöztetni, eszünkbe a' testetlen szivárvány jut is, melly a' semmibül lobogó szinekkel vonul fel az ég' boltozatán; de ha bokraiban a' fülmile' fészkét meglelvén, örömmel pillantunk apró fiai közé, mellyek zengő erdőket édes énekkel fognak eltölteni; ha nyári napok' hajnalán gyönyörködve szemléljük zöld lombok közül a' rózsák' gyöngédke bimbóit kipiroslani, mellyek majd kertünkben drága illatot terjesztenek; 's ha a' tavasz' virányain reménytöl 's várakozástul dobogó szivvel tekintünk körül, 's a' mezőknek zölde után arany kalászok' hullámzását, a' fák' virágainak elhullása után gazdag gyümölcsök' termését várjuk, 's lelkünkben egy dúzs ősznek tájéka tünik fel: mi jövendőnek óriás világa nem támadhat képzeletünkben bölcsőjénél egy gyermeknek, mellynek kicsinységébül a' megváltó' isteni nagyságát láttuk kifejleni? Szülék és rokonok e' biztató hittel állanak körülte, 's ha fiu, föld nem terem koszorút, nem világol nap alatt szerencse és dicsőség, mellyet feje körül lebegni nem látnának, 's fejlődő életét egy olly szikrának nézik, mi nőttében egész birodalmakat borítand el hatalmas lángjaival, mellyeknek hevére a' mennyek' kapui megnyilatkoznak. De a' leányt szelidebb alakban, a' liliom' tisztaságában, a' bárány' ártatlanságában, a' kikelet' virágzó szépségében képzelik, mert a' nő nem fellengő

magasságban, sem nem bámulatos tulajdonokkal, hanem a' mindennapi életben mindennap szükséges rények által 's közelségben szerettetik, mint a' föld' többi virága, mit legörömestebb keblünkre tüzünk fel, szerető szivünk' dobogásának körébe.

És szüléinek, kik enyéim is, álmai 's reményei, ugy látszék, teljesedni fognak. Mint égnek ajándéka, eredetének ragyogó jeleivel fekvék ő az örvendő anya' hü karjain. Igy száll alá mennybül a' parányi harmatcsöpp, a' szinnek, mi a' remény' képe, egy világát birva magában, és édes teste alatt megfrissül a' növény, mellyen függ. Lelkében anyjának ehhez hasonló érzés fakadt, midőn kebelén függe ő, 's boldogságának 's reményeinek csak határai tágultak, midőn nevekedtében, tavasznak pillangójakint megszárnyasodva, könnyedén látta lengeni a' kertek' utain; midőn szelidült galamb és gerlicze röpkedvén körülte, benne a' szerelem 's hüség' geniusát hivé lábainál játszadozni; midőn pirosan, vagy kéken, vagy sárgán öltözködve, a' rétek 's gyümölcsösök' magas füvében egy mozgó virágkint szemlélte jönni és menni, 's messziröl egynek gondolá az illatozó szálak közül. Mert Máriának gyermeki élete nem különbözött más gyermekek' életétül. Távolban kéklő hegyeknél végződni hitte a' világot; ha a' lepke' csillogó pora ujjai közt letörlődék, sirt, keservesen de fájdalom nélkül; nappal megelégedve nézgelte a' fellegek' alakodásait a' magasban, 's esténkint kedvvel válogatá magának a' legfényesebb csillagokat; 's ha egy szép gyümölcs, miért esengett, egy mulattató játék mit kért, egy hiú igéret, mit már ekkor gyakran való helyett kellett elfogadnia, nem elégité ki vágyait, örökösen lecsilapitá mind azokat egy szelid álom, mi gyermeknél olly vastag kárpit, melly a' múltbol semmi gondot 's bánatot nem enged álthatni a' jövőbe. De nála e' kor' ártatlanságát ritka báj sugározá körül, 's kik őt

nem ismerék ez időben, alakát ne az életben, hanem a' képzeletben, vagy a' müvészek' gyönyörü képei köztt keressék, vagy azon költők' honában, kik a' pásztori ideálvilágot éneklék meg. Avagy az anyák' álmaiban, hol, mig szerelem melegen hullámzik szivök alatt, a' legszebb gyermekképek szoktak megjelenni; mert anyja ő benne álomképeinek legkedvesbikét látta megvalósodva, és ha ollykor emlékezett, hogy azok mi muló árnyak, mintegy saját elhitetéseül féltékeny örömmel ragadá keblére és gondolá: ó nem, ez való és nem álomkép, 's ez nem fog elmulni!

'S az anyai szeretet nem vak, de hű. Mert ha nyomorék magzatát az anya teljes lelkéből látszik is kedvelni, e' vonzalmának nem inkább forrása-e részvét mint szeretet, nem inkább-e szánat mint gyönyör, 's örömének ragyogása körülte nem olly fénypaizs és külső boriték-e, mivel az ártatlant a' gunyolók' nyilaitol akarja megóvni, 's közepette a' szerencsétlen nem olly ellenmondólag jelen-e meg, mint a' lepke csillogó szárnyain, miken rút teste függ, mint az esti hitvány bogár a' fényben melly körülömli? És nem lebeg-e örökké lelkében azon tündér alak, mellyet nagy fájdalmaiért reménylett? Nem borong-e szive körül homályos bánat, mellyet szült keserü csalódás, 's mellyet lehet mások elöl elrejteni, mint elfelejteni soha sem? De Máriában boldog anyja az ohajtottat kapta meg; mint midőn megjön a' gondolat, melly épen kell. Még titokban sem volt kivánsága. Mindent birt a' jelenben. Sőt még a' jövendő sem háborgatta. Mert ha rózsák' szinében hasad a' hajnal, utána nem egy hosszan és szépen fénylő napot várunk-e, mellytől még a' fellegek is, ha volnának, arany szint nyernek?

Ezek szerint rendkivüli dolgokat róla nem fogtok tőlem hallani, illyenek az ő gyermekségét nem tevék emlé-

kezetessé. 'S ha voltak is tehetségei, mik egy lángelme' sugárkáihoz hasonlitának, ha lelkében, mint a' mély oczeánban, drága kincsek alant ragyogva duzsan fekvének is: épen nem tartozék azon csodagyermekek közé, kik a' hir 's tökély' delére reg nélkül emelkednek, 's az élet' sokféle pályáin ezeknek tündérei gyanánt jelennek meg.

Egyet birt azon magas kegyek közül, mikkel az ég' kedveltei a' sokaságbul kitündökölnek: a' szépséget. 'S mindent látunk a' gyermekben ha szépnek látjuk, mert a' szépségen belül csak jót és jeleset képzelünk, 's azt ugy tekintjük, mint a' kicsinyke rózsabimbót, melly sok édes illattal van tele, bár abbol még semmit nem érezni. 'S ha egy ékes edényt megpillantunk, nem azt hiszszük-e felöle, hogy benne ritka és kedves dolgok tartatnak? A' csillagokban nem azért keressük-e a' mennyet és üdvet, mivel szépen ragyognak reánk? Minden kellemes virágnak kelyhét nem gondoljuk-e megtelve mézzel és jó illattal? Ki szépnek teremtetett, nagy eszközét birja az a' szerencsének és boldogságnak! 'S történt-e veletek, hogy egy kies vidékbe jutván, elbájolva érzétek magatokat 's felkiáltottatok: ez, ez az én lelkem' hazája! 's ráismertetek a' nélkül hogy valaha láttátok volna? Történt-e veletek, hogy egy költeményt olvasván, benne minden helyén 's idejében kifakadt gondolatot és képet és érzeményt ugy fogadtatok, mintha őket már rég óta szerettétek volna? Történt-e veletek, hogy egy hölgyet meglátván, mintegy megvirada lelketekben, 's mintha nem kerestétek de megtaláltátok volna, örvendve hangzék fel szivetekbül: ő az, ő az? Igy érzett, igy volt meglepve, igy szerette meg őt minden, ki egyszer megpillantá, mert őt meglátni és megszeretni egy vala. 'S mi, testvérei is, még szinte gyermekek, némi bámulattal függénk nemesb alakán, 's hajlánk őt ugy tekinteni, mint ki nem tartozik hozzánk, hanem közénk csak mulatni adaték 's tőlünk ismét el fog

vitetni, 's én különösen, hozzá a' szomszéd ág, teljes hasonlóságot vévén észre köztte és azon gyermek köztt, ki képeink' egyik madonnájának ölében mosolygott, 's ez által arczára és lényére szemeimben új varázs ömölvén, a' legártatlanabb 's leghübb vonzalmat kezdém érezni iránta. Rég elmultak gyermeki napjaim, de az érzemény és e' körülállás világos sugárkint él emlékezetemben a' múltbol. 'S azóta látok én minden szép lyánygyermekben 's virágszálban testvéreket, azóta tartom ezeket isten' leggyönyörübb 's legtisztább teremtéseinek e' világon ide len, és soha sem láthatom az oltártáblák és képek' szárnyas angyalait, hogy egyszersmind reá ne emlékezzem.

Képzeljetek egy virágbokorkát egy zöld halmon, — illyen volt ő e' földön; képzeljétek felette kéken boltozni a' tiszta eget ragyogó nappal' közepén, — illyen volt gyermeki élete. Örvendő 's kedves megdöbbenéssel legeltek rajta szemei rokonnak és idegenek, 's minthogy az emberek azt hiszik, a' szépnek párja az életben öröm és szerencse, jósolva mondogaták: e' szép gyermekre mi szép jövendő vár!

II.

Ó mi bájló a' tavasz azon szakában, midőn bimbói virágokká nyilván, a' szépnek 's pompának legmagasb 's legmulékonyabb pontját éri el, midőn minden fa egy magátul nőtt bokrétakint áll a' dombokon, midőn rét és mező szinek' tengerekint hullámzik, 's az egész természet egy nagy virágkehely, kellemes illattal tele; mi gyönyörü a' reg, előlépésének azon rövid pillanatában, midőn a' hajnal' pirulása a' nap' szüz fényével összeolvadván, a' lég,

mellyen keresztül kell látnia mindent a' szemnek, rózsafényben usz, midőn a' reszkető harmatcsöppek' játékos szine szivárványlepelt von a' föld' arczára, midőn egy szeliden ki felé derülő ideálvilágitás' varázsa lobog az újolag mozgásnak indult életen 's vidéken; de mind ennél mennyivel szebb tünemény a' leány, ifjuságának azon első napjaiban, midőn gyermekkorábul fölébredve már az életbe lépett ugyan, de még közel álma' képeitől kisértetik, midőn szemeinek örvendő mosolya a' világot egy nagy kertnek nézi a' boldogság' fájával, midőn annyi homályos reményekkel 's vágyakkal a' való' országának kapuihoz jutván, előtte nyugtalan szivvel, de bizó hitben várakozik, 's midőn hasonló azon virághoz, melly rejtekben neveltetvén, a' többiek közé végre kiültetik, 's szabadban még a' magány' szemérmével érezi magát, körültekint, levelkéi megelevenednek, 's örömében reszket az új világnak. A' szépség és tisztaság és ártatlanság' még e' fénykoszorujában minden leány egy istennéhez hasonlít; a' tiszta lelkü hódoló bámulva pillant fel hozzá, gondolata nem mer nyelvének végén megjelenni, 's keblében az érzés, mint egy elitélt 's megdöbbent bünös, hallgat.

De e' szent körben ők rövid ideig tünnek fel. Csak addig, mig elfelejtik gyermekségök' álmait 's körül nem vétetnek a' világ' hivságaitol, mig lábaik alatt meghajlik a' füszál, mellyre először léptek az élet' mezején, mert az egy hirtelen áltmenetel gyermekkorbul az ifjukorba, az ideálok' egébül a' való' földére, hol sokféle utaival az élet már várakozik rájok, 's közülök egyet választani szükségképen kell, 'S többnyire, kertek' virágaiként, utszélre állanak, hogy látassanak mindenektül 's találja őket egy sorban a' pillangók' költöző serege, avagy magasb helyre tolakodnak, hogy folyton ragyoghassanak a' napfényben, bár igy korábban is fognak meghervadni és elhullani. Kevés vonul csendbe és árnyékba, hol nem fog ugy bá-

multatni, de több örömet ád annak ki fölkeresi, hol nem fog annyira gyönyörködtetni de inkább boldogítani, mert bár színei kevésbbé tündökölnek, de széltül és méhektöl és fénytül megőrzött keblében illat és balzam duzsan találtatik.

'S Mária is e' jobb részt választá magának, a' házi zárt életet, melly, a' remény' hitegető játékának szük kört engedvén, a' sokszori csalatkozás' keserveitül megóv, melly, benne a' legjelesb sem csillogó emlékkel, hanem egyegy titkon elsohajtott áldással jutalmaztatván, még azoknak sem hona, kik a' rényt szeretik ugyan de fényével, hanem pusztán azoké, kik sehol nem vágyván ragyogni, mindentöl kivánnak szerettetni. Ő a' földi fényt nem veté meg, bár ő maga soha nem kereste, a' sokaságot nem gyülölé, bár nem is kedvelte, mert ugy csak beteg lelkek szoktak érezni; őt hajlandóság vonzá egyedül atyafiak 's ismerősek' társaságába, melly a' szivé is. Ollyan volt mint némelly virág, melly a' nap' lángjai elöl lehajtja, 's arra hajtja le fejét, merre az árnyék' hüsét érezi, 's csak este kél föl, midőn fény és zaj' már elmult. Ó ha láttátok volna őt sétálni a' fáktol árnyéklott udvaron, egy vágygyal sem lelkében, melly annak keritvényén tul repült volna; ha láttátok volna tőle olly gonddal és szorgalommal alakítni 's müvelni kertének virágos ágyát, mintha e' kis telek' határain belül esnék egész világa, 's túl rajta semmi sem volna; ha láttátok volna mi boldogság sugárzék szemébül, midőn hol egy galambot hol egy bárányt szoktathatott eledelt venni kezébül, mintha ezzel az életnek minden czélját elérte volna; és ha láttátok volna, a' falu' összegyüjtött pártás hajadonai között ülve, mi gyermeki kedvvel halla tőlök most egy dalt majd egy éneket zengeni, 's mi figyelő arczczal 's mi élvező lélekkel kiséré a' mesélő' beszédének egyszerű folyását: a' megelégedésről egy szép képet nyertetek volna, ha

még azzal nem birtatok. 'S igy természetes, hogy róla sokan hallának de őt csak kevesen ismerék, 's hasonló vala a' kincshez, mellynek híre mindenütt van, de maga kevés helyen; hasonló a' pacsirtához, mellynek hozzánk eljut szép hangja és éneke, de magát ritkán láthatjuk vagy röpkedni körültünk, vagy függni felettünk ta' magasban.

De azt ne gondoljátok, mintha e' korlátolt életmód benne meggátolt volna minden lélekemelkedést, mintha a' falusi 's családélet' parányi körének kedvein 's gondjain kivül másféléket 's magasbakat nem érzett volna; elméje nem volt kötve egy helyhez, mint voltak vágyai, mint volt élete, 's bár mi kis térke elég arra, hogy az ember fejével és szellemével a' csillagok' tiszta vidékeibe fölszálljon. Lelke nem azon tükörhöz hasonlitott, mellyre egy tájkép van festve, és ezen kivül rajta és benne semmit nem láthatni, hanem ahhoz, melly ragyogó felülettel tisztán tündökölvén, minden fény 's napsugárt felfog 's mellyben minden tárgy, mi elébe állittatik, híven megjelen. E' szerint nem fénylett sem szerzett ismeretekkel, sem ollyanokkal, miket valamelly tárgy felül gondolkodás által saját magunkbol merítünk, 's ez nem is nőket illető dicsőség; de hatalmas képességgel volt megajándékozva, mert lelkében a' legmerészebb gondolatok 's legmagasb eszmék megfértek, 's kebele a' legnagyobb érzeményeket megbirta, és nőknek csak ez szükséges, minthogy nélküle bátrabb utait a' férfiaknak, kikkel pedig vagy mint apával vagy mint testvérrel vagy mint férjjel élniök kell, ezeknek és önmagoknak nagy fájdalmára, nem fognák érthetni. Tartozék ő is az embernem' azon legtökélyesb és szeretetre legméltóbb lényeihez, kik az értelmet müvelvén, ártatlanságában 's gyermekdedségében a' szivet is megőrzik, 's hasonlítnak a' folyamhoz, melly egyfelül a' végtelen tengerbe nyulik, hol észnek és erőnek a' hullámokon 's a'

körösleg messze sötétlő partokon dicső pályák nyilnak, másfelül egy szeliden fakadó forráskában végződik, mi körül a' csendes örömek 's remények' gyönge virágai 's zöldei vidámon tenyésznek.

'S boldogságára vált, hogy szellemének sugárai nem áradozának ki felé és széljel haszontalanul, mert annál több ereje maradt belső életének 's erkölcsi tulajdonainak kifejtésére. Nem nagyobbodott ő mindig, mint az üres buborék, de magában mindig teljesedett, mint az ágakon függő gyümölcs belül naponkint édesbedik. 'S ha nem diszlett is a' nőnem' minden rényeivel, ment vala annak minden gyöngéitöl. A' fényüzés' kedvét csak másokban ismerte; nyelvéről soha nem folyt a' hizelgés' álméze; 's ha társaságban rágalmazó beszélt, benne egy hallgatag képhez szóla, mellynek nincs füle meghallgatni, nincs nyelve tovább folytatni. Ábrázatán a' szinlelés' mestersége soha nem vonta föl lepleit, ajkain hazudság még dévajságból sem röppent ki, ugyhogy e' tekintetben hozzá senkit sem hasonlithatok mind azok közül, kiket az életben ismerek; lelke ollyan volt mint az erdei patak, melly tisztasága miatt mélységét vesztvén, feneke a' partok' szinéig fölemelkedik. 'S nőnél vajmi ritka tünemény az ő bátorsága, melly nem külső viseletében nyilatkozék, mert ő itt kedvesen félénk volt, hanem belső elhatározottságában, mi föltételeinknek kőszála; ezért, róla gondolkodván, ne Zriny Ilonára 's Egmont' kedvesére emlékezzetek, kikkel szenvedély ragadtata zászlót, se nem az orleansi szűzre, kit ábrándos hit vezete csatákba: hősisége azon szelid és még is rendíthetlen léleknyugalomban állt, melylyel türte a' szenvedést, hallgatott fájdalmairól 's kiállta a' veszélyes napok' félelmeit. Parányiságok nem mindig találták készen, de mindig a' nagy esetek; türödelme oroszlánhoz volt hasonló, mellyet apró zörrenések körülte megrezzentenek, de nagy veszedelmek' elébe nagy bátor-

sággal száll, 's ereje mellében az ellenség szerint növekedik. De hálántékainak is legdrágább koszorúja, lelkének is legszebb fénye volt az, mi nélkül nincs asszonyiság, a' szemérem; ennek sugáraiból szőttnek látszék termete, mert minden merészebb tekintésre összerezzent, mint némelly virág minden illetésre, még a' szellő' fuvalmaira is összehuzódik. Magányában is ugy érzé magát, mint ki templomban van egyedül, — szent helyen tiszta gondolatokkal. Képzeleteitekben azon rózsabimbók gyanánt tünjék föl, mellyek lombjaik' homályába rejtezvén még innét is pirulva tekintenek ki.

De vajjon győzvén e' előtökbe rajzolni mind azon vonásokat, mikből egész alakát teljesen összeállithatnátok? Egy szó jellemzi őt, ez: nemes; még külséjében is e' szónak szép értelme nyomakodék ki. Én legalább igy érzem azt, ki minden szellemi 's testi fontosabb tulajdonnak személyesitő képét hordom lelkemben, 's mihelyt elmémben valamellyiknek fogalma elővillan, képviselő szobra, véve vagy az életből vagy a' képzeletböl, mellette azonnal megjelen. Ollyan vagyok mint a' régiek, istent teremtvén, annak különös szobrot is adának; 's boszú, szeretet, kellem és a' többi tulajdonok avagy istenek nem mind olly saját és jellemes képalakkal birának-e nálok, mikrül őket jeleik nélkül is meg lehete ismerni? Igy én Socratesben a' bölcset szemlélem, Brutusban a' szabadság lép előmbe, Heraclesben az erőt bámulom, Codrusban a' hazaszeretet áll előttem, Ábrahámban a' hitre pillantok, 's a' megváltóban a' szeretetet látom; de a' nemes mindig csak Mária' képében jelen meg lelkem előtt. Valahányszor e' szót pusztán csak emlittetni is hallom, bennem ellebben alaka. Hinni kezdem, hogy ez eszme, mint egykor a' szeretet, megtestesült, 's testvérem' arczát 's alakát ölté magára.

'S ó vajmi jól történt, hogy az erkölcs' földében mély gyökeret vert magának, mert korán föltámadtak ellene az élet' vészei. Örömei 's reményei egymás után hullongani kezdének mint a' fa' virágai, ha végéhez közeledik a' tavasz; 's keblében a' szenvedés titkosan terjedezett, mint a' föld alatti tüz egy vidéknek zöld mezeje alatt észrevétlen dul, a' nélkül hogy róla valamit tudnának azok, kik fölötte járnak.

Avagy azt hiszitek, mi bú mások' hire nélkül szállja meg a' kebelt, az költött vagy ok nélkül való? Azt hiszitek, a' kin nem lehet mélyebb mint a' seb, miben lángol? vagy pedig hogy kis körben nem lehet sokat és nevezetesen szenvedni? Ó vajha ez igy volna! De a' bánat nem kiván helyet és történetet, csak szivet melly minden mellben van. 'S ritkán jár dicsőséggel és zajjal a' fájdalom, mint a' csörgő kigyó, többnyire mint aspis és skorpio lappangva jön, 's mások nem látván a' csipést, a' szenvedőn kivül mindennek megfoghatatlan a' hervasztó kin. Bút a' sors mindennek ád, de olly korán mint neki, keveseknek szivébe csöppent gyötrelmet. Hasonlitott ő a' virághoz, melly még fel sem nőtt 's már útban van felé a' rút féreg, melly ha végig ment tündöklő levelein, utána meg fog hervadni.

'S ha meggondoljátok, hogy még ezen kivül minden reményei, miket mennél kevesb számmal annál több hévvel ápola lelkében, nyom nélkül álomkint multak el; hogy mind azon vágyakat, mik nélkül nincs kelleme az életnek, csak távolbul 's ugy pillanthatá meg, mint a' vándor a' szép ligetet mellybe nem visz uta, hanem mellette vezet el; hogy ifjuságáról az élet' költői szine és fénye hamar elfordulván, a' szomorú valóban egy őszi kertet talált, nem megujúló de elhervadó virággokkal: csodálkozhatni-e, ha arczának örökös nyugalma mel-

lett, lelkére és kedvére némi árnyék vonula? Ki reményeit 's vágyait veszti el, az egy életet veszt el, 's bár örömei csak képzeltek valának, de miattok való fájdalmakat szenved. Az ő álmai ugyan nem voltak fellengők, mert ő keveset várt, és igy csalódásai sem lehettek kinosak, de egészen sem menttek minden bánattól. Benne egy füszálat nézzetek, melly szerénységében nem esőt kér, csak egy harmat csöppért esd, és ezért is hiában. Lélekállapota hasonló vala azéhoz, ki tengerparton ülvén, a' messze hullámokon feltünő hajókban mindig valami újat és szépet és jót vár, de azok egymás után elsülyednek, mielőtt hozá jutnának. Senki nem állíthatja bizonyosan, hogy valósággal vesztett, — de azért ne érezze magát szegényebbnek? Nem elkietlenedése a' léleknek, ha a, remény' fehér várai összevonulván, ugyan azok benne a' boldogság' sötét romaiként sötéten hevernek? Azonban Mária, kevés pillanatokat kivéve, illy körülállásokban is megtartá vidám elméjét. A' veszteségeknek ő néma emlékköve volt, min azok' nagyságát nem látni följegyezve. Lelkében a' köd, mint a' természetben, alászállt 's arczárol, melly mint a' hegyek' magas orma napfényben tündöklött, vajmi kevesen sejték a' len borongó homályt. Hasonlítom őt a' csillaghoz, melly könnyü felhőkön keresztül mosolyog.

Ó szép volt ő ez életkorában is, 's boldogságra nem kevésbbé méltó most, kifejlett szabad akaratával, mint hajdan, gyermekévei' ártatlanságában. De ég és föld változék körülte! Annak gyültek fellegei, ennek fogytak virágai. A' remények lassankint emlékezetekké váltak.

III.

Láttátok-e a' nyári vidéket, gyümölcseiben 's virágaiban még duzs, zöldében még szép tekintetével, midőn mezeje és ligete és erdeje a' legviritóbb 's legnyájasb szinek' vidámságában mosolyog, tiszta sugáraitol az arany napnak gyönyörüen megvilágíttatván? 'S láttátok-e, csak kevés pillanatok mulva, ugyan azon szép vidék' kies arczát, fényétöl és szineitöl megfosztva, sötéten és szomorúan elborulni, fölébe a' hegyekbül terhes fellegek vonulván, mikbül dörgés hangzik alá 's fekete oldalain a' villámok' lángjai nyilalnak? E' kép hiven ábrázolja Mária' életének akkori szomorú elváltozását, midőn hajdani koszorúját fejéröl letévén, a' szülei házat elhagyta, hogy ennek békén és csendén kivül a' szenvedés' koronáját viselje. Távozásában eredeti ős anyánk' történetének azon szempillantását láttam megújulni, midőn az férjével a' paradicsombul kifelé mene. És mint az nem, ő sem térhetett többé vissza multjának örömeibe. Mert a' paradicsom nem egyéb mint az elmult boldogság' kerte, mellybül kijönni lehet akár mikor, de bele visszamenni soha sem; előtte égő fegyver' képében az istenség' tilalma áll őrt. Egyedül a' sohajoknak engedtetett meg visszarepülniök, hogy belőle mint fájdalmak térjenek meg.

'S ha valaki, hogy mindent megnyerjen mindenét fölteszi és elveszti mindenét; ha örökös boldogságért véli egész élete' szabadságát feláldozni, 's érette csak szakadatlan kínokat nyer; ha a' szerelem' ártatlan rózsaleveleit gondtalan bizalommal szorítja kebléhez, és szivébe véletlenül éles tövisek merülnek: vajjon ismertek-e szenvedést hasonlíthatót annak fájdalmához? 'S e' hasonlít-

hatlan fájdalom villámcsapáskint rohaná meg az ő lelkét. Lábainál a' tó szeliden feküvén, nyugalmas révébül félelem nélkül bocsátkozék hátára, 's midőn róla késő vala visszatérnie, alatta akkor indult háborgásnak, dagadó hullámokkal támadván föl ellene, 's körülte nyitván mély örvényeket; a' sziklatető' magassága alolrul csalogató levén és szomszédságban látszván az éggel, aggodalom nélkül hágott föl reá, 's csak oda fön borzadt el, látván mi szörnyü mélység fölött áll, 's mint jutott veszedelmének szélére a' nélkül, hogy az örökké távol mennyhez közelebb ért volna; a' zöldellő berekbe, mit mulatóul választa magának, örömmel lépett be, 's csak midőn a' lombduzs bokrokban éneklő madarakat keresett és szomorú fejfákat lelt, midőn a' pázsit' füvei közé virágért hajolt és sirokat pillantott meg, akkor vette elszörnyedve észre, hogy egy elfedett temetőben van, hol pihenni sincs más hely mint sír. Oh bár ne léptél volna az igéret' földére, hanem adatván messziről bele pillantanod, határhalmainál inkább meghaltál 's eltemettettél volna, mint illy keservesen megcsalattatál! Ki bus jövendőnek elején áll, az, ha borulatos távolán keresztül vitte szemeit, már némileg érzé kinait is, 's nem többet csak hosszabban szenved ha a' pálya' túl végén tétetik földbe. Mint az utas, ki a' halál' rettegéseit már akkor kiállja, midőn a' partrul a' fellázadt oczeán' indulatos habjait először megpillantja, 's világossá lesz lelkében, hogy nem birván a' rohanó szelekkel, menthetetlenül el fog sülyedni. Illy érzemények várták szegény Máriát új világának határain. Őt a' ragyogó és bánatos holdhoz hasonlithatom, melly a' föld' szélére föllépvén, sötét éjszakától érzi magát körülborongva.

Ne várjátok tőlem' előszámlálását szenvedéseinek egyenkint, sem azt, hogy mély léleksebeit, a' gyötrelmeknek e' feneketlen kutait, egymásután föltakarjam és

megnevezzem, nem mintha irtóznám azoktul, mert ki a' szenvedőt szereti, szereti annak fájdalmait is, sem nem mintha félnék bánatom' új fellángolásátul, kinos napjainak végig menvén hosszú során, mert ki hallgat az még nem felejt; de ha megmutatnám nektek a' kezet, melly öldöklő nyilait eresztgeti ártatlan mellébe, 's ti azt kérdenétek: ki az? 's én kisértetes köd- vagy lángoszlopot előtökbe rajzolnék személyesség nélkül, 's azt mondanám: ő az, vajjon ezzel megelégednétek-e? És én többet még nem szólhatok. Érzem, kik közé sirt helyhezett a' sors, ott isten itélt; kiket e' kis domb választ el, azok között egy élet 's egy világ fekszik. Engedem mulni az időt, anyját a' lélekismeretnek, mi a' magányban nyeri fulánkját, 's hallgatok Máriám' megbocsátó árnyékára, melly mondani látszik: hagyd őt, maradjon névtelenül mint a' szegény ember' sirfája, és mint a' borulat melly szakadásával egy virágzó tartományt pusztított el. De van is a' szenvedésben valami szent, mi elvész belőle, ha izrül izre fejtegettetik. Ezért szenvedéseit az emlékezet' fátyola akkint borítsa el, mint a' halott' tetemeit elfödi a' sír' viruló hantja; rajta csak a' bánat hasson keresztül.

Ki is gyönyörködnék lassu kinain a' szorgalmas méhnek, midőn hálóba tévedvén az undok pók' sok lábai közt hosszan vonaglik? Ki lelné kedvét egy kertben, midőn szelével és jegével és villámaival az égiháború fölibe vonulván, fáinak zöld ágait egyenkint hasogatja meg 's a' rózsáknak és virágoknak ékes leveleit egyenkint tépdesi le, 's elszórja őket szerteszéljel mint az utnak hitvány porát? Kinek volna kivánatos látnia az emésztő lángot istennek egy szép templomán addig dühösködni, miglen oltáraival együtt összedől, 's válik alacsony omladékká mi a' szemnek öröme, a' szivnek vigasztalása volt? De ezek hideg és homályos képek, 's világosbakat és hűbbeket nem választhatok, mert nem akarom hogy a' rény mellett a'

bünnek is emlék épüljön. Oh e' nélkül lelketek' elébe tudnám én idézni az igaz képet, hogy tőle, mint a' bübájos' ablakábul, ijedve lépnétek hátra, és szivetek dobogni kezdene fájdalmában és félelmében. Azonban magam sem ohajtom, hogy élete ugy tünjék föl mint mező csata alatt, midőn azt még sebzettek' nyögése 's holtak' vére tölti be, hanem mint mező csata után, midőn a' vész rajta már áltmenvén, csendes testhalmok' domborai némán jelentik az elmult szomorú időt.

De azért mivel asszony volt 's mivel virághoz hasonlitgatom, benne ne egy erőtlen buzaszálat képzeljetek, melly a' pusztitó szélnek terhe alatt hamar letörik és megdől, hanem egy magas sziklapartot, mellyet a' sötét hullámok vivnak ugyan, de valamennyiszer megrohanják, mind annyiszor visszaesnek róla és lábaihoz borulnak. Bátor és erős lelke a' szenvedésekben megtisztult mint a' lég ha dörgő fergeteg vonult rajta keresztül, 's a' szerencse szelid sugárai között olly magas fenséggel soha nem jelenhetett volna meg, mint a' veszély' villámszerű kilobbanásaiban. Emlékezvén reá, benne egy márványszobort látok, melly egy szörnyü égésben iszonyuan és gyönyörüen világittatik körül a' piros lángoktul, és az, közepette a' lángfénynek, nemes nyugalomban áll. 'S e' dicsőülésben ragyognak mind azok, kik ártatlanul szenvednek és nemesen türnek mint ő. Oh bár ne volna igy! Mert mennél tisztábbak a' szenvedők, annál borongóbb keservtöl szorongattatik a' hiv. 'S megtanulhatja szivünk a' hideg igazságokat, gyönyörködhetik a' szép hasonlatokban, de vajjon megvigasztaltatott-e általok? Mit ért nekem szemlélni, hogy ő hasonlitott a' jó földhöz, melly annál duzsabb kalászokat 's illatos virágokat nyujt, mennél jobban felhasogattatik; mit ért látnom, hogy lelkének szenvedései, mindenik egyegy új rényt hozván elő, hasonlitottak a' csiga' sebeihez, mellyek gyöngyöket teremnek.

Ki őt a' szomoruság' napjaiban nem ismerte, 's nem lehetett titkosb tanúja lélekállapota' folytonos tisztaságának 's örökös mélységének, mellynek egészen fenekére ritkán hat le a' vész, az őt 's az emberi szivet egyik legszebb bár csendes diadalmában nem ismerte; nem látta béketürését kifogyhatatlannak, mint a' gazdag kutfőt, melly annál bővebben foly, mennél gyakrabban merittetik; nem látta erős kebelét, mint árboczos hajót a' lengő vizben, annál egyenesbre emelkedni vitorláival, mennél több teher rakatik reá; és nem látta lelkét hasonlítani a' kiterjesztett éghez, melly annál több csillaggal ragyog mennél nagyobb a' sötétség. Egyszerü megadása, mivel kemény sorsát viselé, 's a' derült-komolyság mellyel veszélyes körében feltünt, azon drága hitnek voltak sugárai, mellyet isten csak az asszonyoknak ada, 's nálok észnek, bátorságnak, erőnek 's mind annak gazdag pótléka, mit pályájok' viszontagságaiban támaszul 's vigasztalóul viszont a' férfiak nyertek. Azonban ő bátor is vala, nem hidegen, de tiszteletre méltó nyugalommal szenvedni, 's ha eszembe jutnak szorongásaink miatta és ő, bátor csendében: az erős tölgy tünik fel képzeletemben, melly meg sem mozdul, mig körülte a' csemeték reszketnek. Lemondása minden örömekrül 's vágyakrol, mik nélkül élete egy szintelen homályos rajzolattá vált, a' legszivesb áldozat volt, hasonló azon nagylelkü fejedelméhez, ki birodalmának szebb felét engedi oda, csakhogy alattvalóinak a' békét megőrizze. De hasztalan volt az áldozat, mert nemtelen volt az ellenség. Ő nem szünt meg szenvedni. Sebe ha nem volt is nagy és hires sem, de örökös. 'S némelly sziv olly gazdag szenvedésekben, mint vizben némelly föld; egy karczolás rajta örökös forrást nyit. Valóban, ő a' léleknagyság' sok jeleivel fénylett. Már nem bizott és nem reménylt, és kétségbe még sem esett. Csillogóbb 's ügyesb viselettel találkozám az életben, de rényesb és nemesb viselettel soha sem. Előt-

tem azonban jellemének legistenibb 's legmegrázóbb vonása, mi szérint bánatát 's kinait kedvesei elöl mindig igyekezett eltitkolgatni; csakhogy ne lássuk a' tört, mélyebben üté szivébe. Lelkében a' fájdalmak mások' szemei elöl elsülyedének, mint az álgyu' golyói a' puha földben, melly azoknak elmerülése után fölötte ujra összeforr, 's helyökön mosolygó zöld mezőt hajt. Oh nálunknál magasb lény valál te, ki megvetvén a' dicsőséget mi a' szenvedésekkel jár, azoknak nagy részét titokkint birtad vinni a' sirba. Türtél 's hallgattál! Mert nem akarál minket megszomoritani. Pedig jól esett volna panaszkodnod, mert ez a' szenvedés' természete. Emlékezzetek egy ó kori szenvedő szoborra, melly az élők' kinait holt kebelbe zárja.

De e' zárkodásban annál jobban összesürüdtek a' kinok' lángjai 's emésztőbb lőn a' szenvedés; mert nem érzéketlenség hanem küzdő erő volt arczán a' nyugalom, a' hallgatás nála nem a' bánat' távollétét hanem nagyságát jelenté, 's ember volt ő is, ki lehet ugyan elég erős a' legnagyobb fájdalmat eltürni, de nem képes magát a' legcsekélyebb bú iránt érzéktelenné tenni. Magányában valának is pillanatai, mellyekben remegett mint az előfa mikor az, kevéssel kidőlése előtt, az utósó csapások alatt meg megrendül. 'S midőn a' hervadás' fuvalma megilleté szivét, sirt. Hogy' ne is sirt volna kinek mindig azt kellett kivánnia életében, mi nem teljesedett, boldogságot mikor egészséges volt, egészséget mikor már boldog lehetett volna, — 's szerencsétlen az, kire akkor ragyognak a' szerencse' sugárai, midőn reá már a' halál' veté árnyékát, mint kegyetlen az, ki akkor javul meg, midőn jósága, szörnyü kinul, egy haldoklóban gerjeszti föl az élet' vágyait; hogy' ne is sirt volna, olly szép, olly ifju 's olly boldogtalan, borongó multjában alig látván valami örömet, 's lévén jövendő nélkül, kivéve azt melly a' siron tul van! Szegény szerencsétlen Máriám! Az ég maga gyuj-

tá meg a' rény' világát kebledben, 's fénytoronkint beállitott egy háborgó tengerbe. És gyönyörködék müvének erejében. De midőn látta, hogy a' vivó hullámok veszedelmesen megrongáltak, öndicsőségét akarván benned megtartani, saját villámát sujtotta reád, 's igy leomlál a' nélkül hogy meggyőzettél volna. Ég és föld rád rohant; de a' föld megtámadt hogy elveszítsen, az ég lerontott hogy megtartson.

Oh ne kivánjátok tőlem hogy a' haldokló Máriához vezesselek! Bár én is tudnám felejteni. Mert még is legrettenetesebb a' halás' pillanata. Nem a' kín miatt, mert ennél láthattatok nagyobb kínt, hanem változhatlansága miatt. A' szeretett lény szemünk előtt vitetik a' haboktul közelebb közelebb a' borzasztó örvény' sötét öbléhez, 's imádkozván haszontalan, mentségére nem tehetünk mást mint sirva nézni örökös elmerülését; előttünk látjuk az áldozatot egy meredek sziklaoldalon hullani lejebb és lejebb a' feneketlen mélységbe, 's csak sikolthatunk de nem segíthetünk. Megszédülvén e' látványon, elméneket őrülés környékezi. Lelkünk fölzendül a' gondviselésre. De az ég ellen, mellyre föltekinteni is alig birunk 's mellynek napszemeit a' mienk ki nem állhatja, mit tehetünk mi? Mit csinálunk a' bérczczel, melly egy mérföldnyire fölnyulva, magasbol lehullt egyik kövével megsértett? Ki a' változhatlan ellen küzd, isten arra a' legszörnyebb büntetést küldi: tehetetlensége' érzését. 'S melly fájdalom a' szivet e' meggyőzödés után rohanja meg, gyógyithatlan az, hasonló a' tüzhöz melly olthatlan; nem fuvja el rólad, ha beléd kapott, a' legsebesebb szél, hasztalan merülsz a' tenger' hullámaiba, hiában veted magad' a' hideg ész' kegyetlenül taposó lábai alá, csak ugy vesz rajta diadalmat, ha földet hánysz reá 's alatta fekszel — a' sírban. 'S ekkor érezzük hogy vannak pillanatok, mikben nehezebb élni és könnyebb volna meghalni, mert a'

sors előbb kedvét veszi el az embernek 's aztán életét, 's igy cselekszi hogy mi azt, mint illatlan virágot, könnyen oda adjuk; oh ekkor érezzük hogy az indek' szokása, kimulni együtt kedveseikkel, nem olly természet elleni mint vélik az öröm és szerencse' kedveltei. Mert bár ellenkezzék az észszel, nem egyezik-e az érzéssel? A' fájdalom és bánat' első napjaiban nem kínosb-e élni kedvelteink nélkül, 's nem lenne-e édesb nyugonni lelkünk' párjával? 'S ha az ég meghallgatná a' szivek' ahitatát a' sírok körül, vajjon nem bocsáttatnék-e csak kevésbe a' halott egyedül? Mert az embernek ott van hazája, hol kedvesei vannak, 's ha őket nem látjuk a' földön 's nem hihetjük hogy az égben vannak: utánok 's hozzájok örömmel szállunk a' sír' barlangjába is.

Inkább elkisérlek titeket a' teritőhöz, hogy már fölkészülve lássátok meg a' sír' fehér de szép mennyasszonyát, bár mellette én azon szent borzadást érzem, mellyel egy szörnyü alpcsucs előtt állok, mi előttem, hóba öltözködve, szép kisértetkint a' felhőkbe emelkedik 's azokban titokteljesen elvész. Miként fejedelmek' kriptáiban 's ravatalain a' márványszobrokat láttam, ugy feküdt ő ott, valami mennyei méltósággal de kevélység nélkül, nyugodtan, nemesen, némán és fehéren mint azok. Még ajkai is fehérek voltak; semmi szin nem találtaték rajta, mi szoborhozi hasonlóságát megzavarta volna, kivéve feje körül az apró rózsákat mikkel, mint egy szent kép 's mint egy remeknek itélt mü, körülkoszoruztatott. 'S arcza egész nemességében kitünt. Az a' gyönyörü szabásu orr, mi középet tart a' római 's görög köztt, az a' nemes alaku fej 's görög metszetü szem, két szivárványnyal felette, melly ott csak árnyéknak tetszék. És semmi indulat arczán, de a' legtisztább nyugalom, öröm mint bánat, kedv mint bú nélkül, mint képe egy angyalnak, ki isten' szine előtt mély és szelid alázattal jelen meg liliomot tartva

kezében. Ő birt ritka és fénylő kellemekkel, de azok most mind elenyésztek, hanem valami újak 's másfélék tüntek fel rajta, mint midőn a' szines és virágos tavasz 's nyár elmulván, a' vidék' szépsége a' tél' havában fehérre általváltozik. Képzelni sem tudtam, hogy a' szép a' halálban igy megdicsőülhessen. Mert a' fájdalom 's kin a' haldokló' ábrázatán nem a' halál, az élet az, feloszlása' pillanatában; a' halál ez innepi csönd, e' kietlen szépség, ez isteni nyugalom, mi által az asszony mintegy megszenteltnek látszik. 'S ha soha nem láttam halottat illy bájlón, azonban épen nem az élő' kellemeivel; most lön világossá lelkemben az is, hogy a' halálnak is megvan saját szépsége, 's ki a' halottat földileg szépnek faragja, az csak botránkoztat. Kell lenni valami siron túli fénynek, melly a' halottra titkos utakon veti sugárait, 's annak hajnalát látjuk mi tündökleni új angyalának homlokán.

Vajjon értitek-e már, mit akarok mondani? Tudtok-e képzelni egy királyi fenségü nőt, sem derülten, sem borultan, aludva szépen de nem álmodva semmit, nem élve de még sem halva, hanem gyönyörüen nyugodva márvány képkint, melly nem undorít mert hiszen meg nem halhatott, azonban hidegségében is ugy látszik feküdni, mintha az élet után csak pihenne. Szerelmünket még birja mintha élne, de egyszersmind vallásos érzéssel állunk mellette mintha már egy volna az angyalok közül. Oh nem, kik őt nem láttátok, e' csodálatos érzést ti nem fogjátok ismerni, lassankint már lelkemböl is kipárolog mint a' jó illat, sem nem fogjátok őt képzeleteitekben igy elővarázsolhatni; nekem magamnak is nem mindig jelen meg emlékezetemben.

'S igy válánk mi el tőle én és leghübb anyja, ki most másodszor érezi vérző szivvel, mi kegyetlenül forgattatik fel a' rend, mi szerint intézte az életben reményeit. Mert

azt reményli az anya, 's oka van nem reményleni másképen, hogy gyermekei halálágya körül fognak állani, koporsóját sorban követik, sirját virággal ültetik be; azonban ugy hozza magával á' sors, száradt karjain ő emelgeti ifjan elerőtlenedett beteg magzatait, 's mi helyet és koporsót magának néze ki, szülötteinek kénytelen engedni. ‚Támaszaim lesztek', igy szólt hozzájok; ‚Halottaid lesznek', igy végzett a' sors. 'S láttam, az asszony' bója mint különbözik a' férfiétol, és csodáltam azt. Az tud sirni és jajgatni, de tud szólani is, 's bánatában még fuldoklik és hüsége már kezd gondoskodni, a' nélkül hogy sirni megszünne. Bújában a' férfi mint a' márványlap, melly önterhe alatt a' vizben fenekre sülyed; de az asszony sajkakint fen lebeg a' habszinen, 's hányja a' vész de nem haszonvehetetlen. Erejök gyöngeségökben áll. Szegény anya, bámultalak én téged, de borzadoztam is fájdalmad' nagyságán, eszembe jutván hogy most és itt emlékezel, mi nem valót szólál, midőn a' szép gyermeket e' mondással nyomád kebledhez: nem, ez való és nem álomkép, 's ez nem fog elmulni. Ime, álom volt ő csakugyan, 's az álomnak vége van!

De kisebb nem vala keblemnek saját fájdalma sem, mert nem szenved többet ki két felnőtt magzatát temette el, mint ki két szeretett testvérét élte tul. 'S vajjon a' szüléket is tul élendem-e? Oh rettenetes gondolat, csak azért maradni életben, hogy kiket szerettünk azokat mind mi temessük el. Ti, ketten, már nem fogjátok velem siratni őket; én itt egyedül kisérem könyezve a' sír' szájához, 's ti a' tul parton a' mennynek határain vártok reájok. Mi különböző sors! 'S a' hosszabb szenvedés mivel fog nekem megjutalmaztatni, mert igazságnak kell lenni az égben? Talán hosszabb élettel? De hiszen ez a' szenvedésnek lenne hosszabbitása? Oh mert egy nagy hazudság a' föld, az élet csak máza a' halálnak, az örüm csak szine

a' bánatnak, a' remény csak fénye a' csalódásnak, egy fa melly rohadtában világlik. Kedveseink mint köd 's délibáb hirtelen elmulnak, az öröm is ellebben, keresed nyomát és az mint szellőnek és sugárnak nincs; ellenben a' sír benne soká sülyed el, a' fájdalom' sebét mig élünk viseljük, 's csak tapintsuk 's érezni fogjuk valóságát örökké. Ha a' sírok összehordatnának, akkor bámulnátok el mikép e' földnek kis része előkert, a' többi egy roppant temető. De most élet és halál össze van hintve, 's kevesen látják, mert mélyen és tartósan kevesen éreznek, hogy száradt fa az mit zöldével beföd a' borostyán, hogy a' virágzó füben egymást éri a' sok apró halál, hogy még az a' szép fény is melly estve a' mezőn lobog, holtak' virága. Boldogtalan ki hosszan él, a' többieknek sirásója az! 'S hol van olly iszonyu mag mint a' holt ember? Földbe takarittatván nem ez termi-e a' leglángolóbb fájdalmat, a' legsürübb kínt, 's a' legtartósb bút? Oh szörnyü magvető vagy te, sirásó! Örömed' rejted a' földbe, 's olly bő bánat kél belőle, melly munkát egész életedre ád. 'S e' szomoru kötelesség vár reám már ezen tul. Elborultam árnyékká. Rajtam nem fénylik egyéb, mint két emlékgyürü két halott testvértöl. Kezem' ékességeit szivem' fájdalmai teszik. Lesz ki irigylendi szép köveit. Szerencsétlen irígy! nem tudja hogy ez két ragyogó szeme azon láthatatlan rablánczcnak, mivel a' bánathoz vagyok kötözve. Valóban, még most is megfoghatlan nekem, miként birtam tőle megválni, tudván hogy őt többé soha nem látom, 's miért nem néztem meg újra és ismét és végtelenül, hogy ne én jöttem volna el, de érette jött volna el a' sír, 's ő ragadta volna magával zsákmányát. De oh nincs olly kegyetlen 's hatalmas csodaszörny a' föld' hátán mint a' sír; meg sem mozdul fektéböl, 's legkedvesbeinket mi magunk viszszük táplálékul telhetetlen méhébe.

Födje hallgatás mit én ekkor szenvedtem. Mert jól tudom én hogy a' világ' a' csigának kínait csak gyöngyeiben, az embernek fájdalmait csak képeiben szereti, jól tudom én, hogy a' leirt szenvedés hasonló a' lefestett hajótöréshez 's gyuladáshoz a' tenger' közepén, melly mennél rettenetesb képet ád, másokat annál jobban gyönyörködtet. Meleg könyeink idegen keblekre hullva kövekké fagynak, 's mi bennök égő láng volt, játszó szinekké változik. Oh hogy a' léleknek nincs tüköre, mint van a' testnek, hogy megmutathatnám: ime nézzétek, ez az én örömem, ez az én bánatom.

'S megsiratták őt mindenek kik ismerték. A' falu' jámbor népe is tódulva jött, nem hires könyeket de melegeket sirt, dicsőséget azok nem adnak de áldást, 's az egész nem sugároz fényt de hűséget jelent. Mert ő a' néptül közönségesen szerettetett, nem mivel talán bőkezüen oszta javakat, mert illy gazdagsággal nem birt, hanem mivel lételét vagy nem tudá, mint a' nemtőét, bár az őrködik felette, vagy csak jóságát érezé. Gyakran sem beszélt vele de mindig szivesen, udvarán kivül sem kereste fel sokszor, de itt egyenlő születésü testvérekép fogadta. Nem szükség nagyokat müvelni, hogy könyezetlenül ne szálljunk sírba; elég érezni nemesen magunkban 's bánni igazságosan másokkal. Ki még ártatlanul is szenvedett mint ő, az feledtetni sem fog olly hamar. 'S e' nép tanúja volt szenvedéseinek 's látta őt, a' bútol emésztetvén, hasonlítani a' fához, mellynek levelei nyár' elején mind megsárgulnak. 'S lehullnak az ősz' megjötte előtt, 's a' fa kidől vészek nélkül.

'S most érzem: mi bölcs vala a' régiek' szokása, temetkezni az egyház körül. A' kegyesnek és vallásosnak, vég pillanatában, vigasztalásul szolgál, hogy egykor az istenitisztelet' közelében nyugodhatik, mintha itt, az imád-

ság' forrásánál 's a' zengő énekek' szent csörgedezésénél bántatlanabbul fogna fekhetni; az élőknek pedig édes és jóltevő bánatot szerez kedveseik 's ismerőseik' sírhalmai köztt járni az ahitat' helyére. Mert az emberlélekben minden szép és jó csendes szenvedés' melege alatt érik meg. Mária most régi sírok köztt domboru kriptában fekszik, közel az egyház' ajtajának küszöbéhez. Sokáig fognak rá emlékezni, kik oda bejárnak. Ha rosz voltál volna, sok átok hullana hamvaidra, minthogy jó valál, siród' halmának az áldásoktul magasra kell fölemelkedni.

'S kérsz-e más emléket? Oh nem, én jól tudom. Talán fölébe még csak azt kivánod, hogy néha dombján érezzed gyermeked', miután melleden nem viselheted. Te mint gyökér ben leszesz a' földben, 's ő mint virágod fog a' napfényben diszleni.

Mi pedig, kik itt maradánk, igyekezünk magunkat vigasztalni a' viszont találkozás' homályos képeivel. Mert ha soha nem gondolkodtunk volna is a' jövendő életrül, eszünkbe jut az kedveseink' koporsójánál. 'S keresem én is a' bölcset, ki tökéletesen meggyőzzön arrol, hogy feltámadunk, hogy mi támadunk fel és ugy, miként azt a' szenvedő Jób hivé. Mert bár van hitem, 's e' hittöl nem szeretnék megfosztatni, vizsgálódásimban néha még is borúkba merülök, mikböl kiszabadulni nincs más mód, mint nem vizsgálódni. 'S a' vizsgálatot tehát nem állaná ki e' hit? Elménk több jeleit találja benne a' kételynek, sem mint a' bizonyosságnak? 'S miért engedtetik többet látnunk az árnyékbol ha több a' fény? Talán a' test végre is hasonló az órához; midőn minden részecskéje megkészült, megkezdi járását, mikor a' test teljesen kifejlett, elkezdi életét. 'S e' szerint nem más az élet' enyészete, mint az óra' mozgásaé; mindkettő akkor szün meg, ha alkotó részei elkoptak. 'S hol keresed ekkor a' halhatat-

lanságot? Ha a' test bizonyos alakban és szerkezetben maga az élet, ugy ne hidd a' testtöl külön válhatónak az életet, melly az összeomlott testhalomrul pára vagy illat vagy fénykint elröppenhet; igy ki megholt végkép megszünt élni, 's ép azzal te többé sem földön sem égben nem találkozol, hacsak hamvaiból ugyan azon test nem áll elő, mi képzelhetetlen. Mert azok eledelei lesznek a' föld' férgeinek, a' mezők' rózsáinak, az ég' felhőinek, 's millió elágazással szétszivárognak a' természet' mindhárom országaiba. Két ember' sorsának képe két virágszál. Magot terem mindenik 's abbol ismét virág kél, de ugyan azon két virágszál soha sem jön újra elő, sem egymással soha nem találkozik. De ha a' test' ismert alaka elvész a' sírban, kedveseinkre miként is ismerhetnénk a' jövő életben? Kit fogok én ott testvéremnek szólitani, 's ha nevét kiáltozom, ki ért róla, ki jelen meg nekem? Azonban ha a' földet 's alakait a' tulra is teszszük, nem maradtunk-e a' földön, 's ha ellenben az alakoktul eltávozunk, nem találjuk-e magunkat végtelen ürben? Ha pedig az élet nem egy a' testtel, hanem ettül különböző 's az valamelly fényoczeánba visszafoly, azon alak nélkül mellyben itt nekünk megjelent, nem válik-e ismeretlenné az ismeretlenben, 's ki választja el egymástol a' fény' sugárait, ki különbözteti meg egymástól az oczeán' csöppeit? E' szerint a' jövendő' kapuját, mellyet a' hit rajzól előnkbe, bün nélkül tarthatjuk csalékony képnek. Illethetlen lévén, ugy lehet az festmény mint valóság. Mert e' távolbul itélhetünk-e róla? 'S ha az utóbbit hiszszük nem innét van-e, mert ezt ohajtjuk, 's mert veszténk kedveseket, kiket szeretnénk viszont meglátni?

De oh vajjon lettem-e vagy bölcsebb vagy boldogabb a' kétely' sötét partjára ekkép kiállván. Feláldoztam a' hitet kevélyen az észnek. 'S érette azt nyertem, hogy annak nyugtató vigasztalását is elvesztém a' nélkül, hogy

többet tudnék a' hivőknél. 'S ha azt mondván nekiek: a' ti hitetek költemény, nem állhat meg az ész előtt, ők azt kérdik: 's mit tudsz te? mit fogok felelni? Ők semmit nem tudnak de hisznek, nekem pedig nincs sem tudásom, mi nem mindig nyugtat meg, sem hitem, mi mindig megvigasztal.

Oh nem, az emberiségnek az vala legnagyobb jóltevője, ki a' halhatatlanságra megtanitá. Ha mese volna is, ez az mi legközelebb áll a' valóhoz; ha hazudság volna is, ez egyetlen az mi nem szül új bünt, hanem anyja sok rénynek; ha álom volna is és csalódás, ez egyedül az, minek ölében bátran renghetünk, mert soha nem szün meg az lenni.

'S ha a' remény elhágy is, velünk marad az emlékezet. Nehezen engedi a' szerető sziv magát szerelmétöl elválasztatni; ha nem birhat, reményl, 's ha nem is reménylhet, emlékezik. Ezért boldog ki hamar nem vigasztalódik, de azért is, mivel csak az becsülheti magát ki tartósan emlékezik. Mert kiben hüség nincs abban szeretet sem volt, melly szül minden rényt; kik hamar felejtenek azokban indulat lakik, mi a' bünnek gyökere. Kiben pedig szeretet van az még ismerősét sem fogja könynyen felejteni, mint kiben indulat él, azok legkedvesbeikrül sem fognak soká emlékezni. Mert örök a' rény 's mind az mi rá épült, 's mulékony az indulat és mind az mi belöle sarjazott. De nem is tudom én azokat érteni, kik az illy bánat' feledésében nagy lelket keresnek; kinek bánata nem kedves, az nem is vesztett, mert ki kedvest veszte, az bizonyosan ragaszkodni fog emlékezetéhez mi nincs bánat nélkül. Bújával a' legerősb lélek is a' szomorúfüzhöz hasonlíthat, mellynek törzsöke égnek egyenesedik, de ágai szomorúan hullanak le a' tövénél fekvő sírra. 'S kétszer halt meg ki elfelejtetett. Mert az ember'

neve és híre *életében* hasonló az ércz haranghoz, melly a' toronyban magasan függ 's elhangzik messzire; de ha *meghalt*, napról napra mulik emlékezete, mint a' harang' zengése midőn lehulla a' magasbul 's a' nép' mondái szerint alább alább sülyed a' földbe, mindig megkondulva. 'S esztendők mulva, bár sülyedezzen alább, csendülése nem hat föl; 's így tünik el neve 's híre is a' halottnak, ha ez az időben, mint amaz a' földben mélyen alá merült. De én, oh Mária, soha nem szünök meg reád emlékezni; sírdombod' sülyedése csak közelebb visz hamvaidhoz engemet. 'S ha a' fü, melly feletted nőtt, egyszer már elhervada is, emlékezeted' még nem fertőztetém meg hideg sohajtással, 's képeddel lelkemben egyszer sem találkozám fájdalom nélkül, mint szoktunk régi ismerőssel, ki mellett hidegen elsietünk. Keblemen a' bánat kőszál, mi nem mozdul olly könnyen. Az élet' kedvei 's örömei nem birták még visszafoglalni lelkemet. Oh még gyakran hasonlít szomorú belsőm egy csendes házhoz, mellyből minden ki van ürítve, csak közepén áll *egy koporsó*. Köröskörül semmi.

De ha a' föld 's az emberek elfeledkeznének is rólad, az ég megjegyze már tégedet. Annak emlékeül hogy sokat szenvedtél, kelle neked olly nagy jel mellé temettetned. Alacsony koporsódnak Tokaj' szép hegye lön pyramisa. Neved ugyan nincs rá vésve, de magas teteje messziröl a' kinek szemébe fog kékelleni, mind az, ha ismert tégedet 's halla szenvedéseidröl, általa emlékeztetve érezi magát szivében: *ott nyugszik Mária!*

SZEMERE BERTALAN.

A' CARTHAUSI.

IRTA

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF.

HARMADIK RÉSZ.

XXXVII.

Éjfél elmúlt; az egen lát szétfoszlott fellegek száguldanak, 's a' hold néha felmerülve sötét fátyolából, halvány világot terjeszt láthatáromon. Minden hallgat — csak befagyott ablakom' rezgése 's az éjszaki szél, melly néha hosszú jajgatásként felszólal, szakitják félbe a' nagy, véghetlen csendet. — Lelkem szomorú. — Szomorú mint a' tér, mellynek elfonyadt virágozását a' tél eltakarta hóleplével, mint a' borongós ég, mellynek ködéből csak itt ott merülnek ki egyes csillagok, mint e' nagy téli természet, mellynek romjai között e' sziv rokonnak érzi magát.

Szegény elfagyott föld, mi szép valál tavaszi napjaidban! miként emelkedék minden kebel bájló csudáid előtt! A' magas hegy ezeredes nagyságát eltakarva új virágozással, a' nyájas völgy 's tiszta folyója, a' hatalmas fejlődés a' magas tölgytől a' legkisebb füszálig, 's a' merre csak fordúlánk mindenütt zöld és virágozás, mindenütt egy boldog teremtmény, öröm' zajgó hangjai határidon, és most — Hová tüntek el virágaid, hol a' pacsirta' csattogó gyönyöréneke, hol tiszta eged's meleg sugárai? — Eltüntek — eltünt minden, mi szép, mi bajló vala határidon, 's te kopáran, télileg elhagyatva állsz, méltó tanyája a' szegény emberi szivnek, hogy szenvedé-

sei vigasztalást vagy legalább rokon fájdalmakat találjanak fonyadásod között.

Oh ki mint féreg csak egy napi életre születnék! Ki ébredve a' nap' első sugárinál, elhalna midőn a' nap a' hegyek megett leáldozik, ki nem látva egy pár bimbó' fejledésénél, nem hallva a' madárkák' víg énekénél egyebet, elmehetne a' nélkül hogy sejditené, hogy e' fényes napra éj, e' virágdús tavaszra tél, a' nyájas korra, mellyben ő olly boldog, olly erősnek gondolá magát, bánat' 's gyengeség' évei fognak következni; mi nagy, mi dicsőnek gondolhatná e' világot! — Oh hidd el barátom, tovább élünk mint kellene! Lehetnek 's vannak kivételek, távol állitott édenekben boldogok lehetnek, de a' többség túl éli szerencséjét, 's kevés van köztünk, kiket ha a' halálra gondolunk, az öröm mellytől válnunk kell 's nem inkább azon gondolat töltene remegéssel, hogy még eddig nem éldelénk! kiknek, egy év' határához érve, nem jutna eszökbe — mint nékem most — hogy jobb volna ha az év, mellynek első napja pirúlva láthatárukhoz közelit, inkább sirok, mint gondterhelt fejek felett vonulna át. Az év' vég éjszakája vonul a' földön át, kevésre az óra elperczegé utolsó pillanatjait, 's az emberi nem új szám alatt kezdi régi történetét! Az év elmúlt 's minden kebel könnyülve érzi terhét, — az év kezdődik 's minden szív újra elkezdi reményeit: mintha az új év nem ugyan azon téli éjjel kezdődnék, mellyel a' régi végződött, mintha kalendáriomával változtatni lehetne a' szívet, vagy kiszakitani multjának szomorú jegyzékeit.

Szegény emberek! évekre osztjátok élteteket 's napokra 's órákra, mintha nem birva az egészt könnyiteni akarnátok terheteken. Mint a' szerencsétlen játékos, ki mindenét veszté, álltok új évetek elébe, elbizottan, mert hisz' annyi veszteség után végre nyernetek kell, igy gon-

dolkoztok; mint a' hiszelékeny hitelező engedtek új 's új határidőt adós sorsotoknak, 's ha a' kártya ismét vesztetekre fordult, 's az adós ismét csak igért, ti tovább reméltek, mint annakelőtte; hisz' reményleni áldott őrültsége nemeteknek, a' gyengeség melly éltetek' bajainak elviselésére erőt ád. — Miként is türnétek másképen e' hosszú bajteli életet, e' gépelyi forgást mellyben kerék kerékbe, fog fogba akad, 's minden mozdít 's mozdíttatik, 's szenved és sért akaratlanúl, állása' szükségét követve; miként haladhatnátok e' világon, hol a' szerencse birva, hernyó, mellyet megvetünk; ha szinesen felnyitja szárnyait, lepke, melly elszáll; hol éveink' vég napjához érve csak az juthat eszünkbe: hogy a' rövid öröm, mellyet éldelénk, 365 hosszú, üres vagy fájdalomteli napnak díja volt, 's hogy végre a' legjobb időnek legszebb tulajdona is csak az, hogy múlik; — miként viselhetné el gyenge szivetek mind azon csalódásokat, azon nagy keserveket, 's azon megnevezhetlen fájdalmakat, mellyeknek egyes nyomdokait nem mutathatjátok, csak a' nagy pusztulást mellyet mint sáskasereg magok után hagyának, 's azon nehéz emlékterhet, mellyet évek vállatokra rakának 's mellyben mi legszebb, néha mint az arany legnehezebb is; 's mind ezt csak azért, hogy vég pillanataitokban ismét egy remény álljon előttetek, melly mint a' nap ha földötökön lealkonyodott, még mielőtt szemeitek homályba borúlnak, egy perczig az ég' fellegein mutatja sugárait. Oh miként élhetnétek szegény nyomorúlt emberek, ha remény nem derítené e' sötét pályát, mellyen haladtok.

A' remény — oh egykor nékem is voltak reményeim, szép boldogitó reményeim, mint valaha gyermek szivben ébredének! — Ha az új év' estvéje eljött, 's anyám; vagy később a' kolostorban priorunk elmondá áldását az ártatlan gyermek felett, 's én körüljárva az egész házban 's engedelmet kérve mindenkitől, végre az egész világgal

kibékülve gondolám magamat; mi bájló álmak tőlték lelkemet! visszatekinték — ott nem vala semmi mi lelkemet vádolá; előre néztem 's ott nem vala semmi, mitől félheték; a' gyermek' keserveit a' nap elvivé magával, 's ő nem sejdité még, hogy vannak bánatok mellyeket egy éjnek álma el nem takarhat fátyolával. — Ónt 's viaszt önték társaimmal 's a' kihült ömledéknek rendetlen formáiban jövőmet kémlelve, egy darabka viasz, melly a' vizen fenúszott, gálya vala nékem, mellyel a' világot körülevezendem. A' véletlenül kerékké ömlött ón, korona vagy borostyán — a' tövis korona még eszembe sem jutott —, mindennek meg vala értelme, minden csak egy szép jövőt jósola még. 'S később midőn ifjúvá nőttem, 's e' szív szeretni tanúlt, midőn minden gondolat egybepontosúlt, minden remény egy nagy reménységben elveszett, oh miként nem örültem akkor az idő' haladásának; mennyi megelégedéssel gondolám magamban ha a' nap lealkonyodott, vagy az év' vég napja derült felettem, a' hólnap, mellyre vártál, közelg; az év mellyben boldog léssz, felderül — akkor a' jövő még egy barát vala nékem, 's dobogó szívvel várám jöttét. 'S most, mi maradt most ennyi reményből? Minden miről a' gyermek álmodozott, mit az ifjú' képzete gyönyörtől remegve átfogott, dicsőség, szerelem, barátság 's önérezet, minden eltünt. Ismerni tanúltam az embereket, 's elszörnyedtem alávalóságokon; ismerni tanúltam önmagamat 's elundorodtam nyomorúltságom előtt; nincs semmi mi e' keblet vágygyal, vagy félelemmel töltené, senki kit szeretni, vagy gyülölni tudnék, 's mi várhat reám? Itt állni e' nagy világon, 's látni az évszakok' változását 's számolva az egymás után elfolyt éveket, nem örülni 's nem kesergeni annyi napok, 's évek' leforgása alatt, egy halott á' gazdag élet' közepette, dobogó szívvel, ifjú erőmnek teljében 's mégis örök tehetetlenségre itélve, örökre azon egy kínos érzetnek terhe alatt, hogy e' szívnek jövője nincs többé e' világon. Oh istenem mit tevék, hogy illy kegyet-

lenül büntetél. Hisz' jól tudom, egykor el kell veszni örömeinknek a' világon; a' gyermek' mosolygó arczait komor redőkkel szántja át az idő, 's nem őszült meg senki ki ne látná, hogy minden font arany mellyet a' szív' aknájából felhozunk, nagy ürességet hágy maga után, 's hogy minden mit a' sors élvezetben ád, kölcsön, melly által első pillanatban gazdagoknak érezzük magunkat, de mellynek soha el nem engedtetnek kamatjai. Oh de az aggot türni tanítja gyengesége, megette egy hosszú élet' derült emlékei állnak, 's bár mi nehéz tapasztalást raktak évei elgyengült vállaira, ő érzi, hogy nem soká fogja viselni nyommasztó terhét, 's nyugodtan halad tovább sírja felé; a' kegyes kéz melly a' virágot lesimítja tövéről mihelyt elfonnyadott, melly a' felleget földre engedi szállni, mihelyt terhe nehezedett, melly a' legyet elszenderiti ha a' tél közelg, melly minden teremtménynél az élet 's éldeletnek egy határt adott, megadja néki is nyugalmát; ő miért panaszkodjék? De én — én ki éltem' küszöbén állok, ki vigasztalásomúl a' múltra nem tekinthetek, kire talán egy hosszú jövő vár, 's ki még is már éltem' romjai felett állok, türve az aggkor' minden kínjait ez ifjú életdús szív' egész érzékenységével! Oh istenem, miért átkozál el engem, miért halmozál ennyi szenvedést ez egy árva kebelre. —

De nem önmagam vagyok-e oka szenvedéseimnek? nem boltozik-e ugyan azon ég felettem mint egykoron, nem ragyognak-e változatlan fényben csillagok fejem felett, 's ez éjszaki szél, melly a' téli tájakon átzeng, nem sohajt-e ösmert hangokon lelkemhez? — Ha mint gyermek álmatlan éjjelimben ablakom a' szél' erintése alatt rezegni kezde mint most, 's a' hosszú kolostori folyosókon sohajtva majd, 's majd feljajdúlva ismeretlen késérteti hangok lejtének fel 's alá, 's feszült kebellel feltekintve, egy nagy kétségbe esett küszködés látszék a' fellegek között,

sötét késérteti hadak szüntelen változó tömegekben csatázva egymás között, majd egyesülve, majd szétfoszlott hosszú vonalakban elszéledve, 's ismét öszvehordatva 's elszórva béke nélkül, mig az éjszaki szél borzasztó csataénekét zúgá 's kertem' lombatlan ágai mintegy félelemben remegtek, — letérdeltem 's imámban éghez emelve kezemet, szívem nyugodt vala a' természet' vészei között, 's a' téli vihar' zúgása nem haboritá almimat. 'S midőn gyermekből ifjúvá nőve 's szememmel az őszileg elfonnyadott mezőkön végig tekintve, az éjszaki szél' bánatos szavára hallgaték, a' száraz levelek felett, mellyeket, egy múlt tavasz emlékeit, a' légvonat lábaim előtt csörögve tovább sodort, nem emelkedett-e száz bájló emlék lelkemben, nem inte-e az ősz azon szebb napokra mellyekben mind e' fonnyadott lomb még zöldelve állt 's én kedvesemmel boldogan andalgék árnyéka alatt? nem mondá-e a' közelgő tél, hogy hideg napjai után ismét tavasz jövend 's hogy szivem' viragozása ollyas, mellynek e' föld' vészei nem ronthatják szépségét? 'S ha e' hatalmas hangok most csak bánattal töltik szivemet; ha az őszi szél csak a' fájdalmas vágyat ébresztheté keblemben: hogy én is sietve elszállhatnék e' virágtalan határokról, tarthatatlanúl végig futva téli ösvényemen 's eltünve, mint e' természet' nagy fohásza, melly az év' romjai felett végig futva, nem hágy nyomot maga után, — a' természet-e oka, melly változatlan szépségben, öröklő nagyszerüségben áll körülöttem 's nem ön keblem-e? Keblem, mellyet a' tavasz' nagy ébredése nem vidit, a' nyár' meleg sugárai nem ébresztenek; keblem, mellynek az ősz hasztalan adja gyümölcseit, mellynek bánatát a' tél el nem takarhatja fátyolával; keblem, melly e' nagy természet közepette hol minden él, minden virúl 's gyümölcsözik, hol minden füszál phoenixként a' nap' sugárjaiban fonyad 's újúl, hidegen örömtelen maradhat? Ifjú korom telve vala bánattal, telve számtalan kis 's nagy áldozatokkal, mellyeket majd az élet kivánt, majd szi-

vem önként ajánla, 's miért nézek vissza vágyodva e' napokra? miért lengi körül mennyei illat emlékeit? nem a' világban, önmagamban fekszik az ok; angyal valék, lakhelyem mennynek látszott; 's csak magamat vádolhatom, csak ön vakságom felett folyjanak könyeim! — Végzetem egy nagy bájló világra állítá éltemet, hogy körültekintve virágozó határain, egy nagy oltár előtt érezzem magamat, 's áldozzak a' kegyes hatalomnak, melly ide helyheze; keblemnek szív adatott, hogy követve szükségeit, hallgatva hatalmas szavára boldogságot adjak 's élvezzek, hogy vágyaim e' föld' porán túl emeljenek, hogy kivánni, reményleni tanúljak öröklétet; — elrontám hitemet, 's e' bájló föld egy porgömbbé vált, elrontám szívem' szeretetét, 's keblem csak kinokat érez, önmagam dúltam fel oltáromat, önmagam mondék le mennyemről, nincs mit panaszkodnom! Boldogtalan ki hinni 's szeretni nem tudsz, ég és föld nem enyhithetik bánatodat.

Oh barátom! sírj, sírj felettem! e' szívnek bánata nem fog enyhülni többé!

De nem — nem értem az egyesért folyjanak nemes könyeid; — mit árt ha a' fergeteg az egyes fümagot felkapva, szárnyain elvivé virágozó rétjéről, mit árt hogy egy szem eső a' puszta' homokja köztt enyészett hasztalan'. Ha szenvedtem, a' keserü gyümölcsnek én magam vetém el magvát, hangozzanak el e' kebel' panaszai nyom nélkül, mint a' légy' dongása, mellynek haldokló fohászai senkit nem háborgatnak örömében; oh de sírj korod felett, te nemes kebel! sírj gyermekid' sorsán kik szerencsétlen napjainkban születtek! sírj azon millióért kik között élsz! sírj forró keserü cseppeket nemzeted felett! oh mert a' század elveszté hitét 's szeretetét mint én, 's e' világon nem fogja senki enyhiteni bánatát.

Tekints magad körül, 's valjon ha e' szegény nemet látod, vérezve ezer sebekből, eltörpülve egy ezeredes zsarnokság' nyomasztó terhe alatt, remény nélkül ha a' földön körülnéz, hol elnyomói számára csak egy sírt hagyának, remény nélkül ha fel az égre tekint, hol, kik szabadságot igértek, elvevék hitét, vigasztalás nélkül mindig 's mindenütt, csak gyülölésében, mellyel elnyomóira tekint, csak a' kétségbeesésben, mellyel lánczait rázza, intve néha emberi méltóságára; valjon nem szorúl-e kebled e' látmánynál? Ki fogja visszaadni e' szerencsétleneknek hitöket, ki önthet egy reménysugárt e' sötét, ki szerelmet e' gyülölő keblekbe ismét?

Oh hogy még egyszer vissza jőnének a' reménylés' boldogabb napjai! hogy még egyszer az édes csalódás szenderitné lelkeinket, hogy segithetünk! hogy éltünk enyhet hozhat ennyi szenvedéseknek, hogy szavunk áldást, fáradozásaink vigasztalást, tetteink boldogságot áraszthatnak ezerek felett; hogy üdvözitői lehetünk nemünknek, egy tiszta kebelnek áldozatával megváltva millióknak vétkeit! Oh de valjon — ha ez országban, hol az emberi nem fél század óta annyira haladott, vagy legalább annyit mozgott, hol annyi csalhatatlannak hirdetett gyógyszer használtatott 's nem segitett, körültekintünk, nem kell-e szomorúan lemondanunk a' reményről? ha látjuk mind azon kis szivéket nagy ambitióikkal, látjuk azon számtalan kicsi 's óriási önnösséget, melly egy nép' csalódásából él, halljuk a' hangos szavakat, melylyeknek értelme nincs, ha meggyőződénk, hogy egy ministeri tárczának vesztése vagy nyerése a' nagy czél, melly mindent ennyi mozgásba hozott; oh akkor mit mondjunk? mit hogy ennyi dicső tett 's óriási szenvedés után illy törpékké váltunk? hogy egy egész ivadéknak vére, nyugalma, szerencséje nem vásárolhata mást, mint hogy az melly utána jő, egy reménynyel szegényebb legyen!

Oh ne szánja senki a' hatalmas ivadékot, melly zendülésünk' nagy napjaiban tőltheté életét. Nagyok valának szenvedései, de valjon nem vala-e nagy a' reménység is, melly enyhet ada? vagy ha egy ellenséges világ' ellenében, szétdúlt hazája' romjai között körültekintve egy keserü csep tölté a' honfi' szemeit, nem álla-e ragyogva egy szebb jövő képzete előtt, 's a' nagy fenséges vigasztalás, hogy nem hasztalan türé kinjait? Nézd őket legszomorúabb pillanatjaikban; nézd a' girondisták' Socrates seregét, midőn a' vérpad előtt a' marseillaiset énekli; azon névtelen vitézek' ezereit kik a' honnak határait védve, vagy Aegypt' egő homokhalmai között haldokolva vég fohászokban a' szabadságnak éljent kiáltanak; vagy az éhező népséget, melly egy szabadságfa körül tánczol, 's valjon boldogtalanok-e ők? Mi baj hogy a' szabadság, mellyért vittak, még nem adá áldásait, a' nap maga midőn feljő csak hidegebbé teszi a' leget, ők nem vártak mást. A' mag, mellyet ők hintének el, még nem hajthata növényeket ott, hol olly rövid idő előtt még egy más elem uralkodott, 's mint az apály után, csak pusztaság maradhata; ők tudták ezt, csalatva nem valának. Oh de mi, kik felett e' nap, mellynek ők csak első sugárjait látták, ötven évig ragyogott, 's kik még nem érezők melegét, kik ötven év után láttuk e' vetéseket, kopáran most mint akkor: kik a' korban élünk, mellyért ők véröket adák, mellyre gondolva nagy lelkeiket vágy tőlté el, 's kik annyi nagynak örökösei, olly szegények maradtunk, hogy apáink' nagy emlékei előtt csak pirulva állhatunk; mi, kik fél százados szabadságunknak csak azon egy következését látjuk, hogy a' nép az uralkodó' 's jobbágy' hibáit egyiránt felvevé 's szolgaként hajlongva minden hatalom előtt, mint zsarnok csak hizelgőinek adja bizodalmát; mi kik távol a' parttól csak a' határtalan elemet látjuk magunk körül, 's imádkozunk a' vészért, melly parthoz veti vagy legalább elmeriti sajkánkat! — Oh nem a' szolga kinek

karjai széttörve lánczait, vérezének, az, ki szabadságok után érezé gyengeségöket, mi, mi vagyunk szánandók!

'S valjon lehet-e még reménylenünk? kik-e nemzet sorsát most tartják kezeik között, ezek fogják-e megszüntetni szenvedéseit? e' törpe faj kicsi ügyessegeivel, melly beszél hol cselekedni, szerez hol áldozni kellene? Oh nézd e' kor nagy férfiait, 's ha felejtheted, hogy körülötted egy nép könyezik, mosolyogj nyomorúltságokon; nézd csak a' hatalmas versenzőket, kik egy ministeri tárczáért futnak, nézd pártolóik' nagy sorát, kik miként vagy egytől, vagy mástól várják hasznokat, zúgnak, 's tapsolnak, örvendenek 's aggódnak, ha egy vagy más közelite czéljához; 's nézd körülötte a' népet, melly hideg, közönösséggel nézi a' versenyt, 's tudva, hogy bár melly rész érje czélját, egy új futásban le fog győzetni ismét, 's hogy maradása nincs egynek sem, hogy egytől sincs mit várnia, nem aggódik 's nem örül, hanem néz és hallgat, — 's valjon nem szorítja-e kebledet a' gondolat, hogy nemzetednek sorsa illy kezekben áll? — Valjon nem érzed-e, hogy mind e' vesztegetés szülte választási győzelmek, mind e' parlamentaris küzdések és diadalok nemednek szenvedéseit enyhiteni nem fogják, hogy a' világ, mint az egyes, nem állhat meg egy fél igazságnál, hogy azt birnia kell egészen, vagy egészen lemondani róla, 's hogy e' szüntelen kételyeken semmi nem alapúlhat. Egy erős meggyőződés kell századunknak! oh de hol van, kinek szava elég erős, hogy e' kételkedőktől elfogadtatnék?

Mindenható lény! te kinek teremtő lehelete alatt világok forognak, 's az emberi szív dobog; kinek fensége előtt a' ragyogó nap, 's a' legkisebb teremtmény egyenlő, te ki minden lénynek ismered 's megadod szükségeit, — a' földnek a' nap' meleg sugárjait, tengerednek vészeit,

minden füszálnak, mellyet a' forró dél elfonnyaszta egy harmat cseppet 's minden madárnak hangot, mellyel örömérzetét kimondhassa, nézz le szegény emberi nemedre 's add vissza hitét; hitét, melly mint földnek a' napsugár, mint tengernek dagálya, mint a' fonyadott virágnak harmatod, szükséges, hogy virúljon, emelkedjék, éljen; — adj egy nagy fenséges gondolatot, melly lelkeinket a' porból, hová sülyedének, felemelje, adj egy reménysugárt e' sötét bizonytalan életnek. Oh adj világosságot nékünk.

Eltévedtünk! de valjon nem az igazságot keresve tévedtünk-e el? nem vala e' szent a' czél, melly után fáradánk, 's melly minket mint a' moslim zarándokot, ki Mekkája felé vándorol, e' pusztára vezetett, ki igazithat vissza a' való ösvényre, ha te véghetlen irgalmas nem könyörülsz rajtunk. Oh adj világosságot nekünk.

Lám, mi küszködtünk az igazságért; mint a' bányász a' hegynek sötét oldalában, mint a' gyöngyhalász az ingadó tenger' fenekén, úgy kerestük mi e' kincset, lemondva minden örömről, mellyet ez élet nyújta, nem ijedve vissza fáradság 's veszélyektől, 's csak sötétség vala mit munkánkkal kivivánk. Oh küldj le egy derült sugárt reánk, istenem.

A' bölcsek, kiket bámulva követénk, kételkedő bizonytalanságban tévelyegnek, ösvényünk eltünt, reményeink elhagyának, oh irgalmazz kinainkon. Egy szerencsétlen ivadéknak magzata, egyike azon millióknak kik remény nélkül keresik igazságodat, emelem kezeimet hozzád, mindenható. Itt e' komor magányban, hová az élet' vészei e' szivet széttörve kiveték, két évnek határán, mellyeknek egyikével semmit nem veszték, másikától semmit nem remélhetek, e' felkelő napnak ellenében,

melly ragyogva e' táj felett emelkedik, oh halld meg imámat istenem; küldd le nékünk is sugáridat, hogy lelkeinkben is világosság légyen, hogy mi is ismét ragyogva álljunk szined előtt, hogy mi is áldva emelhessük szavainkat teremtményid' véghetlen seregével. Oh adj világosságot nékünk istenem!

XXXVIII.

Párisban nem maradhaték tovább. A' sziv mindent eltür, csak vesztett boldogsága' emlékeit nem, 's maga a' sír, mellyben egy kedvesünk hamvad, nem tölti annyi bánattal lelkünket, mint azon hely, mellyben utólszor keblünkhöz szorítók.

Atyámhoz menék. Majd nem egy éve vala, hogy nem láttam. Ő maga gyengélkedő egészsége miatt betegségem alatt nem jöhete Párisba, 's most annyi örömmel fogada, hogy szívem, noha mélyen érezve még nehéz sebeit, szinte vigasztalva érzé magát; vigasztalva 's némileg boldogan e' körben hol annyi gyermek emlék lépe elémbe. A' már őszileg szinezett fasor, hol első leczkéimet tanúltam, a' ház hallgató termei hol gyermek játékaim' tanyái valának, anyám' képe, egy szóval minden egy rég eltünt szebb időt hoza fel lelkemben, 's a' vágy, melly egész valómat e' szebb időkbe visszahivá, néha pillanatokra elfelejteté közel keserveimet.

Oh az ifjú boldogsága lángérzetében, midőn egész valója cselekedni vágyódik, midőn lelke átkozva a' korlátokat, mellyek közé őt kegyes végzete szorítá, boldog nyugalmából elkivánkozik 's tettekért, dicsőségért sohajt,

nem gondolná, hogy azon éveket, mellyektől annyit várt, átélve, emlékei között kedvesebb nem leend, mint gyermekségének olly könnyen elvetett örömei! Illyen az élet, egy hosszú véghetlen vágyódás az után mit vagy már birtunk vagy csak reménylünk, 's minek örömeit ismét nem akkor élveztük vagy fogjuk élvezni, mikor a' pillanat jelen volt, hanem mindig vagy elébb mint reményt, vagy később mint emléket.

Igy tölték majdnem egy hónapot. A' fák már nagy részint lombatlan' álltak, a' mező elhervadott 's tiszta egünket őszi fellegek boriták el. Kedélyem ismét napról napra búsabb lőn. Az új kör elébb felviditá lelkemet; de hozzá szokva, az egyformaság ismét önmagamba vezeté vissza gondolatimat, mellyek e' csendes körben nyugodtabb de talán még komorabb alakot vevének magokra. — Az ifjú szívnek mindig kell valami, mit egész erővel körülfoghasson 's nekem nem marada más mint fájdalmam; ennek éltem, ez vala birtokom, mindenem. Naponkint Avignonba menék, meglátogatám néném et, elmentem a' templomba hol Juliát először láttam, 's ki a' város elébe, hol néha sétálni szoktunk, 's Vauclusere hol olly boldog órákat tölténk, 's ha a' kőre ülve hol ő ült, a' tóba nézve hol az ő képe tükrödzött, felhiva minden emléket, elémbe varázsolva képét, szavát, szerelmem' gyönyörjeit, végre mintegy szép álomból felébredett körültekinték 's elhagyottságomat látám, akkor szivemet véghetlen fájdalom rezgé át, 's sírni kezdék.

Igy jöttem egyszer a' nimesi arénába. A' nap már lealkonyodott, a' falak elsötétedének, csak az alkonypir ússza világosan a' nagyszerü épitmény felett, fokonként elhaló szinekkel. Meghatva valék e' nagyszerü mív előtt, mellynek romjai között a' gyermek először sejdité a' hajdankor' nagyságát, 's olly szépeket álmodozott az emberi lét

magas hivatásáról, 's egy kőre ülve éghez emelt szemekkel igy gondolék magamban: Oh te árva szív, mi hasonló vagy e' romokhoz. Gyönyörnek emelve mint e' falak, benned is sok nehéz bajt vittak szenvedélyeid, benned is örömtapsolva sereglettek ezer érzemények, eltakarva szavakkal a' nehéz sohajtatot, melly néha mélyedből felhangozék, mint a' gladiator' vég fohásza eltünt a' zajgó nép' öröme alatt. De mivé lettél? — Oh elmúltak néked is szebb napjaid, 's te is romokban állsz! Ékességeidet az idő elvevé. Az örömzaj elhalt, hallgat a' küszködés, melly belsődből egykor felhangozott. 'S te állsz, állsz haszontalan, emléke egy szép időnek, egy sirkő, mellynek halottjai feltámadni nem fognak többé. Kezemre támasztva fejemet, elmerülék sötét ábrándjaimban, szivemet egy le nem irható bánat tölté el.

Mély gondolataimból léptek ébresztének fel. 'S visszsza fordulva, felettem egy férfit láték, ki lassú léptekkel, a' lépcsőkön lefele haladva hozzám közelget. Már alkonyodni kezde, 's elején nem ismerék reá; de miután mellém jött, 's szavát hallám, visszaemlékezém. — Egy nimsi gazdag kereskedőnek fia volt, kit két év előtt mint félig gyermeket láttam 's ki már akkor figyelmemet magára vonta. 'S ki Arthurt már akkor ismeré, az nem maradhata közönös eránta. Komolyan, magába vonúlva állt a' gyermek vig társai között, mint egy idegen, nem értve tőlök, nem osztozva játékaikban. Lelkét más vágyak, magasabb remények tölték. — Rajzolásra taníttatva mint más gyermekek, benne feltámadott a' müvészi szellem, 's csak ha szülő városa régiségei között járhata, vagy ha a' természet szépsége emelkedék előtte, akkor érze, akkor éldele ifjú szive, nem korának, de magasabb örömöket. — Most a' gyermek mint ifjú álla előttem, 's nem mondhatom miként hatott egész valója reám. Magas termete, szabályos arczvonásai, mellyeknek halaványságát a' sötéten

elömlő hajfürtök még inkább emelék; a' nagy szem szomorú 's megis olly meleg tekintetével, a' szelid búsongás nyúgodt képvonásain, a' megszokott fájdalom bélyege, melly egész valóját eltőlté, egy szóval minden különös bájt vona egész személye körül, 's kiőt látá, megismeré a' mivészt, vagy mi azt teszi: egy szenvedő de nemes kebelt. —

Ön, mint látszik — szólék megszoritva kezét — még mindig egyenlőn szereti e' régiségeket.

'S ki ne szeretné? — viszonzá lelkesülve ő — ki jőhetne e' szent falak körébe a' nélkül, hogy szive szorúlna 's emelkednék? Nem néz-e ez ősz falakról tizenhét század reánk, 's míg annyi év hasztalan üzé emésztő hatalmát, míg annyi vész dúlt, annyi ivadék eltünt; nem mondja e' minden év e' hallgató körben: hogy valami van, mit századaink el nem rontanak, 's annyi változás el nem rabolhat: a' müvészet teremtményei, 's a' szépnek érzete emberi kebleinkben.

'S ön e' falak között nem látna mást? szólék fájdalmasan, nem mást mint a' szépnek hatalmát, a' müvész diadalát ki gondolatját erős kőből épitve a' jövőnek átadá, 's másfél ezerednél tovább hamvadva sirjában nem tünt el a' világról mert müve erős vala? Oh boldog, ki látva e' nagyszerü épitményt hol mesteri egyensúlyban iv íven áll, ezeredekig mozdúlatlanúl miként a' mivész gondolá, 's látva felette a' tiszta egen a' változhatatlan csillagokat, csak a' nagynak, a' szépnek állandóságára intetik. Állandóságot látok én is e' falak között, de nem ez oszlopok, nem a' tiszta ég, melly felettünk kéklik, engem e' homok int reá. Aréna vala ez, egy csatatér hol természetelleni harczban ember emberrel küszködött, hol az ártatlan szolga vad állatoknak martalékúl kitétetett, hol a' durva

sokaság nyugodtan követé az egyes' szenvedéseit, örömmel vérének elapadó folyását, tapssal kíntelt keblének vég vonagló fohászait. 'S valjon kinek nem jutna e' falak között eszébe az is, hogy a' müvészet, 's szépnek érzetén kivül még egy állandó vagyon az emberek között — alávalóságok — hogy nem csak e' falak hanem egész sociális épitményünk áll fel ezredekig, feltartva mint ezek egymásközti nyomás által.

De valjon a' mü kevesebbé szép-e azért, mert szenvedések felett, mert egy közalávalóság közepette alkottatott? szóla nyugodtan Arthur; valjon az kinek lelkében annyi ellenkező szózat a' fenséges álmat el nem üzheté, kinek belső egyhangját annyi világi zaj el nem rontá, kinek teremtményét száz ivadék bé nem fertöztetheté mocskával, nem érdemli-e, hogy bámuljuk, hogy irigyeljük hatalmát? az emberi nem' története szomorú gondalattal tölti lelkünket, de ha annyi szenvedések között, e' bús világon, hol egy nap nem múlik a' nélkül, hogy változásaival milliókat szerencséjöktől megfosztana, 's hol még is, ezeredek után nemünk ugyan azon kínokat türi mellyekért eldődei létöket elátkozák, hol mintegy nagy tapodó malomban járunk szüntelen 's nem haladunk; ha e' nagy pusztaságon, mellyet minden felöl ég kerít, mellynek határát minden felől talán virágozás környékezi, az emberiség kétségbe esett bizonytalanságban tévelyeg, 's nem tudja merre forduljon, — a' müvészet' nyomai előttünk soha egészen el nem tünnek; ha minden korban, minden nemzetnél feltaláljuk az ösztönt, melly a' szép 's nemes után vágyodva, a' legdurvább nyelvnek megadja költészetét; ha látjuk miként nyúl kőhöz az ember, miként vegyiti szineit, csak hogy velök gondolatját testesitse, mintha nem volna semmi olly kemény vagy múlékony, mibe lelkét átönteni, mivel képzelmeit feltartani nem akarná, — nem örvendetes-e ez? 'S ha már nemünk' sorsát látva, látva mi keveset értünk el, szivünk

elszomorodott, lehet-e más vigasztalása mint az: hogy mindig egy nemes czél után fáradánk, hogy kor olly sötét nem vala, mellyben a' müvészet világos álomként nem lebegett volna az emberek felett? Virág a' müvészet, melly az emberiség fáján fenremeg, 's bár mi lombtalannak látszassék a' fa, bár mi sötét töve, görcsösek ágai, mig ez fenmarad nem mondhatja senki, hogy tavasza elmúlt, 's hogy nem fog hordani egykor gyümölcsöket.

Az ég tartsa meg önben soká ezen meggyőződést, szólék meghatva, én csak irigyelhetem boldogságát.

Az én boldogságomat! viszonzá egy sohajtattal ő.

'S ön nem volna boldog? szólék felgerjedve. A' müvész, ki e' por világon túl emelkedve egy magas gondolatnak él, kit e' föld' bájai nem bántanak, örömei le nem aláznak, kit a' múltra tekintve emléke csak legyőzött akadályaira int, ki ha a' jövőre néz, érzi, hogy a' miv, mellyet teremtett, por testét túl fogja élni az emberek között, ezer szívet megrázva, ha az övé rég elhamvadott; ki bár merre fordúljon egy gondolatot talál mindenütt, mellyen lelkének felhevülni, mellyért szívének dobogni lehet, ő nem volna boldog?

Oh ki ezt mondhatná, viszonzá Arthur meghatva, ki mivére tekintve mint a' tiszta szüz midőn isteni gyermekét ringatá, csak egyszer érezhetné, hogy egy magasabb lény az mit magzatának nevez, 's hogy bár egy isten teremté keblébe, még is ő adá, ő nevelé a' világnak! A' festő ki a' népet térdelve látja mive előtt; a' költő, ki harangként sötét magányban emelkedik a' sokaság felett, ön keblében hordozva nehéz terhét, mellyel megindúlva verődni fog, de csak hogy hatalmas szavával, melly csapá-

sok alatt felszólal, istenökhez vezesse az emberi kebleket; kinek lelkében a' müvészet' nagy vágya feltámadott, 's ki keblében erőt érez elérésére, oh az! az boldog, a' legnagyobb czélért iparkodik, 's övé a' legnagyobb remény e' világon. De sejditi-e ön a' fájdalmakat, mellyek a' kebelt eltöltik, ha benne tehetetlenségének érzete felébredett. Oh ön nem sejditi ezt! csalódások állnak minden földi pálya körül, czélok után fárad minden ember, mellyeket elérnie nem lehet, száz harczot vi 's százszor legyőzetik, száz tárgyhoz ragaszkodott, 's mind széttörtek ölelései alatt. De tágas mező e' föld, 's kinek egy virágát elhervasztá a' forró dél, annak ezer ibolyák nyilnak épen e' hervasztó sugár alatt; egy nagy aranyakna, 's kinek egy ér be nem tölti várakozását annak a' hegy marad teli reményekkel. Oh de a' müvész' sorsa nem ez. Nem a' vándorhoz hasonló ő, ki lidérczeket követve e' föld'posványai között eltévedett, 's fáradtan még szemei előtt láthatja az intő világot, 's ha sülyed egy reménnyel tekinthet feléje: a' czél, mellyet ő követett, egy dicső napként emelkedék lelke előtt, eltünt 's neki nincs mit keresni, övé egy nagy vigasztalhatlan fájdalom.

Hallgatánk — szivem kinosan emlékezék ön vesztességeire, lelkemnek magas vágyai, a' kebelnek édes reménye, mellyel az életbe lépék, minden még egyszer feltámada lelkem előtt. Oh van egy nagy rokonság a' szenvedők között, kinosan hatott e' csend reám, érzém ez ifjú' fájdalmait egész nagyságokban 's vigasztalni akarám. Mondám, hogy ifjabb mint hogy reményeiről lemondhatna; dicsérém míveit, mellyeket évek előtt láttam; emlékeztetém, hogy már maga azon ösztön, melly keblét a' müvészethez vezette, biztos jele hivatásának, hogy a' vágy melly kebleinket gyermek korunkban eltölti, többnyire jóslat, melly mutatja milly úton fogunk haladni; mondtam —

ki tudja mit, az ember ezer vigasztaló okot talál mindenkinek, csak magának nem.

Ő hallgatott, végre kezemet szoritva igy szólt: ne biztasson ön, én ismérem erőmet, az ég adja hogy felejteni tanúljam magas czélomat, elérni nem fogom soha. Oh volt egy idő, hol ezt nem gondolám. Mikor az életbe léptem 's láttam e' szép világot, 's láttam e' virágzó téreket, a' kékülő hegy-lánczot a' távolból, a' csillogó folyót, 's minden egyes virágot szinpompájában, egy rejtélyes érzet tölté keblemet, boldog valék 's mégis nyugtalan, megelégedett 's mégis olly vágyteli. Nem ismértem még a' müvészetet. De lelkem ezer képeket alkota álmaiban; a' vidék, mellyben éltem, az emberek, kiket láték, minden feltünt ábrándjaim között, szebben, nyájasabban mint a' való 's mégis ugyan az. Mintegy tiz éves leheték midőn egy nagy bátyámnál az első jobb képet látám. — Egy napnyugot vala Claudetol. Elől zöld halom 's néhány fa; megettök a' nyugovó tenger, pirosan a' nap' vég sugáraiban, könnyü habokkal redözve, mig a' part mellett itt ott egy halászsajka lelógó vitorláival vesztegle, 's hátúl a' tiszta ég egy lenyugvó nyári nap' fenséges szinezetével kerité a' láthatárt. Elbámulék. A'mit álmaimban láttam, miután szivem évekig vágyódott, mi egy rejtélyes sejditéskint nyugovék lelkemben, előttem álla; érzém, hogy az ember teremthet a' világon, 's örömrészegen istennek gondolám magamat. Életem új irányt vön; ecsetet vevék 's festékeket 's dolgoztam. A'mit láték, minden fa, minden virág, minden ember gyermek müvészetemnek tárgya lőn. Sirtam örömemben, ha mivemet jónak képzelém, sirtam bánatomban ha első lelkesülésem után még egyszer rátekintve parányiságát látám: de még élt bennem magas reményem, még nem csökkent ön bizodalmam. Rajzmesteremet kérdezém más müvésznek koráról, 's ifjúságomnal vigasztalám magamat. Rövidek valának e' derültebb nap-

faim. Atyám practicus férfi, 's fiának müvészi iránya nem lehete kedves annak, ki eletét számoló asztalánál töltve talán soha nem is sejdíté, hogy annak is, mit venni 's eladni nem lehet, minek ára nincs, becse lehet. Ő kereskedő vala, kereskedő szivének egész vonzalmából, annak kelle lenni nékem is. A' comptoirba ültetve számoló könyvek felett, éltem e' pillanattól egy hosszú kin leve. Szivem a' természet után vágyódott, 's négy fal közé zárattam; lelkemben fenséges képek támadának 's addálnom kellett; müvész valék, de csak hogy annyival inkább undorodjam foglalatosságaimtól. De még valának boldog pillanataim. Ha a' munka' órái elmúltak 's comptoirunk bezáratott, kimenék a' szabadba. Enyhült kebellel andalgék körül e' váras környékein, 's ha egy szép napnyugot szinezé e' tájakat, vagy ha e' romok között az éj meglepett 's csillagfény 's a' hold' szelidebb világa ezüst fátyolát borítá e' falak felett, gyermek álmaim feltámadának, 's megújúlt erővel nyúlék ecsetemhez, kevés szabad óráimat azzal töltve mit hivatásomnak gondolék. El kelle rontani e' rövid örömeket is! Nem müvész, — atyámnak ügyes kereskedő kelle fiában, 's mi e' szándékot gátolá, mi más irányt adhata lelkemnek, azt elkelle rontani, ha bár boldogságom, ha bár éltemnek egyetlen vigasztalása volna is. Iparkodásaim kigúnyoltattak, minden pillanat, mellyet müvészetemnek szentelék, elkeseritetett, minden mit véghez vittem, gyaláztatott. Apám, háznépünk, ösmerőseim, a' hová csak fordúlék mindenki neveté müvészetemet, a' legostobább józanabbnak gondolá magát annál, kit mindenki bolondnak tartott, a' legnyomorúltabb szánakozva néze nyomorúlt józanságából lelkesülésemre. Sokáig türtem ezt; eleinte haraggal, később inkább 's inkább nevekedő fájdalommal, napról napra inkább lemondva reményeimről, inkább meggyőződve, hogy atyámnak igaza van, 's hogy képzelt hivatásom csak gyermek álom vala mellyről józanabb koromban lekell mondani; míg végre el-

vesztve erőmet, képeimet szét téptem, ecsetemet földre vetém 's a' müvészetnek örökre hátat fordíték. Atyám tapsolt örömében, én sirtam, 's éltem' legkeserübb könyei ezek valának.

Nem irhatom le mennyire hatottak az ifjú' szavai lelkemre. Olly rövid vala története, olly egyszerü 's mégis milly szomorú. Néhány hideg kíméletlen szó 's egy egész életnek dús reményei elfonyadnak; egy előitélet, melly az ifjú szív első kivánatjainak ellent áll, 's a' szív lemondva egyszer, nem tud kivánni többé; két ember, ki egymáson talán szeretve függ, de ki külön nyelven szólva egymásnak átka lesz, 's nem értett szerencséjét feldúlja. Ez sorsunk — 's nem balgatagság-e hát reményleni e' világon, hol nem csak gyülölés de maga a' szeretet olly nehéz sebekben vérezteti kebleinket; hol barátaidnak nem elég ha boldogságodat látják, de hol mindenki azt kivánja, hogy úgy légy azzá mint ő képzelé; hol hiveid kegyetlen jószivüséggel addig fáradnak, addig tanácsolnak mig átlátád, hogy mit kincsnek tartál becstelen, de a' nélkül hogy javallott boldogságokon kedvet nyerhetnél; hol még sirnod sem szabad a' nélkül, hogy vigasztalások bántanának, hol emlékezned sem szabad vesztett örömeidre a' nélkül, hogy barátid feltámadnának szent emlékeid ellen; mintha valamit érne, ha a' keserü kelyhet kezeidből kiránthaták, miután végső cseppig kiürited. Midőn az emberek büszkeségökben Babilon tornyát építék, az úr felzavará nyelveiket, hogy ne érthessék egymást, igy áll az irásban, 's ez átka nemünknek. Nem értjük egymást; önnösségünk külön nyelvein szólva elérhetetlen távolban állunk' még azoktól is kiket a' végzet mellénk teremte. — Segíteni akarunk de nem ismerjük szükségeiket; szivet kérünk 's okoskodás nyújtatik, segedelem kelle 's tanács adatott, áldoznánk de nem tudjuk hol, szeretünk de kiért a' szív feldobog nem érti fohászainkat, 's igy állunk annyi

emberek között magányosan, minden anyagok között, mellyekkel boldogságunkat felépíthetnők, nyomorúlt tehetetlenségben; míg a' szív, mellyet isten úgy teremte, hogy megértett fájdalmai édesebbek mint az öröm, melylyet senkivel nem oszthat, kinjában gyülölni vagy kétségbeesve lemondani tanúlt, míg átlátók hogy e' világ' nagy Bábela felett az isten' átka lebeg, 's hogy jobb magányba vonúlni, mint tovább fáradni e' szerencsétlen tömeg között, hol te mindenkinek 's mindenki néked utadban áll, 's hol zsibongva, fáradva, küszködve ezredekig az emberiség nem emelkedett egy kővel magasabbra.

Sokáig állánk hallgatva egymás mellett, végre ismét megszólítám. Rosszallám szándékát, mondám, hogy akadályok állanak minden pályán, főkép melly a' mindennapitól elvált, 's hogy küszködnünk kell, ha győzelmet kivánunk; mondám hogy kedvetlensége hihetőkép múlni fog, hisz' ifjabb minthogy még le lehetne mondania! De ő szomorúan rázta fejét. Ön csalódik — szóla végre elfojtott hangon — nem az hogy akadályokat találtam, nem az hogy küszködnöm kelle, ön gyengeségemnek érzete az; mi a' pályától elijesztett, azon érzemény, hogy a' czélt, mellyet magamnak kitüztem, el nem érhetem, hogy minden iparkodásaim mellett csak kontár leszek. Meglehet, hogy e' lélek talán többre vala teremtve, hogy boldogabb viszonyok talán kifejtheték azon erőt, melly most csak álmakat teremthete; de bár mit képzeljen hiúságunk, milliók közül nincs talán egy, ki azon társaság' befolyásának, mellyben él, ellent tudna állani, 's én nem ezen hatalmasak közé tartozom; lelkem lesülyedett nehéz terhe alatt 's nincs hatalom, melly keblemnek ön bizodalmát visszaadhatná. Miként is lehete máskép. Nem köztaps szükséges a' müvésznek, nem szükséges hogy ifjú homlokát babér fogja körül, hogy lelkesedése egy népnél találja viszhangjait; ismeretlenül, nem értve, nem becsülve a' kö-

zönségtől, lelke nagyra nöhet titokban is, 's a' mű, mellyet alkotott, dicső és fenséges lehet; csak egy szív légyen, melly őt érti, csak egy kebel, mellyhez fáradtan simúlhat, csak egy lény, mellyet szeret, mondja ki helybenhagyását, 's ő küszködni fog, 's örülni mivének, 's ez egy lénynek, melly őt megérté. De kinek ez nincs, ki mint én fáradozásaiért csak gúnyt találá, kit egy szó nem buzdit, egy meleg kézszoritás nem vigasztal, az nem haladhat tovább. Nem csodáltatni, éreztetni kell a' münek, 's ki erre nem számolhat, az le fog mondani e' világ minden babérjairól. Hangja remegett, észre vevém, hogy sírt. Kezemet nyújtám. Engedelmet, igy szóla meghatva tovább, hogy e' dolgokkal, mellyek önnek érdekesek nem lehetnek, untatom; de olly jól esik néha szólani, 's közönséges körömben nincsen ember, ki bánatomat értené.

Ismét néhány vigasztaló szót mondék. Oh ha önnek helyzetében — szóla felgerjedve, — ha szabad volnék, 's csak egy évig élhetnék kedvem szerint, minden jól volna. Elmennék Romába, ott hol a' nagy mesterek' müvei állnak, hol a' romok között a' régi müvészet' szelleme lebeg, hol minden kő egy hatalmas század nyomdokit viseli magán, 's melegebb nap alatt telibb életet élnek az emberek, — letérdelve a' magas müvek előtt, járva az útakon mellyeket a' mesterek tapostak, körültekintve azon tájakon, mellyeknek látásán ők felhevülének, érzeném hivatásomat, érzeném keblem' rokonságát, 's lennék mint ők, vagy legalább átlátnám, hogy törpe vagyok 's nyugodtan lemondanék. De igy, e' szüntelen bizonytalanság között, remélve naponként 's ketségbeesve, a' müvész' lelkesülését érezve mindennapi foglalatosságaim között, 's ha ismét a' müvészethez fordúlok, mindennapiságomat; nagyobb mint hogy e' nyomorúlt létet nyugodtan elfogadnám, 's mégis kisebb, gyengébb mint hogy belőle ön erőm-

mel kiemelkedhetném; egy madár melly érzi, hogy száni teremtetett 's lebegve kalitkája' rostélyain széttöri testét, 's melly mégis ha ajtója megnyílnék, elgyengült szárnyaival ki tudja, emelkedhetnék-e ég felé? Oh e' kínokat nem ismeri senki.

'S mi tartja önt vissza e' vágynak teljesitésétől, kérdezém kiváncsian. Olaszország' szélén vagyunk, 's kik önt szeretik, ha bár rosszalni is, bizonyára végre meg fogják bocsátani a' lépést, mellyet ön szive szükségessé tett, 's a' jövendő teljes meggyőződésem szerint igazolni fog.

Kik engem szeretnek — viszonzá megindúlva — kik engem szeretnek? Oh ne féljen ön, azok nem fogják háráltatni utamat. Elmehetek 's nem lesz egy szív, melly utánam vágyódnék, meghalhatok 's nem lesz egy szem, melly könyezne. Anyámat nem ismerém, apám búval tekint reám, gyermekségem' társai megvetve elhagyának; nincs semmim mi visszatartóztatna — 's még sem mehetek. Éltemnek átka határozatlanság. Ábrándozó vagyok, akarni nincs erőm. Hólnapokig élek egy kedvencz gondolatban, terveket alkotok, átgondolok minden lehetőségeket, élvezem előre gyönyörjeit, legyőzök képzetemben minden akadályokat, 's ha a' pillanat eljön, nincs erőm. Hányszor készülék útamhoz, hányszor rendezém el dolgaimat, hány búcsúlevelet irtam atyámhoz, 's itt maradtam, naponként átkozva helyzetemet, sorsomat, 's e' gyáva szívet, melly le nem tudja rázni lánczait. Boldog kinek szilárd lelket ada az ég, kinek egy szív jutott, melly ön erejének érzetével, független magányban állhat e' világon; a' fát, melly magányosan áll könnyebben ledönti a' vész, de ő szabadon fejlődhetet, ágait nem gátolá semmi növésében, sudara szétterjedett, csucsa felnőtt, mit a' mag csirá an horda az telyesült, 's boldog, ki mint az ág,

csak egy nagyobb egész' részének érezi magát, ki a' földdel öszveköttetésben nincs mint a' tő által, mellyen felnőtt, ki belőle szivja erejét, ki véle ledől 's véle virágozik egy része zöldjének, egy része a' nagy árnyéknak, melly körülötte sötétlik; boldogtalan csak az kit mint engem vágyai kedveseitől elkülönöznek, 's kit gyengesége nem hágy függetlennek lenni.

Ő elment 's a' mint magányomból utána tekinték, szivemet egy nem ismert érzemény tölté el. Szomorúabb valék mint mikor e' falak közé léptem, ez ifjú szavai mélyen hatottak reám; ki eddig kivételi állapotnak gondolám keserveimet sejditeni kezdém, hogy e' földön mindenki vállain hordja ön terhét, hogy az ok, melly szemeinkből könyeket facsar, különböző, de hogy e' cseppek nem kevesbé keserüek azért, mert vágyaink másfélék, de nem a' bánat, mellyel mindenki látja, hogy el nem érheté; — szomorúabb valék 's mégis vigasztaló érzet tölté szivemet; az hogy egy embert találtam, kinek talán hasznára leheték. Oh ki nem szenvedett, nem isméri ezt; 's mégis véghetlen gyönyör fekszik e' gondolatban. Önnös az ember természete által, a' gyermek első játékaiban már főszemélynek tekinti önmagát, az ifjú áldozik de ön érzeményeinek, a' férfi fárad de ön czéljaiért. De adj egy nagy fájdalmat e' kebelnek, rontsd el reményeit, tedd nyomorúlttá, hogy önnösségének czélja ne lehessen, 's látni fogod mivé lett. Lelkének isteni szikrája kitört a' sors' csapásai alatt, a' szív érzi, hogy éldeletnél magasabb mire teremtetett, 's ki szenvedett — szeretni fog, 's ha bár bizni megszünt, ha bár viszonszeretetet nem remél, ő szeretni fog, 's boldog lenni ismét szeretetében, mint a' fa egy pár meleg nap' erintése alatt a' tél közepette kihajt, bár a' jövő óra elfagyasztaná zöldülő hajtásait. —

Mióta Arthurt láttam, minden gondolatim új irányt vőnek; a' tompa fájdalom helyett, melly lelkemet eddig lenyomta, új életerőt érzék magamban, vigasztalni akartam 's vigasztalatlan valék; az ég ugy alkotta sziveinket, hogy nem csak jó tetteink de még jó szándékaink se maradjanak jutalom nélkül, 's ki elég erős magáról megfeledkezni, az látni fogja mindig, hogy ha mást nemis legalább magát boldogitá.

Független valék, 's miután minden viszonyokat átgondoltam, 's miután napról napra inkább megismérkedve új barátommal, meggyőződtem mennyire ellenkezik családi köre szellemével, végre azon ajánlatot tevém neki, hogy vélem jövén Rómába, ott addig mig müvészete, vagy megbékült atyja módot nem nyújtanak, segedelmemet kölcsönként elfogadja.

Eleinte vonakodott, később megegyezett, 's már indulóban valánk, midőn atyjának betegsége 's halála őt egy nagy birtok' urának téve, ajanlatom szükségtelenné lőn. Még egy pár nap folyt készületek közt, búcsút vevék atyámtól 's elmenénk. Ő teli reményekkel, én nem öröm nélkül mint ki egy boldogot lát maga mellett 's érzi, hogy nem minden érdem nélkül tekinthet örömére.

Hosszasabban szóltam e' tárgyról mint talán szükséges vala; de tevém, mert akarám, hogy ezen ifjút, ki velem annyi rokonsággal birt, 's más útakon oda jutott hová én, ismerd, 's mert meggyőződésem szerint talán nagyobb befolyással semmi életemre nem birt, mint e' találkozás épen e' pillanatban, hol éltemet nem türtem volna sokáig, ha ez új viszony gondolatimnak új irányt, fájó szivemnek a' barátság balzsamát nem adja. — Ki-

nek olly mély sebet vágott a' szerelem, az csak ha magát szükségesnek érzi türheti lételét; kinek a' múltta reményei elenyésztek, annak egy jövő kell, mellyben áldoznia lehessen; a' boldognak is kinos a' magány, annak ki szenvedett, türhetetlen.

XXXIX.

Gyermek koromban sokszor hosszú útakról ábrándoztam. Vágyteli szemekkel nézém a' kék helylánczot 's gondolám: ott túl szerencse vár reád; képzelék tengert, teli sziklákkal 's vészekkel, 's közepette egy szigetet hol hajómat kikötve boldog leszek; álmodám más szebb hazákról, távol éghajlat alatt, hol az ég tisztább, a' nap melegebb, a' tájakat tél nem fosztja meg virágaiktól, 's e' szív nem fog ismerni bánatot. Igazom vala; mikor ezt képzelem, e' föld még bájló vala nékem; túl a' hegylánczokon, a' tengeren túl, 's más éghajlat alatt, hová csak útam vezethetett, öröm vára reám mindenütt, az ifjú szív magában hordá kincsét, 's e' szép földön öröm' tanyája lehet minden hely, hol sziveinket emlékek nem háborítják. Most útaztam, előttem a' messze világ nyitva állt, senki nem gátolhatá akaratomat, senki nem irányzá útamat, 's mit találtam? Oh mi boldogok volnánk, ha a' valót kicserélhetnők azon érzeménynyel, mellyel reményeink korában feléje tekinténk, vagy inkább ha nem látnók vágyainkat telyesülve soha, mint mikor átlátjuk, hogy éltünk egy szerencsétlen játék vala, miben a' kártya mellyre addig vártunk, végre kijön, de csak miután már nem teszünk reá, mikor véle nyernünk nem lehet.

Olaszországba menénk. Ki nem ismeri Italia' szépségét? Neve maga már vágyakat gerjeszt; az ég kékebben borúl ez áldott határok felett, illatozva virágzik a' mező, 's a' zöld olajfa elvénül, 's csak órákig ismeré a' telet. Isten megáldá e' hazát; ha az alpekről lejősz langy szellők lebegnek elédbe 's míg szemed e' lezúgó hegyfolyót követve, a' zöld rónára tekint, nem ismert vágy tölti lelkedet, sietni akarnál te is ez áldott határok felé, 's zajogni örömedben mint a' hegyfolyó, hogy e' földre értél. Italiában vagy, ott hol egy ezeredes dicsőség' emlékei állnak, hol a' müvészet felhalmozá kincseit, hol a' nyelv dallá, az élet egy bájló álommá válik; a' földön állsz, mellyről mint gyermek álmodál, mellynek nevénél ifjú szived egykor felhevült, tekints körül 's éldelj. — Éldelj — ha egy kis napsugár e' földet még világosan mutathatja; ha romok között a' hajdankor' nagyszerüsége emelkedik lelked előtt 's nem a' gondolat, hogy ennyi elmúlhatott; ha a' fényes palota előtt bájló álmidat a' koldus' rimánkodó kérelmei el nem ronták — éldelj, ha tudsz, én csak szomorú érzeményeket találtam.

Láttam Velenczét. Még áll e' város, dicső még romladása között; századok üzték felette hatalmokat, de ő szép maradt mint a' nap, melly ragyogva áll a' tenger felett akkor is midőn alkonyodik, 's fényt hágy maga után. A' tenger habozva környékezi palotáit, zugva csapdossák vészek alapjait, az emberi mü fenn áll, 's az ember emelkedve érzi, hogy hatalma az elemek' harczainak ellentáll; de valjon érzi-e ugyan akkor, szivünk mi gyenge ön szenvedélyei ellen? A' paloták állnak, de lakói elköltöztek; a' csatornák megmaradtak, de csak itt ott szakitják félbe egyes evező ütések a' bús csendet; szent Márk piacza körül még magasan állnak a' hajdani respublica' épitményei, de a' nép hiányzik, hiányzik a' diadalmi öröm, mellyel a' győzelmes doge egykor itt fogadtatott, 's a' ma-

gas érzemény, mellyel a' hajdani velenczei e' földet tapodva honn érzé magát 's mégis a' világ' legdicsőbb helyén. Minek csak elemek ellen kelle küszködni — fenáll, mi az emberek' szenvedélyeivel vitt, szétromlott; a' váras túl élte népét. — Szomorú egy látmány ez; 's az ember, ki egy sír mellett nem mehet el a' nélkül, hogy felsohajtva nemünk' múlékonyságára emlékeznék: itt hol egy nemzet' ravatala felett áll, joggal telhet el bánattal, joggal elszomorodhatik annyi ivadék, egy több mint ezeredes küszködés' sülyedő emléke felett; hol mind azon külső pompa, melly körülötte áll, mind azon fény, melly első pillanatban képzetét eltölté, csak arra intik, mi nagy halott fekszik előtte, mi dicső, mi fenséges vala élete, 's mégis mi egészen megszünt, álomként melly lelkünkön átvonúlt 's nem hagyott semmit maga után.

De talán vigasztalja lelkedet, hogy e' nagy nemzet' nyomdokain jársz, hogy e' hallgató falak között egykor a' szabadság' lelkesítő szavai hangozának, 's e' nép, melly most szánakozásodat gerjeszti, csak mióta hazáját veszté, sülyedett annyira. Szép ha bár romok felett visszatekinteni egy nagy múltra, 's bár mi szomorú érzemények töltsék lelkedet e' világ' szétbomlott nagyságai között, az hogy valának, hogy mit emberek építének egy ezered el nem tudá törölni, elfelejteti a' bánatot. Minden mit emberek nagyot tevének, néked nem idegen, eldődeid' magas tettei között érezheted ön hivatásodat, 's míg egy erősebb ivadékhoz feltekintesz, szived emelkedik. Oh de nem itt! E' város' sülyedő nagysága nem érdemli könyeidet; mi itt elveszett, nagyszerü vala, de nem olylyas minek emlékezetében emberi kebled emelkedhetnék. Vagy nem egy ezeredes zsarnokság' nyomdokait tapodják-e lábaid? nem azon hatalmas patriciat' palotái között jársz-e, melly magát büszkeségében királyok' hasonlóinak vélé, míg a' nép csak elnyomásából sej-

dité, hogy felette többek vannak kik magokat szabadaknak érzik, 's elég magasra állitva, hogy alattvalóik' panaszait megvethessék. Oh ne ámitasd el magadat ezerszer ismétlett közmondások által, ne gondold hogy mert egy respublíca' romjain állsz, itt egy elveszett szabadság felett kesereghetsz, 's ha szivedet bánattal tölti az idegen lobogó, melly előtted áll, ha a' dógepalotában csak ön lépteid' viszhangja szakasztja félbe a' rémitő csendet, 's a' fejdelmi képek' hosszú sorával a' dicsőség, melly e' falakat környékezé, bevégződött: akkor gondold, hogy feletted az ónkamrák állnak, alattad a' hires kutak, közeledben a' fohászok' hidja, 's ha ne talán egy köny lépett szemedbe, töröld le, mert egyikén állsz azon helyek közül, hol a' szabadság' szent nevében több rosz üzetett, mint valaha egy zsarnok szív képzele, egyikén azok közül, hol a' legmagasabb szó a' legönnösebb czélra használtatott, hol a' nép' véréből termett babér csak egyesek' homlokait füzé körül, hol a' háza egyeseknek lakoma vala, a' népnek nem egyéb börtönnél; — hogy egyikén állsz azon helyek közül, hol az idő kimondta ítéletét egy nép felett, hol az örök igazság egy példát állíta fel, hogy minden ügyesség 's fortély, minden anyagi hatalom, sbirek 's tizek' tanácsa 's mit csak száz Machiavel' képzete kigondola, azon alkotmányt fel nem tarthatják, mellynek nem igazság alapja, 's hogy ha bár ezredekig állna' fenn, a' pillanat jöni fog, mellyben hosszú ragyogás után a' nép' ereje, mint a' fa lángok között, végre elfogyott; 's mi messze körét fénynyel 's világgal töltö el, egy hamuhalom fekszik a' földön, gyenge emléke egy szebb múltnak, mig az idő' fuvalma ezt is elvivé, 's az egésznek nyoma eltünt e' világról.

Eltünt — — 's miért nem? Idők jőhetnek hol mint Byron mondá, e' váras tengeri nádként a' sós habok közzé honnan eredett visszasülyed, 's Velencze' egész dicsőségeből talán csak egy rege marad, mellyet a' halász alkonyatkor társainak elbeszél; hogy itt lenn a' habok alatt

egy váras áll, mellynek egykor hatalmas herczege vala, 's nagy népe 's fényes palotái, 's mellyet isten átkában elsülyeszte: a' nép hinni fogja a' mesét, 's lesznek, kik nagy ünnepeken harangszót hallanak a' tenger' mélyéből vagy tiszta napokban látták a' váras' legmagasabb tornyait, mint Schweitzban illy regék léteznek. Mennyi nem tünt el igy a' világról? hány név, melly századát felrázá hangzott el, hány várasból nem maradt egy kő; — mint a' fa, mellyet századok felnővesztenek, ledől 's rohadva elenyészik sarjadzó utódai alatt: ugy országok; mig végre sötét nyomok is eltünt, 's a' világ' történetéből egy rege maradt, egy kis rege gyermekek' számára, mellyen a' józan elmosolyodik.

Ki mehetne végig ez országon a' nélkül, hogy lelkében e' gondolatok ébrednének? Velenczétől le Nápolyig romokot találsz mindenütt. A' lesülyedett diadaliv, a' magas amphitheatrum, mellyet e' szétbomlott templom' kövezete félig beásott, 's megette a' gothegyház' sötét falai, 's az erős várasfalak, mellyeket polgárjaik szabadságnak emeltek 's mellyek most dőledeznek mióta nincs mit őrizniök, minden a' múltra int, minden eszedbe juttatja hogy két nagy korszak' dőledékein állsz, mellyek külön hosszú életet éltek e' határok között, külön eszmékért küszködtek, külön nagyságot fejtének 's most elenyésztek örökre, elenyésztek mint a' féreg, mellynek egynap végezé éltét. Romának a' világ hódolt 's mi maradt belőle e' romoknál egyéb? századokig küszködött a' középkor, 's hová lettek eszméi, hová lelkesülése, melly a' világot felrázá? 's igy foly kor-kor után; minden új eszme melly feltámad, elrontja azt, mi előtte létezett, hogy részéről ha századain áthaladt elenyésszék ő is. Mint a' hernyó, melly befonja magát 's sötét nyugalomban vesztegel mig órája eljött, 's ön mivét szétrontva mint lepke emelkedik, illyen az emberi nemnek élete; minden kornak meg vagyon esz-

méje, mellybe magát befonva egy ideig nyugszik, mindenik széttöri végre önalkotott börtönét, mindeniknek megvagyon emelkedése' rövid órája, 's az után mint a' hernyónak, melly lepkéve vált, halnia kell. 'S mi még küszködünk? mi reménylünk ennyi romok felett, mi bizni merünk ön eszméink' valóságában, ha visszatekintve látjuk, hogy minden kornak meg vala lelkesedése, hogy mindenik egy igazságért küszködött századokig, 's mindenik végre átlátá, hogy csalódott! Oh őrültség! melly az emberi nem' történetét ismérve még nem tuda lemondani. Nézd a' lazaronit te büszke ember, ki léted' szükkörével meg nem elégedve sirodon túl akarnád terjeszteni éltedet, ki egy nevet akarsz hagyni magad után, ki e' világból, mellyen jobb vala nem élned, kimenni nem akarsz; ő bölcsebb náladnál! Felette tisztán boltozik az ég, a' táj virágozva áll körülötte, 's ő boldog; feltekint, rá ezernyi csillagok öntik le fényöket, nem ismeri nevöket 's a' távolságot, mellyben egymástól állnak, de látja ragyogásokat 's örvend nekik, 's örvend a' virágoknak, mellyek körülötte illatozva nyiladoznak, 's a' nagy tengernek, melly morogva álomba szenderíti, ha fáradott. Egy narancsfa, mellynek gyümölcseit elérheti, a' meleg napnak sugárai, 's talán egy kevés szerelem, melly keblét emeli, mi kell egyéb. Nézd őt ha a' nap' sugáraitól elvonúlva, romok' árnyéka alatt elszunyadott, 's mondd, ki józanabb? ő-e ki árnyékot keres e' falak között; vagy te kinek képzete e' hideg kövön felhevülve dicsőségről álmodozik; ő-e ki tudja, hogy ez élet' hosszú játékában csak egyes esetek kedvezők, hogy az balgatag ki a' jövőre tekint, vagy más után vágyódik mint mit épen megragadhat — vagy te ki egy világ' gondját hordod szűk kebledben, mint ha nem volna fájdalom elég ön éltedben? Ő-e ki él, élvez, örül; vagy te ki halhatatlanságról ábrándozol; te ki önnös vagy mint ő, csak hogy balgán abba helyhezéd reményidet, mi elérve bár — nem boldogit.

Vagy azt hitetéd el magaddal, hogy másoknak élsz, hogy feladásod áldozva másokat boldogítani, hogy az emberiség' kocsija nem haladhat, ha te, törpe, nem fogod be magadat 's nem húzod izzadva tovább; 's ki magadat boldogítani nem tudád, ki nem juthatál annyira, hogy kebledenek csak egy sebe gyógyúljon, az emberiséget akarod boldogítani? reményled, hogy ha kezeid ápolják, az emberi nem' sebei nem fognak vérzeni, nem fájni többé? Menj Rómába, tekints magad körül, idézd fel a' múltat még egyszer lelked előtt, 's remélj ha tudsz. — Mennyi nagy tétetett e' várasért? mennyi férfi élt e' falak között kinek nevénél szíved ezeredek után feldobog? valjon miért éltek, miért véreztek ők? azért hogy nemzetök boldog légyen? — Róma' egész történetében nincs egy percz hol a' többség nem szenvedett; a' pillanattól, mellyben a' nép a' szent hegyre vonult, addig míg Gracchusait megölé, egy hosszú küszködés izgatá belsejét. Küszködés éhség, nyomorúság, elnyomás ellen. — Azért hogy a' szabadság fennálljon? — azok kik Róma' csatáiban vérezve honnoknak a' világot meghóditák, nem Tiberius' birodalmát nagyiták-e vérökkel? azok kik Rómát építék, nem Néro' tüzét nevelék-e? azok kik a' szabadságért küszködtek, nem azért fáradtak-e, hogy a' pártoktól szétdúlt országban a' zsarnokságnak helye biztosabb legyen? 's valjon érdemes-e hát nagy czélokért fáradni, érdemes-e csak egy percznyi életet áldozni azért mi talán csak új kinokat hozand embertársaidra? érdemes-e küszködni, fáradni egy hosszú élten át, hogy végre neved fenmaradjon, de nem az miért fáradál? érdemes-e valamit tenni ha tudod, hogy a' földbe, mellyet véreddel termékenyitél, egy más kéz fogja vetni a' magot, mellyet akaratod ellen felnövesztesz; hogy hamvaidból nem ön eszméd fog phoenixként emelkedni? Ha magas ábrándok tölték lelkedet, jer Rómába, 's ha minden kő múlékonyságra inte, minden dicső névnél, melly itt eszedbe jut, lelkedben a' gondolat tá-

mada, hogy éltéből csak név maradt, hogy ennyi áldozat, melly e' haza' oltárain tétetett, nem hozhata áldást lakóira: akkor sirj távozva egy keserü könyet mint én; nem hogy e' nagy kor, mellyet bámulál megszünt; de mert átlátád, hogy okod nincs mellyért vissza kivánhatnád; nem mert a' nagy férfiak' ivadéka kihalt: de mert látád hogy fáradozások hasztalan vala, 's a' legdicsőbb vitéz mint a' gladiator csak azért halt, hogy a' nép kevéskét tapsoljon; nem mert Róma elenyészett: de mert meggyőződél, hogy nagy korok 's boldog nemzetek csak történetkönyvekben állnak, 's hogy a' való egyenlőn szegény, mindig 's mindenütt. Köntöseinket változtatjuk, gondolataink új szavakban öltöznek; de az ember nyomorúlt marad legszebb biborában, 's gondolatjai nem emelkedhetnek túl e' föld' porán.

Oh mert ti világ' bölcsei kiket magasabb vágyak a' tett' poros mezőiről elvonának, mit vittatok ki ezeredes faradozásaitokkal? hányszor nem emelkedék ifjú napjaimban lelkem vágygyal hatalmas neveteknél? Oh szép, igy gondolék magamban, távol a' világ' zajától, elszigetelve a' küszködő emberek' fertőztető érintésitől egy magas gondolatnak szentelni életét. Az imperator' diadalive ledől, a' tribun' hatalmas szava elhangozik, 's a' szivekkel, melylyek egykor feldobogának hangjainál, eltüntek a' szenvedélyek, mellyeket gerjeszte; csak az eszme nem vész el évek' változásával, csak a' való, mellyet a' magányos gondolkozó feltalált, marad fel századok' romjai felett. Egy emléke a' múltnak, csirája talán hosszú jövőnek. — Oh boldog, háromszor boldog kinek ez juta sorsáúl, igy gondolkozám sokszor ifjú koromban, 's most midőn Németországban körülutazva e' tudományosság' régi tanyáin fel 's alá jártam, e' gondolat újra támada lelkemben.

Boldog? olvasd Faustot, hol nemünknek egyik leghatalmasabbika szenvedéseit letevé, nézz egyet azon szerencsétlenek közül, kiket a' tudásvágy nagy átokként megragadott, kik merészen kinyujtva kezöket az ismeretfa' tiltott gyümölcse után mint ember eldődeink paradicsomokat, ugy azon kis örömet is elveszték mi még e' földön számunkra maradt, 's valjon kivánkozol-e a' babér után, melly homlokát keriti; akarsz-e kiválasztva az emberek sorából magányosan állni e' világon, eltemetve tudományod' hideg falai közé, lemondva élted' örömeiről, lemondva minden reményről, barát nélkül míg élsz ki bánatodat osztaná, egy szív nélkül, melly utánad vágyódnék ha meghalsz? akarsz-e nem birni e' nagy világon semmit mint tudományodat, tudományodat e' kegyetlen zsarnokot, melly lelkedet minden erejével szolgájává tevé, melly éltedért rejtélyekkel füzet, melly majd véghetlenségével lelkedet elnyomja, majd szük határait állitva törekvéseid elébe csak korlátokat mutat, melly Memnonszoborként hajnalkor midőn hozzá először közelitél megszólamlott 's most néma az egész napon által. Oh akarod-e mind ezt boldogtalan, ki tudomány után vágyódál; akarsz-e elvetni magadtól mindent mi szivednek kedves vala, barátságot, szerelmet, ifjú szivednek egész kincsét, hogy egy kételyt nyerj magadnak jutalmúl? 's lám, ez a' tudósnak élete. Oh mert ha bár kajánság nem zúgná is körül nevét, azon elesmerés, melly ősz fejére talán még életében egy silány borostyánt füzött, mintha el akarná takarni a' mély redőket, mellyekkel gond e' homlokat átszántá, őt nem boldogitja! Ha magányosan jár körül könyvtárában, 's az elavúlt bőrkötésekre néz, mellyeknek szerzői egykor éltek mint ő, 's korokban talán hiresek valának mint ő; ha körültekintve eldődeinek e' sírboltjában eszébe jut, hogy végre az idő jőni fog, hol ő is felejtve lesz mint ezek, hol neve is legfeljebb egy pár pedans által ismértetik 's lelkének legfényesebb gondolatja, a' mű,

mellyet évekig agyában érlelt, mellyért éltét adá, egy könyvtárnak szük sorai között temetve leend; — ha visszagondol azon kevés valóban nagy nevekre, mellyek nemünk' ezeredes emlékei között fenmaradtak, 's látja még ezeket is kitéve a' kor' változó szeszélyeinek, ragyogva egy perczig, hogy szinte emberfelettieknek látszának, később miután az általok feltalált igazság köztudomássá lett, megvető szánakozással emlitve; ha látja a' legmagasabb eszmét felejtve századokig, 's ismét feltalálva, 's újra eltünve bár néha csak azért is mert a' késő ivadék, melly felkapta, nem birá súlyát, valjon vágyódhatik-e dicsőség után? —

Oh ti hasztalan fáradtatok, bölcsek kik a' tudomány' kemény mezején munkáltatok, bajnokok 's törvényhozók, kik a' nép' boldogitásáról almodtatok! Száz csatában győztek az igazság' zászlói alatt, milliók haltak el diadalmaiban, minden eszmének megvolt keresztfája, minden csep tudomány száz ember élet' jutalmául adatott, 's valjon boldogabb-e nemünk ennyi áldozat után? mi mást szerze tudományotok mint kételyeket, mi mást nyere a' kis szabadsággal, mellyet bajnoki kivíttak, mint lánczainak érzetét? 's nem szenved-e a' többség most mint századok előtt, hogy alig hihetnők győzelmeit ha nehéz sebhelyei nem intenének reá!

Körüljártam egész Europát Scandinaviától Spanyolországig — Oroszország' pusztáitól a' szabad Brittek szigetéig; a' szabadság', az erény', 's megelégedés' hazáját nem látám: szomorúan egyenlő a' világ minden felől, 's midőn az Orkney szigetek' végsőjéről a' nagy Atlanticumon áttekinték, azon gondolattal tértem vissza Franczia-országba, hogy jobb távol maradnom korunk' Eldoradojától, melly a' tengeren túl virúl, nehogy mit olly szépnek

gondolék, az is elveszitse fényét előttem; jó egy csalódást megtartani magunknak.

Majd nem másfél évet töltöttem külföldön. Elején szomorú valék. — Egyes keserveket felejthetünk, bánatunk' oka megszünhetik, de kinek lelkét egyszer nagy fájdalom dúlta fel, az nehezen szokik az örömhöz. — Ha a' zápor a' hegyoldalnak zöld takaróját egyszer felszakitá, ha egyszer utat mosott árjainak, a' viz lefut 's szárazon áll a' földseb, de tátongva mint elébb; a' víz arra fogja venni futását, 's a' leglanyhább eső, melly alatt a' mező zöldelve üdül, itt csak mélyebbre mossa a' régi sebet; 's igy múlhatik a' fájdalom, de a' szív megtartja nyomát, 's a' legkisebb ok, egy véletlen gondolat egy szó, épen a' sebhedt helyet fogják találni mindig, mélyen bevágva a' szívbe, mellyet reményei nem őrzenek többé. — Jaj annak kit szivének iránya vagy szerencsétlenség egyszer szomorú életnézethez vezettek, bár mi kedvező környülményekbe vezesse is őt később végzete, öröme mégis megszünt. Rejtélyes értelmü könyv a' világ, bánatot találni minden lapon 's vigasztalást, árnyékot vet minden fa, mellyre a' nap tiszta világa lesűt. Méz tölti a' virágkebelyt, de nem hijányzik keserüsége; 's ki egyszer a' dolgoknak bús értelmét felfogá, az kesergeni fog, bár merre forduljon: hisz' a' szív is mint a' könyv mindig csak a' legolvasottabb helyen nyilik meg minden érintésnél. Csak rokonjait találja minden kebel e' világon, képeket csak ön gondolatának, lelkesülést csak arra mi épen keblét tölté; 's ki mint én szenvedett, hasztalan futja körül a' világot, 's látni fogja, hogy való vigasztalást csak a' boldog talál, kinek a' fájdalom egy véletlen esetként zavará fel életét.

Arthur' társasága, bár mi nyájasan 's barátilag simula is hozzám, inkább terhemre volt. Vannak az ember'

életben állapotok, mellyekben a' magány szükséggé válik; ha szivünk érzi, hogy gyönyörje nagyobb mint sem valaki megfoghatná, ha boldogsága' romjain állva sejditi, hogy keservét senki nem értheti ki boldogságát nem ismeré romladása előtt, a' szív inkább magába vonúl vissza, inkább magányosan hordja nehéz terhét mint hogy idegennel osztaná, 's Arthur az vala nékem. Éltének azon korában állva, hol még reménylhetünk, hol minden csepp, melly szemünkből árad, még egy virágot talál, mellyen harmatként függhet, hol maga a' fájdalom' sötét aknája még annyi kincseret rejt, ő nem értheté fájdalmaimat, 's szinte örültem midőn Rómában megváltunk.

De miután egy ideig magam maradtam, 's végig járva annyi országon, látva annyi helyet, hol emlék lelkemet nem sérté, találkozva annyi emberrel, mintegy erőszakkal kiragadtatám ön magamból, enyhülni kezde bánatom, 's ha bár nem boldogan legalább vigasztalva tértem meg. Nincs semmi vigasztalóbb mint ha útazunk. Míg honn vagyunk, mindenki ismeri, mintegy osztja bánatunkat; minden mit látunk reá int, 's bár körülfogva emberektől, ők inkább részt vesznek szomorúságunkban, mint hogy belőle kiragadhatnának. Künn új körbe lépünk, új emberek közé, senki nem sejditi, senki nem bánja, hogy szenvedénk, nem közelithetünk senkihez a'nélkül, hogy magunkból kilépnénk; általkezdjük látni, hogy létünk egy pont a' világban, 's szenvedéseink kisebbeknek látszanak miután ön fontosságunk kisebbedett szemeink előtt, 's meggyőződtünk, hogy e' világon hol minden keserv hasonlóit találja, csak ritkán akadunk olly emberre kit joggal irigyelhetnénk.

XL.

Párisba menék. Majd nem két év múlt el, mióta e' várost elhagyám; 's ha bár kellemetlen érzésekkel, mégis nyugodtan tértem vissza körébe, hol Valmontné 's más ösmeröseim által mindjárt a' nagy világ' körébe ragadtattam. Terv nélkül álltam, a' magány elszomoritott, 's igy mintegy önkéntelen lépék e' társaságba, melly lelkemet ki nem elégité, de legalább — mint minden új, mulata, 's miután a' szivnek érdekei megszüntek, egy ideig hiuságomat kecsegteté. Majd nem két évet töltöttem igy, 's ha ismernéd e' kört, nem kellene mondanom, hogy nem maradt semmi emlékem, mellyet leirni érdemes volna; legfelebb az: hogy megismerém 's elundorodtam nyomorúsága előtt.

Te a' nagy világot nem ismered. Ne bánd; parányi a' kör, mellynek e' pompás név adatott, 's azok kik benne élnek, nem elégíthetnék ki tiszta becsületes szivedet. — Hegyhez hasonló az emberi nem. Egy nagy tömeg, melly felszinben különböző, de nem anyagában. Ne kivánkozz' fel virágzó aljadból e' csillogó csúcsra, hol örök tél uralkodik 's minden fény, melly körülötted ragyog, csak arra int mi terméketlen földet taposnak lábaid.

Miként is lehetne máskép, ott hol csak ünnepek vannak 's nincs dolgozó nap; azok között kiket családi élet

nem jobbit, honszeretet nem emel ki önnösségök' kis köréből; ott hol az emberi kebel elég gyáva vala nem tüzni ki magasabb czélt magának mint mulatságot, 's hol legnagyobb csalódása végre az, hogy elunatkozott; lehet-e itt való öröm, 's azon tiszta megelégedés, mellyet csak osztott érzelmeink által élvezünk? A' természet boszút áll, valahányszor útjaitól eltérünk, 's nem engedi, hogy azok kik köréből kiléptek, adományiban osztozzanak.

'S valjon az mit e' körökben látsz, természetes-e? az isten társaságra teremté az embert, nincs szív, melly e' földön nem találná rokonát, mellyet egy titkos le nem irható érzet nem vezetne néha embertársához, 's kiknek szivei egybe hangoznak, kiknek gondolatjai egy irányt vőnek, találkozva boldogabbaknak fogják érezni magokat. Vannak pillanatok, mellyekben a' szívnek közlés szükséges; van a' bánat 's gyönyörnek egy fokozata, mellyben szólnunk kell, 's nem tagadhatja senki, hogy a' társasági örömök természetünkből folynak. De lehet e' társaságnak nevezned azt, mit fensőbb köreinkben látsz? e' könnyű csapatot, melly estenkint mint molyok a' gyertyavilág körül összesereglik, egy óráig dong 's ismét eloszlik; e' sokaságot hol kettő nem ismeri egymást, hol egy szív nem szólal fel annyi között, hol ha holnap mind sirjaikba szállnának, az egy ki hátra maradt, hihetőkép nem fogja mondhatni, hogy barátot vesztett; lehet é' társaságnak nevezni é' kört, mellynek több száz személyeit nem bennső szükség, vagy szivek' vonzalma, hanem születésök, birtok vagy épen azon szemtelenség vezeté egymáshoz, mellyel némellyek e' körökbe tolakodnak 's végre ott maradnak, inkább mert nem lehete tőlök szabadúlni, mint mert oda valók; e' kört, melly kivűlről tekintve egy nagy egésznek látszik, 's még is száz különszakadott, a' születés' és birtok' külön fokozatjai szerint egymás felett emelkedő darabokra oszlik; lehet-e társaságnak nevezni

végre azt, minek fő alapja elkülönözés, 's gyönyörje nem annyira, hogy valakihez közeledénk, mint inkább hogy másokat ki lehete zárnunk. 'S ha a' polgári körben a' társalkodás egy része létednek; ha ismerőseid' körébe lépve mert magaddal hozhatod hibáidat 's erényeidet, magaddal a' gyönyört 's bánatot, mellyet épen kebledben hordasz, szivednek jól esék a' közlekedés: valjon termeinkben hol azt tenned nem szabad, hol erények helyett szokásokat, ész helyett csak elmésséget találsz, hol bánatod, 's örömöd nem érdekel senkit, feltalálhatod-e ezen örömeket?

Nem az, mennyit érsz, de mennyinek tudsz látszani — szabja meg érdemedet; nem az hogy valamit tevél, de hogy mindent kikerültél, mi az illedemet, 's felvett szokásokat sértené, teszi, hogy e' társaságba felvétessél; 's természetes-e, hogy illy körbe kivánkozol? sőt áldozatokat teszesz csak hogy benn maradhass! Áldozatokat! Oh 's mennyi nem kivántaték tőled? a' szerzetes nem ragaszkodik olly szigorúan kolostori rendszabályaihoz, mint te azokhoz, mellyeket előitéletek elődbe szabának. Vak engedelmességgel teljesited a' legnevetségesebb szokást, a' legbalgatagabb divatot. Hallgatva eltüröd lelki szegénységöket, mellyért minden magasabb eszméről lemondál, 's minden nagy gondolatot, melly a' szük terem' körében meg nem fér, vétekként rejtegetsz csak hogy ne gyanitsa senki, miként a' köznyomorúságban nem osztozál; és szüzesség' esküjével lekötve a' szerzetes nem őrzi szivét ugy mint te minden melegebb érzeménytől. 'S mennyi ön megtagadás naponként! 's mennyi alkalmatlanság 's gáncs éltedi minden órájában! ha kedvesed, ki néked éltét szentelé, ennyit kivánna, elhagyod; 's im mind ezt nyugottan, örömmel viseled.

'S miért? — hogy herczeg A*** tánczvigalomra hivjon; hol belépted' első pillanatától másnak nem örülsz,

mint azon pillanatnak, mellyben e' tolongásból szabadúlnod lehet; hogy gróf B*** kinél Párisban unalmasabb ember nincs, veled a' boulogni erdőbe kocsizzék 's marquis C*** nálad hagyja kártyáját; ezek jogaid. Ha szinházba mégy, néha egy vagy más divatos asszony' páholyába ülhetsz, 's hajgöndöritőd a' karzaton meglátva, talán irigyli sorsodat; a' naplopók kik Párisban hol csak vigalom adatik, megjelennek, 's a' kapu alatt nézik a' felmenőket, ismernek, 's a' mennyi csak bérruhás van, leveszi kalapját, ha jősz — ez dicsőséged! Ki hinné, hogy józan ember találkozik ki ezért csak a' legkisebb alkalmatlanságot el akarná türni, hogy valami olly csekély lehetne mit illy nyereségért tenni nem vonakodnánk. 'S mégis, im talán semmi e' világon állhatatosabb törekvéssel nem kerestetik, mint épen e' haszontalanságok. Vannak kik éltök' czéljaúl tevék, hogy e' társaságba felvétessenek; kik évekig gondolkoztak, esdekeltek, csak hogy egy terem' ajtai megnyiljanak előttök; kik nem sokallottak semmi fáradságot. csak hogy mint egy fényes körnek utolsói lenézettessenek, minden megalázást nyugodtan elviselve, csak hogy másnap reggel a' kínos este után elmondhassák: én is ott valék. A' testvér elfogja tagadni testvérét, a' barát elhagyni barátját, a' fiú szégyenleni atyját, hogy e' czélhoz érjen. Nincs meggyőződés olly szent, melly ennek nem áldoztatnék, nincs érzemény olly nagy, melly ez előtt el nem vesztené hatalmát. 'S hát van-e valami nagyszerűebben nevetséges mint ez? — 's ha korunknak nagy satiricusa volna, nem lehetne-e joggal elmondania a' rómaival nehéz satirát nem irni; nehéz, 's nehéz volna nem nevetni, ha nem jutna eszünkbe, hogy e' bohóczságok alatt egy nagy erkölcsi romladás rejtezik.

Mit is ártanának máskép e' társaságnak nevetségei? mi baj, hogy pár száz bohócz Páris közepette egy kis kört választa magának, mellyet a' nagy világnak ne-

vez; hogy külön törvényeket szabott kicsi országának 's más, az emberiektől különböző erényeket 's hibákat képzele, mellyek szűk határain túl nem hatnak; — ha kebleik' gyengeségit érezve, parányi személyöknek egy kisebb kört kerestek, hogy szűk határai között ők is dicsők lehessenek, 's kik a' tömegnél magasabbra nem emelkedhetnének, legalább annak örülnek, hogy máshol állanak mint a' sokaság; ha büszkék tudnak lenni, mert szeszélyök a' város' szabóinak irányt ada, 's nevök néha egy divatújság' lapjain áll, mit árt ez a' világnak? Tánczoljanak ők mig a' világ legnagyobb századát éli, járjanak házról házra vizitkártyáikkal, változtassák évenkint bérruháikat, küszködjenek párviadaljaikban, játszák tovább kis comédiájokat, mellyet a' világ' nagy szinpadán elkezdének, 's mellyben mindenki a' kis szerepet annyi valósággal adja; inasaik, amugy is az egyetlen idegen nézők kik előtt játszanak — talán igen fogják bámulni mesterségöket, 's az emberi nem' nagy drámája azért nyugodtan haladhat tovább. Ők szabadon forgolódhatnak parányi körökben, szabadon donghatnak királynéjok körül, megfér a' nagy réten kicsi méhkasok is, 's az átmenő nem veszi észre, mennyi mozgás tölti belsejét. — Tietek a' nagy természet, tietek a' hajnal, ha a' föld mint a' teremtés' első napján egyszerre világosan áll, boldog álomhoz hasonló, mellyet az éj hozott; tiétek az est elhaló fényével, melly kebleteket nyugalomba szenderíti, 's az éj, melly milliónyi világait csillogva feltünteti előttetek; tiétek a' szerelem bájteli csalódásival 's a' barátság, a' honszeretet, melly sziveiteket örülni tanitja ha áldozik, minden mi valóban nagy, mi valóban szép 's boldogitó a' tiétek; az ég nem tagadta meg senkitől való kincseit. Hadd mulassanak őt, ti érezhettek.

Mind ez nevetséges, de ártatlan; szomoritó csak e' köröknek romlottsága. Nem csak mert az erkölcstelenség'

képe minden emberbarátnak fáj, bár tőle távol álljon is; nem csak mert közönösek nem maradhatunk, ha meggondoljuk mennyi magasabb tehetség, mennyi érzemény, melly szebb jövőre vala teremtve, veszett el körének allyassága által; de mert az egész emberi társaság egy test, mellynek egyes tagjai betegek nem lehetnek a' nélkül hogy az egész sinlené; 's mert utánozó természetünk szerint, főkép ha azok kik fentebb állnak, megromlottak, félhető hogy a' tömeg, melly mindig egyenlőség után vágyódik, felsőbbjeinek hibáit utánozza, 's miként ha a' fa sudarán száród, a' kertész vesztét jósolja, a' felsőbb osztályzatok' romlottsága az egészen el ne terjedjen.

Téged a' végzet e' körökbe, mellyekről szólok, soha nem vezetett, de ismered a' proletariust 's ez elég, hogy rólok itélhess. A' napszámos kinek durva kezét, mint orvos néha megszoritád, 's azon fényes urak, kikkel én társalkodtam, lelki rokonok, legalább mi hibáikat illeti; semmi nem hasonlit annyira egymáshoz mint épen a' társaságnak e' két vég pontja. Hasonló meggyőződések, hasonló gondolatok 's érzemények vagy inkább gondolatlanság, 's érzéketlenség közelitik egymáshoz e' két látszólag olly távol alló osztályokat, A' napszámosnak köre szük, csekélyebbnek érzi magát, mint hogy a' közvéleménynek tetteire hatása lehetne; a' dandy a' közvélemény felett gondolja magát, 's egyféle cinismust látunk mindkettőnek érzeményeiben. Ez, mint amaz, egyenlőn megvetik az embereket, az egyik mert nem szorúlt, a' másik mert hasztalan folyamodik segedelmökhez; egyenlőn önnösök, amaz mert magának lehet, ez mert magának szükséges élnie. Ne higy, hanem vizsgálódjál; ne remélj, hanem számolj; ne szeress, hanem éldelj, éldelj 's vesd meg örömöd' eszközeit, ez az oktatás, mellyet a' nagy világban megvénült apa fiának hideg nyugalommal útjára ád; ne higy — igy szól a' proletarius elkeseredett szív-

vel felnőtt magzatához, mert csak csalódásokat fognál találni, ne remélj, mert e' föld' határain nem virúl öröm számodra, ne szeress, mert nem fog senki szeretve közeliteni szívedhez, 's ha fogna, ragaszkodásod nem boldogíthat senkit e' világon; — dolgozzál, gyülölj. 'S ha bár az egy nagy különbség, melly e' két osztály között létezik, némi tekintetben nagy befolyással vala is lelki jellemére nézve, ha a' társaság' legalantabb lépcsőin álló ki éldeletet-, 's a' legfensőbb köreiben élő ki szenvedést nem ismer, némellyekben különböznek is; a' lélek' alapja egy marad, — 's rongyokban mint divatos köntösben egy philosophia jár, a' legvastagabb materialismus; a' divatember mint a' napszámos csak a' jelennek él, amaz mert nem szükséges, ez mert nem vigasztaló a' jövőbe tekintenie; amaz mert a' jelen' éldeletével, ez mert szükségével lelkének egész erejét felhasználá, 's igy vénülnek el idő előtt, küszködve amaz hogy unalomból, ez hogy éhen ne haljon, amaz mert örömök, ez mert fáradság jókorább felemészti életerejét, egyformán elvesztve éltöket.

Mert valjon nem egyenlőn vesztett-e azon lét, melly e' földön csak örült, mint az melly csak dolgozott? nem sülyedünk-e épen olly mélyre, ha csak állati természetünknek gyönyörjeit, mint midőn csak szükségeit érezők?

Arra intjük közönségesen fiatal embereinket, hogy rosz társaságtól óvakodjanak; jobb volna, arra intenők, hogy az ugy nevezett jótól maradjanak távol. Sima, jó modorú romlottsága a' szívnek ezerte veszedelmesebb, mint az indulat' vadabb de nagyszerűebb kicsapongásai, mellyek között az ember talán néha mélyebbre sülyed, de érezve sülyedését emelkedésre intetik: mig a' nagy világ' embere, ki lassan, észrevehetlenül allyasodott, nyomorultsága' vég fokára érve minden nemesebb vágyat is

elveszte. A' szenvedély' lángiban sok részünk salakká égettetik, de az ércz végre mindig kiválik 's csak annyival tisztábbá lesz mennyivel tovább égett; a' nagy világ csillogva 's hidegen fogja körül lelkeinket, de mint kényeső az aranyat, felszívja lelkeink' nemesebb részeit, a' nélkül hogy maga szebbé válnék. A' korhely ha végre mindent éldelt, szivét üresnek, magát haszontalannak érzi a' világon, 's ha jobbra született, visszatér, mert czél nélkül élni kin; — a' dandynak vannak czéljai: meghivatni marquis X- vagy Y-lonhoz, nyerni egy pár fogadást, a' versenynél magáról beszéltetni, egyszóval, míg egy soiréje marad, mellyre meghivatott, vagy egy látogatása, melly még hátra marad, nem hiszi magát haszontalannak a' világon 's azért az fog maradni mindig.

Oh én nem ismerek semmit annyira szánakozásra méltót, mint fiatal embert a' nagy világban. Ha nevelésén — vagy inkább azon szobadressourán, mellyet ugy neveznek — átment, 's szabadon bocsáttaték, mit lát? előtte nyitva áll világa; de nem ama' nagy világ, mellyet isten teremte, milliónyi virág 's csillagaival, hol a' nyári egen menydörgés, az ágak között csalogányak szólanak, e' szép bájló világ mind azon szeretettel, mellyet örömremegve sejdített, azon barátsággal, mellyről ifjú korában ábrándozott, e' világ, mellyben pontként eltünik 's mellyben fáradnia kell hogy valamivé legyen! Oh nem — előtte a' terem áll chinai tapétjeivel, száz viaszgyertyáival, tükröeivel 's muzsikásaival; előtte áll ez érzéketlen sokaság, barátság 's szeretet nélkül 's itt fejlődjék a' szív?

Még ha hitet hozna magával! akkor biznék az asszony' nyájas tekintetében, 's örülne a' gondolatnál, hogy szerettetik; akkor örülne úgy nevezett barátjai' meleg kézszoritásának, 's az ajánlkozó szivességnek, mellyel

mindenki elébe lép; de ez nem ugy van; ő emberismeretét magával hozza a' világba. Nevelői kik meg nem gondolák, mi rosz szolgálatot tesznek a' gyermeknek, kinek ifjú életét azon szomorú tapasztalásokkal keseritik, mellyeket nekik is jobb volna felejthetni, jókor emberismeretre taniták őt; ő tudja gyermekségétől fogva mi semmire valók az emberek 's hogy bennök bizni nem lehet; tudja, hogy az asszony csalfa, 's hogy, ha csalódni nem akar, legfelebb éldeletet kereshet karjai között, hová forduljon ez ifjú érzelemvágyódó kebellel?

Kiket lát, kik korához legközelebb állnak, kiket köre leginkább magasztal, egy szivének ismeretlen nyelven szólnak. Bár mi rosz volt is nevelése, oskolakönyveiben legalább meg volt az erény' tisztelete még, hazájáról tanúlt, 's hogy érte meghalni szép; tanult vallásról 's emberszeretetről, 's hogy dolgoznunk kell 's áldoznunk embertársainkért; most más erényekről hall. Itt csak a' csábitó bámultatik, csak a' játéknak 's feslettségnek van költői oldala; itt minden szabad mi divatszerü, 's minden az, mi a' közönség körén bár roszban is túl megy; mit árt, ha más szenvede általad, csak te ne und el magadat. Istennek fognak tartani ha látják mennyi áldoztatott örömednek. — 'S valjon az ifjú sokáig fog-e ellent állani ez oktatásoknak, nem fogja e' titkolni előbb magasabb érzeményeit, később követni azon ösvényt, mellyen kivül — mi az ifjú kebelnek legszükségebb, körének tiszteletét el nem nyerheti? 'S bámulhatjuk-e ha mint társai ő is előbb utóbb a' zoologiára veti magát, 's lovakat vesz 's kutyákat, 's ezeknek adja egész szeretetét, egész barátságát; ha büszkesége az: hogy lovai jobban futnak, vizslái feszesebben állnak; ha nem is vágyodik más kör után mint mellyet istálóiban talál, hol barmai között legalább magasabb lénynek érezheti magát; lehet-e rosz neven vennünk, hogy olly szorgosan göndöriti hajait keskeny hom-

loka körül, hogy mellényében bizik, csudálatosan fényesített csizmái' ragyogásának örvend, 's felczifrázva, hogy a' világ' első szabója nem képzelhetne szebb ideált magának, megelégedett mosolygással tekint körül mintha gondolná, a' belvederi Apolló, kinek Chevreuille vagy Blein nem szabta ruháit, olly szép mint ő nem lehet! — Vagy ha végre ő is egyike akarván lenni azon hatalmasoknak kik minden szépet 's nagyot mérész ajkokkal porba huznak, sima gyermeki arczokkal minden erényt tagadni kezd; ha magát nagynak véli midőn a' legaljasabb érzelmeket affectálja, 's félig istennek ha megtudá mutatni, hogy az emberi élet mint az állaté e' föld' körén túl nem halad, valjon őt lehet-e okozni? — Büntetlenül nem lehetünk jobbak, 's nem roszabbak mint a' kör, mellyben élünk, 's ha maga a' férfi nehezen áll ellent a' közvéleménynek, 's ha Spárta' ifjai lopni tanúltak mert a' törvény engedé, miként lehetne várnunk, hogy ő ki mindenre inkább vala nevelve mint lelki szilárdságra, ellent tudna állani?

Ő eléggé büntettetett. — Nincs emberi szív olly nyomorúlt, mellyet mind ez sokáig kielégithetne, 's ha egy rövid évig örömének mámorában minden magasabb vágy elnémúlt is, mit tegyen ha végre e' részegség eltünt? Ő jovagolt, tánczolt, egy pár asszonyt elcsábitott, szóval: éldelt mindent mit az ifjú kor a' nagy világban nyújt, 's miután férfivá lett, az az: elunatkozott, mi marad hátra? — Oh 's mind azon véghetlen örömöt, mellyet isten ifjú korunknak teremtett, mintha azt akarta volna, hogy a' nehéz földi útnak legalább küszöbe szép legyen, hogy legalább egy nyájas emléket vigyünk magunkkal nehéz bajaink közé, ő nem isméri! őt a' természet el nem ragadta nyájas csudáival, szemei nem követték soha a' leáldozó napot, nem függtek a' tiszta egen egyes csillagit várva; neki nem zengtek csalogányok; — ő nem könnyezett

soha a' haza szent nevénél; feldobogó szive nem inté őt soha, hogy keblében is van valami, mi nagy tettekre készül! — 'S tudja-e ő, mi az, egy asszonyt szeretni? szeretni ifjú lelkének egész erejével, keblében hordani képét, 's nem merni nevét kimondani, remegni ha jön, megfeledkezni magunkról, ha vele szólunk, éltünket adni egy tekintetért, 's mind azon kinzó örömöket, azon keserveket, mellyeket a' világ' kincséért fel nem cserélnénk, a' boldogságot, melly szemeinket könnyekkel tölti, ismeri-e ő? oh nem — ő mulatott! 's nem kell-e hát szánnunk őt? A' mérészség, mellyel egy steaplechasen lovagolt, elég vala őt dicsővé tenni; az idő, mellyet öltözködésre szánt, elég egy szebb kitüntetést szerezni; az ész, mellyel mások balgaságait utánozá elég való tudománynak, 's mégis, — lám, ifjúságában nem vala egy nagy gondolat, mellyre visszatekintve lelke emelkednék!

Pár évig talán még ifjúnak képzeli magát, — a' nagy világban férfiak majd nem épen olly állhatatosan ragaszkodnak ifjúságok' szinéhez mint nők, — egy pár évig talán folytatni fogja előbbi életmódját, külső bájak helyett eszével tündökölve — mint hiszi, de még mindig tetszeni vágyva 's remélve. Minden hiba, minden gyengeség, mellyet észre vehet, tulajdona; kötelék olly szent nincs, mellyet egy elmésségnek fel nem áldozna, név olly tisztán nem ragyog, hogy bé nem mocskolná egy szegény kénszeritett nevetésért, azért hogy egy pár bohócz által lángésznek tartassék. Éjjeket viraszt egy kis nyomorúlt bonmotton gondolkozva, mig végre föllelé, 's házról házra hordva nagy szüleményét, egy mosolygásban aratá dicsőségét; 's végre fáradságosan kivivá, hogy a' világ' leggonosszabb, legszivtelenebb emberének hirdettessék. De ez is eltünt; minden századnak megvan nagy férfia kit csudál, 's minden télnek teremhőse; ő érzi, hogy az övé elmúlt, érzi, hogy dicsőségének vége

van, a' kevés eszme, melly fejében egykor feltámadt kigőzölgött, szive üres, élete unalmas, házasodnia kell.

Kivel? — az mellesleges. Bizonyos csak, hogy ő gazdag 's hogy a' nő nem fog hibázni; néki üres házába asszony kell, egy lény melly nevét viseli, birtokát osztja, a' váras' divatos körét termeiben elfogadja, 's a' körben, hol a' szerelem sors-játékból rég commerce-játékká vált, könnyen felfogja találni; legyen nyájas, elmés, vigyázzon hirére 's a' külső formákra; — ő többet nem kiván.

Ő nem keres szerelmet; ha csudálatosképen találkoznék is valaki, ki őt szeretné, nem hinné neki. Ő gazdag, 's ki állhat jót, hogy nem számolás vala mi szerelemnek látszott? Ha a' paraszt legény a' vasárnapi tánczná egy lánynyal találkozva, ki nyájasabb vala iránta, mint mások, ki kezének meleg szoritását viszonzá, 's elpirúlt valahányszor szemeik találkoztak, magát szeretve gondolja: jól teszi. Neki nincs birtoka, nincs neve, mellyet viselni szép, nincs semmie egy bajteli életnél egyéb mit mátkájával oszthatna, miért hazudna ő szerelmet? — De valjon ha mátkánk száz ezer franknyi jövedelmet, nagy nevet, fényt, társasági állást, egy szóval, mindent nyer kezünkkel, mit a' világ kivánatosnak tart, valjon olly biztosak lehetünk-e, hogy csalódni nem fogunk, valjon meg lehetünk-e győződve, hogy a' nyájasság, mellyel iránt unk viselteték, egészen számolás nélküli vala? hogy tökélyeink között birtokunk eszébe nem jutott? 's ha bár néha nevünk' emlitésénél elpirúlt, 's midőn melegebben szólánk hozzá, remegő hangon felelt, 's megzavarodott; tudhatjuk-e hogy mind ezt csak szerelem okozá? a' játékos is remeg midőn a' koczka, mellyen vagyona áll, megfordúl, az ő keble is feszül, ő is zavarba jön; 's miért nem a' lány midőn egész jövője forog kérdésben? Jobb abstrahálnia ezektől: jobb a' szerződéshez tartania

magát, mint azt a' notár feltevé, 's abban nem áll semmi szerelemről.

Mi baj, hogy a' férj fényes termeibe haza térve, hol magát majd nem olly idegennek érzi mint vendégei, ha nejével néha maga marad, csak unalmat talál; hogy azon pillanatok' egyikében, hol a' szivet emlékezet, vagy bús sejdités nyugalmából fölveré, nejével érzeményeit nem oszthatja, hogy soha egy meleg szerető szó nem hangzik, elébe; — neje elmés asszony, a' váras bámulja szépségét, 's nem mondhatja senki, hogy valakit szeretne e' nagy világon; a' férjnek nincs mit panaszolkodni. Mi baj, hogy a' nő csak hideg udvariasságot talál férjénél, hogy szivét szinésznőkkel, 's a' kártyaasztallal osztja; — szabadon költhet, az egész váras magasztalja divatos öltözeteit, 's körülötte imádó sereg csoportozik. Nincs boldogabb pár egész Francziaországban, 's ha nem is ragaszkodtak soha egymáshoz, legalább elválni nem fognak, hisz' ők nem gátolják egymást örömeikben.

'S így múlik év év után 's így jön az aggkor. A' férfi ősz fürtjeit festve nem titkolhatja többé, az asszony elvénült 's látá, hogy tüköréhez hasonló a' világ, mellyből angyalarcz mosolyga felé míg ifjú volt, 's mellyből most midőn elaggott, redős rém agyarkodik elébe. Ötven évig mulaták a' várast, ezeren vigadtak nálok; most termeik hallgatókká lettek, 's ha bár tánczvigalmakat adnak is néha meg, 's ha illyenkor egy egy gyermekök is megjelen a' vendégek között, ők társasági kört nem képezhetnek többé magok körül, ki menne az unalmas vénekhez? — Visszatekintenek éltökre, 's itt nincs egy szép tett, nincs egy nagy pillanat, melly lelköket felvidithatná; magok elébe néznek, előttök csak a' sír áll, 's igy mulik végre ragyogó napoknak szürke sugártalan estéje is, míg a' fáradt vigadók nyugodni mennek, 's éltökből más nem ma-

rad mint gyermeköknek dús örökség, családoknak hat heti gyász, halotti hirdetés az újságban, 's egy fél nap' beszélgetése a' váras' termeiben.

'S ezért valának irigyeik? ezért hirdeté sorsokat boldognak a' világ? Ifjúnak lenni 's nem birni semmit min lelked felhevülne; férfinak érezni magát, 's nem látni czélt maga előtt mellyért fáradnál; elvénülni elhagyatva 's miután sirod eltakart, elenyészni nyom nélkül a' világról mint a' szél, melly a' tájon átvonúlt, 's melly mihelyt elment, nyugottan hagyá a' leveleket, miket felrázott, eltünni a' nélkül hogy egy könyet nyertél, vagy csak érdemeltél volna! van-e koldús szegényebb mint ezek? — van-e boldogtalan, ki kevesebb való örömmel szállna sírjába?

De csak egy oldalát ismered a' képnek, 's nem ez a' legszomorúabb. Ha férfit látsz ki a' nagy világ szük körében forgolódva, lelkének magas irányát elveszté, a' gondolattal vigasztalhatod magadat, hogy benne nem vala semmi, mi őt magasabbra vezetheté! Nehéz kilépni a' körből, mellyben születtünk, de férfinak nem lehetetlen, 's kit lelke magasbra hí, szét fogja törni lánczait, 's az uton haladni, mellyre nem születése de lelkének természete vezérlé; — ha a' nagy világ' asszonya lép elédbe, kinek hideg keblét soha melegebb érzemény nem rezgé át, — neki szíve nincs, ő nem érdemli szánakozásodat.

De vannak asszonyok, kikről ezt nem mondhatod; asszonyok kik arra teremtve, hogy boldogitsanak, szivök' minden dobbanásával ellent mondanak az örömnek, melly körülőttök ajánlkozik. Van egy mennyei bélyege a' jobb női kebelnek, mellyet el nem törölhet a' külvilág. Állitsd magasra vagy alyasan, öröm vagy bánat közé, kinek ezt adá végzete, változni nem fog; bár mi történjék körü-

lőtte, a' szív megmarad régi helyén, egyenlőn gyenge 's emelkedő, egyenlőn boldog a' koldús' rongyai között, ha szerelmet találhata, egyenlőn keservteli a' herczegnő' bíbora alatt, midőn magát elhagyatva látja. 'S mit tegyen ő e' körökben? hová forduljon teli keblével? neki kilépni nem lehet a' körből, mellyben született; mint a' virág, mellyet termőföldéhez kötött a' végzet, ő sem keresheti máshol szívének kielégülését, 's valjon itt fel fogja-e találni? Ő ki sejditve, hogy nemének hivatása nem mulattatni e' világon, más után vágyódik; ki által nem tudja látni, hogy minden ösztönök 's tulajdonságok között, mellyekkel a' természet által felruháztatott, csak szíve haszontalan; ő ki érezé, hogy e' kebel, mellyhez eddig senki nem szóla, e' kebel, mellyet annyian hidegnek 's érzéketlennek vádolnak, de melly mint a' szikla kemény felszinén viszhangot adna, ha szavaddal feléje fordúlnál, lángolón tudna szeretni; ki érzé hogy boldogitani tudna ő is mint mások, hogy szivében is bájló virágozás rejtezik, melly termeinek gyertyavilága alatt nem fejlődhetett, de melly megnyilnék az első meleg szabad sugárnál.

Neki mit nyújt társaságunk? szivének rokon érzet kell — 's mulatság adatik; szíve fáj — 's teremről teremre járhat; örvend — tánczolhat; gond terheli — menjen a' szinházba 's felejtse; szeret — száz udvarlót találhat; — 's ez fogja-e kielégitni keblét?

Kesergeni látjátok! oh ne gondolja senki, hogy e' szív nem tudna örvendeni: hervadva áll, de ne képzeljétek, hogy melly üvegházaitokban alig tarthatja törpe testét a' cedrus, nem nőne fel, ha a' Libanon' rokon földjét foghatnák körül gyökerei; ne mondjátok, hogy vágyai a' föld' körén túl emelkednek 's hogy szerencsétlenségének oka ő maga, ki kivánatjait a' valónál magasabbra állitá. Neki szabadabb kőr kell, más alap, melegebb éghajlat;

nem a' földön, csak ott idegen ő hol áll. Őt boldogságra teremté az ég; e' meleg kebel, melly magányában csak ön magát emészti lángival, a' szív, mellynek nem osztott széretete annyi bánatot ád, nem azért adódtak, hogy öröm nélkül vesszenek el. Adj szerelmet neki, adj kört, mellybe magát honnosnak érezheti, 's e' szemek, mellyeket eddig csak bánat' könnyei áztatának, sírni fognak örömökben, a' szív, melly annyi zaj között nem találá feleletet kérdésire, felfog dobogni egy halk sohajtásnál, 's a' lélek melly annyi örömök felett elbusúlt, zajogni egy kedves ajk' mosolygásinál. — De szerelem kell e' kebelnek, szerelem, 's mit az élet egyebet ád, ki nem elégitheti. Értetni akar, eláradó szívét kiönteni egy más kebelbe; — nem ragyogás, neki a' nyári nap' melege kell, hogy virágozzék.

Oh miért nem lehete neki ott születnie, hol keble szerethetett, a' szerény polgári körben, mellyről annyiszor álmodozott, minek nyájas örömeit a' szív, melly vágyaiban 's remenyeiben mutatja hivatasát, évekig titkos sejditésként hordá magában. Hányszor nem néze fényes termeiből vágyódva a' szerény polgári lakra, melly ellenökben áll; ő boldog lehetne körében. Látni egy házi kört, mellyre léte boldogságot áraszt; férjt kit az egész világ gondokkal terhel, de nem annyira hogy nejének mosolygása nem felejtetné gondjait; a' zajgó gyermek csoportot hol minden arczon annyi remény 's olly nyájas emlékek mosolyganak az anya elébe; osztani kedveseinek örömeit 's gondjait, vigasztalni kisdedét, ha bábja eltörött 's a' férjt kit éltének reménye megcsalt; türni mosolygva, ápolni minden szenvedést, eltagadni magától szükségeit, hogy több öröm virúljon kedveseinek útjain; gyüjteni garasonként, hogy a' nehezen felhalmozott kincs, ha ő majdan nem lesz, kedveseit boldogitsa; egyesiteni annyi gyönyört 's bánatot, annyi nagyot 's csekélyt az egy szerető

kebelben, melly néha könnyekben árad el, de soha semmit el nem taszít magától, soha nem mondja: elég, többet nem birhatok; angyala lenni e' kis menyországnak, mellyet maga alkotott, egy áldásként lebegni a' nyugodt ház tüzhelye körül, mellyet áldozatival oltárrá szentele, szeretni egy szóval, ez az miután szive vágyódik: mitől éltének első perczétől mostanig álmodozott.

De valjon reménylheti-e ezt? Az ezerek közül kik e' körben élnek 's éltenek, hány látá teljesülve ifjúsága' álmait, 's miután a' bájló szinezet, mellyel a' korány egét festé, mindenkinek elhalaványúlt, midőn körültekintve szerelmet nem lát, melly feltünve csillagként nem ragyogott, 's melly nem sülyedett volna azonnal föld felé, hogy csak a' lidércznek kiégett salakja maradjon; ő bizhatik-e sorsában? ő, ki tudja hogy éltének csak ez egy csalódása vagyon, hogy a' jövő ez egy koczkán áll, hogy reménye nem marad ha ez egy eljátszatott!

'S ha mégis bizni akarna, ha sejditve mit mer, tudva mit tesz, mégis egész szivét akarná adni a' férfinak; ha boldog akarna lenni, egészen boldog ha csak egy napig volna is; ha egyszerre akarná éldelni éltének egész kincsét, 's bár tudva hogy a' jövő pillanatban elvesztheti, inkább egy pillanatig érezni dúsnak magát, mint kolduskénť a' sors' gyenge adományiból élni tovább, mint tovább türni e' puszta gyönyörtelen életet, mellyen a' szív elvénül a' nélkül, hogy egyszer sebesebben dobogott volna érzelmében. — Szabad-e szivét követnie?

Mit, ha a' szív nem azon körből választott, mellyből választania szabad vala; ha az kiért felhevült, vagyontalan, vagy épen más nemességet nem mutathat, mint mellyet isten keblébe teremtett, fellengző érzemenyeit, — szabad-e szivét követnie? szabad-e feláldoznia azt mit nem becsül; elvetni magatól fényt, nevet, birtokot 's az

egyhez ragaszkodni, kit lelke választott, kinek szeretete áital gazdagabbnak érzi magát, mint ha e' világ kincseit birná? Oh csalódás! Mi egy sziv hogy érte annyi előitéletet fel lehetne áldozni; mi egy kebelnek bánata vagy öröme hogy érte a' fényes czimernek tisztasága vesszen, vagy az elaggott fukar számolásairól lemondjon. Practicus a' kor mellyben élünk, 's a' szülék nem engedhetik hogy világos vesztének indúljon gyermekök; hogy e' világon, hol fogalmok szerint a' szerencse olly hely mellyre beléptibér nélkül senki sem juthat 's csak az tanyázik kinek pénze van, hol miolta Ádám vétke által halandóvá vált, arról kell gondoskodnunk hogy éhen ne haljunk, — leányok csak szivét kövesse, csak szerelem után indúljon, e' tőke után melly tizenöt év alatt épen ugy elenyészik mint a' valódiabb hat percentes kettőztetik, ők nem engedhetik hogy leányok nemtelen' karjai között találja boldogságát, hogy nemtelen gyermekeket szoritson kebléhez, hogy nemtelen körben érezze a' szerelem' boldog elragadtatásait; mit mondana a' világ, ha őt igy mernék boldogitani! Ők jobban gondoskodtak gyermekökről midőn helyette választának. Im minden meg vala gondolva, minden felszámolva terveikben, csak a' sziv nem, melly mint mágnes tő éjszak felé fordúl, de nem tarthatja fel a' józan hajót hogy épen délnek ne vegye útját.

Miként is lehetne másképp? szülői jó emberek talán; legalább ollyanok kiket annak neveznek. Ők szeretik lyányokat; türhetően nevelték, vagyonát szaporitották, gondoskodtak felőle mint csak lehetett, ha valamit kiván ők mindent elfognak követni tellyesitésére; ha baj éri vigasztalhatatlanok lesznek, ki tehet róla hogy nem tudják mi kell boldogitására? Az életnek azon korához érve hol a' legfellengzőbb lélek elveszti szárnyait 's minden ember kijózanodva csak fejfájására emlékezik 's nem arra hogy részegségében boldog vala, miként értsék

ők az érzeményt mellyet éltökben talán soha nem ösmerének? — Hányan vannak kik való szerelmet értenének. — Ha szerelmünkről szólunk, mindenki azt hiszi hogy megértett, mert minden lélekben szavainknál emlék tünik fen, melly arra inti mit ő szerelemnek nevez; de beszéljük el csak mit szerelmünkben tevénk, 's ugyan azok kik elébb egyetértve mosolygtak, bámulva fognak nézni reánk. Kérdezd őket mind egyenként, 's nyugodtan fogják mondani: hogy szerettek, 's kérdezd a' szerencsétlent ki épen pistolyt tőlt magának 's ő is azt fogja felelni: hogy szeret: 'S egy-e ez? egy-e a' patak melly nyugottan a' völgyön átkigyózik 's egy darab eget sző a' mezőbe, 's a' feldagadott zápor ár, melly dörögve futja végig utját 's a'mint halad, a' földet felszaggatja 's rohanó sziklák alá temeti virágozását?! Mit a' sziv kiván, azt csak rokon kebel sejditheti, de ész nem követheti hideg számolásával, mit szenvedély tesz arról csak szenvedély itélhet. 'S ők értsék-e leányokat, ők kik annyit tapasztaltak hogy végre meg feledkezének természetökről; a' nagy úr ki életében annyi dolog után fáradott hogy szivére hallgatni ideje nem maradt, a' nagy dáma kit talán hasonló kénszerités vezetett férje' karjai közé, 's ki végre mert sorsát nem változtathatá, elhiteté magával hogy boldog 's hogy máskép nem is lehete azzá, 's most leányának példáúl önmagát fogja felhozni, 's lelki-ismeretét a' gondolattal megnyugtatni hogy ő is lángolón szeretett 's mégis él; mintha a' sziv nem doboghatna ötven évig egyetlen egy remény nélkül 's mintha ez nem volna kinosabb.

Fogják-e hinni ha lyányok mondja, hogy szerelme nélkül nem élhet, hogy minden emlék melly boldog órákra inte, róla szól, minden remény benne testesül, hogy e' föld puszta 's örömtelen ez egy szerelem nélkül, fogják-e sejditeni hogy a' szivet nem szakithatják el a' tárgytól melylyet megragadott, a' nélkül hogy széttépnék; hogy a' fa

— mellyet szél megráz, mellynek tavasz százszor meghozza, 's tél elveszi virágait, mellyet a' villám lesújt, de mig él, semmi ki nem mozdithat helyéből, erősebben nem ragaszkodik anyai földjéhez, mint az asszonyi kebel kedveséhez; fogják-e hinni hogy a' szivnek is meg vannak szükségei, mellyeket ki kell elégitni bár mit áldozunk is értök? Ők józanabbak mint hogy ezt hinnék, ők el fogják felejteni hogy egy húsz éves szivnek más örömök kellenek, mint mellyeket hatvan évi tapasztalással magunknak képzelénk, 's kik talán a' gyermeket nem láthatják sirni egy perczig a' nélkül hogy szemeik könnyekkel telnének, elfogják rontani életét a' nélkül hogy csak eszökbe jutna mit tevének.

Ó szomorú vakság! nem elég-e hogy az asszonynak egész sorsa egy határozattól függ; hogy egész jövője egy rövid szócskán áll, mellyet ha kimondott, vissza lépnie nem lehet; hogy az élet' küszöbén állva már választnia kell, választnia ott hol egész élte forog kérdésben, azon korban mellyben a' férfi száz frankról nem adhat törvényszérint kötelezvényt magáról, mikor még semmit nem tud, senkit nem ösmer, 's szive bizodalmasan ragaszkodik mindenhez azon körben hol ez élet egy bájló adományként fekszik előtte, 's ő nem sejditi mi szépek lehetnek reményeink, 's mégis mennyit szenvedhetünk utánok; nem elég-e ez? 's még meg kelle-e őt fosztani e' pillanatnyi szabadságtól is? Szive talán jóhoz vezette volna őt; az ég a' szivnek nem hasztalan adá gerjedelmeit, 's az emberösmeret mellyet tapasztalás nem tanit, mellyet a' férfi egész életében sokszor hasztalan keres, talán titkon felszólalna az ifju kebel' hajlandóságaiban! 's ha csalódott, legalább egy pillanat vala életében mellyben magát boldognak érezheti; egy pillanat mellyben a' hólnapnak bátran mondhatá: jőjj 's nem félek tőled; mellyben Istenhez imádkozék: adj életet 's nem kérek egyebet; egy pillanat mellyben mintegy napsúgár

futa végig életén, 's mint ugyanazon egy súgár' meleg érintése alatt a' lavina' vég függelékje elolvad 's az egész tömeg dörögve a' mélybe szakad, 's a' vízeset fölött szivárvány boltozik, 's egy viola felnyitá kelyhét, 's az egész földön minden él, minden újúl, minden változik; úgy lelkében száz érzemény, száz nem sejditett öröm 's boldogitó reménység támada szerelmének teremtő hatalma alatt; — legalább egy emléke maradott vólna, egy fénypont mellyhez visszatekintve szemei könyekbe lábadnának, mellynek sugárjai mint a' lealkonyodott nap, egy világos vonalt hagynának határai felett. De ti nem hagytátok neki ezt sem, az elitélt gonosztévő egy nappal halála előtt szabadon választhatja étkeit, 's a' társaság melly elkárhoztatá még örömeket állit élte' határira; a' hernyó melly földön csúszik, mint lepke felszáll 's virágok között tölti rövid élte' vég perczeit, csak az asszonynak nem kelle egy perczig örvendeni e' bájló világon.

'S kinek karjai közé fektettétek leányotokat? Te apa ki ősz hajakkal sirod felé haladsz, kinek ő férfi korát örömmel tölté, agg napjait szeretettel, kinek neve az első vala mellyet gyermek ajkai rebegtek, mint ha hozzád akarna folyamodni hogy támasza légy az élet' vészei között, kire biztad leányodat ha majdan nem leszesz? te anya ki talán egykor magad szenvedél, ki tudod mennyi bánat fér meg egy asszonyi kebelben kit választál árva gyermekednek támaszúl?

Ó ne féljetek! a' név mellyet visel, szépen hangzik, a' család mellyből származik, századokig ált fenn, mig erős töve e' gyenge beteges ágacskában végződhetik, ősein ek nem hiányzik egy érdeme, vagyonában nem hiányzik egy frank, melly minden fény 's kényelem' megszerzésére szükséges. — Mi baj hogy szive nincs; mit árt ez. Ha keblében nem dobog egy nemesebb ér, ha agyában nincs

egy gondolat melly őt a' sárból kiemelné, ha nőjével csak testében párosúlt mert benne lélek nincs, melly az asszonyi szerelmet érthetné vagy viszonzaná, vagy ha nem is szereté nejét, 's kit könnyelmüen választott könnyelmüen elhagyja, a' különbség melly a' házasok' belsője között létezik melly sziveiket, lelköket távol tartja egymástól, mésalianceot nem tesz, 's bár melly magasan álljon az egyik, bár milly alant a' másik, ki merí mondani hogy nem együvé valók ha czimeik hasonlóan hangzanak? ki meri állitani hogy a' lány nem jól vala kiházasitva, ha cselédjei fényes köntösben állanak kocsija megett, 's ő gyémánt- 's gyöngyökkel takarhatja bűterhelt fejét. — Csak ő tudja, mennyit vérzett e' sziv, csak ő mennyiszer könnyeztek e' szemek éji vigalmai után.

Boldog még, ha le tanula mondani, ha az árva kebel magába vonúlva elfelejté első éveinek nyugtalan reményeit. De jaj, ha ez végre téli álmából felébredett, ha az érzemény mellyet Isten teremte keblébe, széttörve lánczait feltámada, ha által nem tudja látni hogy e' világon éldelnie nem szabad, hogy a' sziv mellyet férje nem értett, mellyet talán hidegen magától taszita, nem az övé, 's hogy nem adhatja annak ki érte éltét cserélné; ha miután évekig szenvedett, sirt, hallgatott, végre lelkének egész erejével, sokáig elfojtott szivének egész lángival egy férfinak karjai közé veti magát, nem mert remél de mert kétségbe esik, 's már nem türheti elhagyottságát tovább. Jaj néki! a' világ elmondja a' bűnöst árva feje felett. Oh mert ő vem tanúlt szinlelni, nem tud fátyolt boritani érzeményei felébe, nem tud hizelgeni annak kit útál, közönösnek látszani ott hol érez, mert szeret! — A' világ' asszonya nyugodtan éldelheti örömeit, ő az erény' szavait hordja ajkain, ő pontosan ragaszkodik mindenhez mit az illedelem kiván, ő oda nem vetette magát 's pirulás nélkül léphet fel társai között; de

nem az asszony kiben tartalék nem vala, ki óra szerint nem tudá kimérni szíve' dobbanásait, ki nem számolá nem méregeté érzelmeit. A' világ, melly erényt nem keres, nem engedi hogy formái büntetlen megsértessenek. 'S mi marad még hátra? — a' szerelem. — Oh ha az marad, ha ő kit a' világ elüze magától, kedvesének karjai között találá menedéket, ha érzi hogy a' szív mellyért mindenét adá, nem dobog lassabban ölelései között, hogy áldozata nem vala hasztalan, akkor nincs mit panaszkodnia; az nem vesztett ki e' világot egy szivért felcserélte, de ha az is csalt, 's hányszor nem történik ez, — ha ez sem marada hív igéretéhez — akkor sirjatok felette!

Jaj, még egyszer jaj az asszonynak, ki a' nagy világba szívet hoza magával; sorsa ragyogni, tetszeni, éldelni, minden mit ennél többet kiván, vesztihez vezeti. Legyen hiú, legyen önnös, legyen szivtelen', 's boldog lehet; szivének első szerelmi dobbanása, örömének vég pillanata vala. Vessen meg erényt, az embereket, mindent mi szentnek tartatik, de hódoljon társasága előitéleteinek 's tiszteltetni fog: egy óra, mellyben köréről megfeledkezve érzelmit követé, 's elveszett. Jaj az asszonynak, de jaj a' társaságnak is, melly az asszonyt illy helyzetbe hozá, melly azt, min a' férfi kebelnek emelkedni kellene, a' nőt lealázta; az asszonyi méltóságnak sértése nem lehet büntetlen, 's ha körültekintünk, látjuk, hogy minden társaság úgy áll alantabb vagy magasabban mint nőit helyezé. A' gyermek kit szolga nő ringata' karjai között, az ifjú ki szivének első gerjedelmében csak hiú szivtelen hölgyet szorita kebléhez, a' férfi ki háza' körében nem talál senkit kit hasonlójának nevezne, 's a' nőben kivel nevét 's birtokát de nem szivét osztja, inkább érzékinek szolgálóját vagy épen terhet lát, mint egy hiv kebelt, melly az élet gondjait véle osztja, nem állhatnak magasan. — Kit magához felemelni nem akartak, a' nő maga után vonja

őket ís sülyedésében; ők porba tapodták azt, mi által egyedül boldogok lehetünk, porba fognak hajolni utána.

Oh te szegény nép' embere, kit ezer gond terhel, kinek küszködni kell minden falat kenyérért, kinek boldogsága többnyire csak azon kevés pillanat, mellyekben bajaidat felejtheted, ne irigyeld azért a' gazdagot, fényes csarnokában, 's ha éjtszaka az elhallgatott utszákon végig menve kivilágitott ablakaiból vig zene hangzik le hozzád 's eszedbe jut mi boldog lehetnél ha a' fényes lakomának csak morzsálékját, vihetnéd is gyermekeidnek, ne gondold hogy ők kik fenn tábláznak, boldogok. A' draga étkek, mellyek után ized vágyodik, nekik nem több mint mindennapi kenyered, 's az arany tál, mellyen hordatnak, nem ád annyi önérzetet mint a' gondolat, hogy magad szerzetted; a' tisztelet, mellyel szomszédid felöled beszélnek, téged úgy boldogit mint őt dicsősége; ha vasárnap új köntösben sétálni mehetsz, vagy egy élet' fáradsága után egy pár száz francot gyüjtél, te is pompásnak, te is gazdagnak véled magad mint ő legdivatszerüebb hintajában, 's felhalmozott arany zsákjai között; 's valljon mondd, kit csak szerelem vezete karjaid közé, kinek vonzalmáról biztos lehetsz, mert birtokod nincs, mellyet veled osztana mint gondjaid, nem boldogit-e öleléseivel? nem szorithatod-e gyermekeidet kebledhez? nem mondhatod-e büszkén Isten 's világ előtt: hogy tiéid, kétszer tiéid mert véres veritékeddel tartottad, mert éltökben nem vala egy vig óra, mellyet nem e' két kezeknek munkája szerzett? Lám ezt a' büszke úr nem éldelheti cselédjei között, 's valjon rajtad áll-e panaszkodni, kinek az ég szívet adott? valjon te mondhatod-e szegénynek magadat ki még annyit áldoznál? — Oh nézd őket kiket olly boldogoknak véltél szomorú vigalmaik között, nézd miként küszködnek az unalom ellen, mennyit fáradnak csak hogy e' pár nap élet valamivel rövidebbnek látszassék: hallgasd beszélgetéseiket, mellyek a' tegnapnál to-

vábbra vissza, a'holnapnál elébre nem terjeszkednek; nézd őket házi körökben hol magokat otthonosoknak nem érzik, hová szívet nem hoznak, hol szívet nem találnak, 's mondd valjon kivánkozol-e még e' körbe, mellyet egykor olly szépnek képzelél? a' végzet olly mostohán bánt-e véled mint gondolád? Sok éldeletet látsz magad körül, mellyben nem részesülhetsz, de kiknek adá, azoktól a' sors elvevé a' kivánatot, 's ők nem gazdagabbak náladnál, — élted egy hosszú fárasztó napszám, 's ők pihennek 's vigadnak: de te tudod, hogy gyermekeidért fáradsz, ők nem merik gondolni miért éltek; sirod felett egy kis kereszt fogja viselni nevedet, 's egy évi hó talán elég leend eltörlésére, felettök mausoleumok állanak, de téged egy könnyező család követe vég utadon, őket zsoldosok, nincs mit panaszkodnod.

Fogd körül férfias karokkal kedvesidet, pihentesd fáradt fejedet a' hív nő' kebelén, lásd felnövő gyermekeidben jövődnek támaszát 's áldjad istenedet, hogy éltednek ennyi szeretetet ada, 's ha ne talán egy szánakozó tekintet érné szerény boldogságodat, ha a' dús megvetve merne nézni rád, mert mélyebb kőrben születtél, mert szegényebb vagy, akkor emeldfel fejedet emberi méltóságodban 's feleld neki: hogy a' hó annyival tisztább mennyivel alantabb fekszik, 's hogy legmagasabban az áll, ki legtöbbet szeret.

XLI.

Van minden ember' életében egy időszak, mellyben politicai eszmékért lelkesedik. Optimista ha az emberi nemnek tulajdonit tekinti, pessimista ha jelen állapotjáról gondolkozik, minden ifjú az emberi nem' jóltévőjének képzeli magát felhíva, 's gondolva hogy boldogitására más nem kell mint áldozatok, 's érezve, mi kész önmaga a' legnagyobbakra, nincs semmi mi őt szenvedélylyel alkotott tervétől visszatartóztatná. — Miként is lehetne másképp? E' nemnek szenvedéseit látva, 's mi közel áll ezeredek ólta az igazsághoz, 's mint tántorog 's habozik szüntelen bizonytalanságban, majd tudatlanúl közelitve czéljához, majd ok nélkül eltávozva tőle, miként nem töltené magas lelkesedés az ifjú' kebelét, miként nem akarná lerántani a' fátyolt, melly olly gyengének látszik, 's még is tehetetlenné teszi azt kinek szemét takarja? Ő ki még nem tudja hogy nem a' fátyolban, hanem a' szemben az ok, mellynek hájogát eddig még nem birta lerántani senki, a' nélkül hogy e' vakságra teremtett faj, feljajdúlva a' látás' percznyi kinjai alatt nagyobb vakságba vissza ne sülyedne, ő ki a' szerencsét még lehetőnek hiszi, ki gyermek-reményeit férfikorának emlékivel öszvehasonlitva, 's látva hogy azon kevés öröm is mellyet talált, nem onnan erede honnan várá, — nem jutott még a' szomorú meggyőződéshez.

mellyre mint vigasztalásra férfi korunkban szorúlunk, hogy csak közsorsot visel, 's hogy az egész emberi nem, ezeredes küszködései, mint ő évek' fáradozása után, csak azon nézethez jutott, hogy kár vala ennyit fáradnia — az ifjú miként nem bíznék a' jövőben! Vagy ki nem emlékezik egy korra, mellyben Brutus' vagy Caesár' szívét érzé dobogni keblében, mellyben egy szép plátói közállományt akara felállítani az emberek között, 's örült előre a' boldogságnak mit tetteivel árasztand; mellyben, ha jósoltatnék, a' legcsodálatosabb, legóriásibb jövőt elhitte volna inkább mint hogy belőle valaha közönséges ember váland. Gondolj vissza oskolaéveidre, hány nagy ember vala köztetek? 's hová lettek? — Az egyik vámtiszt, egy másik valami ministeriumban irnokoskodik, egy talán ügyvéd, vagy kamarai követ, a' többiek eltüntek, vagy ha az ezerek között egy kivált, 's felkapva a' történetek' erős karától nagy 's hatalmassá lett, ha ezerek közül egy kilépett, kinek neve inkább hangozik a' többieknél, valjon a' hosszú útban elfáradott vándorban ki ismer reá, valjon gondos lépteiben, meghajlott idomaiban ki látja az ifjú bajnokot, ki egykor emelt fővel olly könnyen haladott magas czélja felé! — Oh mint gyermekek, ki hitte volna közületek hogy felnőve majdan illy parányiak fogtok maradni?

Álmak' kora az ifjúkor, 's bár mi practicus, bár mi száraz legyen a' tárgy mellyhez fordul, ő költő marad a' mindennapi élet' iparkodásai között is; miként tárgy olly csekély nincs, melly felkelő napjának súgaribban nem vetne nagy árnyékot, nincs érdek olly csekély, melly nem nyomna nehezen mérlegében, miután szívét tevé reá: úgy nincs semmi olly nehéz mit karjaival megragadni, semmi olly fenséges mihez felemelkedni nem merne; — legyen asszony, vagy hazája miért szíve feldobog, halhatatlanság, vagy egy nyájas tekintet, miután vágyódik, ő hasonló lelkesedéssel fog felhevülni mindkettőért, mint ki-

nek repkényként sziklát, vagy tölgyet adhat helyhezete, de soha nem olly tárgyat, mellyet keblének egész erejével nem fogna körül; 's épen e' költői felfogás az ok, melylyért az ifjúnál annyi politicai lelkesedést látunk. — Ha látná, hogy a' közjót 's azon fenséges eszméket, mellyekért felhevül, a' dolgok' jelen állásában csak olly kevéssé segítheti elé munkásságával; ha sejdítené, hogy a' szabadságért hihetőkép csak dicasterialiter dolgozhatik, hogy csak egy adott kis körben fáradhat a' nagy egészért, csak kis léptekkel haladhat, kis lemondásokkal áldozhat: eltérne az ösvényről, mellyen olly örömtelen haladnia máskép; de ő nagy áldozatokat vár, 's ez az mi őt ellentállhatlanúl a' pályára hívja, 's a' legszárazabb írnok költői érzettel ült hihetőkép először munkaasztalához.

Engem a' politica, mint már a' mondottakból láthatod, eddig nem érdekelt. A' szívtelen mód, mellyel atyám minden közdolgokról szólt, 's még inkább kedélyem, melly ábrándozásra 's nem tettre vala teremtve, jókor elidegenitett e' mezőről, 's ha bár nem érdek nélkül, nyugodtan nézém a' történetek' kifejlődését, mellyeknek megváltoztatására keblemben erőt nem érezék. — Most nézetem változott e' részben is; a' kör, mellyben élünk, nem lehet befolyás nélkül azon ösvényre, mellyet követünk; a' gyenge enged, az erős ellentáll közirányainak, 's végre mindenki bár mi önálló légyen természete, miután egy társasággal soká érintkezésben volt, ha bár nem követé is irányát, legalább küszködve ellene, máshol fog állani, mint ha vele soha érintésbe nem jő. — Én mindig gyenge valék; engedve minden behatásnak, boldog ha egy nyájas, lemondva mindenről ha egy komorabb pillanat vonúla át lelkemen, ingadozva mint a' nád, melly nem változtathatva helyét, gyenge még arra is hogy törjék; önállás nélkül mint az ág, melly a' folyótól elragadva a' part' bokrain néha megakad, 's ismét elsodortatik, 's majd iszap majd tiszta

habok között lebeg, mint ellentállhatatlan végzete rendelé, — én társaságom' behatásinak soha ellent nem állhaték, — 's igy természetes hogy midőn mind azon emberek kikkel éltem, majd nem kizárólag politicával foglalatoskodtak, én is végre e' gondolattal megbarátkoztam, ha atyámnak kérelmei ki minden levelében tettre intett, 's maga azon eluntság mellyet munkátlan életemben érezék, nem ébresztik is fel vágyaimat. Nem annyi reményekkel 's elragadtatással mint más hasonkoru ifjak, de nem benső megelégedés nélkül készülék az ösvényhez, mellynek végén, mint gondolám, dicsőség vára reám!

Dicsőség! kómoly rejtélyes szó, milly Isten vagy ördög adá natalmadat lelkünken? miért, ha csak sírjaink felett emelkedel, e' vágy mellyel feléd tekintünk? miért dobog a' sziv örömtelen képed előtt, miért ragaszkodik a' lélek veszélyes útadhoz, melly örvényként a' sajkát, mihelyt ez közelíte, nem hagyja távozni feneketlen hullámitól, 's kegyelem nélkül mélybe sodorja! Halhatatlanságot igérsz? de hát olly édes fennmaradni e' világon hol csak szenvedénk? olly bájoló tovább élni az emberek' emlékiben, azok között kiknél szerelmet nem kerestünk 's nem találtunk, kik üldözének 's kiket mi megvetének? olly fenséges, nyomot hagyni e' szegény világ' sarában, nyomot, hogy az utánunk jövő eltévessze szerencséjét, mint minmagunk. — Nézz ki ablakodon; nézd az átmenőket mind egyenkint, a' fáradt munkást ki mezejéről haza tér, a' czifra uracsot gondolatlan arczával, az örömleányt ki keresete után jár, 's utána a' tudóst ki tudatlanságát rendbe szedve, bohóczok' csudájává vált, 's valjon ha mind ezek nevedet tudják, ha mind ezek éltednek első pillanatától az utólsóig ismerik tetteidet, boldogabb volnál-e azért? 's valjon más-e a' dicsőség? szerezhetnek-e mást legfenségesebb tetteid, mint ezt? egy nevet a' sír után, egy szóval többet az emberi nem' szó-

könyvében, 's ez dobogni készti szivedet? — 'S ezért farádsz 's áldozol? ezért mondasz le élted' kellemeiről, szived' legszentebb érzelmiről? Mintha az emberpor, mellyet megvetél, arannyá válnék, ha halomra gyüjtetik; mintha hét váras melly mint Homer' halála után születésed felett harczra kél, felérne egy szívvel mellyet életedben tiednek nevezhetél.

Körülted ajánlkozva áll életed, a' természet' bájló csodái mellyeket Isten alkota, 's azon szebbek, mellyeket szerelem mível e' világon, nyájasan intenek feléd: de szived mágnestőként a' dicsőség' hideg éjszakához fordúl, 's a' tér hasztalan virúl, szívek hasztalan dobognak érted. — Jaj annak ki hozzád ragaszkodik! mint a' Vesuv virágozó alját elboritja csillogó tüzfolyamával, mint a' vész ledönti a' fát, melly ágival feltartá rohanását: illyen vagy te, ragyogsz — de szerencséd' romjai felett; haladsz — de pusztaság jeleli utadat. 'S ha végre elérted czélodat, ha fenn állsz a' tetőn, mellyre a' szem szédelgve követ, ha erős karokkal te is felirtad nevedet a' történetek' könyvébe, e' nagy emlékkönyvbe, mellyben az emberiség olly kevés való barátot talál; ha nagynak neveztetel, ha remek, ha csuda vagy az emberek között, mit nyertél? nyugalmat — nyugalmat, melly a' szerény munkásra úgy vár mint reád, mellyet minden fáradott feltalált 's ha bár soha ajkak nem fognák kimondani nevét sírja felett. 'S nem vagyunk-e hát bohóczok mind, kik dicsőségért fáradunk, bohóczok ha az élet' örömeit magunktól taszítjuk, bohóczok ha a' tapsnak örülünk, melly a' kötelenjárót midőn toronyra hág ép' olly hangosan követi, mint a' triumphátort kapitóljához; kétszer bohóczok hogy vesztettnekvéltük az időt, mellyet kedveseinknek szentelénk, 's csak azon órákat haszonnal töltötteknek, mellyekben úgy nevezett nagy czélokért fáradva az örökké háládatlan sokaságnak éltünk. — Mintha azon pénz kamatoznék, mely-

lyet a' nép között elszórunk, 's nem az mellyet egyeseknek adunk; mintha minden bolondok között, kik e' világon tanyáznak, nem az volna legeszteleneb, ki való boldogságát annak áldozá fel hogy más bolondoktól bámultassék.

Kevés mivelt ember van, ki soha dicsőségről nem álmodozott volna; meg voltak nékem is napjaim, csak — fájdalom — e' csalódás mint mások nálam rövidebb ideig tartott, 's különböző viszonyok engem e' pályáról is hamar elüztek. Az erős mint tölgy a' vészben, ellentállva ledöntetik az ellenkező sors' csapásai alatt; a' gyenge mint a' mag, mellyet fergeteg felkapott, csak helyét változtatja: de amaz újra kihajthat tövéből, ez körül hányatva elszárad; ez vala végzetem.

Midőn Párisba visszatértem, azon kevés ismerősök között, kiket e' városban találtam, nem mutata egy több örömet jöttömön, mint Valmontné; összekötve életem' legszebb emlékivel, beavatva szívem' legtitkosabb fájdalmiba, ez asszony vala az egyetlen lény, ki helyzetemet érté, az egyetlen kivel 'a' múltról szólhaték; 's nem fogod csudálni, ha az egykori hidegség helyett, mellyel iránta viseltetém, most a' legvalóbb, legmelegebb barátsággal ragaszkodám hozzá.

Nem függ talán semmi annyira a' véletlentől mint épen érzeményeink; a' pillanat mellyben valakihez közelítesz, 's mellyben szived talán épen egy rokon kebel után vágyódik, egy csapás melly véletlenül épen kettőtöket érte, egy titok melly közös köztetek, vagy épen egy beszélgetés' tárgya melly véletlenül összehoz, felbonthatlan kötelékkel fonhat körül, 's kik talán örökké távol álltatok volna

egymástól, barátokká váltatok ez egy pillanat' hatalma által; — mintha a' természet mutatni akarná, mi balgatag 's nevetséges minden, mit gyenge érzelgés egymásnak alkotott szívekről szól, mintha intene, hogy e' világon, hol millió szív dobog, melly vágyaiban 's szükségeiben a' mienkkel rokon, — 's hol a' barátság annyira természetünkben fekszik, hogy reá — mit gyermeknél 's a' népnél látunk — alig szükséges más mint elfeledkezni előítéletekké vált tapasztalásainkról, — csak rajtunk a' hiba ha barátot nem találunk; 's igy valék én Valmontnéval. Benne Juliámat látám; minden szó mellyet ajkiról hallék, házának bútora, a' legkisebb tárgy, mellyet körülötte láték; reá intett; 's mint a' rab más vigasztalást nem ismer mint néha rostélyai között kitekinteni a' bájló vidékre: úgy én Julia' egykori barátnéjával felszámolva veszteségeimet nyugodtabbnak, szerencsésebbnek érezém magamat mint bár hol a' világon. Valmontné nyájas vala erántam; nem vigasztalá, nem keserité bánatomat; nem vádolá, nem menté barátnéját; ha jöttem, örömmel fogadott, ha elmaradék, nem panaszkodott; egy szóval, olly ügyesen kimélé kedélyemet, hogy társasága végre egyik főszükségemmé vált, 's minden emberek között talán Valmontné vala az egy, ki reám némi hatással birt; — asszonyok' hatalma épen engedékenységökben áll, mellyel a' férfiakat sokszor arra birják, hogy minek ellentállniok nem lehetne, azt akarni megszünjenek; 's ki Valmontnét látá, a' mindig engedőt, 's engem, ki látszólag mindig önfejemet követve, végre mégis ott álltam hol ő kivánná — annak talán eszébe juthata, hogy mi férfiak is, mint a' világ' egyéb uralkodói kik kedvenczeiktől függnek, korlátlanúl parancsolunk, de csak mit azok akarának. — Különös tulajdona az asszonyi szivnek, egy kedvelt lényben testesiteni reményeit; kizárva helyzete által sokból mi a' férfi' éltének főérdekét teszi, nem birhatva hatalmat, nem vágyódhatva dicsőség után, az asszony kedvesében éldeli mind ezt, 's nem ke-

vesebb állhatatossággal 's áldozatokkal küszködik e' czélok' elérésére; — 's így Valmontné, ki miután hosszú ellenkezés után végre a' politicai pályára határozott, nem mulasztott el semmi alkalmat, nem sokallott semmi fáradságot, hogy új pályámon elősegitsen.

'S miért? mert barátném, így gondolék én, — mert mátkám — így szóla az egész váras; 's miután a' közmonda végre hozzám is jutott, 's Valmontnét és minden tetteit nagyobb figyelemmel követém, fájdalommal kelle tapasztalnom, hogy azon érzemény, melly keblét irántam tölté, csak ugyan barátság nem vala, mint egyáltaljában minden érzemények között, mellyek fiatal férfit asszonyhoz köthetnek, talán nincs egy ritkább a' barátságnál. Asszonyok mindig több vagy kevesebb szeretetet hordanak kebleikben, mint hogy barátságot érezhetnének, 's mi annak neveztetik, néha nem más mint udvari köntöse közönösségöknek, sokszor előjátéka a' legszenvedélyesb gyülölésnek. — Valmontnénál ez utolsó vala az eset, 's fájdalommal kell megvallanom, talán magam valék oka, hogy úgy vala.

Gyengeségünk' következése, hogy olly ritkán merjük kimondani az igazságot, 's annyiszor inkább halálos sebet verünk távolról a' kebelbe, mint hogy a' fájdalomnál, mellyet szavainkkal gerjesztünk, jelen lennénk; 's így tevék én Valmontnéval. — Mihelyt a' köz mendemonda, melly a' várasban irántunk körözött, fülembe jutott, a' helyett hogy nyiltan szóltam volna — mi legalább enyelegve olly könnyü vala, kerülni kezdém társaságát; ő felkeresett, én még inkább visszavonúltam; kérdezett viseletem' okáról 's hallgaték; feltett szándékom vala szabadnak maradni, 's midőn Valmontné mindig nyájasabb vala irántam, 's mindig több több jeleit adá barátságának, én csak új fortélyokat, új hálókat láték mindenben; 's mert

minden nehéz állásban a' szivnek szenvedélyek kellenek, mi elején csak hidegség vala, hamar gyülöléssé vált. — Nem hasztalan' valának keserü tapasztalásaim; a' bizodalmas szív, mellyel az ifjú egykor éltébe lépett, elveszté hitét az emberekben, 's főkép itt hol magamat hibásnak, vagy mást alávalónak kelle vallanom, mintegy akaratlanúl az utolsóhoz hajlott szívem. Számolás, hideg alávaló számolás, így gondolék magamban — hogy is kételkedhettem egy pillanatig. Gazdag vagyok, nagy családból, szép reményekkel, epouseur egy szóval, mi csoda ha férjének kiván, 's nyájas irántam 's alázatos, 's mindenhez ajánlkozó csak hogy czélját érje. Vagy nem nyájasak-e a' többiek is, nem fogadtatom-e nyilt karokkal anyáktól, 's leányoktól a' hová csak megyek, 's jutott e' valaha eszembe, hogy ez önmagamért történik, 's nem inkább azon sokkal valódiabb dolgokért mellyeket birok, 's mellyek ha majdan egy szebb világba átköltözöm, mint jó kamatozó emlékek maradnak özvegyem' kezei között, 's ezt, mellyen ő hátra maradt, legalább széppé teszik? — De nem; ő hasztalan fortélyoskodik, hasztalan' nyájas; egyszer csalódtam, 's józan ember egyszernél többször nem csalódik a' világon. — Hogy talán igazságtalan valék itéletemben, 's Valmontnéban egy szerető szivet taszíték magamtól, ki való szeretettel függött rajtam, megengedém; de hogy tapasztalásaim után hinni nem mertem, hogy annyi férjvadászatot látva, alávaló szándékokat gyaníték minden talán ártatlan nyájasságban is, legalább bocsánatot érdemel; 's ha ezen okoskodásokat magamnak tartva, Valmontnét gúny' 's nevetség' tárgyává nem teszem, csak szánakozást érdemlenék talán kinzó kételyeimért, nem szemrehányásokat.

De másfél évet töltöttem a' nagy világban, 's eléggé felvettem szokásait mint hogy ezt ne tettem volna; az egész váras telve vala beszélgetésekkel felőlem, a' hová csak

fordúltam, kivel csak találkozám, barát vagy ismerős, jó 's rosz akaróm Valmontnéról kérdezett, az egyik dicsérve ízlésemet, más kaján mosolylyal nemeslelküségemet, mind mátkám' sorsát kinek illy fényes jövő jutott; míg itt, ott egy vénasszony, vagy agglegény a' legnevetségesebb komolysággal tudtomra adá, hogy ő ezt jóval elébb sejditette, 's mihelyt Párisba jövék, azonnal jósolá is.

Nem képzelheted, mennyit szenveďtem. A' leglágyabb érintés, egy helyre ismételve, végre sebet okoz 's fájdalmassá válik; a' legártatlanabb szó, mindig 's mindig felhozva, türhetetlenné lesz; 's mit ha még a' tárgy, melly előttünk szüntelen felhordatik, magában is kellemetlen, 's az érintések között annyi karczolás sérti keblünket? — Türelmem megszakadt, 's nem szabadúlhatva másképp, a' nevetők' sorába álltam, 's önmagam kezdék enyelgeni helyzetemen. Hisz' Valmontné vala oka mindennek, így gondolék magamban, ő nem érdemli kiméletemet, 's ha fortélyai a' város' beszélgetése' tárgyává tevének, lakoljon érte ő maga. Hogy gúnyolódva igazságtalanná váltam, hogy felgerjesztve haragomtól, biztatva hallgatóim' nevető seregétől, keserübb 's kiméletlenebb valék, mint Valmontné még azon esetre, ha gyanúm igazságos vala, érdemlé, képzelheted; a' nagy világban szerepet játszunk valamennyien, 's mint a' gladiátor hőssé válik nézői' tapsa előtt, 's hallatlan bátorság 's ön feláldozással víja oktalan tusáját: úgy az emberek' nagy részét elragadja hiúságok, 's ha egyszer szívtelenséget szinlelének, kevés van ki meg tudna állani. — A' sokaság nevetett elmésségemen, 's miután látá hogy nem boszonthat, felhagya alkalmatlankodásaival, 's megelégedtem, ha bár sejditém, hogy egy ellenséggel többre számolhatok a' világon. — Mit is bántam én gyülölését; az ifjú erejének érzetében megvetve néz le ellenére; mit árthat ő neked, gondolám, 's a' rágalom 's gúny, mellyel ellenem felkelt, inkább ör-

vendezteté, mint sérté szívemet, mert felmente a' vád alól hogy igazságtalan valék. A' tapasztalás megmutatta hogy csalódtam, 's az nem veszélynélküli, kinek nyelve van, az nem gyenge, ki gyülölni tud.

Engedelmet, hogy e' kicsinségekkel fárasztalak, barátom! de e' világban ritka van, kit valóban nagy történetek szerencsétlenné, 's nincs talán egy kit boldoggá tettek volna; 's e' látszólag olly parányi történet éltemre ismét több hatással birt, mint sok más mi talán első tekintetre érdekesebbnek látszhatnék. — A' kicsi ember szívnek olly kevés kell, hogy megindúljon; a' leggyengébb légvonatban hány levél ingadozik, hány szakad le tövéről; egy napsugár milliónyi virágokat nyit's fonyaszt; egy negyed órányi eső ezer féregivadékot elöl 's teremt, 's még is mennyivel nem vagyunk gyengébbek ezeknél mi, kiket egy gondolat boldog, vagy nyomorúlttá tehet, 's kik ha tisztán láthatnók sokszor azt mi éltünk' sorsát elhatározá, talán könyörülve elmosolyodnánk ön nyomorúltságunkon.

A' mint mondám, politicai pályára készültem. A' juliusi kormány, melly felejtve erős gyökerét 's magasabb hivatását, való parvenuként olly szivesen környékezé magát régi nevekkel, örömmel fogada, midőn szolgálatra ajánlkozám, 's egy követségi hely keleten vala az, mivel ösvényemet kezdenem kelle.

Párist rég meguntam, és sürgetni kivánván elküldetésemet, egy nap' a' külső ministeriumba menék. — Azon szerencsétlen teremtések között, kik egy vagy más bureau' asztalához kötve, ifjúságoktól éltök' végperczeig nem tesznek mást mint irni, azon láthatatlan kis mozgonyok között kik az ország' nagy gépelyébe rejtve, mint órában a' kisebb összekötő kerekek, forognak 's elkopnak a' nélkül,

hogy valaki sejdítené munkásságokat, volt egy kit ismerék, 's ki régi lekötelezettje atyámnak, mindenben — mi hivatalba lépésemet illeté, majd tanácsával, majd mind azon apró szolgálatokkal, mellyeket kis hatalma nyújthatott, elősegitett. Ehhez menék most is.

Vannak emberek kiknek gyenge természetére élet-módjok 's évek' szokásai olly erősen hatnak, hogy végre elvesztvén minden individualitást, úgy szólván csak mint nemöknek személyesitése lépnek elénkbe, 's illyen vala az öreg Roger. — Szolgálatba lépve a' respublica' végéveiben, irnokoskodva a' directorium, consulát 's császárság alatt, irva midőn a' szövetséges fejdelmek Párisba jöttek, 's a' száz nap, 's a' restauratio után; pontosan betöltve iveit bár kinek nevében szólának, szorosan ragaszkodva az academia' orthographiájához, nem sértve a' felvett formákat, nem felejtve egy commát ha bár testvére' halálos itéletét irná, — a' júliusi zendülés elfogadá a' hasznos munkást ott hol találta, 's kit elkopott székéből annyi felfordulás nem vala képes kimozditani, kin a' sors' kereke, mint férgeken a' kocsi, anynyiszor átment bántás nélkül, épen mert parányisága megőrzé, nyugodt egykedvüséggel folytatá hivatalát most mint 40 év előtt, csak egy változásnak örülve e' világon — hogy fizetése nagyobbodott. — Nincs is megelégedettebb ember Francziaországban mint ő. Ha e' kis vastag férfi elédbe jő, azonnal látod hogy a' szerencse göndöríté e' testet esztergályán; a' piros ajkak mellyek nyájasan mosolyganak elédbe mint ha mondanák: jól aludtam; a' szem melly jóakaróan néz reád kerekded arczai felett, mint ha csak látni, nem ismerni akarna; fején, mellyet a' kegyetlen idő megkopaszíta, a' szőke göndörített vendéghaj, melly talán az egyetlen csalárdság e' férfiban; minden bennső nyugalom 's megelégedés' képét tünteti elédbe, 's ha a' kis rendszalag nem volna gomb-

házában, melly úgy látszik, mint német table d'hotokon ábroszokra, csak azért köttetett reá, hogy másoktól meg ismertessék, elfelejthetnéd hogy olly ember előtt állsz, ki 40 évig ez ország' kormányában részt vett. — Én mindig különös vonzalommal viseltetém e' férfi iránt, 's részint mert tudám hogy e' lélek melly közdolgokban moniteuri cinismussal változtatja nézetit, 's telegraphként úgy mutat mint igazíttatott, polgári életben a' világ' legjámborabb 's ártatlanabb teremtése; részint mert optimismusa melylyel minden kormányt, midőn ügyében irnia lehetett, a' lehető legjobbnak hirdeté, mulatott, inkább társalkodtam véle mint annyira különbözö természetünk szerint gondolhatnád.

Rég nem láttam őt, 's előre élvezve örömét, mellyel fogadni fog, mentem szűk dolgozószobájába. — Csalódtam. Ma az öreg nem ugrott fel asztalától, nem futott elémbe, nem olvasott új ordonanceokat moniteurjéből, nem kérdezett száz apró kérdést, eláradva beszédében mintha hosszú halgatásáért bosszút akarna venni az első franczia polgáron ki elébe jő, — ma kis személye hideg vala, 's ünnepélyes, 's felruházva egész méltóságával, melly reá férhetett, csak rövid feleletekkel viszonzá kérdésimet. Meg valék lepetve; 's ha olly nevetségesnek nem látszott volna a' kis ember, talán neheztelek reá. De ismerém 's inkább megkérdezém magaviselete' okáról. — Soha embert nagyobb zavarodásban nem láttam; elpirúlt 's halaványodott, engedelmet kért, 's ismét tagadott mindent, mondta hogy nem akart megbántani, hogy bizonyára semmiben a' tartozó tiszteletet el nem mulasztá, hogy nem tud semmit, 's hogy neki mind ehhez semmi köze; de a' szegény legfelebb hivatalosan tuda hazudni, 's miután végre látá hogy menekednie nem lehet, nehéz sohajtással megvallá hogy bennem csalódott.

De miben? kedves Roger uram, szólék elmosolyodva a' félénk kétségbeesett arczon, mellyel reám tekinte, mintha már kihivásomat várná. — Mondja meg bátran, miért rontaná egy kis félreértés barátságunkat?

Egy kis félreértés — szóla neki bátorodva az öreg, — gróf, ez több. Én önt szerettem, azt tudja, szerettem és becsültem mindig, főkép mióta hivatalra készül, 's megvallom mindenkiről inkább feltettem volna, mint épen önről. —

De mit? kérdezém türelmetlenül — mondjá ki már végre nagy vétkemet.

A' haszonvágy szép dolog, mondá az öreg, ismét zavarodtan pennájával játszva, mellyet füle mellöl mintegy segédül kézhez vett; az az: jó dolog, vagy legalább természetes dolog. Midőn elődöm meghalt, 's helyébe léptem 's fizetésem nagyobbodott, talán én is örültem, vagy talán jobban mondva, nem valék olly szomorú mintha gyermekemet vesztettem volna. De — —

De, de — szólék közbe.

Ő egy ideig hallgatott; végre új erőt véve magán, ujonnan bizonyossá tett, hogy mind ehhez semmi köze; én nem elegyedem semmibe — szóla czipőjén jártatva szemét — mi nem tartozik hivatalomhoz, minden ember legjobban itélhet ön tetteiről, 's önnek bizonyosan okai lehettek, mellyeket én nem tudhatok.

Uram! szólék végre magamon kivül, mondja meg mit tud felölem, 's hagyjon fel mentegetéseivel.

No ha épen tudni akarja, sohajta végre Roger, nem gondoltam volna soha, hogy ön — felakadt — hogy ön, folytatá elpirúlva, olly haszonkereső.

Én? kérdezém, elbámulva annyira hogy nem is nevethettem a' komolyságon mellyel ő e' tirádát előadá.

Az öreg láthatón meg vala lepve nyugalmam által; mesteri tettetésem, mert annak vevé szavaimat, felingerlé becsületes szivét, 's elfelejtve eléhbi félénkségét szinte szenvedélylyel folytatá beszédét. A' vélemények 's nézetek különbözők, 's ha a' gróf azt mit tett, haszonkeresésnek nem nevezi, ám legyen, nékem semmi közöm hozzá. De hogy én annak tartom, hogy egy örökség után leselkedni, a' gyermeket örökségétől megfosztani, 's magát gazdagítani — fortélyosan — előttem nincs rendén, azt nem tagadhatom. Egyébiránt, — tevé ismét alantabb hangon hozzá, nekem semmi közöm, a' grófnak lehetnek okai, 's én alázatosan engedelmet kérek, de én nem láthatom át magyarázat nélkül.

Képzelheted meglepetésemet, képzelheted az érzeményeket, mellyek e' pillanatban, hol éltemben először eszembe juta, hogy valaki megvetve gondolkozhatik felölem, szivemet eltölték. — Tovább kérdezém Rogert, 's elmondá, hogy mint hallá, csak pénzéért vágyódtam Julia' keze után, hogy miután szerelmét semmi módon elnyerni nem birtam, egy rejtett okot gondolva állandó ellenzése' kutfejének, őrjeim által megtudva viszonyait Dufeyhoz, atyját a' harag' legmagasb fokára ingerelve arra birtam, hogy leányát kitagadva, vagyonát reám hagyja.

'S ki mondta ezt — szólék magamon kivül haragomban.

Százan, ezeren — szóla az öreg sohajtva — az egész váras beszéli.

Kalapomat vevém 's elmenék ösmerőseimhez. Kérdeztem mindeniket bizodalmasan 's felszólítva becsületére hogy igazságot mondjon, miként hallá-e történetet? — Kevés különbséggel mind ugyan azt hallá felőlem. Kétségbe esve tértem vissza Rogerhez 's kérdezém mit tegyek becsületem' helyreállítására. Az öreg, kinek az egész történetet elbeszéltem, szomorúan felelé, hogy nem tudja. — 'S hát nincs mód, mellyel egy becsületes ember alávaló árúlásoktól megmenthesse magát? hát ez országban, hol a' testnek legkisebb tagja biztos, hol az egész közállomány felkél ha 100 franktól megfosztatom; csak a' név, csak a' becsület nem volna biztosítva!

Mit tehetünk a' közvélemény ellen, szóla az öreg, 's egy csep gördüle le arczain.

Soha, soha nagyobb kín nem tölté szivemet mint e' pillanatokban. — Juliám' veszte, Armánd' hitszegése, 's annyi kis 's nagy bánat mellyet egy pár év óta tapasztaltam, fájdalmas vala, de legalább le nem alázá lelkemet; emelt fővel járhaték körül az emberek között, 's legalább azon öntudat marada lelkemnek, hogy annyi között nincs egy ki megvetéssel tekinthetne reám. — 'S most! ne mondja senki, hogy tisztaságának érzetében, megvető közönösséggel nézhet le a' világ' itéletére. Nem dobog sziv olly büszke emberi kebelben, melly ezt tehetné, 's helyzetekben mint az enyim vala, nem telnék el keservvel. Az emberek' dicsérete hamar elveszti báját, magas kocsiján a' triumphátor öröm nélkül hallhatja a' sokaság' zajgó köszöntéseit, ő tudja, hogy az aranynak nem bélyege adja becsét, 's a' büszke czím melly nevéhez adatott csak másoknak hangzik olly fenségesen; üldözések ön erejére in-

tik a' szilárd keblet, 's nyugodtan eltürjük csapásaikat; ki századoknak élt nem bánja, hogy szikla a' nép, mellynek viszhangjai csak akkor szólalnak fél, ha tőle már távolabb állunk, tudja hogy nőni, nem emeltetni kell, hogy naggyá legyünk, 's mind azon zaj melly körülfogá, mind azon indulat, melly körülötte dühöng, legfelebb azért indítja meg a' nagy szívet, hogy mint tenger vész között emelkedjék. Mindent mi nagyszerü könnyen elbir a' szív, legyen öröm vagy bánat, lásd egy világ felett diadalmasan, vagy egy világ' bánata alatt görnyedve magadat, magasságodat vagy legalább erődet érezheted, 's mennyivel nagyobb terhed, annyival fennségesebb a' gondolat hogy elbírád. De ha a' nép' zajgó kiáltásai helyett, csak alattomos rágalom sziszeg körülötted, ha nem a' sokaság' felindúlt árjait, mellyek ellen úszva emelkedhetnél, ha nem elleneket látsz magad körül, kikkel szembeszállhatnál, ha minden arcz nyájasan mosolyg, minden kéz barátilag nyulik elédbe, 's a' hová fordúlsz csak tisztelet, csak hizelgő alázatosság tünik fel: de tudod hogy tiszta nevedet rágalom befertőzteté mocskával, hogy mind e' mosolygó ajkak mihelyt elfordúlsz, becsületedet tépdesik, hogy ez egész alávaló sokaság között nincs egy ki magát jobbnak vagy legalább hasonlódnak nem gondolná, 's még is nincs senki kit kérdőre vonhass, senki kinek alávalóságát szemére hányhatnád, kit megölhetnél boszúdban! — egy véghetlen tompa zaj körülőtted, melly bünösnek hirdet, 's nem egy szó mellyet kihallanál, 's mellynek mondhatnád: hazudsz! — Oh ha ezt tapasztalád, akkor maradj nyugodtan, 's bamúlni foglak.

'S hát ki biztos, hogy ezt nem fogja tapasztalni? Nem valék-e én tiszta? soha a' fösvénység' gyalázatos szenvedélye le nem alázá lelkemet; soha — bár mik legyenek éltem' tévedései — haszonvágy e' szívet nem dobogtatá; soha e' büszke fej meg nem hajolt e' föld' birtoka után, 's

mi kelle hírem' megrontására? — egy asszony, egy pár bosszúságban mondott szó, 's azon ezerek közzül kik hallák 's tovább beszélék, minden ismerőseim között, kik jól tudhaták hogy egyike vagyok azoknak kik Ikarusként csak azért sülyedhetnek, mert a' szabadnál magasbra emelkedének: nem volt talán egy, ki csak egy perczig kételkedett volna! 'S nem ez-e sorsa mindenikünknek? mind azok között kiket a' jövő bámúl, hol van egy ki éltében nem rágalmaztatott? Mondj egy nevet az emberi nem' történetében, mellyet a' nép ismerni tanúlt, 's nem gyalázott; mutass egy olly magasan álló férfit kit be nem fertőztetett mocskával, 's kinek történeténél eszedbe nem jőne, hogy ha némelly nagy férfinak emlékkő juta halála után, bizonyosan egynek sem hijányoztak azon kövek, mellyekkel éltökben hajigáltattak. — Mit ér, hogy munkásságok csak embertársaik' javára szenteltetett? hogy nagy eszmékért felhevülve szent lelkesedésökben az élet' örömiről lemondának, hogy szövétnekkint ragyogva koroknak útat mutattak haladására, rég porrá égve még mielőtt az ivadék oda jutott hol ők álltak? Minden vétek elengedtetik e' világon, csak az nem hogy a' tömegnél nagyobb valál, 's üldözés az első jel, hogy megesmertetél. Állj magasan 's a' távolból feltekintve hozzád parányinak fognak hirdetni; ereszkedjél le hozzájok, 's sárba vonnak; legyenek nagy eszméid 's bolondnak, legyen szived 's higvelejűnek mondanak; törd széjel lánczaikat 's panaszkodni fognak hogy megsértéd karaikat; vezesd győzelemhez, 's gyülölnek sebeikért; adj nékik egy nagy igazságot, 's átkoznak hogy elvevéd csalódásaikat; vezesd egy szebb jövőhöz, 's vándorlások alatt Aegypt' hustálait fogják kérni tőled; mutasd nékik Istenöket 's elfordúlnak tőled, és arany bornyokat imádják. Jaj néked ha a' tömegnél magosabban állsz, csak gúny 's üldözések várnak reád, 's erőd ellankad a' gondolatnál, hogy ennyi fáradság hasztalan vala; mert csak ki a' sokasággal ro-

kon, csak kinek még érintéspontja maradt a' tömeggel, hathat; 's nem te kit röptében láncz nem gátol, de kinek ép azért nincs is semmie mivel a' pórt magához felemelhetné; jaj néked ha erős meggyőződés tölté lelkedet, ha hódolni nem akarsz a' zajgó csoportnak, ha meghajolni előítéletei, hizelgeni szenvedelényeinek nem tudsz: a' tömeg nem tür ellenszegülést, 's mint szél bérczek előtt elfordúl tőled mihelyt ellent állsz; kétszer jaj ha azt gondolád, hogy tisztán mehetsz át a' pályán, hol izzadság és porral takarva ér a' győző az aréna' czéljához, 's hol nem tiszta homokra teszi a' nép babérjait. — Eszköz vagy, mellyet a' nép elvet mihelyt egyszer hasznát nem veheti, szolga kit lábbal tipor mihelyt hizelgeni megszünt, 's ez legyek én? — 'S ezért fáradjak évekig, ezért szenvedjek, áldozzak mindent, csak hogy egy perczig felemelve a' közvélemeny által végre gyalázatot találjak, csak hogy pályám czéljához közeledve egy véletlen eset elvegye béremet?

Nem — nem — igy gondolék magamban. Ismerni tanúltam a' közvélemény' becsét, 's e' tapasztalás nem hasztalan fájt a' szívnek. — Küszködjenek mások a' babérért, örvendjenek a' tapsnak mellyet aratnak, gondolják hatalmasoknak magokat, elfeledve, hogy egy rágalom semmivé teheti e' fényt 's hatalmat mellyben olly büszkék valának, 's hogy a' capitolhoz haladva talán csak a' tarpei sziklához érendenek; én nem fogok a' tömeggel vegyülni többé. — Nem vagyok eléggé erős hogy a' közvéleményt megvetni, nem eléggé alávaló hogy hódolat által megszerezni tudnám, nem születtem országlásra. Legyenek mások a' tömeg' bálványai, örüljenek ha ez ingadó hullámzat, melly a' legkönnyebbet szokta emelni legmagasabbra, őket is felkapá, álljanak azok' sorába kiket a' sokaság épen azért tisztel mert hódolóik, bocsássák vásárra meggyőződésöket egy pár felzajgó éljenért, én nem vágyó-

dom a' fény után, mellynek elnyerésére sokszor csalás elég, megtartására mindig szükséges. A' sokaság azt emeli, 's hurczolja körül, ki magát karjainak akaratlanúl átengedi; jobb alantabb állanom, de legalább ön lábaimon.

Szándékom el vala határozva. Másnap a' ministeriumba menék, 's miután Roger könnyező szemekkel, szónoklatának egész hatalmával nem birta megváltoztatni nézetimet, lemondék hivatalomról, mellyre mint akkor hallám, már ki valék neveztetve.

XLII.

El valék keseredve. — Engem nem hiúság csábita a' közélet' körébe. Szenvedve mint kevesen, vérezve a' szív' legfájdalmasabb helyein, remény nélkül 's még is nem birva múltamban egy emléket, mellyet az idő tisztán hagyott, nem egy napot, mellyet visszakivánhaték: egy koldús álltam az életben, ép tagokkal, munkáért esdekelve, csak azért hogy fáradnom, hogy használnom lehessen, csak hogy érzemények után vágyódó szivemnek valami adassék, mivel éhségét enyhitse: előttem a' közélet állt, az egyetlen part, mellyen még hajótörést nem szenvedtem, ehhez fordúlék, lelkemnek egész erejével, mindennel mi bennem reményleni tudott, minden áldozatra készen, minden merésre eltökélve, 's nem záraték-e el e' vég pálya is előttem még mielőtt rajta csak egy lépést haladhaték? 's ha egy idő óta ismét örülni kezdék éltemen, ha erőmnek érzetében nagy jövőről álmodozám, — 's miképen minden ember inkább büszkélkedik feltételeiben, mint miután czélját eléré, én is emelt fővel járék ismét az emberek között, nem kelle-e kétszerte szomorkodnom ki ennyit vesztettem, 's kinek nem volt semmie e' világon mivel bánatát vigasztalhatá?

Mit lehete tennem? — Atyám neheztelt mint még soha nem életében. Feltételem annyi örömmel töltè szivét,

képzete olly fennségcs jövőt jósola fiának, hogy most e' kinézésektől megfosztva engesztelhetlenné vált. — Nincs semmi, mi a' szívnek inkább fájna, mint ha reményeinktől megfosztatunk; való veszteségek felett hamarabb vigasztalódunk, felszámolhatjuk kárunkat, 's új remények, mint a' kivágott fa' helyét az új sarjadék, hamar eltakarják a' szomorú emléket, melly szivünkben visszamaradott; de ha egy reménytől fosztatunk meg, a' veszteség felszámolhatlan. Az öröm, mellyet váránk, még tisztán álla képzetünk előtt, benne minden szép, minden ragyogó vala, a' czél mint ködboritott tárgyak, nagyitva emelkedék a' jövő' titkos fátyolából, 's mert reményeinkben sokat biránk, mit, ha teljesülnek, a' való is elrabolt volna, vesztöknél többet siratunk mint mi valóban tőlünk elvétetett. Atyám egész életében csak reménynyel, 's nem szeretettel tekinte reám, 's most midőn e' végkötelék megszakadt, jol érzém, hogy útjaink ezentúl örökre elváltak. De mit lehete tennem? Vannak erkölcsi lehetetlenségek, mellyekről csak minmagunk itélhetünk, de mellyek ép' olly változhatlanok mint az anyagiak, 's illyen vala reám nézve az, hogy tapasztalásaimmal a' közéletbe lépjek. Atyám kért, tanácsolt, vigasztalt; Roger majd nem térdre borúlt előttem, hasztalan; tudtam hogy szivtelennek fogok mondatni ki makacsságból apját minden reményeitől megfosztja; mert hisz' kevés ember gondol arra, hogy kedveseinkért halni lehet, de nem ujra teremteni szivünket, 's hogy kit legmakacsabbnak gondolunk, sokszor csak az ki gyengébb mint hogy érzeményeinek parancsolni 's következetesen szinlení tudna; el kelle türnöm. Párist nem hagyhatám el; a' gondolat, hogy valaki távozásomban félénkséget láthatna, vagy mondhatná, hogy a' közvéleménynyel szembe szállni nem merek, lehetetlenné tevé, ha nem is kecsegtetett volna a' remény, hogy rágalmazóim' egyikének nyomára érhetek, 's vérével tisztára moshatom becsületemet, vagy legalább enyhithetem a' kint,

mellyel sértett szivem boszút kért. — A' várasban nem vala senki kinek társaságában vigasztalást találhaték, te utaztál, az öreg Roger — magában is elég unalmas — szüntelen kérés- 's vigasztalási által türhetetlenné vált, a' társaság mellyben eddig éltem csak undorodással tölté keblemet. Magamba vonultam. Elzárkozva mindenkitől, csak néhány kedves iróban keresve rokon érzeményeket, Páris közepette olly elhagyottságban éltem, mint most kolostoromban; csak ha néha egy ismert hintó hajta el ablakaim alatt, vagy az átmenő naplopók között épen egy ismert arcz merüle fel a' sokaságból, emlékezém hogy századunk' Bábelában élek.

Igy ültem egy nap' ablakomnál. Az ég borúlt vala, lanyha eső a' csavargó tömeget, melly a' főváras' utczáit máskor eltölti, házakba zárá, 's csak itt ott egy átmenő, 's néha egyes kocsik' zörgése zavará fel a' csendet, melly a' Vendomepiaczát eltölté, felette a' nagy császár rémként emelkedék a' ködből, mintha szomorúan nézne le egykor olly ragyogó, 's most olly borúlt körére, minek hogy fénye eltünjék, nem kelle egyéb, mint az egy nap' alkonyodása, mellytől sugárait kölcsönzé.

Szomorú valék, még szomorúabb mint közönségesen. Egyes czikkelyek az újságokban, mellyekben visszaléptemről szó vala, 's természetesen minden lehető ok között csak a' való nem emlittetett, egy levele atyámnak, mellyben elkeseredve élte' vég reményeinek vesztéről panaszkodék, újra felszakiták a' szív' sebeit, 's az elborúlt ég, mellyhez feltekinték 's mellyről napok óta nem hatott le egy sugár e' fedelekre, csak nagyitá a' bánatot, melly keblemet feszité. — Vannak napok hol a' szenvedő kétszerezve érzi bánatát. Miként a' nyugovó tenger egyszerre felforr, ok nélkül, egy titkos erőtől emelve; miként csendes éjszakákon a' lomb csörögve megindúl, mint ha álom

lejtene át az ágakon, 's felserkenve hallgatunk, 's ismét csendes minden, 's nem tudjuk mi szakitá félbe a' nyugalmat: ugy vannak pillanatok, mellyekben a' szív is mozogni kezd, mellyekben egykor vészektől ingatott érzeményeink egyszerre felszólalnak nyugalmunk közepette, 's nem tudva mi feszeti keblünket, 's nem adhatva okát, a' kebelnek beforrt sebei mind ismét vérezni kezdenek, 's könnyek töltik szemeinket a' nélkül hogy mondhatnók, keserveink közül mellyik facsarta e' cseppeket. Illyenek valának e' pillanatok, Julia, Armand, minden a' mit reméltem, mit sejdíték, a' szomorú jövő egész elhagyottságában vonúla át lelkemen, 's egy le nem irható keserv tölté keblemet. — Ekkor nyilt meg az ajtó 's előttem Arthur állt.

Érezted-e már egyszer elhagyatva magadat? Oh ha érezted, 's ha e' pillanatokban egyszerre egy ismert arcz lépe elédbe, mellynek szemeiből ezer emlék sugároza reád, melly mosolygó ajkaival múlt örömeidre inte, kezének meleg szoritásával azon időkre, hol még barátaid valának; ha rágalmazva, üldözve az egész világtól, magányosan, idegen ellenséges elem között, mint a' hajótörést szenvedettnek puszta szigeten, ismét a' kedves emberi arcz lépett elédbe, ha nem is barátod legalább egy kit elleneid között nem láttál; ha, mondom, tapasztaltad, ha ismered az érzeményeket, mellyek az emberi keblet illy pillanatokban eltöltik, képzeld örömömet: én le nem irhatom.

Ki nem szenvedett, nem tudja mi kevés kell, hogy magunkat boldogoknak érzhessük. Mint a' nehezék mérlegedben eltünik a' terhelt túlrész' ellenében, 's mégis oldalára rántja ha az üresen áll: úgy a' legkisebb tárgy annak, kinek semmije nincs, mindenévé válik. — 'S úgy Arthur, ki egykor ismerősnél alig ha több vala, ez elha-

gyottság' pillanatában barátta vált, kiben mindent körülfogék mit ez életben még enyimnek nevezhettem, kinek karjai között érezém, hogy e' szív még dobogni tud.

Nincs semmi mi annyira szeretetre gerjesztene, mint ha magunk szeretünk. Az emberi kebel közönségesen echoként ugyan azon hangokat ismétli, mellyekkel feléje fordulunk, 's igy Arthur elragadva szenvedélyes fogadásom által, talán soha melegebb barátsággal nem borúla karjaim közé mint épen e' pillanatban, hol két hosszú év után találkozva, többet találtunk egymásban, mint egykor elhagyánk, már csak azért is mert szegényebbekké váltunk.

Arthur igen megváltozott. — Első pillanatban nem vevém észre, de miután egy ideig nyugodtan beszélgetve, arczai mellyek találkozásunk' örömében felpirultak, természetes halványságokat visszanyerék, 's szabályos vonásai pillanatnyi felgerjedés után ismét megszokott kifejezésöket vevék fel, észrevevém 's sejdítém, hogy nem szerencse nyomta reájok belyegét. — Némelly arczokat alig gondolhatunk vigan. Mint a' hegyfolyó, melly rohanva sziklafalon leomlik, a' nap' sugárjaiban ragyogva gyémánt esőként zuhanhat le mélyébe, olly szép 's dicső hogy szemünk alig birhatja csillogását, de soha a' tiszta eget 's virágozó partokat nem tükrözheti, soha ingó habjain át nem mutathatja mélyének szines kavicsát: ugy vannak vonások, mellyeken boldogságot, szenvedélyes örömöket, de soha a' megelégedés' nyugodt mosolygását nem találhatjuk, 's illyen vala Arthuré. De most nem azon költői búsongás vala kimondva képén, melly egykor olly erősen vonza ez ifjúhoz; arczai halványak valának mint elébb, de a' beteges pirosság, melly rajtok néha fellobbant 's eltünt, a' sötét tűz nyugtalan tekintetében, 's ajkai körül néha a' remegés 's azon keserü mosoly, mellyet csak

hosszú szenvedések hagynak magok után, mutaták, hogy nem álmodott de való keservek mentek e' sziven át, 's ha bár beszélgetése vig 's elmés vala, a' hang meghazudtolá a' szavak' értelmét. Nem akartam kérdezni, 's azért nagy részint közönös dolgokról szólánk; végre a' müvészetre jutva, tudakoztam mivel foglalatoskodik. Elpirúlt. Keserü mosolygás lebege ajkai körül midőn fojtott hangon felelt: a' müvészet — elhagytam.

Csudálkozva nézék reá.

Bámulsz, nemde? szóla tovább, miért? hisz' remény vala, éltemnek legfőbb vágya, boldogságom, miért nem veszett volna el. A' kártya, mellyre éltünket tevők, egyformán veszthet, 's legyen asszony, barát, dicsőség vagy a' müvészet, végre ha koldúsok vagyunk mi különbség, min veszťettük vagyonunkat?

'S hát te is, szólék meghatva, — te is ki e' tolongó sokaságból kiléptél, ki ez élet' nagy pusztájából, hol mi fáradva haladunk, müvészetedbe mint a' vándor virágozó oasisba vonúltál, te a' müvész, te is szenvedél!

Oh ha elértem volna, viszonzá szomorúan Arthur — ha e' viruló oasis, mellyről álmodám, körébe fogadott, ha a' müvészet' tiszta forrásai ajkimat enyhitették volna! de igy; látni a' czélt maga előtt, maga előtt látni a' zöld ligetet, melly felé zarándokoltunk, hallani távolról a' csermely' mormogását, érzeni a' hüs szellőt 's az illatot, mellyet a' virágzó ágak ingadozva elöntének, 's ott feküdni az égő homok között, erőtlenül, csak lépésekre a' czéltól, 's mégis örökre távol, mert lábaink nem birnak többé, 's nyomorúan elveszni reménylett édenünk' küszöbénél, Oh ki ezt nem ismeri, ne panaszkodjék sorsa ellen! —

Hallgatánk. Arthur lángoló arczokkal ment fel 's alá szobámban, 's én követve minden mozdulatát, szenvedélyes fájdalmát látva, érzém, hogy hasonlóm áll előttem.

Oh atyám — szóla székre vetve magát — jól itélt fiáról, ő jobban ismeré e' gyáva tehetetlen lelket, melly csak ábrándjaiban emelkedhetik, 's midőn comptoirjába ültetett, azon egy helyre tett, mellyre születtem. Itt kelle maradnom, átnézni naponként kereskedő könyveimet, összehasonlitani a' hitelt 's adósságot, dobogó szivvel elkésziteni bilánczomat, kiadni váltó leveleket, olvasni pénzt, ismerni a' cserebere' legmélyebb titkait, nagynak 's dicsőnek lenni a' börze' hősei között, ez vala hivatásom; féreg vagyok, a' porban kelle maradnom; ott keresni örömeimet, ott a' dicsőséget, mert hisz' hasonlói között a' pénz' embere is bámulókra talál. Magasabbra vágyódtam 's elvesztem. Nem repülhetünk valamennyien. Oh 's ha tudnád, mennyit szenvedék! Midőn Romába jövék, 's látám mind azon dicsőt, mi e' városban két ezered' müködéseiből összegyüjtetett; a' merész görög' gondolatját, melly ezeredek után a' szoborból örökké ujan 's hatalmasan felszólal, mint a' művész' lelkében feltámadott; múlt századok' hitét halhatatlan szinekben ragyogva Ráphael' madonnáiban, a' Coliseumot 's Péter' nagy templomát, 's annyi nagyot 's fennségest ez egy város' szent körében. Oh akkor véghetlen boldogság tölté lelkemet! Mint ha a' nap leönti világát, tárgy olly sötét nincs melly nem vetne sugárokat, ugy a' müvészet' szent lelke áthatá lelkemet e' falak között, 's mi csak idegen fényből sugárzék reám, ön keblem' kifolyásának látszott. Ecsetemhez nyúltam, száz fennségesnek látszó kép tölté képzetemet, festék 's előttem gondolatomnak mázolt rémjei álltak, a' dicső feltétnek nyomorúlt caricaturája. — De még vala reményem, a' forma hijányzik még, a' technicai ügyesség, igy szóltak mestereim 's ez megjön. Mun-

kához fogtam, dolgoztam mint talán ember még nem dolgozott; rajzoltam reggeltől estvéig, gypsek 's természet után, lefestettem mindent; a' boncztudományban nem vala egy ki a' tagok' 's inak' fekvését 's összeköttetését, ki minden eret jobban ismért volna mint én, perspectiváimban nem vala hiba, szinezetem a' természetet utánozá, egy szóval, mindent birtam mi festőnek szükséges, de épen ez iparkodásaim alatt elveszett a' müvészi lélek, a' hosszú fáradságos munka elölte a' szent lelkesedést, utánozni tanúltam a' természetet, de nem tudtàm többé egyebet, a' technicai nehézségeket legyőztem 's ügyes mesteremberlőn belőlem.

Egy pillanatig hallgatott, mintha összeakarná szedni gondolatit, végre szenvedélylyel folytatá: ügyes mesterember, nem egyéb. Társaim irigylették sebes lépéseimet, mellyekkel abban mit ők müvészetnek nevezének, haladtam, a' mesterek dicsértek, némelly angol ki atelier-nkbe jött, talán bámulta is miveim' természetességét, de én érzém, hogy bennem a' müvész meghalt, 's minden magasztalás, mellyel fáradozásaim jutalmaztattak, csak nevelé a' kint melly lelkemet e' gondolatnál eltölté. Oh mert nékem nem a' természet' majmolása vala a' müvészet, nem hogy — az agg monda szerint — festett szőlőimre madarak repüljenek, kivánatom; a' természet' hiv utánozója még nem müvész, csak ki képébe ön lelkét öntheti át, csak ki benső világának sugárjait áraszthatja el mive felett, hogy mint Isten e' nagy világon, ugy teremtésében ő álljon elénkbe; csak kinek szinei szókká válnak, mellyekkel gondolatjait kimondja, csak ki nem hideg tükör-, de a' tiszta folyóként úgy adja vissza a' tárgyakat, hogy képében természetet lásson a' néző, ugyan azon formákat, azon szineket, mellyekhez szokott, 's mégis valamit mit a' természetben nem lát, a' habok' ingadozó folyását, a' dobogó szívet a' kép alatt, az müvész! 'S én — kinek

képzete az academia' hideg körében elfagyott, ki annyit 's olly híven utánoztam, hogy végre nem is teheték mást, érzém hogy e' czél nekem örökre elérhetlen. — Ketségbe estem volna. Egy tarta fel, a' szerelem. Ne kérdezd érzeményem' történetét. Találkoztunk 's szerettem őt, 's mint a' boldogság, melly szivemet eltölté, nagyobb vala, úgy azon egyes történetek, mellyek által azzá lettem, kisebbek minthogy elbeszélhetném. Miként ha a' messze éjszak' rideg vidékein nyár lesz, kevés napokban a' tél' vég nyoma eltünik, 's hol csak most még hó tölté a' völgyeket, egyszerre dús lombozat 's ezerszinü virágozás támad a' nap' sugárzó hatalma előtt: úgy változott egyszerre e' lélek, végetlen chaos elébb, mellynek sötétiben száz kinzó érzemény 's szomorú gondolat vegyülve tolongott: ragyogó világ most miután felette teremtő szóként, Laura' neve kimondatott. Boldog valék! boldog mint csak szerelem által válhatunk azzá, mint csak egyszer lehetünk életünkben, 's szenvedélyem' hatalmas szavától, mámorából felvert keblemben újra feltámadott az erő, mellyel egykor a' müvészet felé fordúltam. Adj szerelmet a' szívnek, 's mi mélyében rejtözve szunnyadott, a' szép 's nagynak csirája fejlődni fog meleg érintése alatt, legyen gondolat, dal, kép vagy tett mit az ég a' kebelbe teremtett, a' szerelem felhozza mélyéből a' kincset. Most müvész valék ismét, müvész mint soha nem életemben. Lángoltam 's érzém, hogy ragyoghatok. Ez isteni arcz, igy gondolék magamban, melly boldogságot sugárza életembe, e' sötét szemek' langoló tekintete, e' fürtök mellyekkel elfeledkezve magamról, annyiszor játszám, ez ajkak mellyeket égő csókokkal takartam, e' kebel melly értem emelkedett, ez édes test mellyet karjaim átfogának, ne vénüljenek, ne haljanak soha; éljen ez isteni forma miveimben. Oltárokra fogom állitani, 's a' nép leborúl a' mennyei kép előtt; mint szerelemistenné ő mosolyog képemen, a' vitéznek ő adja babérját, mint angyal ő emelkedik az ég felé, ő 's

mindig csak ő, változva 's mégis egy mint a' nap, melly e' földön elönti sugárjait, a' virágnak szineket, a' völgynek árnyékot ád, melly mindent áthat meleg fényével, 's még a' könyben is ragyog.

Fennségesek valának ez álmok — szóla rövid szünet után — de rövidek. Laura szép vala, és alávaló; 's ki egy angyal' keblén gondolám magamat, örömleányt láték kijózanodva magam előtt, ki elhagyott mihelyt nem füzethetém. Oh dühössé lehetnék, ha ez időre gondolok; ha arra gondolok, hogy mennyországot éreztem szivemben mig ő csak pénzt keresett; hogy gyermekként sirtam 's imádkoztam örömömben 's térdeltem asszony előtt mig ő talán szabójára gondolt; hogy éltemet, üdvösségemet adtam volna érte, mig ő regényeiből egy nevetséges feleletet férczelt össze magának. De hagyján; az épen átka életünknek, hogy közönségesen legszebb pillanatjai egyszersmind legnagyobb bohóságaink is; 's hogy arczainkon mellyek egykor gyönyörjökben lángolának, később szégyen önti el pirosságát; 's ha visszatekintve a' multra, szivemben a' fájdalommal, mellyet ennyi boldogság' veszte felett érzek, a' kivánság egyesül: hogy bár soha nem élveztem volna, legalább nem én vagyok az egyetlen ki midőn magát legboldogabbnak gondolá, legostobább vala.

Nem foglak úntatni részletekkel. Húsz esztendős valék 's Laura a' legügyesebb asszony, ki valaha férfi szerelemre speculált. Asszonyok született ellenségei minden theoriának, a' szerelemben mint mindenben különös hajlandóságok a' dolog' practicus oldalához vezeti őket, 's igy nincs semmi természetesebb, mint hogy Laura, mig én hetedik egemben tévelygék 's halálról szóltam karjai között, 's a' legboldogabb embernek képzeltem magamat ha kemény földön térdelék előtte, számolva mint a' világ' első mathematicusa, a' kevés pénzt mellyet akkor birtam

kisajtolá 's miután gyámnokom többet küldeni nem akart 's hitelezőim bezárással fenyegettek, nevetve elküldött házától, mint ki való platói érzeménynyel viseltetvén hozzám, nem testileg, de csak azon szebb tulajdonokért szeretett mellyeket pénzetlen allapotomban nem nyujthaték többé. A' dolog természetes, 's százszor történt a' világon, de nem képzelheted a' fájdalmat melly lelkemet eltölté. — Ha csak Laurát vesztettem volna, elbirhatám. A' bánat, melly vesztett kedvesünkre int, melly róla szól, hozzá vezet szünetlenül, nem gyönyörtelen; kitől csak az éldelet vétetett el, 's ki érzi hogy tőle mást a' világ el nem rabolhata, hogy a' szív melly tőle elszakittatott, vérzett, hogy a' kedves szemek érte könyeznek, a' kebel érte sohajtozik, az ne panaszkodjék; boldogságának nagy omladékai alatt sok dicső fekszik mi még épen maradt, 's ő nem koldús, kinek e' nagy fájdalom marada birtokában: de így, megfosztva mindentől egyszerre, nem tartva meg boldogságomból még egy emléket sem, nem tekinthetve vissza a' nélkül, hogy pirúlnék: képzelhetsz-e bánatot mint az enyim?

Ismét hallgatott, végre mintegy erőt véve magán, folytatá. — Élbeszélésem' végén vagyok. Eleinte dolgozni akartam, hogy munka között elfelejtsem keservemet. Nem vala erőm. A' gondolat, melly egykor lelkesitett, elveszett; 's csak undorodást, csak elkeseredést találtam a' körben hol megkezdett képeimben Laura álla előttem, 's minden mit képzelék, hozzá vezeté vissza lelkemet. Hitelezőim' szüntelen sürgetései 's azon számtalan kis 's nagy bajok 's pénzbeli zavarok, mellyekkel küszködtem, azonfelül sárba húzták gondolataimat, 's midőn gondnokom kinek helyzetemet megirám, maga Romába jött, 's adósságaimat kifüzeté, széttörve ecsetemet, e' várassal egyszerre a' müvészettől is búcsút vevék.

Hallgatott, reszkető kézzel nyitá fel az ablakot 's egy nehéz könny perge le arczain. Mélyen meg valék hatva, éltében annyi vala mi ön sorsomra emlékeztete, olly hasonló jövő! 's midőn kezet nyujtva meleg szoritását érzém, egy benső szó mondá, hogy ezentúl barátok leszünk.

Roszúl teszed — szólék végre hosszú hallgatás után — hogy a' müvészetről lemondasz, az út nehéz 's göröngyös lehet, mellyen feléje haladunk; a' pont mellyhez érünk, azon czélnál mellyet ifjú korunkban magunknak kitüztünk, talán sokkal alantabb: de végre maga a' törekvés is emeli lelkünket, 's legalább nem kell a' zajgó tömeggel vegyülnünk, 's már ez is nyereség.

Arthur szomorúan rázá fejét; barátom, mondá, müvészi pályám bevégzett. Ha mulatságként, ha csak mint kedvelő üztem volna a' müvészetet, a' kedv mellyet egy időre elveszték, talán visszajöhetne: de én egész lelkemet tevém reá, én éltem benne; 's ha attól, mit szenvedélylyel szerettünk, egyszer megválánk, nincs többé visszatérés. 'S ne légyen — szóla a' legnagyobb elkeseredés' hangjával. Éldelni akarok, mi szükségem müvészetre? Fáradjanak mások a' terméketlen babér után, mázoljanak halhatatlanságot magoknak, izzadjanak reggeltől napestig szegény miveik felett, mintha a' vászon nem lett volna szebb 's tisztább, minekelőtte reá egy gyáva emberarcz mázoltatott, függjenek arany rámákban, márvány galleriákban, én nem irigylem sorsokat: enyim a' bor' lelkesitő hatalma, a' játék' remegő öröme, a' leány' langoló ölelései; ki a' pillanatot egészen élvezé, könyörületes mosolylyal néz e' büszke koldosok' fáradozásaira. A' holnap nem más mint egy ma, mellyet még nem birunk; az balgatag, ki a' jelen pillanat' gyönyörjeit a' jövőnek feláldozza, ki jövő ivadékok' dicseretéért eltaszitja az örömpoharat melly előtte áll.

Rosszabbnak tetteted magadat mint valóban vagy — szólék közbe. 'S te érdeme felett becsülöd barátodat — viszonzá ő nevetve, én korhely vagyok, korhely a' szó' legszorosabb értelmében, 's hidd el, nem bánom, hogy azzá lettem. A' nap' sugárjai poharaim felett halnak el, az elsők a' roulette mellett találnak; asszonyok, lovak, vig társaság, zene, minden mi csak örömöt nyujthat, az enyim. Ha egy bús gondolat támad lelkemben, füzetett kedvesem elüzi csókjával komorságomat; ha a' multra gondolnék, a' jelen nyereség, vagy ha épen vesztek maga a' kár eltakarja emlékemet, 's im felvidultam. Mulatok, nevetek reggeltől estig, 's ha végre lankadtan ágyamra dőltem, gondolat nélkül alszom el, másnap hasonló örömökre ébredve. Hidd el barátom, ha reád nézek 's szomorú képedre, úgy tartom, az én módom jobb vigasztalásra szegény könyveidnél.

'S nincs-e igaza, igy gondolék magamban, míg ő tovább folytatá beszédét, 's felejtve a' szomorú érzéseket mellyeket történetének elmondása benne gerjesztett, vigan mesélé kalandjait. Mit várhatok az élettől, mit kivánhatok mást mint felejteni, mint eltörölni a' multat emlékeimből, elfojtani, bár miként tegyem, e' szív' kinzó szavát. Nem szenvedett-e ő is mint én, 's nem nevet, nem nem örvend-e most, mig én eltemetve szomorú emlékeim közé naponként felrántom a' szív' sebét 's tovább vérzem.

Öltözködjél 's jer velem — szóla végre óráját nézve — ma barátim nálam ebédelnek, 's hidd el egy palacz pezsgő több gondokat üz mint a' világ' minden classicusai. —

Még haboztam.

Kérlek, öltözködj' — szóla türelmetlenül — nem vesztethetünk egy perczet, 's meglátod, jól fogod mulatni maga-

dat; mind derék elmés fiúk ebédelnek nálam, 's ha szived köztünk egyszer felmelegült, meglátod: nem vagyunk egy cseppel roszabbak mint mások, bár mi erkölcsösen hangozzanak is a' phrásisok, mellyekkel embertársaikat, 's magát Istent csalják. Hadd lássák legalább azok, kik sértének, hogy minden gazságok le nem birta nyomni szivedet.

Igazságod van — szólék meggyőzetve ez utolsó ok által — várj egy perczig 's készen vagyok.

Hála az égnek — szóla vigan összecsapva kezét Arthur — 's meglátod, barátom, csak egy jó ebéd kell 's meg fogsz győződni, hogy bár mi üresnek látszott a' világ, annak panaszra oka nincs ki poharában még talál valamit, mivel szivét felmelegitheti.

Felöltözködtem 's elmenék.

XLIII.

Nem foglak fárasztani hosszú tévedéseim' részletes előadásával. Ismertél midőn rajtok átmenék, 's talán vissza emlékezel, hogy legalább boldog nem valék aljasodásomban, ez legyen egyetlen mentségem.

A' társaság, mellybe Arthur vezetett, nem illett komolyabb kedélyemhez. Egyike vagyok azoknak, kiket nem örömökre teremtett az ég, e' szívnek nagy kincs kell, hogy magát gazdagnak érezhesse, 's azon kis örömadományok, mellyeket az óra nyujt 's elvesz, nem pótolhaták ki az érzemények' hiányát; mellyek után szívem vágyódott. A' játék mellyben majdnem mindig nyertem, talán épen azért nem ada izgalmakat, bor nem részegitett, az örömleány untatott, vagy legfelebb arra emlékeztetett öleléseivel, hogy e' füzetett öröm 's nyájasság alatt talán vérző szív rejtezik, 's az orgia közepette, a' habzó kelyhek 's lángoló ölelések között körültekintve csak elundorodással nézheték a' társaságra, mellynek örömrészegségében részt nem veheték. De zaj kelle a' fájó kebelnek, lárma melly eltakarja benső szavát, egy új szenvedély melly a' lelket mámorából felragadja. Mint a' hajós, kit tenger' közepében légnyugat fogva tart, nem türheti napjai' egyformaságát, 's imádkozik vészekért, csak

hogy partot érjen, vagy legalább széttörve sziklák felett, egy rövid kínban végződjék szenvedése: úgy vágyódtam én új érzemények után; elszánva mindenre, csak új mi legyen, ollyan mi nem hágy visszatekinteni; 's ezt végre feltaláltam. Bár mi ellenkező vala is a' társaság ön nézeteim' sőt természetemmel, sértve elején cynismusa által, később megszoktam, utánozám 's végre magamévá tevém elveit, 's ha komolyabb kedélyem nem engede is valóban örülni, legalább nem az vala az ok, hogy a' többieknél jobb valék.

Leirjam-e társaimat? talán nem szükséges; nincs semmi mi az embereket hasonlóbbakká tenné mint hibáik; 's miként Juvenál' satirái napjainkban irottaknak látszanak, úgy ha valaha korhelyeket láttál, ismered czimboráimat. Néhány fiatal ember, ki most végezve cursusait, mint korunkban annyi ifjak, pödörte bajszát, minekelőtte nőtt, pápaszemmel járt, mielőtt szüksége vala, meggyőződése ellen szólott, 's szivtelenséget szinlelt, mindent csak hogy fiatalnak ne tartassék. Néhány iró, seregök' legallyasabb neméből, kiknek Byron 's Sand kicsike velőiket megzavará, 's mély ironiából, elkeseredésből, megvetésből az emberek iránt, vagy tudja az ég mi fennséges ürügyek alatt korhelyekké lettek, hogy költői természeteknek látszassanak, kik e' föld' mélyébe merülve csak a' pinczéig jutottak, 's ittak, 's ittak míg a' föld kerengve jára szemeik előtt, 's büszkeségök örült a' gondolatnál, hogy ők emelék ki sarkaiból. Egy életunt angol, ki honnából csak pénzét 's unalmát hozva magával, bőven osztogata mind kettőből, de csak az elsőt érzé fogyni; néhány kiszolgált tiszt, ki most a' roulette' zöld mezején hősködött, egész vágyonáért játszva mindig mint a' nagy császár míg Watterlójok egykor eljön, 's az annyiszor diadalos hős a' Clichy tömlöczben találja Helenáját; egy szóval, társaság minőt az ország' majd nem minden várasában lel-

hetsz, mivelt századunk' sepredékéből unalom által összehozva, mellynek ha felszinét tekinted, mint régi sarkophagokon bacchicus örömöt, ha belsejét, rothadást találsz. —

Az egész tömeg között Arthuron kivül leginkább két férfival társalkodtam. Az egyik gazdag német, ki a' kereskedéssel felhagyva pár év óta Párisban élt 's pazérlásai által hirt szerzett; a' másik egyike azon földön futott 's visszatért hajdani marquisoknak, kik a' restauratió után jószágaik' egy részével hibáiknak egész tömegét visszanyerék, 's könnyelmüen mint nyolczvankilencz előtt csak ősz hajakat, 's koldús szemtelenséget hoztak vissza hosszú vándorlásokból; 's mivel e' két ember, mint mindenki, kivel szorosabb összeköttetésben állánk, éltemre nem vala némi hatás nélkül, talán jó az utóbbiak' értésére személyességöket leirnom. Ugyis közönséges emberi életben, mint az enyim vala, a' legfontosabb történet az: milly emberekkel találkozánk, 's az egyik e' két egyed közül megérdemli hogy ismértessék. Werner nem vala közönséges ember. Ha a' szobába léptél, hol együtt valánk, a' lelketlen arczok között e' komoly férfias vonások akaratlanul magokra vonták figyelmedet, 's a' széles homlok mellyet nem évek, de gondok szántának olly mély barázdákkal, e' sötét szem mellynek lángoló tekintetét alig birhatád, e' keleti arczvonások mellyeknek szabályossága egykori szépségre inte, ha bár most romjaikból láthatád, hogy e' helyen szenvedélyek viták hosszú csatájokat, 's e' mosolygás az ajkak körül, e' bánatos mosoly, ellentéte az örömkönynek, mellyet legnagyobb keserveinknek kimondására adott az ég, ugy mint a' legnagyobb gyönyörnek örömkönyeinket, minden felgerjeszté figyelmedet, 's ha bár nem vonzalommal, legalább belső tisztelettel nézél e' férfira, kinek felsőbbségét sejditéd; 's ambár egész társaságunkban nem vala senki ki

őt szerette volna, sőt ha távol létében nem hibáztak gunyoló elmésségek e' keresztelt zsidó' büszkesége ellen, mihelyt a' szobába lépett, nem volt senki ki tőle ez érzeményt megtagadná, vagy — bár meddig tartott is ismerettsége, — máskép gondolkoznék felöle mint találkozása' első pillanatában. Holnapokat töltöttem Wernerrel, tanúja valék egy pár viadalnál, láttam játéknál 's poharak felett, soha változást nem vevék észre kedélyében, soha távolabbnak, soha közelebbnek nem érzém magamat mint az első órában; társaink között voltak többen kik őt évekig ismerék, de nem volt egy, ki magát barátjának mondhatá; udvarias mindenki iránt, nyájas 's barátságos menynyire érzemény nélkül azok lehetünk, több senkinek; — azon havasokhoz hasonló, mellyekre bizonyos pontig mindenki juthat, magasbra senki. Soha egy melegebb szó nem hangozék e' halvány ajkakról, soha részvétel nem szelidite keserü beszédein; mint ha tél a' tájt egy szinnel takarta, ugy e' hideg külső alatt nem gyanitá senki, szikla vagy egy múlt tavasz' viragozása fekszik-e temetve; csak a' keserü gúny, melly néha nyugalmán áttört, csak az állhatatos tagadás, mellyel minden fellengzőbb eszme ellen fellépett, mutaták hogy egykor melegebb napjai voltak e' kebelnek is. Voltak napok, mellyekben hallgatóbb vala mint közönségesen, tárgyak mellyeknél mintegy felleg vonula át komoly arczain, 's ajkai nem hijába reszkettek midőn egykor véletlen beszéd közt egy asszonyi név kimondatott, de egy percz, 's vonásai előbbi közönösségöket vevék fel ismét 's sötét nyugalomban állt e' kép, mint a' tenger mellynek habjaiban a' hajó elmerült, 's melly nem tartja nyomát felszinén.

De ha Werner' komoly méltósága nyomasztónak látszott, 's a' hideg gúny, mellynél egyéb vidámság beszédiben nem vala, társaságát kellemetlenné tevé — mint minden társaság azzá válik, mellyben magunkat vagy

sokkal magasabban, vagy sokkal alantabb érezve a' többieknél, szivünknek szabad utat nem engedünk, mellette állt Lafard, 's ha Werner komoly benyomást tett reád, a' kis öreg emberkén elmosolyodhatál.

Közönségesen azt hányják szemökre vigjátékiróinknak hogy nevetséges személyeik' festésében túlságoskodnak, 's talán némi igazsággal; mert míg a' komoly élet maga, annyira nevetséges belső lényegében, kár a' forma' nenevetségeihez folyamodni; de bizonyos, hogy a' természetnek is meg vannak caricaturái, 's hogy soha vigjátékiró olly túlságosan bohóczot nem festett, mint Lafard' személyében a' való. Ha látád a' kis férfit szőke göndöritett vendéghajával, melly számtalan redőit visszatartva kevés festék mellett arczának fő ifjúsitási eszköze vala, a' keskeny homlokon a' nagy festett szemöldöket, mellyek azt félig eltakarák, vékony testét a' divat' utolsó szabályai szerint öltözve, míg a' szüntelen nevető ajkak alól hamis fogaknak gyöngysorai világitának elédbe, felhaczagva minden alkalomnál, mozogva egész testével, hadarázva szüntelen, egy szóval, hetven esztendőskorában a' tizennyolcz évü suhancz' szerepét jatszva, nem lehete nem nevetned ez ifjúság' élő caricaturája felett; nevetned egy perczig, mert csak ennyi kelle 's meggyőződél hogy Lafard nem csak a' legnevetségesebb, de egyszersmind legkellemetlenebb társ, kivel valaha találkoztál. Soha ehhez hasonló beszédfolyam nem érte füleidet. Mihelyt vele találkozál, szóba ereszkedett, beszélt tarthatatlanúl, rólad 's magáról, Francziaországról, a' mult, jelen 's jövőről, a' világról ha közelebb tárgy nem volt, kérdezve ezer dolgot, mellyre maga felelt, felelve ezerre, mellyet soha nem kérdezél. Jaj néked ha észrevevé hogy nem hallgatsz reá, sértett önszeretete új ingert talált elszóródásodban, 's annyival terjedtebb kört választa szónoklatának mennyivel inkább látá, hogy az eddigivel figyelmet

még nem gerjeszthete. Kétszer jaj, ha egy kérdéssel félbe akarád szakitani vagy más kopárabb térre hozni beszélgetését, szófolyama, mint a' zsibbadó golyó melly minden akadálynál új erőt kap 's magasabb ivekben emelkedik, illyenkor új sebességgel erede futásnak; kérdésed ürügy vala, 's csak az kelle e' fecsegőnek, mellynek kezei alól ha álom, vagy egy szerencsétlen, ki épen közbe jött 's halgató szerepedet átvevé, nem szabaditott, semmi nem menthete. De nem e' természetes hiba vala az mi Lafardot nekem olly kellemetlenné tevé, 's később szinte undorodással tölte, ha vele találkoztam. Ismertem más sok beszédű embereket 's türtem a' kellemetlenséget harag nélkül; vannak emberek kiknek a' társaság annyira szükséges hogy még gondolni sem mernek magányosan; gyengébbek, mint hogy valamit tenni, hiubbak mint hogy mások' jóváhagyása nélkül ellenni tudnának, legalább feltételeiket közlik társaikkal; 's ha bár sebes szófolyamok közönségesen kevés gondolatot őröl, türjük: hisz' a' lúd zajt üt, ha vaskos testével egy ölnyire felszállt, mig a' sas hallgatva emelkedik a' fellegek közzé; ki tehet róla? természetök. — Nem is azon oktalan indulatosság, melylyel bámúlva XV-dik Lajos' udvarát korunk' szelleme 's eszméi ellen kikelt, 's mellyért társaim őt néha feddék, idegenitett el annyira tőle, nem valék eléggé bámulója századomnak, hogy ezért az aggra neheztelhettem volna. Mint az egyesé, úgy az emberi nem' élete egy hosszú tévedés, mellyben század századot, mindig változó de mindig egyformán múlékony csalódásokban követ, ki veheti rosz néven a' késő ivadéknak ha eldődei' kora után vágyódik? lehetetlen kivánati ártatlanok, 's végre midőn látjuk hogy eszme olly alávaló a' tömegek felett még nem uralkodott, mellynek nevében egyesek a' legnemesb cselekvésre nem lelkesültek, nincs egy mellynek pártolói megvetésünket érdemlenék, főkép ha korok által jogosittatnak. Az ember csak egyszer hisz, politicai mint vallásos

tárgyakban, 's ki ifjuságában korát meg nem haladta, mint agg hátrább fog maradni 's szánakozásunkat érdemli, de nem haragot, ép' olly kevéssé mint a' fa, melly tavaszkor a' virágzó taj közepette szárazon áll, épen mert korát túl élte, 's más tavaszokban virágozott. Lafard nevetséges vala politicai lelkesedésében is, mint mindenben. De nem maradnak-e fenn minden pártból legtovább nevetségei? 's nem türtem-e nyugodtan mind azon bohóczokat, kik korunkban Versailles' csudáiról álmodoznak 's legfelebb mint vég maradványok századok' törpeségére intenek, mint a' mammouth csontjai egy óriási ivadékra. De ha az orgia' zajos részegségében ő zajgott leginkább, ha reszkető kézzel örömpoharakat köszöntve ajkai buja daloknak nyiltak, ha kedveséről szólt 's langoló ölelésekről, akkor egy le nem irható undorodás tölté szivemet. Tisztelem az aggkort; mint havasok ugy a' fej magasabbnak látszik, mellyre az idő elhinti havát, 's szivesen meghajlom előtte. Nehéz küszködés az élet, 's a' bajnok, ki rajta átment, meg érdemli tiszteletünket; a' tapasztalások, ha nem is okosabbá — mert mik egy emberélet' tapasztalásai — bizonyosan szerencsétlenebbé tevék, 's szivemnek mindig jól esett, ha a' fáradt szívnek terhén könyitheték; de ha az aggnak ajkai szenvedélyeket hazudnak, mellyeket nem érez, ha eunuchi dühhel örömök után vágyódik mellyeket éldelnie nem lehet, sárban fetrengve sirjáig, — felindúl érzetem 's elfordulok a' szörnyetegtől.

Werner hideg vala, gunyolva a' legszentebbet, megvetve mindent, mit az emberek fennségesnek gondolnak; ő legalább szenvedett. — Ha szenvedélydúlt arczait nézéd, a' hideg mosolygás alatt látád, hogy egykor más szavak hangoztak ez ajkakon. Soha Lafard' szivében egy nemesebb érzelem fel nem szólalt életében. — Mikor egy nap' erkölcsi szenvedésekről szólánk, mondá: hogy ő soha életében nem sirt, — 's elhiszem. Atyja vérpadon,

anyja számkivetésben halt meg; nője vala 's gyermekek, kiket eltemetett, ifjúságának ismerősei, az egész ivadék mellyel felnőtt, eltünt, 's az agg szemek soha nem könyezének. — Ő mulatott: ifjusága' első éveitől mostanig, honn és számkivetve, nője' 's gyermeki' halála után mint azelőtt, mulatott mindig, ha bár a' világ romokra dölne. — 'S lám, ez embersöpredék, ez alávaló agg, ki soha cinismusát nem titkolá, ki vétkeit egész meztelenségökben mutatá, társaságunk' kedveltje vala. Nincs jobb gyermek az öregnél, szólt mindenki, ha felöle beszéd vala; 's ha felgerjedve ellent mondék 's felhozám hibáit, nem tagadta senki a' tetteket; megvallák, hogy rosz fiu vala, rosz apa, alávaló férj, szivtelen barát, de mind a' mellett az öreg jó gyermek, ez vala a' köz szó, 's el kelle hallgatnom.

Engedelmet, barátom, hogy illyenekkel untatlak; de ismerned kell a' kört mellyben éltem, hogy azt mit tevék, megérthesd. Wernerrel szivesen társalkodtam; Lafard hozzánk tolakodott, 's igy Arthuron kivül majdnem csak velök töltém napjaimat.

Igy menénk ki egyszer az elisei mezőre. Aprilis' vég napjaiban vala, 's bár a' nap lealkonyodott 's már setétedni kezde, számtalan sétáló jára fel 's alá a' kizöldelt fasorokon. Lafard fecsegett mint közönségesen. Werner gunyoló észrevételeket tett az átmenők felöl, Arthur az alkonyat' szinezetét bámulá. Én hallgaték, 's mig szemem az egen függe, mellynek leapadott világa csak piros vonalként kerité még láthatárunkat, lelkemben rég hallgató emlékek szólalának fel.

Ne gondolja senki, hogy e' világon elfelejtheti keserveit, bár miként őrizze szivét, bár mi szorgalmasan távoztasson el mindent, mi őt a' múltra intheté, magától

vetve minden emléket, elkerülve minden szót; a' természet megmarad, 's változhatatlan szépségében megtartja multjának emlékeit, az ég kéken boltozik felette mint egykoron, a' mező virágozva áll, 's ég és föld múltjára intik a' szenvedőt, a' langy nyári szellő keserveiről suttog, keserveit zugja a' vész hatalmas szavával, 's a' hová fordúl, előtte csak bánata áll. Mit az eláradó szív egykor a' természetre bizott, azt ez mihelyt vele magunk maradunk, hiven elmondja ismét; 's bár mennyi évek után, — Juliáról emlékezém. 'S mert azon időben, mellyről szólok, szenvedéseim ujabbak valának mint hogy igazságos lettem 's elismértem volna, hogy a' szerencsétlen asszony csak sorsom' eszköze vala, egész szívem elkeseredett ez emlék alatt.

Szomorú gondolatimból Arthur ébreszte fel, ki egyszerre jelt adva könyökével, felkiáltott: nem lát semmit öreg uram.

Lafard ki épen Wernerrel beszélgetett megforditá fejét. Ah! Betty, szóla szinlett közönösséggel, mi közöm hozzá. —

Arra nézék én is, 's midőn előttünk csak egy szegény öltözetü lányt láték, már kérdezni akartam, midőn Arthur siettetve lépteit magával húzott: jerünk utána, az öreg urnak szive negyven lóerővel dobog, 's ha a' lábak gyengék is már, utólérhetjük.

De kit, kérdezém végre, mig az öreg fogai között rosz tréfáról mormogott valamit.

Érjük el viszonzá Arthur jókedvüen, 's ha meglátod nem fogod kérdezni czimjeit. Azalatt az üzőbe vett lyányt

meghaladtuk, 's egy lámpához állánk, mellynél lesütött szemekkel egy valóban szép lyány halada el mellettünk.

Ki ez — kérdezém meglepve e' személy' szépsége által. Ki, viszonzá Arthur nevetve, 's te ártatlan nem ismered Páris' legszebb grisettjét, Bettyt, kiért a' fél város sohajtozik, ki magát öreg urunkat lángokba boritotta, 's oh bámulatra méltó erény! nem boldogitá. Betty ki —

Meg kell vallani, szóla közbe látható nehezteléssel Lafard, ki önnek valami titkot elmond, biztos lehet hogy más nap az egész váras szól felőle.

Titkot — nevete ismét Arthur — 's nem mondta-e Wernernek, 's az angolnak, 's Niord az irónak 's az egész várasnak önmaga, 's nem bámultuk-e mint a' szegény Betty' erényét ki ennyi csábnak ellentállhatott, 's nem kötelességem e' tudatni Gusztavval is, hogy egy asszony van a' világon, ki marquis Lafardnak ellent tuda állni, 's holnaponként ezer franknak, gyöngyöknek 's tudja az ég, hány kalap 's ruhának.

Nevessen ön — csak nevessen, szóla ismét az öreg felgerjedve — de mind a' mellett, kisértse meg szerencséjét 's látni fogja hogy e' lány, ki marquis Lafardnak ellentáll, épen úgy ellent álland a' szép Arthurnak is, bár mi feketék 's szépen göndöritöttek legyenek is hajai.

Már azt nem merném állitani, szóla mosolygva Werner, illy tudatlan leányok jobban izlelik néha a' szőlőt csak édes legyen, a' legrégiebb bornál.

Ez mind szép 's jó — mormoga Lafard — gúnyolni könnyü, de én ismerem a' világot, 's ha egy illy leány-

nyal én nem boldogúltam, bizonyára más sem fog messzére menni.

Higye el, kedves marquim, szólék nevetve, ebben nagyon csalatkozik.

'S ha ön annyira bizik magába, szóla az öreg — próbálja meg — beszélni könnyü, de meg kell mutatni hogy tenni tudunk.

Annyira utáltam az öreget, hogy e' beszélgetés közt is felforrt vérem; 's ha megmutatom — szólék türelmetlenül. —

Fogadjunk akármibe. — Fogadjunk.

Csak egyet kötök ki, viszonzá Lafard: többet holnaponkénti ezer franknál igérni nem szabad; az első ajándékokra kétezer ötszáz frank, egyébiránt szinház, bál 's akármi mulatság.

Pénz nélkül — szólék — egy sou nélkül fogom megszerezni e' lyány' szerelmét, én nem vagyok zsidó.

Mi a' zsidót illeti — szóla közben komolyan Werner — a' marquis sem az, 's ön semmivé teszi a' keresztény vallást e' hazában, ha mind azokat, kik illy dolgokban inkabb pénzökbe mint tökélyeikbe biznak, a' zsinagogába küldi. — Ön még ifjú 's megvetve szól a' pénzről, de valamint a' zsidók keresztények között végre megtanúlták becsülni e' világ' kulcsát, mellyel minden tárva áll előttünk, valamint ők általlátták hogy az mivel keresztények között mindent vehetnek, megérdemli hogy érte fáradjunk: ugy ön talán épen ez erényhősnél meg fogja változtatni elveit. Az isteni igazság mérleget tart kezében, 's oda

mondja itéletét hová nagyobb teher tétetett, 's higye el, Amor is csak arany nyilakkal sért sziveket.

De, szólék — vannak kivételek.

Meglehet — viszonzá Werner gúnyolódva — szokásom nem tagadni semmit a' világon, mihez csak esztelenség kell hogy történjék; 's talán a' kis Betty szeretni fogja a' grófot, ki reá mielőtt még ismeri, mint egy hires versenyzőre fogadásokat tesz, de mind e' mellett, kételkedem. —

Werner' szavai fájtak, érzém a' tett' alávalóságát, de tovább mentem mint hogy akkori nézeteim szerint visszsza lépheték, 's megmaradtam feltételemnél.

'S hát mennyi a' fogadás — kérdeze az öreg vigan.

Ezer napoleon, feleltem, 's nagy lakoma egész társaságunknak.

Mellyre Bettyt magával hozza, gúnyolódék Lafard.

Mellyre Bettyt mint kedvesemet magammal hozom. De egy feltétel alatt. Senki nem szól fogadásunkról, senki nem fogja kémlelni lépteimet, 's ha valahol lát, hozzám szólni vagy köszönteni, mielőtt általam megszólíttatott.

Természetesen — viszonzá az öreg nevetve — hisz' incognitókra lesz szükség, ön bizonyára mint utazó commis vagy szabó fogja próbálni szerencséjét.

Akárhogy, viszonzám szárazon, de ha e' feltételek meg nem tartatnak, a' fogadás megszünt.

No most látni fogjuk — nevete közben Arthur, van-e öreg urunknak lelki ereje — ezer napoleon hallgatásért felséges honorarium, sok iró tiz kötetért nem kap ennyit.

'S az idő? kerdezé Lafard.

Hat hónap.

Topp — kiálta az öreg, kezet nyújtva.

A' fogadás áll — szólék elfogadva kezét — ezek tanúink. —

'S a' legnagyobb gaztett el vala határozva.

XLIV.

Ha eszünkbe jutna néha, mik valának legnagyobb következésü tetteinknek inditó okai, — mi gyenge szellő kelle utunk' megváltoztatására, mi kis szikla hogy szerencsehajónk elmerüljön; ha magunknak megvallanók, mennyiszer függtek határozataink azon körtől, mellyben élünk, 's mennyiszer mentünk tovább olly utakon mellyeket elejétől fogva rosszaknak tartánk, csak mert álszemérem nem engede mást választanunk, mert inkább gyengék valánk, mint hogy alávaló, sokszor magunktól is megvetett társaságunk által azoknak tartassunk, — nem lennénk olly büszkék. Pontosan elbeszéltem mindent, mi véletlenül azon feltételhez vitt, mellyet soha életemben eléggé meg nem bánhatok, 's látod mennyi ha bár csekély egyes ok munkála, hogy e' czélhoz vezessen. Emlékeim, mellyek a' tavaszi estve 's a' hely által felgerjedve, Juliára 's Armandra intének 's szivemet elkeseriték, régi ingerültségem Lafard ellen, hetykélkedő beszédei, ellenmondások, egy szóval, minden felingerle, 's elragadva, a' nélkül hogy meggondolnám mit teszek, ajánlám fogadásomat. De még visszaléphetek; ezer napoleon nem tőn szegényebbnek, 's minden nyom nélkül eltünt az egész; de valjon mit fognak mondani társaim? nem fognak-e nevetni mind? nem leszek-e Wernernek gúnytárgya? 's ez

útálatos agg' jó kedvének czélja? nem lehet elállnom, gondolám magamban, 's bár mennyi áldozatokba 's nehezségekbe kerüljön, végig kell vinnem a' kalandot.

Egy perczig Betty' sorsa is eszembe jutott. 'S hátha szeret, gondolám magamban 's magát csalatva látja? De e' tünődés rövid vala; minden ember az asszonyokra nézve optimista vagy pessimista, miként épen ön tapasztalásai az egyik vagy a' másik nézet mellett szólnak, 's én ki csalatva első szerelmemben, 's másfél évet a' nagy világban töltve, most hónapok óta társaimtól nem hallék egy jó szót az asszonyokról, nem valék olly helyzetben mellyben a' nemet becsülni szoktuk. Nem vagyok-e gazdag? szólék magamban, 's nem gondoskodhatom-e ha a' tréfának vége van a' leány' jövőjéről? az idők megszüntek hol egy szerelmi csalódás az asszonyi szivet széttörheté, 's itt Párisban bizonyára nincs lyány, ki vizbe ugornék ha észre veszi, hogy kedvesének pénze van; arany jó gyógyszer 's főkép illy erkölcsi betegségeknél minden chemicus készités nélkül biztos sikerü. El valék határozva.

Pár napot kérdezkedéssel tölték, megtudtam lakását, életét, ismerőseit; minden a' mit hallottam csak dicséretére szolgált. Pár év előtt, még gyermek korában a' várasba jövén, egy agg nénjénél tartózkodott; most mióta az meghalt, keze' munkájával keresé élelmét, 's noha egyike Páris' legszebb leányainak, tizenhét esztendős 's magányos, nem vala senki ki felőle roszat mondana, — e' falak között leánynak nagyobb vagy legalább nehezebben elnyerhető magasztalás mint nékünk férfiaknak a' világ' minden babérjai. Naponként templomba ment 's a' divatárushoz kitől munkát kapott, és néha nagy ünnepeken egy távol rokonához Saint-Denisben; egyebiránt otthon vala 's dolgozott.

Gondolkoztam mit tegyek. A' leány mindenek után miket felőle hallék, becsületes vala, 's igy nevem 's társasági állásommal elébe lépve, nem várhatám soha szeretetét; csábitót fogna látni bennem, 's kerülne; gondolkoztam egy ideig, végre elhatározám magamat.

Felvettem legócskább ruháimat 's könyvvel hónom alatt, álltam az utcza' szegletéhez, a' divatkereskedő' háza mellé, kihez Betty munkáját vinni szokta. Fertálynyi várás után végre egy kis csomót hordva hóna alatt kijött, 's megvallom, minden romlottságom mellett, nem bennső szorongatás nélkül követém áldozatomat. E' leány olly szép vala, szelid arczain az ártatlanság' olly ellentmondhatlan bélyege, hogy egy ideig nem merém megszólitani. Végre neki bátorodtam 's elfogúltan, mert valóban az valék, kérdezém merre menjek * utczába? — Rám nézett 's minden zavarodás nélkül felelt: oh uram, * utczája a' citében van, jó félórányira innen. — De merre menjek a' citébe, kérdezém ismét, csak tegnap jöttem Párisba 's nem ismerek egy utczát sem.

A' lyányka egy ideig gondolkozott, reám nézett, végre elpirúlva mondá: magam is arra megyek, ha nem restelli jőjön velem. 'S útnak indúltunk, egy ideig hallgatva, mert megvallom, nem emlékezem hogy valaha asszony előtt nagyobb zavarban lettem volna; később egyes kérdésekre bátorodva, végre mindennapi dolgokon át érdekes beszélgetésnek eredve. Törvénytanulónak mondám magamat, szülék nélkül, a' Provenceból érkezve tegnap, hogy cursusaimat végezzem; mondám hogy nem ismerek senkit, hogy csak tudományaimnak fogok élni, hogy szegény vagyok, egy szóval mindent, miről gondolám hogy szivét érdekelheté. Ő részvéttel hallgatott, biztatott, vigasztalt, olly nyájasan 's olly melegen, hogy az érzékeny hang

mellyet elébb csak szinlelék, hamar valósággá lett; 's midőn végre mondám, hogy szerencsésnek tartanám magamat, ha e' véletlen találkozás után vele többször lehetnék, nem hazudtam. Ő lesüté szemét 's rövid hallgatás után, másra fordítá beszélgetésünket. Egyszer életében Avignonban volt, látá a' Rhonét 's Nimset; ott voltam én is, 's midőn gyermeki elragadtatással dicséré a' vidék' szépségeit, 's a' nagy baucaireni hidat 's annyit mit én észre sem vevék, 's midőn onnan apja' házába vezetve gondolatjai által, a' Dauphiné' magas bérczeiről szólt, láttam hogy szive megnyilik 's jól érzi magát társaságomban. * utczában vagyunk szóla egyszerre megállva, most csak a' számot keresse. 'S ne remélhessem, kérdezém köszönve vezetéséért, hogy önnel, kivel illy szerencsés véletlen összehozott, még ezentúl is találkozhassam?

Arczai lángba borúltak — Ha épen véletlenül találkozunk — szóla a' legnagyobb zavarban, őrvendeni fogok, 's sebesen meghajtva magát befutott házába. Én utána néztem, mig a' könnyü, silfhez hasonló lény a' sötét lépcsőn eltünt, 's mély gondolatokba merülve ballagék vissza lakásomba.

Soha illy lelki állapotban nem valék. Mintha álmodtam volna. Midőn egy pár óra előtt lakásomból elmentem, nyugodt valék: kalandot kerestem, 's szivemnek nem vala része dolgomban. Előre meggondoltam minden környülállást, minden szót mellyet mondani, minden érzeményt, mellyet szinlelni akartam, 's most — nyugalmam elveszett. Sokat tapasztaltam életemben, láttam coquetteket 's álszenteket, 's a' szinlett érzemény 's a' hazudott erények hidegen hagyák szivemet; ez egyszerűségnek nem állhaték ellent, e' szelid lény' ártatlan arczai előtt elszálltak kételyeim.

Mit tegyek? folytassam-e kalandomat? De mit, ha a' remények mellyeket gondolatlan szavaim ébresztenek, olly mélyen verik gyökereiket hogy csak a' szivvel veszhetnek? ha enyelgéseim komolyan vétettek, 's az érzemény, mellyet én szinlelék, Bettynél valósággá válik? Mit akkor? azt mondjam neki, hogy hibázott midőn a' dolgot illy komolyan vevé, hogy az egész csak tréfa, csak egy nyert fogadás vala 's hogy míg nála élte' boldogsága, nálam csak ezer napoleon vala a' játékban? Nem tudtam-e ön magamról mi a' szerelemben csalódni? vagy ismét mondjak le? most miután annyi borúlt nap után végre egy sugár hata át lelkemen, miután éltem ismét érdeket, szivem egy reményt nyert? 'S miért? ha Betty az kinek gondolám, nem lehet-e boldog szerelmem által; boldog mint én általa azzá leendek? 's nem vala-e balgatagság félórányi ismeretség után ennyi tökélyeket képzelni e' lányban; mintha asszonyok nem tudnának szeliden mosolygani 's pirúlni ártatlanúl, 's mégis hazudni ha érdekök kívánja. 'S mit fognak mondani, társaim, Werner, az izetlen Lafard, egyátaljában mind nyájan kik e' dolgot hallani fogják? Nem tudtam mit tegyek, bizonytalanúl habozva tizszer változtatám feltételeimet, átgondoltam minden okot, minden lehetőséget 's végre mikor az óra ütött, mellyben Bettyvel tepnap találkoztam — felöltözködtem 's odaálltam a' divatárus' boltja mellé, mint tegnap. Illyen az ember; látja a' jót, esze a' biztos ösvényre vezérlené, de ha a' szenvedély felszólal ki tudja követni tanácsait? Kis várakozás után Betty kijött a' bóltból 's noha látszólag zavarodva 's hallgató az első pillanatokban, rövid idő mulva minden tartózkodása megszünt; 's ha már az első találkozásra erősen vonzódva érezém magamat e' szelid teremtéshez, most midőn szive inkább megnyilt, 's szavai olly bizodalmas hangon szóltak hozzám mintha régi ismerősök volnánk, egy le nem irható érzemény tölté szívemet, 's sirhattam volna, nem tudom örömben-e vagy mert szivemet a' gondolat fájdalommal tölté,

hogy e' tiszta kebel is a' világ' érintései között elfogja veszteni széplőtelenségét.

Hetek múltak így, mindig nevekedő bizodalmassággal, elején naponként a' divatárustól házáig késérve csak félórát tölténk együtt, később lakást véve Betty' ablakának ellenében, kevés órákon kivül, mellyek alatt ő collegiumban gondolt 's mellyeket szokott lakásomban tölték, az egész napon által véle foglalatoskodtam. Ha reggel kinyitá ablakait, 's megöntözve a' virágokat, munkához ült, ha estve a' fehér kárpitok megett a' világ 's kedves árnyéka eltünt, ha munkaasztalánál ült, 's néha dolog közben egy titkos tekintetet vete át hozzám, elpirúlva ha szemeink véletlenül találkoztak, én ott valék ablakomnál, látva, élvezve minden mozdúlatát 's boldog csak mert láthatám; 's naponként inkább meggyőződtem, hogy nem csalódtam első itéletemben. Ha észrevevém, hogy kimegy, útnak indultam én is, majd vele menve, majd csak észrevétlenül távolról késérve lépteit, ha a' templomban imádkozott, ott álltam egy oszlop megett, nézve a' nyugodt angyalarczot, melly bizodalmas tekintetét éghez emelte, 's talán értem imádkozott. 'S így reggeltől estvéig vele foglalatoskodva, ő vala napjaim' gondolata, ő álma éjjelimnek, 's szívem, mellyen az élet 's szenvedései annyit rontának, ismét jobbúlt tiszta befolyása alatt. Betty szeretett, talán maga sem gyanitá még, de én meg valék győződve 's igazom vala. Az asszony mindent eltitkolhat csak szerelmet nem, 's ha gyermekes örömét látám, mellyel virágaimat naponként elfogadá, 's a' nyugtalanságot mellyel körülnéze, ha néha a' szokott helyre egy perczczel később jöttem 's azon nyájas részvétet legkisebb bajaimon 's örömeimen, mellyet csak asszonyoknál találhatunk, 's melly szivünknek olly jól esik, — egy szóval, mindent a' gondteli tekintettől mellyel ha jövőmről szólék, reám néze — mosolygó vidámságáig,

mellyel, ha enyelegtem, minden szót fogada, nem lehete kételkednem szerelmén, szavának hangja mondá, ajkai azt mosolyogták, keze remegve azt vallá, píruló arczain az álla — 's boldog valék.

Néha szomorú sejditések tölték szivemet. Eszembe jutott a' múlt, 's érzém hogy soha nem szerethetek többé úgy mint ő érdemlené; eszembe jutott, hogy e' boldog csalódás nem tarthat, 's hogy Betty végre meg fogja tudni a' valót: de egy tekintet reá, egy szó, mellyben mondá, hogy társaságomban jól érzi magát, 's minden gond eltünt. Hány ember van a' világon, ki Damoklesként látja a' kardot feje felett 's örvend; 's így élveztem én e' rövid pillanatokat örömittasan várva a' jövőt, bár mit takarna is rejtélyes fátyolával. Oh barátom, ő szép vala. E' szelid arcz, mellynek nyájas kifejezését soha szenvedély nem dulta fel, soha el nem keserité fájdalom, mellynek tükrén csak bizodalom, csak rejtélyes sejdités vala kimondva, 's ha néha egy felleg vonula át, mint fellegek az egen, ha csepjeik lehúltak, nem hagya nyomot maga után, e' kék szemek' meleg sugárai mik tavasznapként a' szenvedély' vészeit nem ébresztik, 's mégis annyi világgal töltik lelkedet, 's e' bíborajk mellyen nem a' pillanat', de egy tiszta kebelnek nyugodt boldogsága mosolyga elédbe, minden olly öszhangzóan szép, elbájolá lelkedet; 's ha e' lyányra nézék, ki majd gyermeki vidámságban, majd mint ábrándozó hölgy álla előttem, 's eszembe jutott hogy azon egy lény, melly Isten után e' szivet tölti, én vagyok, hogy gondolatjai bennem központosúlnak, hogy ez érző kebelnek mindene vagyok, oh akkor lábához borúlva engedelmet kérhettem volna hogy hozzá közelíteni mertem.

Nap nap után folyt, nyájasan 's egyenlőn; 's mint a' mezőn napról napra új virágok, ugy szelid befolyások alatt, sziveinkben több 's szebb érzemények fejledének,

de soha szerelemről nem szóltam vele; az érzemény hogy szeretetét nem érdemlem, emléke azon alávalóságnak, melly hozzá vezetett, megköté nyelvemet, 's feltevém magamban, hogy soha e' vallomás ajkaimon hangozni nem fog. Barátja leszek, igy gondolék magamban, az érzemény melly keblét most irántad eltölti, tiszta 's fellengző; maradjon az, lássa benned barátját, testvérét, 's ha majdan elválunk 's ez érzemény is gyengülni kezd, legyen boldog egy érdemesebb' karjai között; fájni fog, de én megérdemlettem e' büntetést. — Ezen feltétel megnyugtatá lelki ismeretemet, mert hogy fogadásom' megnyeréséről nem gondolék többé, azt képzelheted.

Mióta Bettyt jobban ismerém, valahányszor munkája engedé, kisétálánk a' városból. Majd a' boulogni erdőbe, majd a' Szajna' partjain Sevres felé, vagy máshová, csak ki a' városból, ki e' sötét utczákból zöld fák alá, igy kére mindig. Szegény Betty, hogy is maradhata ő e' falak között, ő ki ablakának kis virágai előtt, mellyeket olly szorgosan ápola, a' szabad tájról ábrándozott mellyen nevekedék, a' Dauphiné' magas bérczeiről mellyekhez ifjú lelke felvágyódott, a' nagy gesztenyefáról apja' háza előtt, 's annyi szép szines virágról, mellyekből egykor mint gyermek koszorúit fonta! Oh ha honn volnék — mondá sokszor — ha ismét honn volnék, 's önnek mutathatnám a' völgyet, mellyben kis házunk áll, ha innék forrásunkból, 's velem jőne fel a' közel hegyoldalra, honnan három falutorony látszik, akkor örülne igazán; itt még a' fák is városilag néznek ki.

Egy estve tovább jártunk mint közönségesen. Betty fáradt vala, 's mert emlékeztetém hogy utunk a' boulognei erdőből hazáig még hosszú, leült egy fa alá, megpihenni. Az est gyönyőrü vala. A' nap épen lealkonyodott, 's a' láthatáron bibortó terjede el, rajta fényszige-

tekként egyes fellegek úsztak, ragyogva mint az olvadott ércz ha kemenczéjéből gömbölyögve kiömlik; fényöket vesztve 's elsetétülve lassanként, mint ez ha lángforrásától messzebbre folyt. Minden hallgatott körülöttünk, csak néha egy távol kocsi' zörgése 's az estfuvalom, melly a' fák' lombjaiban suttogott, szakaszták félbe a' csendet, míg a' fénytenger lassanként leapadva, a' tiszta ég mindinkább elsőtétedett, 's már egyes csillagok ragyogtak fennsőbb ivein. Hallgatánk mi is; Betty gyönyörtelien bámulá a' napnyugatot, én elszomorodtam. A' természet' csudáinál nem maradhat senki érzéketlen, a' szív felszólal előttök, de csak szokott hangon.

Oh Gusztáv, mi szép ez, szóla elragadva; nézze csak mint pirúl az ég.

Pirúl, viszonzám elragadva bús emlékeimtől, mellyek szokatlan hatalommal ébredének lelkemben, — mintha maga az ég szégyenbe borúlna, ha estve a' megcsalt emberek' panaszait hallja kik valamit vártak a' naptól.

Betty bámulva néze reám. Hát nem szép-e ez? kérdeze gyermeki egyszerüséggel.

Szép — viszonzám felindúlva — szép boldogoknak, szép neked ki feltekintve e' piros égre honn érzed magadat, 's a' bájló alkonyat' szineinél nem emlékezel másra mint a' napra mellynek sirja felett úszik. De vannak emberek kiknek sötét lelkébe e' sugárok nem hatnak.

Betty hallgatott 's arczai szomorúak levének.

Oh örülj, örülj az életnek — szólék meghatva — örülj míg más napot eltünni nem láttál mint azt, melly a' láthatáron néhány óra után ismét feljő. 'S ne hagyja az ég

soha megtanúlnod, hogy a' táj hasztalan virágozik, a' nap' kelte 's az alkony hasztalan szinezik egünket, ha belsőnk kopáron áll, ha a' lélek elveszté meleg sugárzatát. —

Te szenvedsz — mondá kezemet fogva Betty — téged ma baj ért.

Ma — szólék keserüen mosolygva.

Ma vagy tegnap — szóla Betty — mondd meg nékem, talán vigasztalhatlak.

'S fognád-e érteni? — viszonzám szomorúan — ha mondanám is; megérteni azt, mi e' szivet fájdalommal tölti? Nem, kedvesem, vannak keservek mellyek szivednek örökké érthetlenek fognak maradni, az arany rozsdát nem ismer.

Gusztáv — szóla Betty rövid hallgatás után, 's szemei könyekbe lábbadtak — nem kénszerithetlek; de, lám, ha igy szomorúan látlak, ha szenvedsz 's nem tudom miért, ha azt kell gondolnom, hogy talán valami vigyázatlan szó által én bántottalak meg, — nem türhetem. Lám, Gusztáv, — szóla zokogva — én szegény lyány vagyok, nem is tudom miként érdemeltem hogy illy okos ember velem enynyit bajlódik, de szeretlek, és —

Szeretsz? — kiálték elragadva érzelmeimtől.

Szeretlek — mint senkit a' világon, viszonzá ő, kezemet fogva — nem mondhatom, miként szeretlek.

Angyal — kiálték 's magamon kivül karjaim közé szoritám a' remegő hölgyet, 's az első csók lángola aj-

kain. Midőn magamhoz jövék 's érzém szivének sebes dobogásait mellemen, 's a' forró cseppeket mellyeket arczaimon sírt, egy le nem irható fájdalom rezgé át szívemet. Ő szeret — gondolám magamban — 's én — —

Betty hallgatott; vállamra támasztva fejét állt mellettem, 's kezei remegtek.

Ekkor jött fel a' hold, ezüst sugárai messze áthatottak a' tájakon, 's a' sötét föld felett ismét világosság lőn. Bettyre néztem, öröm sugárzék arczain.

De most meg fogod mondani keservedet, nemde — szóla végre remegő hangon — Nincs keservem többé, szólék elragadva egy nagy kimondhatatlan öröm által, melly mindent elborita fényével, 's még egyszer keblemhez szoritám kedvesemet. Hallgatva menénk haza felé, olly érzelmeknek, minők kebleinket e' pillanatokban eltölték, szava nincs nyelveinkben.

Szegény Betty! ki gondolta volna akkor, mik fognak történni; az éj olly csendes vala, az ég olly teli csillagokkal, a' Szajna ezüst folyóként halada a' váras között, 's az elisei térről egy éji zene' édes hangjai áldásként szállának át hozzánk. Ég és föld, fenn a' csillagok, körülöttünk a' tavasz milliónyi kelyhekből öntözve illatjait, a' világ paradicsomként álla körülöttünk; ki mondta volna, hogy a' természet boldogságod' vég óráit ünnepli! Ne higyjen senki előérzeteknek. Ha valaha volt kebel reményteli, ha valaha szív bizodalommal függe kedvesén, a' tiéd vala az: 's mi vala sorsod? Egy irtóztató hatalom játszik az emberrel e' világon, hogy igy remenylhetünk, 's ekként szenvedhetünk ennyi remény után!

XLV.

Életem új irányt vön. — Mit szenvedélyemtől elragadva tevék, megesett; 's bár mik valának is elébbi feltételeim, most mióta Betty szeretve gondolá magát, nem lehete visszalépnem. Vagy ha már e' szerencsétlennek végzete az vala, hogy szenvedjen, ha később vagy előbb a' pillanatnak jőni kell, mellyben magát csalatva, azt kiben olly erősen bizott mint alávalót fogja látni, ha végre által kell látnia, mit majd nem valamennyien olly fájdalmasan tapasztalunk — hogy nyilvános kert az élet, mellyben szabadon járhatunk 's kelhetünk, 's nézhetünk mindent a' mint tetszik, de mellyben semmi örömöt leszakitva birnunk nem szabad, mert semmi nem a' mienk; — én siettessem-e e' pillanatot? én ki az örömöt, melly e' szelid arczokon sugározék, látám, kinek ő naponként mondá hogy magát boldognak érzi 's nem kiván mást sorsától, mint hogy e' pillanatok soha ne muljanak, 's ki e' tiszta lényre tekintve 's érezve, hogy szeret, örömömben mindenről megfeledkezém? Oh ha valaha szenvedtél, ha valaha elhagyatva érzéd magadat e' világon, ha ifjú szived' vágyait érezve körültekintél, 's nem vala semmi mihez ragaszkodhatnál, 's most egyszerre egy derült pillanat jöve reád, 's reményeid, mellyekből mint nyári nap után a' nehéz felhőzet, csak sötét emlékek maradtak, e' nem várt öröm' sugár-

jaiban ismét ragyogva álltak lelked előtt, 's ismét reményleni, szeretni, élni kezdél: ha érezéd azon véghetlen boldogságot, mellyet, mint a' hajnal' fenséges szinezetét, csak fájdalmak' sötét éje után láthatunk, kárhoztasd el gyengeségemet! én nem teheték másképp. Talán hibáztam, talán jobb vala, elrontani boldogságát mielőtt a' szív még élvezetéhez szokott: de ő boldog volt! 's bár mennyi kin dulá fel lelkemet, bár milly keservek várnak reám ezentúl; én nem tudom átkozni a' pillanatokat mellyekben azt, kit szereték, boldogitám!

De hát szerettem-e őt? — Ki mondhatja ezt? ha ifjú korunkban a' szív egyszerre hatalmasan feldobog, ha lelkünket nem ismert vágyak töltik 's gondolataink álmokká, éltünk egy szép regévé válik: a' feszült kebel nem tudja, milly vész tölti belsejét; — 's később, hol szerelemnek mondunk mindent, mi asszonyhoz vezet; hol annak nevezzük ha szépség által felgerjedett érzékeink hozzá ragadnak; ha képzelmünk ábrándjaink' testesülését vélve látni, hozzá vonzódik, sőt ha hiúságunk birtoka után vágyódik: ki mondhatja való szerelem tölti-e kebelét? csak tetteink mutatják később, mit érezénk. De hogy azt hivém; hogy szavaim között, mellyekkel Bettynek szerelmemről szólék, nem vala egy szinlelt, hogy igéreteim között nem vala egy, mellyet teljesiteni nem akartam, annyi bizonyos; 's az Egy, ki mindent tud 's ki látta e' szivet tévedéseiben 's látta küszködéseit 's az ellentállhatlan szenvedélyt, melly elragadá, talán meg fog bocsátani vétkeimért. — Tetteink' egyetlen mentsége sokszor történeteinkben fekszik; 's ha múltamra gondolsz, talán te is habár nem felmenteni, legalább szánni fogod barátodat.

Boldog valék. — Egy szelid asszonyi kebel' részvételénél nincs semmi vigasztalóbb. Áldjad sorsodat, ha éltednek egy barát juta, bátor szivvel állhatsz szembe végzeteddel: csapás olly nagy nem érhet mellyet a' hiv kebel

nem osztana veled, küszködés olly nehéz nincsen mellyben nem állna oldaladnál, pillanat nincs olly sötét mellynek veled nem osztaná terheit. Ha reményeid megcsalának, rá tekintsz a' változhatlanra 's szivedet új bizodalom tölti; ha az emberek elesmérve tőled elfordúltak, kezet ád 's erősnek érzed magadat; ha minden min egykor szived függött, elveszett, a' köny melly szemében ragyog, mondja hogy szegény nem vagy. Kérj tőle áldozatokat, 's nincs semmi olly nagy mit megtagadna, kérd vágyonát 's a' tied, kérd életét 's halni fog; bajtársad ő, 's a' csatában, élted' küszködései között bátran számolhatsz reá. De ha vigasztalás kell, ha csatádból nehéz sebekkel tértél meg, csak nyájas asszonyi kezek gyógyithatják a' vérező kebelt. Oh mert van-e férfi, ki életét perczenkint fel tudná áldozni, kinek lelkesedésre szüksége nincs, hogy magáról megfeledkezzék? 'S lám, az asszony tudja mind ezt, 's ezért ellentállhatlan hatalma keserveid felett. Ha barátod van, ki vigasztalásodat czéljául tüzé ki, egyenesen meg fogja támadni keservedet, elő fogja adni okait, jó logicai rendben, szépen összeszedve; mondani fogja hogy kár kesergened, hogy veszteséged természetes, hogy magában talán nem is olly nagy mint képzeléd, hogy máshoz kell fordúlnod, más tárgyat választanod a' gazdag életből, 's ki tudja mit nem; hisz' milly fájdalom volna olly nagy mellynek kik nem érezék, száz enyhitő okot nem tudnának találni, — 's ha barátod mindent elmondott, 's kért hogy ne sirj, 's férfiságodra intett, 's a' terhet még sem emelheté le kebledről, ott hágy 's tovább megy. Az asszony nem igy tesz. Ő nem kérdez miért könyezél, nem okoskodik, nem küszködik bánatod ellen; de ha arczodon nehéz fellegek vonúlnak át, a' részvét mellyel reád néz, enyhiteni fogja keservedet. Bár mi elzárt légy, szerelme ismerni tanítá lelkületedet, 's elkerülve mindent mi fájhatna, felkeresve mi kedves, a' nyájas kezek mintegy bájkört vontak körülted, mellyben magadat jól érzed.

Ha lelkeden egyike azon nehéz pillanatoknak vonúl át, mellyekben a' régi bánat új erőben visszajő, mellyekben még kedveseink' közeledése is szivünknek fáj, ő magadra hágy, 's legfelebb azon szótlan vigasztalás sugárzik könytelt szemeiből, hogy veled osztja bánatodat. Ha szivednek valaki kell kinek sorsodat panaszolhassad; ott van ő, 's bár mi okozta bánatodat, ő nem fogja kicsinnek találni. Talán nem is érti keservedet, talán a' nagy tervek, mellyeknek veszte felett könyezel, neki hasztalanoknak látszanak; de szenvedél 's ő veled könyezik. Ő nem forditja másra a' beszédet, ha panaszkodol; nem alacsonyitja le azt, mit szeretél; nem roszalja fájdalmidat: szivednek részvét kell, azt adja. 'S mind azon kis örömök, mellyeket szeretete számodra kigondola, azon nem szünő gond, mellyel érzelmidet kiméli, azon szelid melegség, mellyel kebledhez simúl 's mosolyog ha derültebben, 's könyezik ha komoran lát, azon napok, mellyekben nincs egy pillanat melly nem a' tiéd, mellyben nem érzenéd hogy szeretve vagy! — Oh a' ki múltjában illy lényre emlékezhetik, 's érzé a' nyájas kezek' érintését, mellyek a' kebelnek nehéz terhét részenként levevék, 's látá a' lassú csudát, mellyet szerelem keblében mivele, 's mellyért az ki tevé nem kiván mást mint hogy boldog légy, 's néha napjában mondjad neki: hogy szereted, hogy szerettetni 's boldogittatni engedd magadat; ki mind ezt látta, ismeri, tapasztalta, 's nem boldog, az ne panaszkodjék sorsa ellen, melly néki azt adá, mi e' földön egyedül boldogitó: az angyal mellette állt, csak szív kelle 's ő mennyben vala.

Az első hónap mellyet Bettyvel tölték, éltem' legboldogabb időszaka. — Szerelmének szelid érintése alatt minden gondolat új irányt vőn; ha a' múltra vagy jövőre tekinték, a' mosolygó arcz emelkedék képzetem előtt, 's minden eltünt e' bájló kép megett. Ha szerény lakásomban magam valék 's körülnéztem, ő ott vala minden leg-

kisebb butoromon; a' virágok mellyeket ablakomra állita róla illatoztak; ő rendelte el könyveimet, a' székeket ő igazitá, órám' vánkosát ő himezte. Ha reggel ablakomhoz mentem, piruló arczai mosolyogtak elémbe; ha dolgaimat elrendezve hozzá siettem, előmbe jött 's nyakamba borúlt; ha egy pár órára kelle válnunk, 's maga intett hogy a' collegiumba menjek de ne késsem sokáig, képe velem jött; 's ha estve haza tértem, valami újat találtam ismét 's ha bár csak egy virág volna is, mellyet szobámba állitott vagy ollyas mit szebben elrendezett, egy szóval, nyom hogy ott vala, 's távollétemben rólam gondolkozott. Mint azon helyek, mellyeken jó nemtők tartózkodnak, szebben zöldelnek, ugy vala köröm befolyása alatt; mindenben az angyal' nyoma álla előttem. 'S ha végre a' vasárnap eljött, 's a' váras' sötét utczáiból kimenénk, oda hová a' sokaság' zaja nem hatott, hol csak ritka átmenő zavará fel a' csendet, 's a' természet magányosan a' tavasszal szebbnek látszott, mint az emberek' mesterkélő kezei alatt, 's leültünk egy fa alá 's hallgatva örömérzetünkben ábrándokba merültünk — képzelhetsz-e boldogságot, mint a' mienk! Oh ki irhatná le e' pillanatokat hol már nem gondolkozunk 's még nem álmodunk, 's mégis mind kettőből teszünk valamit; hol a' felszabadúlt képzelet ezer képeket teremt elénkbe, 's szivünkben száz érzeményt dadog, mellyet rég ki nem merénk mondani; hol az élet minden bájaival eltünik előttünk, 's önn múltunk olly idegennek látszik mintha csak álmodtuk vagy regélve hallottuk volna, lelkünkben bús sejditések vegyülnek reményeinkkel, 's olly boldogok vagyunk, 's mégis olly könnyen sirhatnánk! Oh ki irhatja le e' pillanatokat; de ha érezém, 's ébredve ábrandjaimból Bettyre tekinték, 's látám e' derült kék szemeket mellyek a' természet' minden szépségei között arczaimon függtök, 's ha osztva meghatásomat remegő kezét nyújtá 's kérdezett: boldog vagyok-e? akkor az valék! 's keblemhez szoritva dobogó szivét a' föld 's minden keserüsége eltünt előttem.

Oh 's miként ne néztem volna bátran a' jövőbe? nem valék-e ifjú, gazdag, szabad? Atyám lemonda rólam, annyi előitéleteit sértém, annyi reményét rontám el, hogy az mit még ezentúl tehetek, többé váratlanúl nem érheté szivét; a' világon nem volt kinek számolással tartoznám tetteimről, 's szívem közönösen tekinte itéletére; — mi gátolhatá boldogságomat? miért nem szoritanám keblemhez az egy szívet melly megérté, az egyet melly értem dobogott, mellynek belsejében nem hevüle egy érzemény, mi nem rólam szólana.

Oh el, igy gondolkozám, messze el innen e' szerencsétlen csoport' tolongásai közül; el oda hol az alpek' ragyogó csúcsai emelkednek a' kék láthatáron, 's a' természet' nagyszerü csudái között a' kebel, mellyet mondhatlan öröm vagy szenvedés feszít, nyugodtabban érezi magát: ott talán egy magányos völgy nyilik szerelmünknek is. Elzárva a' világtól, messze zajától 's küszködéseitől. Csak te légy, boldogságom' tanúja, nagy természet! ti bérczek, melylyeknek látásánál a' gyermek szív egykor vágyakkal telt; hol felmenve a' tetőkre, ha körülöttem a' messze terjedő kilátás áll, érezzem hogy minden mit látok, az egész világ nem nyújthat semmit mi e' szivet vágyakkal tölthetné; te menydörögve lezúgó hegypatak, mellynek hatalmas szava túl nem fogja hangozni az öröm' érzetét, mi e' szivben felzajog; te virágozó mező melly soha nem hazudtál még, 's minden tavaszszal meghozád virágidat. Végy anyai karjaid közé, szent természet, 's tanitsd felejteni, mit az emberek között szenvedék; felejteni a' hideg számoló csalfaságot, mellyel lelkesülésem fogadtatott, az önnösséget mellynek áldozata valék, a' rágalmat 's üldözést, mellyet találtam, önn magamat: az az, mit belőlem az emberek csináltak; hogy kiválasztva a' sarat mint a' viz melly sokáig nyugalmából felnem zavartatott, ismét tisztán álljak előtted, teremtőm! — 'S ha nem — ha a' ke-

belnek bánata nem volna orvosolható, ha maga a' szerelem' tiszta lángja nem menthetné meg e' szívet salakjától, legalább ez angyal, ki annyi szeretettel ragaszkodott hozzám, ki bennem bízott, 's tartalék nélkül adá egész szívét, ne szenvedjen soha a' világ' hideg érintései által. Tisztán szoritám keblemhez, maradjon tiszta 's ragyogó örökre. Nem az út' közepén, lábbal tapodva az átmenőktől illatozék e' virág; nem a' mocskos élet' iszapja felett folyának e' lét' tiszta habjai; legyen boldog legalább ő! — Rám biztad magadat, szerető kebel, én nem fogom megcsalni bizodalmadat.

Oh bár hiv maradtam volna feltételemhez!

XLVI.

Hát végre meglátjuk a' kalandort, hangozék hátam megett egy szó, midőn az elisei mezőn egy reggel átmenék, 's megfordúlván — Werner álla előttem. Meg kell vallani — szóla kezet szoritva — soha nagyobb komolysággal ember tréfát nem üzött még mint ön; úgy bele tanúlt a' törvényhallgatóba, vagy nem tudom mi más szerepet játszik, hogy végre magam is alig gondolhatom hogy Gusztávunkkal szólok.

Nem mondhatom, mi kellemetlenül hatott reám Werner' látása; mióta Bettyvel ismeretségben valék, csak ritkán, 's most hetekig épen nem láttam őt; 's hideg gúnyoló modora, mellyel minden tárgyról szólt, most érzetemet sérté. Viszonzám köszöntését 's közönös tárgyakról kezdék beszélgetni.

Barátom — szóla végre félbesz kasztva phrasiseimet mellyekkel épen az utolsó szomorújátékról okoskodtam, — ha gyanithatám hogy fogadásának ez lesz következése, nem engedtem volna soha hogy történjék. Ön társaságunknak úgy szólván elveszett; Lafard mióta egy tárgy van a' világon mellyről szólnia nem szabad, betegeskedik; Arthur mióta önnel nem lehet, a' játszó asztalnál tanyázik 's vesztve mindig, jelképe lehetne Werther' szen-

vedéseinek, annyira agyonlövési kedélyben van; angolunk naponként ostobább: egy szóval, ha ez sokáig tart egész társaságunk széjjel megy, ha csak ön nem könyörül rajtunk 's a' hat hónapi határidőt meg nem röviditi.

Én? kérdezém zavartan.

'S ki más? viszonzá ő jókedvüen, a' fogadás nyerve van, 's csak — —

'S honnan tudja ezt ön — szakasztám félbe beszédét.

Nevetett. — Honnan? mintha nem ismerném eléggé arra, hogy ön nem soká folytat illy tréfát ha philosophiájában Plátónál túl nem haladott; mintha minap a' boulogni erdőben nem láttam volna igen rosszúl öltözve, de igen szép társaságban; mintha nem tudnám, hogy * utczában kedvesével szemközt lakik, 's mintha — — meg kell vallani, szóla mosolyogva, azt nem gondoltam volna, hogy még valaha pirulás által is el fogja árúlni magát.

Az embert nem alázza le semmi annyira önmaga előtt mint titkolódzás, 's zavarodva álltam Werner előtt.

Miért jő olly zavarba? szóla ő rám függesztve sötét szemeit — ha valakinek, önnek bizonyára nincs oka zavarba jőni, nincs oka pirúlni: bátran, emelt fővel léphet körünkbe, 's mig öregünk szomorú képpel gazdálkodik, kedvesére mutatva mondhatja: nézzeték e' lyány szerelemből adta magát nékem, 's tátott szájjal fogjuk bámulni ez Isten' csodáját. Szerelemből, puszta szerelemből mig mások által annyi igértetett; meg kell vallani az eset legalább ritka, ha nem is igen valószinü.

'S hát mit mondana ön — szólék felingerelve csak a' gondolat által — ha én kit ő szeretett, kinek teljes bizodalommal oda adá magát, most köszönetül önök' társaságába vezetem, 's élvezve a' nagy dicsőséget hogy egy szegény lyányt hazugságimmal elámithattam, romlott társaink' durva tréfáinak teszem ki őt, ha érintésbe hozom azon alávaló teremtésekkel, mellyek társaságunk' asszonyi részét teszik, lealázva, lábbal tapodva őt, köszönetül hogy szeretett!

Ez szép 's nemeslelkü lehet — szóla nyugodtan Werner — de regényben hol a' fogadás csak papiron áll, talán helyesebb volna mint itt, hol ezer napoleonba kerül; az öreg Lafard csak ha kedvese orgiánkba eljő, füzet; 's higye el kis grisetteje nem épen olly szörnyünek fogná venni az egész dolgot, mint ön talán képzeli; vagy ha kissé neheztel, adja a' nyert pénzt neki, 's minden rendben van.

Nem mondhatom mennyire sérté érzelmemet e' hideg nyugalom, mellyel Werner az egész tárgyról szólt. 'S nem mondtam-e önnek — szólék végre — hogy a' lyány szeret, 's hogy mind ez lehetetlen?

Szeret — viszonzá nyugodtan ő — meglehet, én nem tagadok semmit; vannak holdkórosok, somnanbülek, szerelmesek, 's ha illy szegény leány, ki talán egy pár regényt olvasva képzelmét felingerlé, szerelmessé válik, a' dolog nem csudálatos; de ha ön azt hiszi hogy Bettyje a' törvényhallgatóba szerelmes, 's nem épen olly jól tudja, mint mi ketten, kivel van dolga, teljes meggyőződésem szerint csalódik; 's — úgy tartom, mit sem vesztettek egyéb tökélyei szeme előtt, ha kedvesének eszébe jutott, hogy az ki birja, egyszersmind gazdag és gróf; illy lyányok jóval okosabbak mint közönségesen gondoljuk.

De honnan gyanitja ön, hogy Betty nevemet ismeri, kérdém feszülten.

Honnan? viszonzá mosolyogva. — Im egy szép példája ismét, hogy minden tapasztalásunk hasztalan, ha kivánatainkkal ellenkezésben áll. 'S mint is gondolhatja ön hogy nem? — Évekig élt e' várasban, hintai, lovai a' legszebbek közé tartoznak, maga termeink' egyik legdivatszerüebb embere, 's azt hiszi, hogy ismeretlen maradhatott? Nem valószinü-e hogy Betty egyszer önt az elisei mezőn lovagolni látván, nevéről kérdezősködött, vagy azt véletlenül mástól hallá, vagy ha nem, most, mióta önnel jár körül, egyik barátnéjától megtudta, ki lappang a' szerény deák alatt; — mondja meg önmaga, nem valószinü-e ez? nem igazolja-e ezen véleményt maga az engedékenység, mellyel kivánatait teljesitette, mellyel hetek alatt öné lett? Egy szegény deák hónapokig sohajtozott volna, ön mint Caesár jött 's győzött; mi természetesebb minthogy a' szegény lyány megtisztelve érzé magát illy úr' szeretete által, 's ha meggyőződve szeretetéről, melylyet közeledésének regényes szine hihetővé tett, talán azért nem álla ellent mert a' legnagyobb reményekre gondolá jogositva magát. — Oh mit nem tudnak lyányok reményleni!

Werner' hideg okoskodása fájt szivemnek, 's mégis nem tudom mi belső érzet mondá, hogy igaza van. Éltem' csalódásai gyanakodóvá tettek, 's ha bár küszködtem a gondolat ellen, bizodalmom ingadozni kezdett.

De, folytatá Werner — ha minden valószinüség' ellenére csalódtam, ha Bettynek ártatlansága minden számoláson felül áll, ha soha lovasra nem nézett, soha fiatal embernek nevét nem kérdezte, sőt ha barátnéi mind épen olly ártatlanok mint ő, 's egész grisette ismeretsége kö-

zött nincs egy, ki néki ön' való nevét megmondhatá; valjon azt hiszi, hogy ő, ha valaha csalódása felfedeztetik, 's a' szegény deák, mint gazdag gróf áll elébe, vigasztalhatlan lesz; hogy nem fog magán kivül örömében nyakába borulni 's nevetni és sirni elragadtatásában? hogy nem fogja százszor, ezerte inkább szeretni mint előbb? — higye el ön, pénz egyike azon hibáknak mellyeket mindenkinek megbocsátunk, 's bár mi regényes legyen is lelkülete, kevés van ki ha virágzó mezeje alatt egyszerre aranyakna találtatott, alábbvalónak gondolná előbbi birtokát. —

Ön Bettyt nem ismeri — szólék roszkedvüen — de ha ezt tehetném fel róla — megvetném.

Hibázna — felele ő nyugodtan. A' szerelem nem más mint öszvege azon reményeknek, mellyeket egy személy' birtokával összekötünk. Ha asszonyt lát, szépet, gazdagot, elmést és sokak' csudáltát, ollyant egy szóval, kinek birtoka éldeletet 's irigyeket igér, 's érzékit 's hiúságát kecsegteti, szeretni fogja; vegyen el e' tökélyekből egyet 's érzeménye megváltozott; változtassa csak nevét, hirét, vagy épen azon divatszerü kényelmet melly őt környékezi, 's noha a' személy egy maradt, szerelme gyengült; — 's azt gondolja, hogy nők nem épen úgy éreznek mint mi, 's hogy mind azon külső fény 's dísz melly minket szeretni késztet, őket érzéketlenül hagyja? — Ön szeretve gondolja magát, 's boldog. De bár mi nagy legyen kis grisettjének szerelme, valjon nincsenek-e némi remények is összekötve szerelmével? Bizonyosan. Ön most törvényhallgató, valaha ügyvéd vagy notár lesz önből, 's egy pár száz vagy ezer franknyi jövedelem megszerzi mind kéttőjöknek a' polgári lét' kényelmeit, ez az, mit Betty remél, mit szeretetével összeköt; már ha e' szerény remények helyett egyszerre mind azon éldelet áll elébe, mellyet ön'

birtokával szerezhet; szegény polgári lakás helyett fényes termek, kocsik, inasok, páholy az operában, ruhák 's kalapok szive' tetszése szerint, valjon e' kis lyány, ki erről éltében százszor álmodozott, 's mind ezt annyival nagyobb örömöknek vélte, mennyivel távolabb áll tőlök, nem fogna örülni, ha elérte? nem fogná magát boldogabbnak vélni grófja' mint szegény deákja' karjain? — Kereskedők vagyunk mindnyájan, minden tetteinknek meg van ára; legyen pénz, dicsőség, érzékeink' kielégitése, vagy képzelet, miért valamit cselekszünk, mind egy; — de bizonyos, hogy nem teszünk semmit ingyen; 's e' kis leány, ki olly szegény jövőért adta el magát, nem örülne, ha a' füzetésnél egyszerre annyival többet kap? ő nem áldná végzetét, mert ez életben, melly mindenikünknek egy nagy számolási feladás, csak abban csalódott, hogy szamára több jutott, mint képzelé?

Ha ön ismerné Bettyt — szólék mind inkább elkedvetlenitve — nem beszélne igy. E' lény nemesebb mint hogy ha szive felszólalt, számolni tudna.

Én nem kételkedem tökélyein — viszonzá Werner, 's ajkai körül gúnymosoly lebege — az asszonyi tökélyek' ideálja, mint a' mobile perpetuum száz ezerszer fel vala már találva, 's bár mit mondjon az alávaló sokaság, még száz ezerszer fel fog találtatni utánunk is. — Bettyje angyal, tökéletes angyal; lehet. Ki tudja mi ócska könyvekből talán egy szép arcadiai boldogságot képzele magának, szalmafedél, fekete kenyér 's viz, hozzá tíz nyifogó gyermek, mindennel egy szóval mi e' mennyországba való; ő nem tudja hogy a' szerelem' kis mustármagjából néha fa nő, olly nagy 's magas hogy magunkat rajta örömmel felakaszthatnók; nem gyanitja hogy a' házasság csak épen bekötése szerelmünknek, melly által mint minden könyvkötésnél, verve 's körülmetélve a' könyv láthatólag

kisebbé válék; nem hallotta soha boldog házastársaktól a' csudálatos tapasztalást, hogy ugyan azon szerelmi nap, mellynek hajnala olly szép vala, ha végre házassági egünkön feljő, olly fennségesen ragyog, hogy rá néző szemeink könyekkel telnek; megengedem, mind ez ismeretlen, hihetetlen előtte, vagy legalább az volt midőn Párisba jött, de meddig tarthat ez? — meddig tarthat ez itt e' váras' prosai körében, hol minden fellengző képzeletnek egy positiv szükség lép elébe, 's ha más nem, legalább az éh gyomor mindent kijózanit. — Teli reményekkel lép az ifjú e' váras' körébe, fejében, a' mint hiszi, nagy gondolatok, szivében, a' mint nevezni szoktuk, magas érzemények szólalnak fel; ha Franczia-országnak Mirabeau vagy Napoleon, ha a' világnak egy új megváltó kellene, felhiva gondolja magát mindenre. — Kis szülő várasában ő volt a' lángész, az egyetemen ő az első, testvérei között ő kitől legtöbbet vártak, 's még honn egy szép tervet alkota magának 's előre kijelelte az utat, mellyen haladni fog. Párisba jő, 's hová csak fordúl, ez egy szó hangozik elébe: add el magadat; add el lelkedet, az az: élted' meggyőződését, hitedet, reményidet 's a' min szeretve függtél; adj el mindent, kéz alatt, titkosan vagy azon kótyavetye' útján, mellyen pártjaink egymást igéreteikben felülmúlják; add el magadat 's jól jársz, meggyőződésedért füzetést kapsz, becsületedért egy rendszalagot, a' nagy remények helyett, mellyeket nemzetedről képzelél, egy kis szerencsét magadnak; ha ezt nem teszed, maradj becsületes 's halj meg éhen. Tisztán 's teli reményekkel lép a' hölgy e' falak közé; érzi hogy szerelem nincs olly nagy mellyet szíve viszonozni, áldozat olly nehéz mellyet tenni nem tudna, félig anyja' körében töltött gyermeksége' emlékiből, 's félig keble' vágyiból alkotva, a' jövő mellyet képzele, derült 's boldogitó. Add el magadat, ez hangzik fülébe mihelyt ez utczákra lép, add el szép testedet, fogd körül ifjú karjaiddal az elaggott kor-

helyt, melegitsd csókjaiddal remegő ajkait 's szinlelj szeretetet, hogy elgyengült érzékei felhevüljenek ismét; ártatlanságod' tiszta köntöse helyett divatszerü ruhákat adunk, házi boldogság helyett szinházat 's lakomákat 's kocsikat 's inasokat; 's még a' felett szíved a' tiéd marad, az nem kell senkinek: ha ezt nem teszed, maradj ártatlan 's koplalj! 'S valjon hány ifjú van, 's hány lyány, ki e' jó tanácsot nem követte? 's ön azt hiszi, hogy az kit kedvesének nevez, e' társaság' érintésitől tiszta maradott? — hogy itt, hol nem tudjuk, az asszony, ki ott a' divatszerü hintóban mellettünk áthalad, nem adta-e el magát utált férjének, csak hogy nagy nevével együtt gazdag eltartást nyerjen, 's e' lyánynak, ki előttünk megy, nem fog-e még ma vevője akadni, — csak Bettyje fog tiszta maradni, mint ha e' sárban valaki haladhatna csak egy lépést is a' nélkül hogy magát bemocskolná!

Mélyen hatottak Werner' szavai reám; 's ha bár sértve legszebb érzeményeimben, nem nézheték szánakozás nélkül e' férfira, kinek keserü beszéde talán csak azon keserü kehelynek utolsó csepje vala, mellyet ajkai végső aljáig kiüritettek. Önnek szomorúak lehetnek tapasztalásai, szólék végre, mellyek e' komor életnézethez vezették.

Meglehet — szóla keserüen mosolygva — meglehet, hogy szerelmes sohajtásaim mellyekre mint másoké, ugy ifjú koromban ez ajkak is nyiltak, ha nem is a' házasság' igen közönséges sopánkodásaihoz, legalább azon szomorú meggyőződéshez vezettek, hogy ifjú korunkban több boldogságot reménylünk egy rövid órában, mint később egész életünkben elérhetünk; meglehet hogy egyike vagyok azoknak, kiknek barátjaikból csak szomorú tapasztalások maradtak; meglehet, hogy a' szív melly az életbe lépve gondolá: nyerni nem lehet ha hitelre nem adunk, bizo-

dalma által bancrupttá vált; vagy hogy mint a' bányász, ki arany érczének sárga ereitől annyit várt 's elkeseredve látja a' csepp aranyt olvasztó tála' alján, mit elértem nem felelt meg reményeimnek; vagy hogy e' véghetlen világvásáron hol mindenki csak vevőt keres, némelly magasan hangzó szónak értelmét, némelly fennségesnek látszó dolognak való becsét jobban ismerni tanultam: de egyet tudok, 's azt vegye tanácsúl. A' szerelem költészet melly eltünik, vagy hazugság mellyet végre felfedezünk, soha nem való; az balgatag, ki érte valamit tesz vagy elhágy. 'S ezzel elváltunk.

XLVII.

Ritkán jut eszünkbe, mit teszünk beszédeinkkel; — mag a' szó, mellyet gondolatlanul elhintünk, 's ha néha sejditnők, hová vetettük, 's tudnók, az mit a' pillanat' felgerjedésében kimondánk, fogékony emberi kebelben csirázva mivé nőtt, eliszonyodnánk. Werner bizonyára nem sejdité, hogy szavaival szerencsémet rontja el, — 's mégis ugy vala. Mióta Betty' szerelmébe biztam, boldog valék; éltem új irányt nyert, reméltem, örültem ismét mint szebb napokban; e' beszélgetés lelkemben kételyeket ébresztve bizodalmamat 's vele egész örömkincsemet feldulta. — Mit ért, hogy Betty nyájas 's szerető vala mint azelőtt, hogy komolyságomat észre véve kettőztetett szorgalommal követe 's teljesite minden kivánatot, sőt hogy elragadva érzelmimtől e' mosolygó gyermekarczok előtt, néha mindent felejtve, pillanatokra ismét boldognak érezém magamat; a' szív elvesztette nyúgodt biztosságát, 's a' legkisebb alkalom, a' legártatlanabb szó új kételyeket gerjeszte. — Gyülöltem Wernert, százszor mondám önmagamnak, hogy csak jók érthetik egymást a' világon, 's hogy e' szívtelen ember nem itélhet Bettymről, hogy keserü beszédei csak önn romlottságát mutatják, — haszontalan; ha Betty néha ártatlan tudatlanságában a' gazdagok' boldogságát magasztalá, vagy barátnéjáról szólt ki egy külföldi herczeggel ismeretségbe lépve szerencsévé lett, az az: hintóban jár

's naponként más szinházba mehet; akkor minden mit mondott, bizonyosnak látszott, 's e' szegény lyány' minden szerelme nem adhatá vissza bizodalmamat. — Mint a' kő melly tiszta vizmederbe esett, ha a' habok mellyeket gerjeszte, elsimultak is, zavaros helyet hagy maga után: ugy e' szív, mellynek természete kételkedni, felzavarva egyszer, elveszté derült nyugalmát örökre.

Eddig Betty még nem tudott semmit; — 's noha zaklatva kételyeimtől minden lépését kémlelő szemekkel követém, 's a' legártatlanabb szó felett órákig töprenkedtem, nem vala semmi okom gondolni, hogy csak gyanit is valamit. — Egykor véletlenül leveleket hagyék asztalomon, mellyekben való nevem 's lakásom állt; ő kérdezett, de mondám hogy e' levelek egy ifjú urhoz irottak, kinek kisebb dolgait 's levelezéseit viszem, 's ő megelégedett, 's már által kezdém látni gyanakodásaim' egész nevetségét, midőn egy véletlen eset végre felfedezé titkomat.

Atyámnak dolgai valának a' fővárasban, magát betegsége honn tartóztatá, 's igy az egész reám bizatott. A' levél, mellyben atyám ezt tevé, udvarias vala 's hideg, engedelmet kért hogy fáraszt, igérte hogy ezentul nem fog alkalmatlankodni többé; egy szóval, minden sorából látszott hogy idegenekké váltunk; de mennyivel inkább érzém hogy e' banásmódot atyámtól megérdemeltem, annyival több szorgalmat akarék forditani ez ügyek' elrendelésére, 's igy Betty egy ideig magánosabban élt. Összejártam a' ministeriumokat, meglátogattam a' legtöbb befolyásu személyeket, 's végre hogy még biztosabb legyek, elmenék a' Tuilleriákba. — Szerencsétlenségemre velem együtt néhány követ tevé udvarlását, 's midőn elvégezve dolgomat lejövék, az ajtónál egész néző csoport tolongott; képzelheted meglepetésemet midőn a' tömegen végig tekintve, egyszerre Bettyt látom, ki elbámulva rám

függeszti szemeit. Kocsim, nem tudom mi okból, nem jőve mindjárt 's igy ott kellett állanom, 's míg egyesek kik előttem hintaikba szálltak, köszöntének, mások beszélgetésbe ereszkedtek, időt hagynom hogy Betty kinek szeme rólam el nem fordult, egészen meggyőződjék.

Szerepemnek további folytatása lehetetlen vala, azt érzém; egyenesen kis lakásomhoz hajtaték tehát, 's nem is változtatva ruhámat, fel 's alájárva a' szobában, várék kedvesemre. Rövid idő mulva eljött; ne várd hogy e' jelenetet leirjam. Rosz leiró voltam egész életemben: minden tárgy vagy közönösen hágy, vagy olly hatalmasan gerjeszt fel, hogy eltünte után érzelmeimnél más emlékem nem marad; de hogy soha boldogabb teremtést nem láttam mint e' pillanatokban Bettyt, hogy soha szebbnek e' kedves lyány nem tetszett mint e' határtalan öröm' felgerjedésében, azt mondhatom; 's hidd el, e' pillanat éltem' legszebb emlékei közé tartozik.

Eleinte zavart vala; egyenruhám, czimem, az új helyzet, mellyben előtte állék, olly idegen szint vontak személyemre, hogy első pillanatokban közeliteni sem mert, 's elpirulva homlokáig, remegő szóval gróf urnak nevezett; de midőn szokott hangom nevénél szólitá, 's nyitott karokkal jöttem elébe mint máskor, öröme nem ismert határokat, 's keblemre borulva csak könnyeinek zápora mondá ki érzelmeit. Mélyen meg valék hatva. — Oh Istenem, — zokoga végre, rám függesztve nyájas tekintetét, hogy érdemeltem én ezt? mi vagyok én hogy hozzám leereszkedél? Te ki gróf vagy 's gazdag, ki a' királyhoz mehetsz, kit mind azon nagy urak 's dámák köszöntenek, 's ki mégis engem, szegény lyányt tudtál szeretni! — Hintaid vannak, cselédeid, ki tudja mi pompás palotád, 's te elhagytál mindent, 's e' kis szobában laktál hónapokig, szegény butorod között, társaság 's örömök nélkül, 's mind

ezt miattam. Oh Gusztáv, én véghetetlen' boldog vagyok! — Az valék én is, — a' végső tiszta örüm vala ez, mellyet Betty' társaságában élvezék; de ki éltében csak egy ilylyenre emlékezhetik, annak nincs panasza a' végzet ellen.

E' váratlan felfedezés által a' viszony mellyben Bettyhez álltam, megváltozott. A' nyugodt boldogság, mellyet szerény lakomban eddig találtam, nem tarthata tovább; az örömök mellyeket a' szegény deák élvezett 's adott, eltüntek, 's helyökbe más viszonyoknak kelle lépni; minők lesznek azok, még nem tudhatám, de egy elhatározott feltételem vala: az, hogy Bettyt soha a' romlott társaság' érintésének mellyben elébb éltem, nem fogom kitenni.

Falusi lakot bérlelék tehát magamnak 's mindjárt harmadnap oda vezetém kedvesemet. A' lakás kényelmes vala; nehány divatosan butorozott szoba, csinos kert tele virágokkal, terassunkról derült kilátás a' Szajnára, ablakaink előtt zöld mező 's kertek, egy szóval, minden mi falusi lak' kényelmeihez szükséges; gondold hozzá még lovaimat, cselédeimet, 's egész házamat, melly Bettynek királyi pompával tartottnak látszott, 's hinni fogod, hogy paradicsomban érezé magát; — 's bár távol elragadtatásától, első napokban megelégedve valék magam is. De hogy ne lettem volna az. Látni az ártatlan örömet, mellyel e' kedves lyány új körére tekintett, az elragadtatást ablakaink' kilátása felett, a' bámulást ha kertünkben egy ismeretlen virág vagy a' falon egy még nem látott kép vonta magára figyelmét, a' gyermekded megelégedést mellyel, majd házunk' butorjait, majd ön ruháit tekinté; egy szóval a' nem szünő boldogságot, melly egész valóját körülsugározá; ki maradhatott volna komor e' tekintetnél? Az emberi szívnek boldogitóbb érzete nincs, mint boldogságot látni magunk mellett, mellynek alkotói mi vagyunk; 's ha Bettyt soha nem szerettem volna is, az, hogy ekkép boldogítha-

tám, kedvessé teszi egy időre. — Néha túlságosnak látszott ez öröm, eszembe jutott Werner, ki ezt előre jósolá, és szinte neheztelni kezdék Bettyre; de ha ismét meggondolám hogy mind ez, mit szokás megvetni tanitott, neki még napok előtt elérhetlennek látszott; ha mosolygó arczokkal elémbe lépett, 's majd egy buste, majd egyik képéhez vezetve kérdezett, mit jelent, 's ha megmondtam, nyakamba borult 's újra elmondá köszönetét: akkor, elején legalább, megelégedett valék. — De miután hetek multak és semmi nem változott, miután Betty naponként jobban érezé magát, naponként több érdekkel tekinte körül új körében, miután beszélgetései csak a' szinházról mellybe esténként elmenénk, sétálásainkról vagy épen ruháiról folytak, ez örömök, mikben részt nem veheték, untatni kezdének. Összehasonlitám a' jelent ismeretségünk' első napjaival, mennyivel nem valék akkor boldogabb! Ha egy pár órányi távollét után haza tértem, 's ő örömzajogva nyakamba borult, mi egészen enyimnek nevezhetém akkor; lelkében nem volt egy gondolat, mellynek nem adtam volna irányát, nem volt érzemény, melly nem rólam szólt; ha arczain öröm sugározék, mondhatám magamnak: ezt te adád; ha jövőről szólt, 's a' reményteli szív derült képeket teremte elébe, érezhetém, hogy e' remények tőlem jőnek; én valék a' tő, mellyen virági nőttek, én a' müvész kinek érintése alatt e' szív' minden hurjai felhangoztak, az Isten ki szívének édenét teremté! 'S most mennyi tárgy, mennyi idegen érdek álla közöttünk új helyzetünkben! a' tegnapi szomorújáték mellyben könnyezett, könyvek, virágok, ruhák, lovak, mind n egy részét elfoglalta szívének, 's a' hálaérzet, mellyel új örömeit köszöné, nem pótolhatá ki azt, mit vesztettem.

Szerelemféltők vagyunk valamennyien; nem csak mert az, ki egy egész szívet ád, joggal egész szivet kivánhat vissza, 's bár mi legyen az, mi kedvese' szerelmének ré-

szét elfoglalja, 's bár mi csekély legyen e' rész, melly nem rajta függ, magát csalatva gondolja; de mert valamennyien büszkék vagyunk, a' legmagasabb fogalmakkal ön érdemünkről. Nézetünk szerint az asszony, kit szereetünkkel megtisztelénk, olly boldognak érezheti magát, hogy más örömre hely szivében nem maradhat többé; 's ezerre alig van egy közöttünk, ki rosz neven nem venné, ha kedvese szerelmén kívül még más valamin is függ. — Elkedvetlenedtem.

Minden dologban csak az első lépés nehéz, igy szól a' közmondás; 's ez bizonyára sehol nem való általánosabban mint kedveseink' hibáira nézve; csak az elsőt találjuk nehezen, ha ez feltaláltatott 's a' nimbus eloszlott, melly alatt kedvesünket tökéletesnek véltük, csak kevés idő kell 's a' hibáknak egy egész seregét fel fogjuk számolhatni; igy vala nálam is. Az idő megszünt, mellyben Betty angyalnak látszott; vizsga szemmel kémlelém legkisebb tetteit, 's mihelyt lehetőnek gondolám, ezer hibát találtam. — Ha a' városból visszatérve új ruhát vagy más ékességet hozék magammal, 's minden adományaim között ez vala legkedvesebb; ha felvéve új köntösét a' tükörhöz ment 's tőle hozzám, tizszer kérdezve hogy áll, 's ismét vissza a' tükörhöz gyermeki örömmel nézve új piperéjét; egy szóval, ha ugy viselte magát mint minden lyánynak illy helyzetben szokása, a' három éves kisdedtől ki selyem szalagában büszkélkedik, a' jegyesig ki czifra nászköntösében a' tükör előtt még jegyeséről is megfeledkezik, — ő hiú, gondolám magamban; ha kikocsiztunk, 's nem örült semminek inkább mint ha sok emberre akadtunk, hogy láttassék, — ő büszke, vala itéletem; ha minden kivávatomnak hódolt, ha most naponként többször visszatérő rosz kedvemet nyugodtan türte- 's mindenben ellenmondás nélkül kedvemre járt, tette volna-e ezt előbb is még mikor szegénynek vélt? igy elmélkedém magamban — 's

nem a' legönnösebb, legalábbvaló számolás-e talán ez engedékenység? — vagy ha végre a' szerencsétlen épen azt mondá, hogy mindjárt első találkozásom olta többnek vélt, mint minek látszattam; hogy épen azon uriasság tetszett néki rajtam, melly minden mozdulatomból kitetszett; vagy azt, hogy nénje előre jósolta jövőjét, mondva mindig, hogy majd szép hintókban fog járni, inasokkal, a' legszebb ruhákkal 's gyöngyökkel: — akkor minden mit Werner mondott, bizonyosnak látszott, csalatva gondolám magamat, vagy legalább meg valék győződve, hogy Betty ha még azon időben, midőn deáknak gondolt, egy gazdagabb ifju ajánlkozik, elhagyott volna; 's szinte megvetéssel néztem e' szegény lyányra, ki nem gyanitva semmit nyugodtan elmondá boldogtalan beszédét.

Ő nyájas, szerető vala irántam, mint azelőtt; de most még szépsége is elveszté báját ez új, neki olly idegen körben. Ha egyszerü köntösében állt előttem, ékesség nélkül, mint mellyet az ég e' mosolygó arczokra teremtett, szivem feldobogott örömében. Oh mi szép, mi bájoló vala ő így, az illatos virágok sötét fürtjei között, az ártatlan öröm, melly egész valóját eltölté, az ellentállhatlan természetiség minden szavában, minden mozdulatában; — kebled megnyilt ha láttad! 'S most! hajai az utolsó divatként rendezve, a' legujabb szabásu ruha, a' legszebb kendő 's patyolat 's drágaságok minden felől, felczifrázva 's piperézve hogy szépsége alig látszott ki e' rosszul választott divatvegyület alól, 's hozzá mennyi mesterkélés minden mozdulatban, mennyi iparkodás nagy világi formák után, mennyi önmegelégedés, valahányszor tükörben felczifrázott személyét láthatta! oh barátom, sirhattam volna e' változáson; ő lealacsonyitva, meggyalázva látszott nekem e' divatos ruhák alatt.

Mindent szinlelhetünk, csak szerelmet nem; vagy ha a' világot csalhatjuk is érzelmeinkkel, az asszony kit

egykor szeretének, észreveszi a' változást, szavunk' hangja, tekintetünk, beszédeink, 's maga hallgatásunk megmondják néki; 's ha bár az egész világ, ő nem fog csalódni érzeményeink iránt. 'S igy Betty minden nyájasság daczára, mellyel iránta viseltetém, noha legkisebb gondolatit teljesitém, 's melegen és szeretően szóltam, titkolva mennyire lehetett szívem' változását, — rég észre vevé 's nem gyanitva okát, csak több nyájasság által akará eloszlatni a' felleget, melly derült egünkön összevonúlt. Oh de a' szerelmet ki állithatja helyre? azon szövetekhez hasonló, mellyek egy fonalból készülve, ha egy csomó engedett, mennyivel többet húzunk, annyival inkább szétfoszlanak; a' szerelem' sebei helyrepótolhatlanok, 's Betty' minden iparkodása csak inkább elkedvelenite. — Ő nem engedett állhatatos törekedésében, határtalan engedékenységgel türve kedélyemet, nem vala semmi, mi őt elkedvetlenitheté; a' hidegség mellyel néha nyájasságát fogadtam, keserü feleleteim legártatlanabb kérdésire, unalmam ha együtt valánk: — ő mindent eltürt, mindig jó kedvünek, boldognak látszott. De épen ez ártatlan tettetés felébreszté gyanúmat; a' derült mosolygás melly ajkai körül lebegett, nem takarhatá el szívének mély bánatát; ha néha véletlenül szobájába léptem, 's elfordulva szemeit törlé, bár mi vig szavakkal fogada, én tudtam hogy szenvedett, 's ez egy csalfaság — egész természetességét elrontá; mióta örömre kénszeritté magát, minden mit tett kénszeritettnek látszott; 's mind inkább megerősödtek kételyeim.

Nem csalfaság-e ez? gondolám magamban; ő megelégedve nem lehet, ő észrevevé hogy nem szeretem, 's mind ez öröm, mellyet szinlel, tettetés; de miért türi hát mind ezt, miért szinlel? — mert gazdag vagyok, mert fényes helyzete tetszik, mert ruháinak 's páholyának örül, mert eladta magát; — szívem elkeseredett e' gondolatnál.

Betty mindent tett, mi által kedvemre járhatott; észre vevé hogy szerfeletti piperéje kellemetlen, 's öltözete ismét egyszerübbé lett; gyanitá hogy a' mulatságok mellyeken gyermeki örömmel függött, engem untatnak, 's felhagya vélök; de mit ére mindez? Ha estve magunk valánk, 's felvilágitott kis termünkben egymás mellett ülve beszélgeténk, szivem csak unalmat talált; szerelmem megszünt, 's vele minden mi Betty' társaságát érdekessé teheté. — Akaratlanul Julia' képe emelkedék lelkemben; 's ha e' mivelt asszony' lelkes beszédeit a' kis lyány' csevegésével összehasonlitám, 's visszagondolva a' boldog estvékre, mellyeket e' kitünő lény' társaságában tölték, a' jelen pillanatok' ürességét érzém, Betty néha türhetetlenné vált. Találkozásunkról szólt, — szerelmünk' első napjairól, de e' beszédek, mellyek egykor olly kedvesek valának, most elvesztéк érdeköket, 's ha néha kezét nyujtva kérdezett, szeretem-e még? 's könyörületességből igenezve feleltem, a' gondolat, hogy hazudtam, hogy hazudnom kelle, elkeserité lelkemet.

Betty még nem veszté reményeit. Tudta szerelmemet Juliához, 's ha tökélyeit emlegetém mindig sohajtva önn tudatlanságáról kezde beszélni; most egyszerre új gondalat támada lelkében: miveltté akart válni ő is. Mestereket fogadott, 's nem képzelheted szorgalmát. Ha szobájába léptem, zongorájánál vagy könyvek közt találtam; tanult, olvasott, pengetett reggeltől napestig, egy új leirhatlan kinná lőn életem. Ha csak egyszer hallottad volna a' hosszú tudományos beszélgetéseket, mellyekben e' szegény lyány nehezen tanult ismereteit kitárta, vegyitve Rómát 's Hellást, régi 's új költőket, a' világ' minden részeit chaosi homályban, majd egy helytelen idézést, mellyet könyv nélkül tanult, majd furcsán elcsavart adatokat keverve mindennapi dolgok közzé; 's ha valaha érzéd a' kint, mellyel szivünk eltelik ha azt kit szeret, vagy legalább

egykor szeretett, nevetségesnek látja, szántál volna. Ha beszédeit félbe akarám szakasztani, 's ha néha mondám, hogy a' tudományok nem asszonyoknak valók, könytelt szemekkel mondá: hogy Julia is tudós volt, 's hogy nála mind ezt szerettem; ha nem szóltam, kérdezett, nem nagy előmeneteleket tett-e már? 's ha jó szívből néha dicsérém, a' zongorához ült 's hallatlan erőlködések közt egy gyermekek' számára irt darabot játszott, majd szüntelen jobbítva tévedéseit 's tizszer egy accordot próbálva míg az öszhang végre félig meddig kikerült; majd csudálatos praecisióval a' hamis accordok' egész sorát eljátszva, hogy szinte borzadék hallásába. Ha még szeretem, most megszünt volna szerelmem.

Nem képzelheted mennyit szenvedék e' napokban. Látni e' lányt ki értem annyit tett, kit egy melegebb szavam boldoggá tehetett, 's érzeni hogy nem szerethetem többé; látni a' belső bánatot, melly arczainak rózsáit elemészté, 's egykor vidám szemeit könnyekhez szoktatá; tudni hogy csak szív kell hogy örüljön ismét 's érzeni hogy a' szív elfagyott; kebledben hordani határtalan bizonytalanságot, 's majd angyalnak, majd alávalónak tartani az egy lényt ki hozzád ragaszkodik; vádolni majd őt kit csalfának gondolsz, majd magadat ki szeretni nem tudsz; küszködni önn érzeményeiddel 's lehetetlen harczban szerelemre kénszeriteni tennmagadat; mondani hogy szeretsz, 's pirulni magad előtt mert hazudtál; vádat, keserü panaszt érzeni kebledben valahányszor kedvesed hozzád simul, 's mégis tudni hogy nem változtathatod lelkedet, — oh nem tudja senki mennyit szenvedhetünk e' világon!

De ha bár szerelmem megszünt 's Betty társasága naponként kellemetlenebbé vált, azon feltétel hogy őt Werner- 's Lafardnak társaságába vezetni 's megalázni nem fogom, nem változott; 's noha társaim, kikkel most unalomból

ismét többször találkoztam, 's főkép Werner, majd gúnynyal majd okok által e' szándékom ellen kikeltek, akaratom megrendithetlen vala, Szerencsétlen viszonyok' öszmunkálása megváltoztaták ezt is.

Ismerőseim között olly közel szivemhez nem álla senki mint Arthur; azon érzemény mellyel iránta viseltetém, távol vala ugyan ama' határtalan bizodalomtól mellyel egykor Armándot körülfogám: de nem vala senki kit ez időben igazabban barátomnak nevezheték mint őt; — 's kivel annyit 's olly szivesen társalkodtam volna. Házam egyedül néki vala nyitva, csak ő birta bizodalmamat, 's mint éltem' annyi 's olly fontos pillanatjaiban, ugy ez utolsó szakában is, melly egész jövőmet elhatározá, közbejötte irányozá tetteimet. — Oh mi csudálatos végzetünk! eset olly csekély nincs, melly jövőnknek irányát meg nem változtathatná; az ember kivel véletlenül találkozánk, egy szó mellyet közönös ajkak kimondanak, talán új időszakot tesznek életünkben; 's mint a' golyó mellyet karodnak észrevehetlen remegése czéljától távol visz, úgy élted elveszti a' pontot melly után kiindult, 's alig mondhatnád néha, mi által tévedél. Ki mondta volna valaha, hogy Arthur végzetemre csak a' legkisebb hatással lehet. Ifjabb nálamnál, más irányt választva életének, más vágyakkal, idegen, alig értett reményekkel, mi vala rokon köztünk? mint két hajó távol partoktól kiindulva, ellenkező czélok felé evezve ellenkező szelekkel, melly a' nagy tengeren véletlenül találkozva köszöntést kiált egymásnak: illyenek valánk mi; — ha felettök derült ég boltozik, elválnak ismét, 's alig ha egy emlék marad találkozásokból: de a' vész együtt tartja az idegeneket, a' vad hullámok nem engedik távozásokat, egymás mellett küszködve, egymáshoz csapva végzetök széttörni összeütközésökben, elrontani egymást akaratlanúl, mint kiket egy hatalmasabb kéz átkúl rendele egymásnak. Oh nekik jobb vala nem találkozni, jobb,

ezerte jobb, örökre távol állni egymástól mint közeliteni igy! —

Arthur' közbenjötte által, változtak azon viszonyok is mellyek köztem 's Betty közt eddig létezének. Egy idő óta nap nem vala, mellyben nem jöve házamhoz, szabadon társalkodva, 's néha míg én sétáltam, vagy dolgaim után járék, órákig egyedül maradva Bettyvel, szive melly minden gyenge érintésnél megindult, nem maradhata nyugodtan; 's én ki szerelmét észrevevém, örültem, mert általa véletlenül út látszék nyilni előttem, mellyen már majd nem türhetlen helyzetemből szabadulhatok. — Rég nem szerettem Bettyt; a' mód mellyel magát Arthur iránt viselé, mintegy önn szemeim előtt igazolá eddigi érzelmeimet, 's gondolhatod, mi örömmel kaptam az alkalmon. E' szerencsétlen lyány, ki múlni érezve szerelmemet, eddig mindent elkövetett, mi által a' lángot, melly éltében meleget 's világot terjeszte, felélesztheté: most miután minden nyájasság, mellyet reám pazérla, örömeinek feláldozása, 's önn megtagadásai hasztalanok valának, szerelemféltés által akará felverni szivemet közönösségéből, de hasztalan! A' gyülölés szerelemmé válhatik, de nem a' hideg közönösség ott hol egykor szerelem létezett: miként minden lángba borulhat, csak az nem mi egykor lángolva hamuvá égett; 's minden nyájasság, mellyel kedvesem most Arthur iránt viselteték, az öröm mellyel jöttét fogadá, a' figyelem mellyel minden szavain függött 's minden kivánatait teljesité, legfelebb megvetést ébresztének lelkemben 's azon gondolatot, hogy igazom vala őt nem szeretni. Ha szivemben egykori szerelmemből csak egy szikra maradt 's ha Bettyt figyelemmel követtem volna, szándéka nem maradhatott titokban előttem; a' kénszeritett vidámság, a' mesterkélés melly Arthur iránt mutatott szivességéből szüntelen kitünt, nekem ki e' lyányt ismerém, 's ki őt szeretni láttam, eléggé nyilváníták hogy

azon érzemény mellyet most szinlel, szívének idegen; a' gondteli meleg tekintet, melly ha véletlenül reá nézék, rajtam függött, az öröm melly arczain sugározott, ha egy melegebb szavamnál magát még szeretve gondolhatá, nyiltán kimondák hogy szíve nem változott; de alávalónak akarám gondolni; ürügy kelle önn szívtelenségem' igazolására, 's ki hallgat ellenokokra, ha azt bizonyithatá bé mit leginkább bizonyosnak kiván?

Igy jött az ősz. — Betty' társasága naponként kellemetlenebbé vált; a' mesterkélés, melly természetes bájait elfeledteté, tudatlansága melly mióta mivelés után törekedett 's mindenbe belé szólt, csak inkább kitünt, mindenek felett pedig azon szüntelen coquetteria, mellyel Arthur iránt viseltetett, 's melly épen, mert csak szerep vala, annyival allyasabbnak látszott, — e' szerencsétlen lyányt néha utálatossá tevék; csak maitressemet, csak örömlyányt, kinek öleléseit pénzzel fizetem 's ki első alkalommal hálóit új kereset után kiveti, láték most benne, és mennyire lehetett kerültem 's megröviditém találkozásunkat, 's napjaimat nagy részben könyveim közt töltém.

Itt voltam most is, midőn egy reggel Arthur szokásánál jókorább jöve hozzám. — Az egész éjjel, mint mondá, játszott, vesztett, és, tevé látszó zavarodással hozzá, azért jött hogy egy barátságra kérjen, mellytől becsülete függ.

Sejditém szükségét, 's kérdém, mit kiván.

Adj ötezer frankot, Gusztávom, szóla még nagyobb zavarodással; — a' mellékszobába menék 's magammal hozva a' pénzt, átadám.

Megszoritá kezemet 's halvány arczain örömsugár lejte át. Fogadd köszönetemet szóla, végre nem titkol-

hatva a' meghatást melly keblét eltölté, soha éltedben nagyobb jótéteményt nem tevél mint e' pénzzel. De, tevé hozzá rövid gondolkozás után — nem akarlak csalni; — meglehet, hogy e' pénzt, mellyet kölcsön adál, soha sem látod többé; ha reá számolsz, vedd vissza inkább most, én később talán nem fogom visszafizethetni.

Meg valék lepetve 's visszalépve, midőn pénzemet oda nyujtá, alig találék szavakat, mellyekkel biztossá tehetém, hogy a' pénzt magáénak tekintheti.

Látod, ha zsidó volnál — folytatá nem is figyelve szavaimra, — uzsorás mint az alávaló Werner, ki játékhoz késztetett 's most gúnyolva elhagy, nem szólnék igy veled. Akkor tőkét 's kamatokat igérnék, lekötném becsületszavamat, hogy mindent napra megfizetek — 's megcsalnálak. Oh én rég megtanultam hajlongni mindenki előtt, hazudni, rimánkodni, hizelgeni, mit csak ember e' világon megtanulhat. De téged nem foglak csalni; még egyszer báratom, ha pénzedre szükséged van, vedd vissza.

Még egyszer ismétlém, hogy a' pénzre szükségem nincs, 's hogy örvendek, ha vele segédére lehetek.

Ugy hát fogadd el köszönetemet, szóla újra megszoritva kezemet; e' pénz az egyetlen remény, melly számomra a' világon még maradt. — Nemde bámulsz — tevé hozzá keserü mosolygással, — a' dolog megérdemli csudálatodat. Arthur, a' gazdag, az irigylett Arthur ki annyi reményekkel lépe az életbe, kinek vágyai olly magasak, tervei olly szépek valának, ki mérész kezét kinyujtá minden után mi e' világon nagy és fennséges, ki ifju homlokán érzé már a' borostyánt, mellyel egykor a' világ' nagy müvészei között álland, 's kinek egész birtoka, reménye,

mindene most ötezeres bankjegyben fekszik kezei között, a' dolog nevetséges volna ha nem lenne olly szomorú!

Barátom — szólék mélyen meghatva — szóljunk komolyan dolgaidról; a' zavar, mellyben jelen pillanatban állsz, talán nem orvosolhatlan; reám számolhatsz, ha én segithetek.

Segiteni — szóla kaczagva — mintha ott, hol semmi sincs, még segédről szó lehetne. Lám barátom, én jó számoló vagyok, atyám 's öreg irnokunk kik felneveltek, semmire nem tanitottak meg jobban mint erre, nagy könyvünk felett folyt ifjúságom, 's hidd el soha tisztábban vagyonom' mérlege nem állt előttem mint most. Nincs egy fillérem. Házaim, jószágaim, tőkéim, hintók, lovak, butor, mind elvesztek; tegnapi ebédem, e' ruha, mellyben előtted állok, másé; valjon van-e tanácsaid között egy mellyhez pénz nem kell?

De ha helyzeted valóban illy szerencsétlen — szólék közbe — mit segithet e' pár ezer frank?

Sokat, igen sokat — viszonzá ő derülten 's azon kétségbe esett szilaj vigsággal, mellyet rajta már egy idő óta ismerék — te nyugodt polgár létedre, ki csak kamataidból élsz, nem tudod, mi termékeny a' játszó asztal' zöld mezeje. Elhintem magomat, a' kerek peregve forog, 's im, földem tizszerte megtermé a' rá bizott kincset; 's én újra elvetem magomat, 's az ismét sokszorozva megjő; reám arany esőként hull az áldás, a' nézők' serege tolongva bámulja szerencsémet, 's mikorra a' nap feljő, gazdag vagyok. Oh van-e öröm e' világon, ehhez hasonló? Mig gazdag valék, nem ismerém az ellentállhatlan csábot, melly annyi szivet a' játszó asztalhoz köt, 's az embert arra birhatja hogy becsületét sőt életét veszélyez-

tesse egy kártya felett. Émelygésig éldelve mindent, mit vagyon szerezhet, gazdagnak a' játék legfelebb időtöltés; a' mit nyer nem boldogit, a' mit veszt legfelebb pillanatnyi kellemetlenségekbe keverheti. Gazdag csak pénzért játszik; 's az erényesebb jól teszi ha megvetve néz le reá, kit csak pénzvágy buzdit, a' fukar jól teszi, ha nem becsülheti e' gondolatlan tékozlót. De tudod-e, mit érez a' szegény ha játszó házba lép? ő kit a' világ kitagada nagy örökségéből, ki csak inséget lát maga körül, vagy épen mint én, azon pontra ért, hol megvetés vár reá, 's ki most egyszerre ott áll a' magas aranyhalom előtt, 's átja a' forgó szerencsekereket, a' nyerők' örömzajgó csoportját, 's meggondolja hogy egy órányi szerencse őt egész inségétől megmentheti. Oh ő nem pénzért játszik! előtte a' köz megbecsülés áll mellyet másképmegnyernie vagy tartania nem lehet, a' szabadság mellytől őt kegyetlen hitelezői minden pillanatban megfoszthatják, minden, mit szeret, 's mit egy maroknyi arannyal boldogithatna; 's valjon nem nagy, nem fennséges-e azon érzemény, mellyel ő a' játéknál ül, vég fillérében odavetve mindenét, kétségbeesett állhatatossággal küszködve sorsával, mig a' remegve szemmel tartott kerék' végfordulása, öngyilkot vagy egy pár vig órát szerze kinja után, — oh a' ki igy nem játszott, nem ismeri a' játék' ördögi boldogságát.

'S ha vesztesz — kérdezém szorult kebellel.

Egy golyó véget vet az egész bajnak — szóla nyugodtan — ugy is később vagy előbb az út, mellyen haladok, csak oda vezethet. Előszülni Clichy' tömlöczében, mint croupier fizetéssel a' banquier-k által szolgálatba fogadtatni, vagy koldulva járni körül, míg egy frankot szerze, mellyet egyik aljasabb játszó teremben ismét el-

veszthet, ez a' való játékos' jövője, 's kinek ez nem tetszik, az lője főbe magát.

Nem volna-e más kilátásod? — szólék elijedve a' határozottságtól, mellyel e' dolgokról szólt — ha például nyersz 's dolgaidat ismét rendbe szedheted, nem mondhatnál-e le a' szerencsétlen szenvedélyről?

Soha barátom — viszonzá ő nyugodtan — ismerem magamat 's érzem hogy e' szenvedély' teljesítése nélkül nem élhetek; lelkem megszokta e' nagy izgalmakat, 's ha ez hijányzik, minden egyéb unalommal tölti szivemet. Hidd el barátom, — szóla észrevéve meghatásomat, — mélyen érzem barátságodat, de bár mi józanok legyenek, nem követhetem oktatásait. Minden léleknek csak egy bizonyos körben fekszenek lehetőségei, legyen hogy a' végzet ugy akará, vagy hogy önmaga választá a' kört mellyben forog, — mi ezen kivül fekszik, néki elérhetlen; nem változtathatom belső természetemet, épen olly kevéssé mint te vagy bár ki más. Hogy jobb vala nem ugy születnünk, hogy te boldogabb lehetél, ha a' természettől olly lélek juta mellyet apád' kivánata szerint egy kis világi fényért vásárra bocsáthatál; hogy én családom' munkásságát követve számoló könyvek felett több belső megelégedést találhattam volna, mint ott hol most állok; hogy egyátaljában a' világ jól teszi, ha tetteinket roszalja 's gonoszoknak, szörnyetegeknak kiált, megengedem mind. — De a' dolog megtörtént, 's mi nem fogjuk változtatni többé. Egész feladásunk olly keveset gondolni a' jövőről mint csak lehet, 's élvezve minden pillanatot, melly derülten vonula át láthatárunk felett, nem aggodni a' holnappal; hisz' végre nincs bánat mellyet órákra egy pezsgő palacz, örökre egy pistoly' dörrenése nem felejtethetne; nem nevetséges-e hát szomorkodásunk?

Soha Arthurt ennyire elkeseredve nem láttam, de hallgaték; jobban ismerém e' fájdalmakat, mint hogy egy vigasztaló szóval akarnám mérgesíteni az eléggé vérző sebet. Felkelt 's néhányszor fel 's alá járva szobámban, közönös dolgokról kezde beszélni.

Többi között — szóla végre, leverve czigarója' hamvát, mellyet az alatt gyújta, — ma estve fogadásod' határideje eltölt; Werner pompás lakomát készittetett, 's még nem tudja senki, ki fizetendi. Remélem eljősz, 's az agg bohóczra nyomod a' költséget.

Hogy a' fogadást megnyertem, viszonzám, tudod; de miután a' fukar öreg csak azon esetre tekinti győzöttnek magát, ha Bettyt magammal hozom, a' fizető én leszek.

'S miért nem hozod magaddal Bettyt is?

Elmondám okaimat, mennyire gyalázatosnak tartom az egész fogadást, 's Bettyt mennyivel jobbnak még most is minden hibái mellett, mint hogy illy társaságba vezetném.

Arthur nevetett — Valóban te ma az erényesség' olly magas fokozatán állsz, szóla ásítozva, hogy nem is értelek. 'S hát, mit akarsz? törökként őrzeni e' lyányt, hogy az egész világ melly most is már szerelemféltőnek hirdet, kaczagjon? 's hiszed hogy ezáltal végzetét el fogja kerülni, 's bár mit tégy, nem fog végre azzá válni, mivé szép lyányok Páris' meridiánja alatt válni szoktak? kérlek hagyj fel e' pásztori tulságokkal, 's hadd őt vigadni kedve szerint, 's hidd el egy tánczért, egy vigan töltött óráért hálaadóbb leend, mint ha egész életét erkölcsi védelmeiddel körülfogod, mellyek mind vagy hasztalanok vagy

könnyen szétszakittatnak. Ha Bettyt magát kérdezhetnéd, ő bizonyára egy értelemben volna velem.

Oh igazad van Arthur, hangozék egy asszonyi szó megettem, 's mikor megfordulék Betty állt ott, ki beszélgetésünk alatt halkan a' szobába jövén, Arthur' utolsó szavait meghallá. Oh kérlek Gusztávom, vezess el magaddal a' társaságba, hová meghivattunk; szépen kérlek, tevé hozzá, vállamra téve kis kezét, ugy is még nem vezettél sehová.

Elleneztem kivánatát. Ő nem szünt kérni, 's miután Arthur is kéréseit az övéivel egyesité, 's a' kis Betty sirni kezdett, 's nehéz panaszokra fakadt: hogy más leányok örülnek, tánczolnak 's mulatnak, csak ő nem, kit zárva tartok mint török háremben a' török lyányt; 's hogy nem szeretem mert semmiben kedvét nem töltöm, 's hogy tovább nem türheti e' klastromi elzárást, — már alig állhaték ellent rimánkodásainak; de mikor végre Arthur ismét szerelemféltésemről kezde beszélni, 's Betty diadalos mosolylyal megigéré, hogy hivem fog maradni, hogy benne bizhatom, 's hogy minden vigyázatom felesleges: akkor vesztve türelmemet, nem ellenzém többé kivánatát.

Ha magad akarod — szólék felgerjedve, ám legyen; tulajdonitsd magadnak ha a' körben, mellybe lépni fogsz, magadat megalázva érzended: én nem vagyok oka.

Betty felugorva örömében nyakamba borult, Arthur Lafardhoz sietett, hogy mint mondá, az öregnek hippocraticus képén, mellyet e' hirre csinálni fog, gyönyörködjék; én kimenék kertembe, 's míg az őszileg szinezett fasoron fel 's alá járék, bús sejditések tölték lelkemet.

Te Arthurt többször láttad, de hidd el, barátom, nem ismérted őt. Gondolataidnak practicus iránya, melly szenvedélyes tulságoskodásait fel nem foghatá, hozzám való szereteted, melly tévedéseimet befolyásának tulajdonitá, 's maga vallásosságod melly e' szerencsétlen ifjuban csak az öngyilkost látá, igaztalanná tevének iránta, 's nem engedék látnod a' nemes szivet, melly ennyi szeny és sebek alatt soha nem veszté isteni bélyegét. Ő mélyen sülyedett! ki magas czélt tüze ki életének 's kit, mielőtt elérte, ereje elhagyott, nem szállhat le nyugodtan a' köz élet' körébe mindig; mint a' havasok között ugy az életben vannak magasságok, mellyekről visszalépés nincsen, 's ki ezeknek egyikére ért, a' mélybe vetheti magát, de nem jőhet le sértés nélkül az uton mellyen felment; 's ez vala Arthur' sorsa is. Megfosztva fennséges reményeitől, erőtlenül lesülyedve magas útja' közepében, a' lét' azon pontjára érve mellyben minden vágy fájdalmmá válik, minden mi lelkünket felmagasztalá, csak keserüséggel tölti keblünket; érezve hogy emelkednie nem lehet, hogy út nincs melly őt nyugodtan visszavezetné, — nem hogy éljen, csak veszni veté le magát e' boldogtalan sziv magas helyzetéből, csak felejtés vala mit e' világtól kivánt. Oh de bár mennyire sülyedett e' magas sziv kinjai között, bár mi istentelen szavak hangozának e' bortól felhevült ajkakról, bár mennyi aljas gond vonta le porba ez egykor fellengző kebelt, a' sziv megtartá származásának bélyegét; 's ha bár e' boldogtalan ifjúra tekintve, ki egykor olly tisztán 's magasan álla előttem, 's most eltékozolva vagyonát, minden megalázást eltürt hitelezőitől, 's hajlongani 's hazudni tanult, csak hogy élte' folytatására ismét egy pár ezer frankot kapjon, — sokszor eszembe jutott mi alávaló dolgok huzhatják le sárba a' legmagasabb lelket; — csak egy szó kelle, egy kép, egy hang melly szivét mamorából felébreszté, 's reá ismértem ismét. Oh akkor ő nem álla allyasan előttem; mint a' hur melly el-

szakadva még az egy hangot zengi melly egykor elbájola; mint a' virág, melly lábbal tapodva illatozva elvész, mint a' szövétnek, melly csak fellobogva, midőn világot terjeszt, alhatik el; ugy szive nem felejté egykori érzelmeit; minden mit veszve gondolál, még élt; a' hatalmas vágy, melly fájdalmasan felhangozék, a' szent fájdalom melly szemeit könyekkel tölté, az elkeseredés mellyel örömeiről szólt, elmondá e' szívnek titkait, és szánakozással nézél e' szerencsétlenre. Mint a' sas ki nehéz sebekből vérezve sülyedett, 's most vad haraggal fetreng a' sár között, 's körülcsapdosva szárnyaival, tollúját iszappal takarja: illyen vala ő, a' sár között is kétségbeesett erőlködéseiből mellyekkel önmagát bemocskolá, látád, hogy természete emelkedni vala. 'S még is, nem kelle-e sülyedni e' magasra teremtett léleknek mentség nélkül, sülyedni mert szívének alapgondolatja elvétetett? Mi a' müvészet másnak? — im, e' szívnek ez mindene vala; 's mint a' ház mellynek alapját megrendítették, úgy e' szív nem állhata fenn veszte után mire egész jövőjét épité. Achilles csak sarkán 's igy sok emberi szív épen csak ott veheti halálos sebét hol legkevesebbé gondolnók. Oh ki isméri mind azon sziklákat mellyeken az élet' ingó tengerében életünk' sajkája szét törhetik!

XLVIII.

Nem akarok a' valónál jobbnak látszani előtted! de ha tetteinknek mentségül szolgál, hogy a' mit tevénk, inkább gyengeség mint önn feltételeink' következése vala, hogy külső hatásoknak engedve, a' szív soha meg nem egyezett vétkeinkben, 's küszködve 's nem állhatva ellent, legalább fájt a' cselekvés' pillanatában is, — hidd el, barátom; nincs senki ki e' mentséget inkább felhozhatná mint én. Soha boldogtalanabbnak nem érezém magamat mint e' pillanatokban. Nem szeretém Bettyt; mióta e' lyány egyszerü köntöséből kivetkezett, szivem meg vala változva, kinek ártatlanságát tisztelém, kinek természetes szavai szívemet egykor megindíták, most divatos öltözete alatt csak közönséges maitressenek látszott, kire megvetéssel, vagy legalább szánakozással tekinték. De bár mi közönös vala ő nekem most: ha eszembe jutott, hogy azt kit karjaim egykor szeretve körülfogának, kivel olly boldognak érezém magamat, kinek szeretetéről legalább ismeretségünk' első napjaiban kételkednem nem lehetett, most jutalmúl pelengérre teszem; hogy őt a' romlottság' körébe taszitva, tiszta homlokára örök szégyenbélyeget nyomok, hogy végzete ezentúl örömleánynak lenni, szenvedni minden megvetést, minden gyalázatot, csak mert szeretett 's én pénzen eladtam őt; akkor szívem elborzadott önmaga előtt. —

Tizszer el valék határozva, hogy Bettynek mindent megmondok. Nem vala erőm. Nem balgatagság-e ez? — gondolám magamban, — e' gyalázatos alku most még titok, Arthur 's Werner becsület' emberei, Lafardot némán fogja tartani a' félelem, 's miért fedezzem fel Bettynek önmagam azt, mi — ha valaha szeretett — élte' boldogságát örökre feldúlja? miért siettessem magam a' pillanatot, mellyben e' szerencsétlen teremtés a' földi kinok' legnagyobbikát érzendi, azt, melly a' szivet eltölti, ha végre mit szeretett, megvetni tanúlta.

Meg akarám kérni Bettyt, hogy kivánatjától önmaga álljon el: de milly ürügy alatt? Ha arról kezdék szólani hogy a' társaság, mellybe menni készül, nem neki való, 's rosszabb mint talán képzelné, kételkedő mosolygással arra inte, hogy én és Arthúr is ott leszünk, 's hogy végre bár mit tegyen, a' nagy dámák azon körbe, mellyet jó társaságnak neveznek, még sem fogadnák be, 's hogy szegény leány' létére nem is vágyódhatik más örömek után, mint mellyeket hasonlóival oszthat. Ha egyes szavaimból gondolá, hogy szándékom változott, könytelt szemekkel kért, csak ez egyszer ne rontsam örömét; ha hallgaték, szomorúan összerakva ruháit 's ékességeit, mellyeket az esti örömek' előélvezetében még délelőtt szobájában kitárt, zokogva szegletbe ült, százszor elmondva, hogy boldogtalanságra született, hogy semmire ugy nem örült mint a' mai estvére, 's hogy soha többé semmire nem fog örülni életében; mig egy szó, mellyben ismét igérém hogy elmegyünk, egész kedvét 's boldogságát vissza adá. 'S mikor végre est lett, 's egy órával elindúlásunk előtt már elkészülve szobámba jött 's kérdezett százszor: megelégszem-e öltözetével? 's a' tükör előtt elmosolyodva valahányszor magát látá, százszor köszönt mindazon ékességekért mellyeket tőlem kapott 's most először használhatott, 's százszor néze óránkra, 's intett hogy öltözködjem, mert elkésünk; le-

hete-e ellent állnom ennyi örömnek? — Betty gyermek vala, kedves, ötömteli gyermek, nem tekintve vissza vagy előre, nem bántva emlékek. nem háboritva előérzetek által, hanem élvezve egész édességében az egy örömteli pillanatot, mellyet végzete nyujta; élvezve azon végtelen, le nem irható boldogságot, mellyel a' leány első tánczvigalmához készül, a' fiú először lovon látja magát, 's mellyet később a' világ' minden kincsei nem hozhatnak vissza kebleinkbe; 's valjon el lehet-e rontanom mind ezt? 's mit nyujthaték ez örömök helyett én, ki Bettyt többé nem szeretém? 'S valjon ha lelkiisméretemet követem, nem fog-e Arthur szerelemféltőnek mondani? a' többiek kaczagni? Werner, Lafard, 's mind azok kiknek dicsérete örömmel, gyalázása bánattal nem töltheté szivemet, de kiknek nevetését közönösen el nem türhettem volna. Elmenénk. Végzetünk vala.

Lelkünknek két gyengesége vagyon, mellyben számtalan tettnek alapokai fekszenek, — az első, hogy kedveseink' örömeit látva csak hogy pillanati szenvedésnek tanúi ne legyünk, a' jövőről megfeledkezünk; a' másik, hogy gyáván hódolva társaságunknak, önn meggyőződésünket sértjük inkább mint előitéleteit; de bár mi szép neveket adjunk mind kettőnek, azt jóságnak hiva, ezt becsületérzetnek: ha igazán számot akarnánk vetni magunkkal, forrásokig követve tetteinket, látnók, hogy sok 's épen talán az mit éltünkben leginkább megbánánk, e' két kútfőből származott; hogy kedvesink talán boldogabbak volnának ha nem kimélve önmagunkat inkább pillanatnyi keservöket láttuk volna, mint hogy őket egy percz' öröme után, évek' szenvedéseinek kitegyük, 's hogy talán nem lettünk volna soha alávalók, ha nem gondolunk vele hogy egy pár napra nevetségeseknek tartatánk. — Én tapasztaltam ezt.

Werner, kire az egész vigalomnak elrendezése bizatott, Páris' egyik hoteljének legfényesebb termeit bérlelve számunkra, pazar kezekkel mindent mit divat 's kényelem csak kivánhat, megszerzett, 's képzelheted az örömteli bámulást, mellyel Betty most először életében illy fényes termekbe lépett. A' ragyogó világosság, tükrök, alabastrom edényekben a' természetes virágok, 's mindenek felett a' divatos társaság, melly e' körben fel 's alá járt, minden bájló alomként emelkedék előtte; 's szinte elfelejthettem volna helyzetemet elragadva ártatlan örömétől, melly mosolygó arczain sugározék, ha e' társaságban annyi ismert arcz nem áll vala előttem, 's ha a' gunyoló mosoly mellyel Werner reám tekintett, 's Lafard — ki mint kényszerített hazi ur engem szinlelt örömmel, Bettyt udvarias hajlongásokkal fogadá, nem intenek alávalóságomra.

Betty mindjárt beléptünk után a' társaság' asszonyi része között egyik régi ismerősére talált, kivel hajdan egy divatárusnál dolgozott, 's most mint nem tudom milly orosz vagy spanyol gróf' maitressével hónapok után először találkozott; 's mig ő barátnéjával beszédbe ereszkedett, én Arthurt 's Wernert keresém fel, hogy — ha lehet — e' vigalomnak inditó oka Betty előtt titokban maradjon. — Szerencsémre még senki sem tudta fogadásunkat. Lafard ki az utolsó pillanatig reménylve hogy Bettyt elhozni nem fogom, nyertesnek gondolá magát, szorosan ragaszkodott feltételemhez: 's miután Arthur kit épen legjobb kedvében találtam, mert kölcsönözött pénzével e' nap alatt tetemes summákat nyert, becsületére megigéré hogy hallgatni fog, 's Werner vállat vonitva, hogy idylli örömemet rontani nem akarja, nyugodtabb valék. Ismerém Lafardt 's tudva hogy félelem által mindenre birhatom, ha bár nemes tett volna is mit tőle kivánok, komolyan kérém hogy hallgasson. Ő eleinte vonakodott, mondta

hogy ezer napoleonjáért legalább a' kis örömet meg nem tagadhatom hogy egészségemet igya, hogy eleget hallgatott 's a' vendégek, kik tudják hogy köztünk valami fogadás vala; kiváncsian várják a' titoknak felfedezését: de miután komolyan 's elhatározottan kinyilatkoztatám hogy mindenkit, ki ez egész dologról szól, halálos megbántómnak fogom tartani, 's tőle olly elégtételt kérendek, mintha becsületemet sértette volna; ő ki, mint mondá, halálos ellene minden lármának, sohajtva megegyezett kivánatomban. Isten mentsen — szóla kezemet rázva — hogy illy kicsiségen összevesszünk, főkép ma hol olly jól mulatunk. De hisz' ön még nem is tudja a' fő tréfát. Én akaratom ellen lettem házi urrá, egy akaratlan vendégünk is lesz. Nem felséges-e ez? — Herczeg Amalfi kit talán híréből ismer, 's ki csak pár hét előtt jött Párisba, a' legszebb asszonynyal utazik, kit valaha láttunk, való Isten' csudája mint mondják; de képzelje, mióta a' városba jött, nincs földi erő melly őt arra birná, hogy szobájából kimenjen, vagy valakit a' herczeg' legrégiebb barátjai közül is elfogadjon. A' herczeg való lovag, teli nemes érzésekkel az asszonyi nem iránt, 's azért nem akarja kénszeriteni, 's mivel minap bor között megigéré hogy e' remeket barátjainak meg fogja mutatni, — ön érti a' herczeg' becsülete forog fenn-, e' felséges fortélyhoz nyúlt. A' herczeg e' hotelben lakik, azon ajtó, mellyet ott a' vég teremben lát, épen a' makacs asszony' szobájába nyilik; 's képzelje csak, ha majd valamennyien együtt leszünk, a' herczeg ki a' lakatokat elkésziteté, felnyitja az ajtókat, 's a' rejtélyes hölgy előttünk áll, előttünk menedék nélkül, a' többi ajtók rá záratnak 's neki nem marad más hátra, mint ide jőni közénkbe 's velünk mulatni. Nem gyönyörü-e ez?

Megvallom — szólék roszkedvüen — én az egészben csak brutalis erőszakot látok. Ön mindig tulságos —

viszonzá Lafard jókedvüen nevetve — mindig telve regényes érzeményekkel, de képzelje csak ez asszony' haragját, a' dühöt mellyel valamennyinket fogadni, a' szégyent mellyel magát házi köntösében e' fényes társaságban látni fogja. Oh én alig várhatom a' pillanatot. De ott jön a' herczeg, szóla egyszerre a' főajtóra tekintve 's azzal az agg bohócz magamra hagyott.

Én roszkedvüen, mint nagyobb társaságokban mindig lenni szoktam, járék fel 's alá. Az egyik teremben már tánczhoz fogtak, 's Betty egy ismeretlen ifjú karjain fel 's alá lejtve, a' reá forditott szemüvegekben 's néha egyes szavakban, mellyekben szépsége dicsérteték, élvezé egész dicsőségét; a' másikban Lafard' idősebb kedvese, azon egész dámai méltóságal 's kellemmel, mellyet mint szinészné egykor az ambigu comiquen tanúlt, theát osztogata; a' többiekben férfiak jatszó asztalok körül vagy beszélgetve mulattak; az egész minden egyéb vigalmakhoz vala hasonló, mellyeket a' nagy világban naponként látunk, talán valamivel több örömmel, valamivel kevesebb tettetés — 's roszabb formákkal, egyébiránt unalmas mint minden egyéb társaságok.

Nem ismerek szomorúabban ostobábbat, mint századunk' társasági örömeit. Ha a' hajdani görög hazájának derült ege alatt összegyülve olympi játékaihoz, midőn a' babérért küszködő ifjakat nézé kiket játék hősöknek készite, 's hallá költőinek halhatatlan dalát 's körültekintve látá nemzetét, — magát megelégedettnek érezé, 's előre örült a' napnak mellyben e' játék ismét kezdődik, nincs mit csudálnunk; ha az otthonos hollandi, kis termében kevés barátjait összegyüjtve, dohányfellegek közt meleg tüzhelyének örül, 's a' kevés de hív barátoknak kiket e' nap összehozott 's kikkel multjáról szólhat, természetes ez is; — de valjon ha szük termeinket látod 's bennök az

izzadó csoportot, a' komoly képeket mellyekkel a' tánczolók bizonyos lépésekben fel 's alá tipiskélnek, a' szüntelen hajlongást 's kénszeritett nyájasságot, az izetlen beszélgetéseket semmi felett, csak hogy épen el ne aludjunk; egy szóval ez egész rendbeszedett bohóczságot, e' systematisált unalmat, mellyből társas vigalmaink állanak, valjon ha senki nem mondaná, eszedbe jutna-e, hogy kiket látsz, mulatnak? Oh azon társaságnak elvénültnek, érzéketlennek kell lenni, melly illy örömökkel megelégszik!

Talán egy óra múlhatott igy, midőn Lafard, új herczegi barátjával, kivel épén a' szobán átjött, megismérkedtetett; kis vaskos öreg vala ez, méltóság 's érdek nélkül, egyik azon mindennapos képek közül mellyeknek szemeik csak látni nem ismerni teremtve, legfelebb akkor mondanak ki valamit, ha álmosak, mellyeknek piros duzzadó arczai csak jó étvágyokra intenek 's vastag ajkaikon legfelebb azon új gondolat hangozik, hogy ma szép időnk van; egyike azoknak kik soha ostobaságot nem mondanak, mert soha szó nem hangozik szájokból mellyet magok gondolának, kik mindenkivel egyenlően nyájasak mert senki sincs kit szeretni vagy gyülölni tudnának, kik őrizve parókájok 's lelkök' nyomorúltsága által sem testben sem lélekben vénséget észre nem vesznek, 's termeinkben szivesen láttatnak mert helyet töltenek, a' nélkül hogy valakinek — legalább engedelemkérés nélkül — lábára hágnának. Száz illy embert láttam életemben, 's miután egy pár szót szóltunk, jóggal mondhatám, hogy régi ismerősöm. —

De most — szóla a' herczeg — jerünk Heloisámhoz, jobb ismerőseink már, mint látom, ott az ajtó előtt összevegyültek, jőjön a' gróf. Soha illy tréfát nem láttak, — folytatá az ajtó felé haladva velünk — ez az asszony olly

büszke, olly parancsoló mindenben, nem is tudom mit fog tenni mérgében. De annyival jobb, engem ez mulat.

De talán mégis — szólék közbe bennsőmben sértve e' durva kéméletlenség által, — kedvesének talán vannak okai? —

Mit bánom én — viszonzá ő rám meresztve szürke szemét — én fizetem 's engem ez mulat; 's azzal kivevé kúlcsát, 's az ajtó megnyilt. Nem akarék az elsők közül lenni kik a' szobába tolongtak, de mikor végre beléptem, 's a' nevető csoportot látám, 's a' herczeget ki örömsugárzó arczokkal egyiktől a' másikhoz futott, 's kérdé nem jó tréfa-e ez? 's a' szoba közepében egy asztalhoz támaszkodva a' halvány asszonyt, ki majd remegő ajkakkal kérdé, mit jelent ez? majd bámulva körültekintett, az asszonyt ki egy pillanatig köz gúnynak tárgya most haragban lobogó arczokkal, megvető tekintetet vetve maga körül, a' gyalázatos örömzajt elnémitá; oh akkor! egy véghetlen soha nem gyanitott fájdalom tölté keblemet, Julia vala. — Én megismerém őt, bár miként változtatá is fájdalom a' vonásokat mellyeket öt évig nem láttam, 's bár a' szív kétségbeesve ellent mondott a' gondolatnak, hogy őt igy találhatom. E' sötét szemeknek tekintete, ez arczvonások, mellyeket éji álmaim annyiszor visszahoztanak, szavának hangja, nem hagytak kételkedni, igy e' szív csak Julia' szavánál doboghatott. Semmisitve valék.

A' herczeg, ki Juliától nem azon méltóságot várá, mellyel a' megbántást fogadá, és szenvedélyes haragra 's talán szitkokra készült, csak e' komoly hallgatásra nem, most mint egy hibán ért oskolagyermek, megzavarva mentegetni kezdé magát. Mondá, hogy az egészben rosz szándék nem vala, hogy elzárkozását csak asszonyi kedélynek tartá, melly miatt barátjait a' legszebb asszony' látá-

sától megfosztanía nem lehetett, hogy jól fogja mulatni magát; — de bár mi nyájasak 's rimánkodók valának szavai, Julia' képe nem változott; mig végre egy megvető tekintetet vetve a' vénre 's kik körülötte álltak, kéré ne szóljon többet. Herczeg uram, tevé hozzá — ez alávalóság. Tudja milly feltétel alatt jövék Párisba, Ön megszegte 's én szabad vagyok. Ne féljen hogy ma örömét elfogom rontani, újjal mutathat kinek tetszik, holnap örökre megválunk; 's ezzel a' tánczterem felé indúlt, hova a' jelenlévők' nagy része követé.

Megvallom — szóla a' herczeg Wernerhez, kivel a' szobában maradt, nem is figyelve reám ki elmerülve fájdalmas gondolatimba az ablakhoz támaszkodtam, ha tudtam volna hogy ez asszony igy fogja venni ártatlan tréfámat, nem teszem.

'S ön hisz e' tettetésnek? viszonzá Werner nyugodtan — az ég adja, hogy soha nagyobb bajba ne keveredjék; ha jól fizeti kedvesét, ne féljen meg fogja tartani, ha nem, elhagyta volna ezen eset nélkül is. Megbántások drágák, de kinek pénze van, megszerezheti e' költséges örömeket is magának; alig van dolog a' világon melly kisebb vagy nagyobb pénzbeli büntetésnél többe kerülne: 's ezzel elmenének ők is.

Magam maradtam. Oh ki képzelheti a' bánatot, melly lelkemet e' pillanatokban eltölté. Julia' szobájában valék. Évek' távolléte után ismét ott hová szivem annyiszor vágyódott, e' helyen mellyen ő élt, mellyet lábai tapodtak, mellynek legkisebb holmia jelenlétére intett, 's most — Előttem iró asztala állt, rajt' atyjának képe, derült méltósággal, mosolygó arczokkal mint azt annyiszor látám, mellette egy kis tőr mellyet Juliának évek előtt ajándékoztam, 's ő! — ő fizetett ágyasa egy alávalónak ki őt

nevetve pelengérre teszi, 's az ősz apának képe nyugodtan tovább mosolyog, 's tőröm csillogó tisztaságban fekszik előttem mint évek előtt. Oh hideg élet nélküli szerek mellyek között múlt napjaink folytak, mi szomorú, kétségbe ejtő tanuságot tesztek ellenünk! Ha évek' lefolyta után a' szem véletlenül reátok akad, 's az emlék mellyet egykor szerelem ada, derült szinekben áll előttünk, mint boldogabb pillanatokban először látók; 's a' kép, melly egykor lelkünk' bájló gondolatát festé, változatlan ifjúságban mosolyog; 's a' ház mellyben boldogabb napokat tölténk, úgy áll mint mikor lábunk küszöbén utolszor átment 's minden megmaradt, minden bútor régi helyén, minden szin egykori szépségében, csak — mi magunk nem; oh mik vagyunk mi emberek, hogy csak mi változunk e' világon! Örök szépségben önti le tiszta egéről a' nap meleg sugárait ősz fürteink felébe; virágozva illatozik tavasz éltünk' véghatárai körül, 's a' mormogó patak 's a' pacsirta örömteli éneke egy hangon szól bár mennyiszer hallottuk zenéjét: a' mív maga mellyet mi alkotánk, megmarad, csak mi, mi nem! Mint a' selyembogár melly font, repült 's elveszett, ugy változunk, úgy tününk el, miután mi is belészőttük vékony, észrevehetlen fonalunkat az emberiség' nagy köntösébe. 'S mi életünk, hosszú tarthatatlan, sülyedésnél egyéb? az ifjú mosolygva néz a' gyermek' magas álmira, a' férfi nem érti többé ifjú korának tiszta lelkesülését, az agg elijed a' férfi' büszke feltételei előtt, 's igy süllyedünk a' sírba, miután lelkünk elébb porba görnyedett, — miután elébb részenként mindent elveszíténk, miért élni érdemes vala. Oh Julia, 's hát te is — — Te kit olly magasnak, olly fenségesnek véltem, te kinek képe annyi kinos tapasztalások után még tisztán állt, kiben e' szív még el nem veszté bizalmát, kihez lelkem vágyódva feltekintett, mint utas a' távol csillagra függeszti szemét, melly más sphaerákban forog, más földre önti melegét, de neki legalább ragyog, 's most — — Oh ki ismeri a'

bánatot ha a' vég lény, mellyet becsülénk, lealyasodva áll előttünk!

A' tánczteremben menék; minden vigadott, a' zene' örömhanginál mosolygó arczokkal lejtének fel 's alá a' tánczolók, körülöttök a' nézők' tolongó sokasága, vig beszélgetés, kaczagás, tréfa, busan csak az egy szenvedő annyi gondatlan, annyi vigadó között, elkülönözve az egész világtól; iszonyúan önnálló bánatában, nem zavarva annyi öröm által, melly lejtve 's keringve tolonga körülötte. Bús vala e' látmány, szomorú mert az életet képezé, hol a' mozgó sokaság között titkolva fájdalom jár körül, 's nem sejditi senki e' mosolygó arczok alatt hány orvosolhatatlan seb rejtődzik, mennyi nehéz fohászokat takar e' vig kaczagás lármás hangival, 's hogy az egész, többnyire csak ollyanokból áll, kik örömeiket már elveszték vagy kétségbeesve csak még keresik. — Oh de miként irjam le az érzeményeket mellyekkel Juliám' látása szivemet e' pillanatokban eltölté. A' virágzó életteli hölgy, most mint egy azon márvány szobrok közül mellyeket sirokon látunk, álla előttem, halvány arczain az egy változhatatlan fájdalom, mellyet sors — a' nagy müvész — beléjök vésett; oh de a' vonások, mellyeknek látásán szivem egykor feldobogott, nem veszték szépségöket, a' halvány bánat csak nagyobbaknak, fennségesbeknek mutatá bájait, mint az alpek' vidékei még nagyszerübbeknek látszanak, ha rajtok tél elboritá hótakaróját. — 'S a' szív kinosan feldobogva érezé, hogy csak őt szeretheti.

Minden lélekben vele teremtve egy érzemény él melly szép 's jóhoz vezérli; gyermekségünk' első éveitől, hol a' madárka' szines szárnyainak, vagy rózsáink' virágozásának örülünk, a' vég gyönyörérzetig, mellyel az agg utolsó napja' alkonyát követi, azon szelid örömtől melylyel a' kisded, anyja' nyájas gondoskodását észre veszi,

azon lelkesedésig mellyel nagy tettek a' férfi' szivét eltöltik, életünk egy hosszú vágy, egy nagy végnélküli küszködés e' kettő után, 's csak mennyiben elértük, mennyiben a' szép mellyről álmodánk, a' jó 's nemes mellynek eszméjét lelkünkben viseltük, valósúlt, vagy nem, — valánk boldogok, vagy nyomorúltak. De vannak pillanatok mellyekben minden mit kerestünk egyszerre előttünk áll, mellyekben mit éltünkben valaha szépségről álmodánk, mit lelkünk valaha jónak, nemesnek képzele, egy lényben testesülve, bájló valósággá egyesülve ránk mosolyg, mellyekben minden kivánat, egy nagy véghetetlen boldogsággá egyesül kebleinkben, 's ez a' szerelem. Szivemben csak egy lény ebreszté ez érzeményeket 's az Julia vala. Mert mi volt Betty nékem? most Julia mellett látám, a' táncz között szemei rajtam függtek, derült arczain az öröm el nem takarhatá azon meleg szeretetet, mellyel hozzám ragaszkodott, 's mégis, nem nézék-e hideg közönösséggel minden bájaira, mig Julia' komoly szépsége előtt keblem remegve feszült? mi a' kisded harmat csep mellynek csillogásán szemünk egy perczig örült, a' csillaghoz képest, mellynek ragyogó fénye végzetünket vezérli!

Nem ismeri ön az idegen szépséget? — suttoga valaki megettem, kiben visszafordúlva Lafardra ismerék — alig hihetek szemeimnek, de fogadni mernék, hogy ez azon grófné, kivel ön valaha viszonyokban állt, 's ki Dufeyvel megszökött.

Ön megbolondúlt — szólék boszúsan, 's jól fogja tenni ha illy izetlen tréfákkal felhágy — 's ezzel elhagyám a' termet; keblemben száz ellenkező érzemény küszködött, szerelem, boszú, szégyen, hogy azt, kit most igy találtam valaha szerethetém, 's mégis egy ellentállhatlan vágy, hozzá visszavezetett; soha többet nem szenvedtem.

Igy bolygék körül szobából szobába. Az egyikben, egy asztalnál Arthur Wernerrel koczkázott, a' nézők közé álltam, kik játékokat a' legnagyobb figyelemmel kisérték. Arthur' halvány arczain a' kétségbeesés ült, kezei remegtek, mig Werner hideg nyugalommal veté koczkáit 's nyert szünetlenül. Én szinte irigyelém Arthur' sorsát kit allyas szenvedélye legalább azon kinoktól megőrze, mellyeket én türtem. 'S igy értem egy kis szobába végre, hová a' köz zaj még nem hatott. A' nyitott termeknek végsője vala ez, 's csak néha egyes hangtöredékek, mellyek a' tánczteremből áthangozának, 's a' felgyujtott gyertyák intének a' vigalomra melly kinn zajgott. Szivem magány után vágyódott: itt akartam maradni. Szabadon átengedve lelkemet szomorú gondolatjainak, indulék a' kandalló felé hogy leüljek, midőn egyszerre mély sohajt hallék. Visszafordúltam. Az ablak mellett egy asszony állt. Julia vala.

Ne kérdezd mit érezék e' pillanatokban. Mint a' sötét felleg mellynek szélét a' nap' ragyogó sugára arannyal himezi, míg belsejét villám hasitja szét: igy vegyült öröm 's fájdalom e' kebelben, 's a' szív mint ellenkező szelektől megragadva a' sajka, remegett hatalmas küszködésében. Ő nem vőn észre; az ablakhoz fordúlva, mint kő mozdulatlanul álla ott, 's csak a' néhez sohaj, melly néha keblének mélyéből felhangozék, inte hogy még él.

Remegve közelíték. — Julia, szólék, erőt véve magamon, — ön szenved.

Felijedve megfordúlt, 's rám meresztve könyteli szemeit, egy pillanatig hallgatott. Gusztáv, kiáltá végre 's kezével takarva képét, a' pamlagra veté magát. Hallgatánk; csak az ablak' zörgése, mellyre az őszi szél esőt csapdosa, 's Julia' zokogása szakiták félbe a' csendet; szemeim könyekbe lábadtak.

Oh Gusztáv — szóla végre hosszú hallgatás után rám meresztve nagy sötét szemeit — hogy igy kell találkoznunk ismét. Itt és igy! — azon végső szegény vigasztalása sem maradhat éltemnek, hogy képem legalább ön' emlékei között tisztán álland, hogy legalább egy nemes lény megvetés nélkül gondol reám! Ám legyen — tevé sohajtattal hozzá, ez egy keserü csep maradt kelyhemben, most bátran nézek a' jövő elébe.

Mélyen meg valék hatva; annyi emlék melly Julia ismert szavánál lelkemen átvonult, e' váratlan helyzet mellyben őt látám, a' lángoló szerelem melly lelkemet eltölté, 's egy benső, le nem irható szégyen hogy őt igy találom, elnémitának. Julia észrevevé zavarodásomat. Ön bámul — szóla végre rövid hallgatás után — Julia, kit annyira szeretett, kinek képe olly fenségesen álla emlékei köztt, hogy sülyedhetett ennyire? 's nem talál szavakat érzményeinek kimondására; nemde? Oh barátom, e' világon minden lehetséges, minden valószinü csak a' boldogság nem. Mi' bájló ez élet midőn küszöben először átlépünk, az ösvény mi könnyü, mi egyenes, a' merre csak fordulunk egy nagy virágozás, 's öröm 's meleg napsugárok minden felől, de valjon tudjuk-e hová visznek útjaink? mondhatjuk-e milly vég vár reánk e' szép kezdet után? Haladj a' mindennapiság' járt útjain — igy int a' tapasztalás — poros 's örömtelen, de biztos. Sorsodban tőled csak egy függ, az, hogy a' helyet mellyre a' végzet által állíttatál, jól töltsed be; ha mást akarsz, veszned kell; azon erő melly természetes helyzetedet kellemetessé vagy legalább türhetővé tehetné, a' sors ellen küszködve elvész. Tégy mint mi, menj a' tömeggel, kövesd a' sokaságot irányában, csak igy maradhatsz bántatlanúl. — De nem mond-e szivünk ellent e' hideg tanácsnak, nem hangozik-e száz titkos sejdités kebleinkben melly más ösvényre csábit? — 'S igy lebegünk örök bizonytalanságban, majd a'

világ' tanácsát követve, majd önn szivünk' hatalmas kivánatit, míg sajkánk, két czél között nem tudva választani, minden utat tévesztve elveszett.

Oh Julia — szólék visszaemlékezve önn múltamra — mi igaza van.

Elveszett, ismétlé, szomorú tekintetet vetve reám. Oh Gusztáv, én ismerem sorsomat. Vagy nem néz-e megvetéssel ön az örömleányra ki festett arczaival útját állja, 's megvetéssel mind azon szerencsétlenekre kik felejtve, vagy legalább rejtve gyalázatokat, ott kinn tánczolnak? 'S mi vagyok én egyéb mint ők? 's nem voltak-e ők is egykor tiszták mint én? Mint a' falevél, nem válhatik meg az ágtól mellyen fejlődött, a' nélkül hogy földre sülyedve lábbal tapodtatnék, ugy az asszonynak sülyedni kell, mihelyt természetes helyzetéből kilépve nemének közönséges körén túl emelkedni csak akar is. De valjon jut-e ez valakinek eszébe? vagy gondol-e valaki arra, hogy a' csep melly sárrá vált' egykor fenn az égen lebegve talán mint felleg a' nap' sugárjaiban ragyogott, vagy ha virágra esik gyémántként tisztán tündökölhetett volna? az átmenő mégis kerüli érintését, ki akarná magát bemocskolni. De, tevé hozzá rövid hallgatás után, tetteinknek egyetlen mentsége többnyire életünk' történetében fekszik, hallja az enyimet 's itéljen.

Egy ideig hallgatott, a' kandalló' lobogó lángjaira függesztve tekintetét ült ott, 's csak a' távol zene, 's az égő kanócz' pattogása szakitá félbe a' csendet. Szivemet egy le nem irható bánat feszité. Végre felemelve fejét igy szólott. —

Kevés férfi van, ki egy asszonyi életet érthetne; egy remény melly csalt vagy teljesült, egy lény melly hiv vagy alávaló vala, egy érzemény melly viszonoztatott,

vagy nem, ez minden. Ha külső környülményeit tekinti nem változott semmi körülötte, ő gazdag, szép, irigylett lehet, minden régi helyén áll, minden egyformán mosolyg, 's ő azalatt boldogból szerencsétlenné vált, ő a' körben mellyet egykor mennyországnak vélt, pokolban érezheti magát; miért? talán maga sem mondhatná. Egy szó kedves ajkaktól mondva, egy tekintet, egy kétely melly örömeit elkeseriti, a' világot új szinben állitják elébe. Sorsa szivétől függ egészen, 's mi volna olly kicsi, melly ha ezt találta, halálos sebet nem ejthetne? Ön tudja miként szerettem, tudja mi vala dija szerelmemnek, 's nem szükség mondanom mit szenvedék, midőn egyszerre mintegy álomból ébredve, Dufey' egész alávalóságát látám magam előtt. Ha visszagondolok e' napokra, alig érthetem, miként türém éltemet. Atyám' átka, szivemnek szemrehányásai ha önre gondolék, a' gyalázat melly nevemet érte, a' hová csak tekinték 's fordúltam, szégyen 's átok minden felől. De a' tompa fájdalom melly keblemet tölté, lesujtá vég erejét, 's nem maradt annyi akarat bennem hogy tört márthattam volna szivembe.

Érzéketlenül minden iránt mi körülöttem történt, mintegy nehéz álomba merülve jártam körül; szerencsétlenségem olly szörnyü vala, hogy fel sem foghatám egész nagyságában, 's néha kételkedve önn emlékeimen az egészt csak iszonyú képzeletnek gondolám. Önnek betegsége — mellyről nem emlékezem ki által tudósitattam — felráza tompa kinjaimból. Oh barátom! bár mik legyenek vétkeim ön iránt, e' napokban mellyeket halálos ágyánál tölték, megbünhödtem értök. Ha néha éjjel ápolói aludni mentek 's kérésemre magam maradtam ágyánál, 's mig letérdelve felüdüléséért imádkozám istenemhez, egyszerre nevemet hallám, mellyet ön álmában kimonda, nevemet fájdalmasan sohajtva mintha segitségre hina, 's ha ágyához siettem, de ajkai elnémúltak ismét 's csak nehéz fohászok tölték el a'

borzasztó hallgatást, vagy ha néha rám mereszté lázban lángoló szemét, 's ajkai érthetetlen szavakat rebegtek, keze felém nyúlt, — oh ki írhatná le az érzeményeket, mellyek szivemet e' pillanatokban eltölték.

Napok múltak igy, kinos bizonytalanságban, orvosai kegyetlen közönösséggel szóltak állapotjáról, 's én hallám beszélgetéseiket: pillanatokra eltelve reményekkel 's ismét lesujtva szavaiktól, kémlelve halvány arczainak minden mozdulását, számolva ere' dobbanásait, remegve minden sohajtásnál. Végre az ég megkönyörült rajtam; ön mentve vala. Barátja, az egyetlen ki az orvosok között könyörületességgel tekinte reám, becsületére mondá hogy veszélyen kivül van, 's én nyugodtabb valék. Legalább ez egy vétektől az ég megőrzé lelkemet, gondolám magamban, Gusztáv élni fog, én nem vagyok gyilkosa.

Mig önt veszélyben látám, remény 's félelem között körülhányt szivem mindenről megfeledkezett; csak miután ön mentve vala, gondolék ismét helyzetemre. — Párisban nem maradhattam többé, 's összeszedve kevés holmimat délnek vevém utamat, hol néném nél Avignonban egy időre menedéket akarék keresni. A' várashoz értem, éjtszaka bementem néném' házáig, felnéztem a' kivilágitott ablakokra, mellyek megett a' jámbor asszony dolgozott vagy talán imádkozott, már a' kapú' kilincsét ragadta meg kezem, — nem mertem átlépni küszöbén. Nem fog-e hideg megvetéssel fogadni, gondolám magamban — nem fog-e elűzni házától, hol jelenlétem csak botránkozást okozna ismerőseinek? 's mind azon szemtelen szánakozás mellyel mindenki e' körben reám pillantana, a' megvető tekintetek, a' suttogás körülöttem, valjon türhetném-e ezt? Oh el, messze el innen! oda hol senki nem ismer, hol e' sziv magányosan sülyedhet terhe alatt! 'S elmenék, czél nélkül tévelyegve körül, majd egy majd más faluban

vagy kisebb várasban töltve egy pár napot, 's ismét tovább zarándokolva, mihelyt észre vevém, hogy jelenlétem valakinek figyelmét magára vona.

A' nem szokott életmód 's még inkább a' nehéz bánat elrontá egészségemet. 'S midőn egy nap' fáradtan egy kis kunyhóba betértem hogy megpihenjek, érzém hogy nem mehetek tovább. Nehéz betegségbe estem. De csak boldogok halnak e' világon, 's a' szerető gond, mellyel a' szegény asszony, ki két gyermekével e' kunyhót lakta, bajomban ápola, megtartá éltemet. Már pályám' végén gondolám magamat, 's szivem nyugodt örömmel néze a' végső pillanat elébe melly ennyi szenvedésnek véget vet. Az ég máskép határozá, 's én panasz nélkül alávetém magamat rendelésének; — melly ha nem vevé is le még terhemet, legalább azon édes vigasztalást nyujtá bánatomnak, melylyel egy valóban jó ember' látása szivünket mindig eltölti. Oh ki inséget nem tapasztalt, az nem ismeri az embert egész fenségében; mind azon nagy nevek mellyek történetkönyveinkben állnak, óriási hiuság szülte nagy tetteikkel, mind azon szép szavak mellyeket fennsőbb köreinkben annyiszor hallunk, nem ébreszthetik ez eszmét lelkeinkben. Minden mit a' sokaság bámul, a' század magasztal, a' jövő istenségkint imád: nyugodtan tekintve, mihelyt a' nimbust elvevők mellyel idegen képzelet körülkerité, csekély- 's törpévé válik; csak egy van mi az embert valóban nagygyá teheti: jósága, 's csak szenvedéseink között ismerkedünk meg e' tulajdonával. Csak ha elhagyatva állottunk, remény nélkül, kitaszitva egy idegen világba, nem ismerve senkit kinek nyomorúságunkat panaszolhatnók, kinek ápoló gondviselésére számolhatnánk, 's ha egyszerre az idegen csoportból egy ismeretlen emberarcz lépe elénkbe, nyájasan mint Isten' angyala, tudakolva bajunkat, biztatva vigasztaló szavakkal, kenyerét osztva ha éhezénk, bánatunkat ha részvét kell,

velünk érezve, velünk öntve könyeket, oh akkor, csak akkor sejditjük emberi hivatásunkat egész szépségében, 's a' legnagyobb keserv mellynek vigasztalást már nem is kerestünk, enyhül a' gondolatnál, hogy valaki van ki szivesen könnyitene terhünkön. Nyugodtabb levék. E' magányos lak mellynek csendjét csak a' közel tenger' zúgása szakitá félbe, e' nyájas család mellynek szerény örömei mintegy bájkört vonának körülöttem, e' szerető részvét melly nem ismert keserveimet vigasztalni iparkodott, kibékitének ismét a' világgal, 's legalább sirhaték. — Hónapok múltak igy, 's Mária naponként több barátsággal, a' gyermekek bizodalmasabb szeretettel ragaszkodtak hozzám, 's el valék határozva hogy itt maradok. A' kevés pénz mellyet magammal hoztam, 's kezem' munkája, mellyhez naponként inkább szokni kezdék, elég vala élelmemre; 's hol kereshettem volna ennyi részvételt 's barátságot mint itt? Hisz' Mária is szerencsétlen vala. Megfosztva férjétől, ki évek előtt sajkájával halászni ment 's nem tért vissza, két keze' munkájával tartva gyermekeit, ő is ismeré a' bánatot, itt keservem nem gátola senkit örömében, Ha napi munkánk után házunk elébe ülve, szemeim a' tengeren függve könyekkel teltek, 's barátnémra nézék, cseppek csillogtak az ő szemeiben is; ha estve hallgatva dolgozánk, 's mig ujaim gépelyként a' fonalt sodorták, keblem egyszerre fohásztól emelkedett, a' sohajtat nem marada viszhang nélkül; mi értettük egymást. Egy történet melly egész éltemnek új irányt adott, megváltoztatá határozatomat.

Julia elakadott, látszó zavarban hallgata egy pillanatig, végre erőt véve magán, elpirulva szóla tovább. — Anya valék. Anya! oh milly boldogság fekszik e' szóban. Mi az asszony gyermek nélkül! vagy több vagy kevesebb szeretetet birva mindig mint hogy boldog lehetne; keble majd üresnek érzi magát, majd szinte lesülyed érzemény'

terhe alatt; gyengén 's támasz nélkül körülhányva ezer vésztől, nem állhatva ellent a' világnak, 's nem szive' hatalmas vágyinak, élte egy hosszú örömtelen küszködés; oh de adj gyermeket neki, ő nem gyenge többé, körülfogva gyermekét ő nem ingadozik az élet' vészeiben, ez egy véghetlen szerelmen alapszik egész léte, 's erő nincs melly őt megtántorithatná. Ha szivét keserv tölti — nem mosolyog-e gyermeke boldogságot életébe? ha lelkét a' múlt' emlékei bántják, nem emelkedik-e a' jövő bájlón képzete előtt olly szép 's örömteli, mint csak egy anya' kivánati képzelheték? ha hite elveszett, nem tanúl-e ismét imádkozni gyermekétől? 's reményleni 's szeretni, nem nyilik-e új élet napjainak? nem érezheti-e szükségesnek magát e' világon hol ápolása e' nyájas gyermeket fel fogja nevelni? 's gazdagnak mert e' gyermek az övé, az övé kinjai 's boldogsága, gondja 's szeretete által; 's ha majdan a' gyermek felnőtt 's az lett mit tőle annya reménylett, nem fogja-e vele éldelni egész dicsőségét? — nem fogja-e mondhatni a' világnak: kit ti szerettek, csudáltok, magasztaltok, az én gyermekem, — én nem éltem hasztalan'.

De valjon ez örömeket, a' legnagyobbakat, mellyeket Isten az asszonyi szivnek adott, én éldelhettem-e? — név 's birtok nélkül, megfosztva mindentől mi által gyermekem' jövőjét biztosithatám, mi vára-e szerencsétlenre? nevelés nélkül nőjön-e fel gyermekem, hogy, ha majdan férfivá lett, mint halászt vagy napszámost lássam, elátkozva örök rabság 's nyomorúságra? 's ha majdan e' magasabbra született kebel fájdalmas vágyakkal telik, ha az ész mellynek hivatása szebb vala, csak elégedetlenségében mutatja nemesebb bélyegét, fogom-e türhetni panaszait? vagy türhetni nyugalmát, ha fiamat, illy alylyasan 's megelégedve látom? 's mit, ha apjáról kérdez, fogok-e hazudhatni gyermekemnek? vagy megvallhatni

szégyenemet hogy átkát halljam 's átkozzam önn sorsomat? E' gondolatok le nem irható kinokkal tölték lelkemet. Valahányszor gyermekem mosolygva felém nyújtá kis karjait, valahányszor kék szeme rám tekintett, minden könyében, minden mozdulatában egy szemrehányást láték; nem türhetém tovább.

Mit ha Dufeyhez mennél? gondolám egyszer magamban. Egész önérzetem ellent mondott e' gondolatnak, valjon elfelejthetém-e azt mit Dufey rajtam elkövetett? a' hosszú szinlelést mellyel szerelmemet megnyerte, az alávalóságot mellyel elhagyott mihelyt birtokommal személyemnél mást nem reménylhetett? valjon nem ő vala-e oka minden szenvedéseimnek, vétkemnek, gyalázatomnak; oka haldokló atyám' átkának, melly, ah! olly hamar teljesült? 's most én menjek hozzá kegyelméért koldúlva, hogy ismét elüzzön magától, hogy lábbal tapodjon! nem, inkább meghalok! — 'S gyermeked? igy hangozék egy belső szó lelkemben, mi lesz gyermekedből? Van e jogod büszkének lenned hol gyermeked' jövője forog kérdésben, van-e jogod bántásaidnak feláldozni ez ártatlant, kinek vétked adá létét?

Mennyivel inkább gondolám meg helyzetemet, mennyivel több anyai büszkeséggel tekinték gyermekemre, annyival erősebb lőn e' gondolat bennem. E' kunyhó mellyben elébb olly megelégedve érezém magamat, szegénységem mellyre elébb közönösen tekinték, most midőn bennök gyermekem' jövőjét látám, szörnyüknek látszottak, nem türhetém ez állapotot tovább. Történjék minek történni kell, igy gondolék magamban, türje szivem a' végső legnagyobb kint, álljak megalázva az előtt kit leginkább megvetek; legalább gyermekem boldog lesz. — Dufey gyalázatosan bánt velem, de mit bánom én; e' gyermek az ő gyermeke, ezt ő nem fogja eltaszítani magától;

hisz' ő is ember, keblében is szív dobog 's ki nem szeretné gyermekét? Nem volt-e hideg szivtelen apám, 's mégis nem fogadott-e fel leányának 's nem engedé-e szegény anyámnak, hogy ápoljon? 's miért nem tehetné ezt Dufey is? én nem vágyódom neve, birtoka, szeretete után, csak szolgának fogadjon házához, csak mint ápolóját hagyjon gyermekemnél, hogy láthassam, őrizhessem, hogy szelid arczai reám mosolygjanak, hogy karjaim között nőjön 's fejlődjék, hogy szerethessem; én többet nem kivánok!

Elhatározám magamat. A' legnagyobb áldozat vala ez mellyet teheték, földi kin nem volt mellyet nem viseltem volna el inkább mint hogy Dufeyhez folyamodjam; de gyermekem' boldogsága kiváná, nem vala szabad választanom. Könnyező szemekkel vevék búcsút Máriától, 's karjaim közé szoritva fiamat, útnak indúltam.

Nem fogom önt fárasztani szenvedéseim' leirásával. Magányosan, csak alig birva annyit hogy legszükségesebb kiadásaimat fedezzem, nép között mellynek alig értém nyelvét, kin nem vala mellyet e' hosszú vándorlásomon nem türtem. Majd gyalog majd rosz szekereken, néha beteg gyermekemen aggódva, megfosztva minden kényelemtől igy érék *ba, hol Dufey mint követ lakott.

Oh de csak keserveim' küszöbén valék még! Midőn magányomból elindúltam, szándékom elhatározott vala, gyermekem jövője, mellyet másképen nem biztosithattam, minden kételyeket kizárt; most midőn hosszú vandorlásom' czelján álltam, habozni kezdék. Miként lépjek Dufey elébe? igy gondolkoztam magamban, 's miként fog ő fogadni. Azok után mik történtek, ő és én nem állhatunk egymás mellett, 's valjon lesz-e erőm megválni gyermekemtől. Oh a' kisded olly bájolón mosolygott, kis keze olly nyájasan

simitá arczomat, 's hogy éljek ha kedves szavát, mellyel nevemet dadogá, nem hallhatom többé? Szivemet véghetlen határozatlanság tölté. Igy múlt egy pár nap szüntelen küzdés közt. Tizszer irtam Dufejnek, tizszer mentem házához, 's valahányszor levelemet át akarám adni, nem határozhatám el magamat. A' szükség végre nem engede választást. A' kevés pénz mellyet magammal hoztam, elfogyott, drágaságaim, mellyeket mint emlékeket viselék, ha el is akarom adni, legfelebb még hetekig szerezhetének élelmet, nem lehete továbbra halasztani feltételemet. Remegő szivvel adám tehát által levelemet, mellyben Dufeyt ittlétemről 's lakásomról tudositám, 's visszatérve gyermekemhez kinos nyugtalanságban várám feleletét.

Levelem nyugodt 's egyszerü vala. Megirám helyzetemet, megirám hogy megfosztva mindentől, nem nevelhetvén gyermekét, kötelességemnek tartám e' gondot reá bizni, hogy harag 's keserüség nélkül jövök, 's csak azon egy engedményt kérem, hogy gyermekemtől ne válaszszon el. Megirám hogy soha tőlem szemrehányást hallani nem fog, hogy soha czélzataiban gát nem leszek, legyen ő apja gyermekének, én megelégszem, ha mint szolgája szerethetem, 's látom hogy önn megtagadásom e' kedves lényt boldogitá.

Soraimban nem volt egy keserü kifakadás, nem volt egy szó melly őt megbánthatá, 's ha bár Dufey' lelkületét becsülnöm nem lehetett, meg valék győződve, hogy könyörületességből legalább ez egy kérésemet nem fogja megtagadni, ha csak gyermeke' kedvéért volna is. Oh mert ki tudná e' kisdedet megnyugtatni ha sir, elaltatni ha éjtszaka felébredett, kinek ajkaitól tanúlna jobban beszélni, kinek mosolygana olly édesdeden mint nékem? — 's Dufey nem ördög, igy biztattam magamat, hogy anyjától fosztaná meg önnön gyermekét.

'S így múlt óra óra után, 's így telt el a' hosszú véghetlen éj; mindig nyugtalanabb levék; talán nem kapta levelemet? gondolám magamban, vagy elutazott? 's már újat akarék irni, midőn egy idegen másnap reggel szobámba lépve tőle levelet hozott.

Julia ismét elakadott, én kinos figyelemmel várám története' folytatását.

Vannak dolgok — szóla végre, ég felé emelve tekintetét — mellyeket becsületes embernek tapasztalni kell hogy eszével felfoghassa, tettek mellyek minden emberi számoláson kivül állnak, 's illyen vala Dufey' levele.

Én készen valék mindenre. Azok után miket ez ember velem tett, nem bámultam volna még azt sem, ha kérésemet megtagadva gyermekemtől megfoszt; de azt, hogy ezen gyermeket elfogadni nem fogja, hogy még annyi sziv síncs benne hogy csak egyszer látni akarná önnön gyermekét: ez túl álla kepzelő tehetségemen. Remegve olvasám végig e' sorokat. Irta, hogy véghetlenül szánja helyzetemet, de hogy jelen környülményei között, mellyekről titoknoka kit hozzám küldött, bővebben tudósitni fog — gyermekemet semmi esetre magáénak nem fogadhatja. Más — így folytatá — azon viszonyok után mellyekben, önnel Gusztáv, álltam, talán kételkedhetnék; de ő inkább ismer mint hogy e' gyermeket nem tartaná magáénak, 's azért minden esetre kötelességének fogja tartani, hogy jövőjéről gondoskodjék. Most — pénz' szükiben lévén — csak öt ezer frankot küldhet, de ha később módjában lesz, mindig örömmel fog segitségemre lenni, azon egy feltétel alatt, hogy e' várost azonnal elhagyjam 's mindig csak titoknokának neve alatt idézzem leveleimet. Semmisitve valék. Végső egyetlen reménye vala éltemnek, hogy legalább

gyermekemet láthatom boldogan, most eltünt ez is; mim maradt a' világon?

A' titoknok azalatt nyugodt egykedvüséggel asztalomon aranyokat olvasott. E' látmány felébreszte tompa fájdalmamból.

Mit akar ön e' pénzzel? kérdém haragtól elfojtott hangon.

Mit — kérdeze reám meresztve kis szürke szemeit — ugy tartom ezt önnek nálamnál jobban kell tudnia. Ha nem kérte volna, hihetőkép a' gróf nem erőszakolná elfogadására.

Valami olly sértő vala ez ember' hangjában mi egész mérgemet felrázá, de nyugalomra kénszeritém magamat 's kérém hogy vigye vissza pénzét.

Visszavinni e' pénzt? szóla összecsapva kezét — öt ezer frankot; hallott-e illyet a' világ, még ez sem elég?

Vigye vissza — szólék még egyszer, 's harag könynyekkel tölté szemeimet, — és mondja grófjának, hogy megvetem.

Megveti — viszonzá haragosan — megveti, 's miért? mert hallatlan nagylelküséggel illy tetemes summát küld, mert mit talán senki nem tenne, ezentúl is gondoskodni akar sorsáról? megvallom, sokat tapasztaltam a' világon, de ezt nem képzelhetém lehetségesnek. Ha nem ismerném grófomat, 's nem tudnám hogy kedvetlenül venné, ha e' pénzt visszahozom, ön megérdemlené hogy tegyem; de ő való nemes ember, 's ön minden háladatlansága mellett

helyzetében könyörületességet érdemel; de máskor szóljon tisztelettel jóltévőjéről.

Nem szóltam, de a' fájdalom melly keblemet feszité, olly szörnyü vala, hogy még e' szivtelen ember is észre vevé megindulásomat, 's módja szerint talán szánakozással néze reám.

Ne taszitsa önmagától szerencséjét, szóla végre olly nyájas hangon mint tőle csak kitelhetett; — fogadja el e' nagylelkü adományt, köszönje meg illendően 's bizza a' többit ő nagyságának kegyességére, ez a' legjobb a' mit tehet. Mert valjon mi más kinézése lehet a' világon? Ön a' gróf' kedvese volt, 's ez természetes, és százszor történik. Önnek gyermeke van, kinek atyja — ön' állitása szerint — ő méltósága, 's ez ismét természetes; de ha a' gróf ezen kételkedik, mint nekem is titkon megmondá — 's a' gyermeket elismerni nem akarná; mi módokkal bír állitása' bebizonyitására? 'S ha csak ugyan ez ügyét törvényes úton akarná keresni, mit nyerhetne pénznél egyebet, pénznél mellyet a' gróf most önként ajánl, csak hogy hihetőkép a' biró sokkal kisebb summát fogna itélni.

Sirtam. — A' titoknok egy ideig hallgatott, végre kért hogy irjam nyugtatómat; dolgaim vannak, szóla türelmetlenül, 's mennem kell. Hogy önnek panasza nincsen a' gróf iránt, azt ha igazságos, önmaga is megfogja vallani, 's bár kinek elmondhatja esetét, 's nem lesz senki ki nem fogná mondani, hogy önnel nemeslelküebben bánt, mint bár ki más a' világon. Ha ön mást várt, tulajdonitsa magának, hogy csalódott; azt csak nem kivánhatja senki, hogy illy úr mint ő, minden kis hibát házassággal jobbitson meg.

Még egyszer kérem önt, szólék kénszeritett nyugalommal, vegye pénzét 's menjen. Dolgozhatom, koldulni fogok, éhen halni, de urától segedelmet elfogadni nem fogok. Ezt mondja meg.

Jól van — viszonzá ő nyugodtan — felszedve aranyait. 'S most csak arra kérem, hogy a' várast még ma ide hagyja; még ma, — érti? a' gróf e' váras' egyik legelső családjának leányával jegyben áll, 's biztossága megkivánja, hogy ön, kinek szenvedélyességétől minden kitelhetik, mentül elébb távozzék. Nem mintha ön a' grófnak valamit árthatna, de mi nem szeretünk botrányokat.

'S ki kénszerithet? kérdezém haraggal.

Ki? — viszonzá gúnyoló mosollyal — az első rendőr, kedvesem; vagy azt hiszi, hogy illy rendes városban, illy személyek, mint ön, engedelem nélkül sokáig tartozkodhatnak? vagy hogy a' gróf türni fogja, hogy jó neve, hogy becsülete ön által veszélyeztessék? Délutánig tehát ön elmegy. Magam ide jövök, 's megnézem teljesítette-e kérésünket. Ha nem, — ne vegye rosz néven ha szigorúbb módokhoz nyúlunk. 'S ezzel a' szörnyeteg gúnyolva jó utat kivána 's elment.

Sokat szenvedtem életemben, 's e' szív megszokva a' bánatot, nyugodtan nézett a' jövő elébe, mellytől semmi jót, de legalább rosszat sem várhata már: de e' pillanat készületlenül talált. Istenem, igy szólék éghez emelve szemeimet, hát nincsenek villámaid, hogy lesujtva egedből a' kinzó —, vagy az áldozatra, büntess vagy könyörülj enynyi szenvedések után! Mit tegyek? én az idegen, a' szegény, a' megvetett, egy földön futó, kóborló, kitől alávalóság nincs mellyet feltenni, kegyetlenség nincs, mellyet rajta elkövetni szabad nem volna; én a' koldús kit a'

jól elrendezett társaság nem tür, kit keresztény országokben a' közállomány elüz, hogy máshová vigye nyomorúságát, más határokon vesszen inségében, 's ő a' hatalmas, a' tisztelt, a' magasztalt nagy úr, — kihez folyamodjam nyomorúságomban? kinél keressek menedéket üldözései ellen? Ha történetemet elmondom, nem fog-e bódúltnak, vagy alávaló hazugnak gondolni mindenki? — vagy ha hinne is szavamnak, legfelebb vállat vonitva mondani, hogy nem segithet? hisz' szegény vagyok, név 's hatalom nélkül; védelmemből nem várhat senki dicsőséget, köszönetem nem igér hasznot senkinek; miért védelmezne valaki engemet?

De mit, ha hozzá mennék — gondoltam végre magamban — hogy szemközt állva az alávalóval legalább egy perczig gyönyörködjém zavarodásán, hogy elébe képve e' bánatban elhalványúlt arczokkal, legalább egy perczig lássa, mit tett, hogy szivem' átkát mondjam ki reája, hogy elmondjam egész gyülölésemet, az egész undorodást, mellyel emléke lelkemet eltölti, 's ő pirulva, porba alázva álljon előttem?! — De valjon tehetem-e ezt? nem nagy úr-e ő? 's valjon a' portás kapuja előtt, 's az inasok előszobáiban nem fognak-e nevetve elüzni ha jövök? Ő méltósága még alszik, vagy barátjaival mulat, vagy regényeket olvas, ki merné felzavarni csendjéből? fojtsd el önn kebledbe a' boszút szegény, halj meg magányban, panaszaid, haldokló szivednek vég fohászai, nem fogják háborgatni üldöződet fenséges nyugalmában; ő visszavonulva rejtekében, megőrizve mindentől mi alávaló lelkiismeretét felébreszthetné, nem látja szenvedéseidet, 's megszakadó szivednek még azon egy vigasztalása sem marad, hogy legalább egy perczig éreztetéd vele alávalóságát. —

El kelle mennem; Dufey' érdeke távozásomat kiváná 's nem lehete ellent állnom. — Hisz' ő nem türheti, hogy jó hire, hogy becsülete általam veszélybe jőjön, mit nem tesz illy úr becsületéért? Ha az asszonyt, ki néki életét áldozta fel, a' rendőrség által elhajtatja, ha gyermeke a' lelenczeknél elvész; ki tudja ezt? ő csudált, ő becsületes, ő nagynevü marad azért, 's ha néha eszébe jutna is mit tett, a' gondolat hogy ezen áldozatok becsületének feltartására szükségesek valának, megnyúgtatja lelkiismeretét. El kelle mennem, tüstént, haladék nélkül.

Karjaim közzé vevém gyermekemet 's útnak indúltam. Oh jer vélem ártatlan kisdedem — szólék elragadva fájdalmamtól, álmodjál édesdeden e' fájó kebel felett, mosolygj nyájasan szegény anyád felé, 's tartsd fel gyenge karjaiddal, hogy le ne sülyedjen nehéz vándorlása között; ha te is megismeréd az életet 's nehéz bajait, akkor bocsásd meg anyádnak hogy szült. Sirtam.

Mikor a' váras' elébe értem, 's fáradtan annyi izgalom után egy kőre leülék, mellettem vig lármával lovas sereg szágulda el. Felnéztem, 's Dufey vala, ki mátkájával 's a' város' divatos körével kilovagolt. Előttem két sétáló polgár néze a' lovasok után. Meg kell vallani, nincs szebb leány a' várasban, mint e' kis grófné, igy szóla az egyik a' lovasok után nézve. Szerencsés is, viszonzá a' másik ismét útnak indúlva, hogy illy férjt kaphatott. Nincs szebb, eszesebb 's nyájasb ember a' várasban mint e' franczia követ, 's mi legtöbb, egészen a' becsület' embere. — Oh emberek' itélete! gondolám magamban, mi vagy? 's tovább menék.

Helyzetem szörnyü vala. Nem birva többet egy pár franknál, ha mindent vég gyürümig pénzzé változtatok is, alig vala annyim hogy a' legközelebbi nagyobb vá-

rásba jöhessek, 's mit tegyek azután. Ha munkát, mellytől létem függött, nem találhatok, mi legyen gyermekemből? Már tél-közelget, a' hegyekről jéghidegen fujt a' szél gyermekemre, 's fonyadt levelek csörögtek lábaim alatt. Oh a' gazdag nem gyanitja az óriási szerencsétlenséget melly évenként egyszer a' szegénynek életét veszélybe hozza. Megőrizve az idő' kegyetlen érintéseitől, örvendve pattogó kandallójának 's otthonossága' kényelmeinek, mellyeket soha inkább nem éldel mint e' fergetegek' napjaiban; mi a' tél neki? Oh de a' szegény, hová forduljon ha maga az ég elvonta kegyelmét 's hidegen boltozik felette? mit tegyen e' véghetlen éjtszakák alatt hol meredt tagjait tüz nem melegiti 's álmatlan szemei előtt csak a' szörnyü holnap áll, mellynek insége alatt talán egy kedves sziv megszakadand! Szivem borzadott e' gondolatoknál, 's eltelve szomorú előérzetekkel léptem a' várasba mellyet utam' czéljának kitüztem.

Sejditésim nem csaltanak. Kis lakást bérlelék magamnak a' váras legtávolabb részében, 's itt akarám tölteni a' telet. Szegény 's disztelen vala hajlékom; kis ablakaim — félig beragasztva papirral — rosz rámáikban a' legkisebb szellőnél csörgedeztek, kályha, egy romlott nyoszolya, 's a' füstös falon egy fakereszt, mellyet e' szobának egykori lakója talán itt felejtett, vagy melly halála után ott maradott, ez vala minden disze, minden kényelme lakomnak. De legalább hajlék vala, gyermekem nyugodtan aludott fenyü ágyában, 's én meg valék elégedve. Csak ezt tarthassam meg, gondolám — én nem kivánok egyebet, 's igy mentem ki, munkát kercsni.

Munkát! oh Istenem ha találhattam volna! mi vala olly nehéz vagy megvetett, mire készen nem valék? mit nem tettem volna örömmel? csak hogy gyermekemnek kevés fát, magamnak egy falat száraz kenyeret szerezhettem

volna? mind hasztalan. Házról házra ajánlám szolgálatomat; de nem vala senki, ki rajtam könyörülne. Az egyik mondá hogy nincs szüksége reám, a' másik hogy gyengébb vagyok mint sem hasznára lehetnék, a' harmadik — mellékes tekintetet vetve ruháimra, mellyek, ha bár kopottak, mostani állásomhoz nem illének, hogy hihetőkép más életmódhoz szoktam 's hogy illy személyt házához fogadni nem szokott, 's igy tértem vigasztalás nélkül naponként inkább kétségbe esve lakomba.

A' tél azalatt megjött. Az útczát magos hó takarta, 's gyermekem hidegtől reszketve simula keblemhez. 'S még is ha bár a' legszükségesebbre szoritám kiadásaimat, naponként kevesebb maradott szegény kincsemhől, mellytől önn 's gyermekemnek eltartása függött. 'S ha végre ez is elfogy? lelkemben egy szörnyü gondolat ébrede. — Nem volna-e jobb egyszerre véget vetni e' hosszú kinnak? én mindent elkövettem hogy sorsomon segitsek, mit tehetek én róla, hogy senki nem könyörült sorsomon? éhen halok, vagy tőrt mártok szivembe, nem mindegy-e ez? ki mondhatná öngyiloknak tettemet? 'S gyermekem? oh mi lesz gyermekemből ha én meghalok? igy kiálték kétségbe esve, ki gondoskodnék ez ártatlanról kit maga apja elüze. — A' talált gyermekek közé fogják zárni kedves fiamat, 's ki bánja ha a' kisded kinek név helyett szám adatott, inségben 's elhagyottságban elvész, vagy eltörpülve felnő önn' átkára? E' gondolat borzadással tölté lelkemet, keblemhez szoritám fiamat, 's ismét kimenék munka után, 's ismét visszatértem remény nélkül.

'S igy múlt nap nap után, nem marada semmi próbálatlan, könyező szemekkel rimánkodtam az emberek előtt, könytelt szemekkel térdeltem órákig feszületemnél; hasztalan', ég és föld elhagya nyomorúságomban.

Lakásom bérideje kitelt, ha ma nem fizethetek, gazdám elüz házából, 's utolsó gyürüm' árával a' vég remény sugár eltünt. Halni kelle, el valék szánva.

Ágyamon ülve gyermekem mellett néztem ki a' borongó égre, 's lelkemet a' kétségbeesés' nyugalma tölté el. Hisz' végre a' könyek is elapadnak, a' fájdalom is eltompúl, 's én többet szenvedtem mint egy emberi szív eltürhet. Gyermekem szunyadott, elgyengülve hosszú éhség által végre behunyta szemeit 's hallgatott, mig én szivére téve kezemet, remegve kémlelém, él-e még? Minden hallgatott a' szobában. Ekkor nyilt meg az ajtó, 's egy vén asszony álla előttem; szivem elrémült látásánál.

Midőn munkát keresve a' várasban körüljártam, a' véletlen egyszer e' vénnek házába vezetett. Ő nyájasabban fogadott mint mások, 's lakásomról kérdezősködve, igéré hogy jövőmről gondoskodni fog, csak gyalázatomat kiváná gondoskodása' dijául, 's én szégyenben lángoló arczokkal futottam el szemei elől. Most az agg ismét elémbe lépett, ördögi nyájassággal mosolygva felém 's vérem elfagyott hideg tekintete alatt.

Kérdezett, hogy vagyok? 's miért nem vetek véget inségemnek? mondá hogy javamat kivánja, 's balgatag vagyok ha nem követem tanácsát. Én remegve hallgatám a' gyalázatost, 's ha bár máskor a' gondolat maga, hogy valaki felőlem illy alávalóságot feltehet, haragra gyújtotta volna szivemet: most nyugodtan csak arra kérém, hagyjon halni békében, 's legalább ne keseritse vég pillanatimat.

Ekkor ébredett fel gyermekem. Felnyitá szemeit, 's sirni kezdett. Karjaim közé vevém 's ringatám, de hasztalan', a' gyermek tovább sirt 's jajgatott, 's rágta kezét.

E' gyermek éhezik, szóla az agg nyugodtan; miért nem ad neki valamit?

Oh Istenem — szólék elborzadva — nincs semmim.

Úgy gyermeke meg fog halni, — viszonzá ő egykedvüen.

'S ön ezt illy nyugodtam mondhatja — szólék elfojtott hangon, — oh ha sziv dobog keblében, ha valaha gyermeke volt, ha anyjára emlékezik, ki gyermeksége' első éveit megőrzé, könyörüljön rajtam.

Ő hallgatott.

Térdre borultam. Az élő Istenre kérem, legyen irgalmas irántunk. Lám, ez ártatlan meghal, 's ön megmentheti életét, egy kis adománynyal. Fogadjon szolgálójának, legutolsó szolgálójának, bizza reám a' legallyasabb munkákat, én híven, örömmel fogok teljesiteni mindent, csak e' gyermeket mentse meg, hisz' én anyja vagyok, hogy lássam éhen halni önnön fiamat?

'S hát ki oka — szóla a' vén szárazan — ha a' gyermek meghal? én-e vagy önnmaga ki éltéért előitéleteit feláldozni nem akarja? fogadja el ajánlatomat 's fia mentve, jövője biztositva van.

Kétségbeesve hallgaték. A' semmirevaló asszony észrevevé habozásomat 's tovább beszélt. Elmondá hogy egy öreg olasz herczeg látott 's belém szeretett, hogy gazdag 's jövőmről gondoskodni fog, 's hogy fel fogja nevelni fiamat, minden kényelem köztt, mint önn fiát, hogy majdan kitünő emberré válhat. Hogy ha e' tanácsát nem követem, mit sem tehet értem, 's hogy magamnak tulaj-

donithatom ha gyermekem karjaim között éhen hal. Irtóztató határozatlanság tölté lelkemet; gyermekem zokogva reszkete karjaim között.

Az agg újra dicséré herczegét, újra sajnálá gyermekemet, végre miután hosszú iparkodásai után czélt nem érhete, menni keszült, mondva hogy holnap visszatérend.

'S gyermekem? szólék' remegve. — Mit tehetek én róla — viszonzá az alávaló hidegen — ha addig meghal.

Vigyen magával herczegéhez — kiálték kétségbeesve — én nem bánom, csak gyermekem éljen, 's magamon kivül rogytam ágyamra.

Más nap divatos köntösben a' herczeg' lakásában valék, 's gyermekem mosolygva játszék karjaim között. — Most vessen meg.

Megvetni önt — szólék elragadva fájdalmas érzeményeimtől, mellyekkel Julia' története szivemet eltölté. — Oh Julia! 's nem az egész társaságon volna-e pirúlni, ha illy asszony sülyedett!

Ön jobb, irgalmasabb a' sokaságnál, — szóla Julia meghatva — fogadja köszönetemet részvételéért; én rég elszoktam illy baráti hangoktól.

Szenvedéllyel ajkaimhoz szoritám nyujtott kezét, 's sirtam. Oh Julia, szólék fájdalmasan, miért kelle találkoznunk e' világon. Én véghetlenül szerettelek; szerettelek mint a' szív csak egyszer szerethet, léted véghetlen boldogságot áraszta éltemre. Ha magam valék 's e' lélek elszomorodott akaratlanúl, mert természetünk, hogy minden abrándozás bánathoz vezet, képed emelkedett lelkem

előtt, 's felvidúltám; ha az emberek' zajgó csoportja között e' szív magát idegennek érezé 's elkivánkozott, nem tudva merre vegye irányát, de érezve hogy helyén nincsen, szivemben neved hangozék 's nyugodt valék; feltekinték az égre, 's ott valál a' csillagok' seregében, körültekinték a' mezőn 's képed virágozott a' tér' ibolyái között; 's fenn és alattam, öröm 's bánat között, a' merre gondolék, néztem 's reményltem, te valál! egy bájló álom az élet' szomorú valósága között, egy boldogitó valóság, ha szomorú ábrándok busiták lelkemet; az ég mellyet éltem' folyója minden helyen tükrözött, az egy öröklő ének mellyet e' szív mint csalogány annyival hangosabban zenge mennyivel zajgóbban zsibonga a' fáradó tömeg körülöttem, 's most — — szerencsétlenül, szenvedve mindent mit emberi kebel e' világon szenvedhet, lábbal tapodva, befertőztetve az élet' mocskával, talállak ismét! szivedben nincs egy hely melly nem hordaná sebét, 's valjon nem én vagyok-e oka szenvedésidnek? Ha nem szeretlek, élted nyugodtan foly tovább, szeretve apádtól, becsülve a' világtól, éldelve szived' bájló csalódásait, boldog volnál; 's ne átkozzam hát magamat, kinek még szerelme is csak kinokat hozhata kedvesére! Eltakartam képemet és sirtam.

Julia rám tevé lágy kezét, 's szemében könyek ragyogtak midőn igy szólott. Ne átkozza önmagát. Ha van köztünk egy, ki magának szemrehányásokat tehetne, csak én vagyok az. De ne szóljunk erről. Ha ez emberi lét' sötét óráiban két vészhányt szív, mint tengeren két hajó, véletlenül összeütődik, harag 's ellenségeskedés nélkül, 's a' hatalmas csapás alatt a' gyengébb széttörve elmerül, ki tehet róla? egy magasabb hatalom irányozá utjokat, ők barátok valának azért; barátok mint mi Gusztávom, 's nemde ennyi szenvedés nem változtatá érzelmeinket?

'S nem fogja megváltoztatni soha — szólék megszoritva kezét — bár milly jövő várjon is reám. Mint a' gyöngy tenger' hullámai alatt, mint fellegek megett csillagok, mint arany mellyet elástál, ugy képed megtartá szépségét ennyi bánat' terhe alatt, eltakarva, vesztve néha, de ragyogó mindig ha feltünt 's boldogitó egyenlőn mig e' sziv dobogni fog. — Oh Julia! ha van ez árva életben valami, mi boldogitott, te valál az. Nem szerettél. De valjon nem birtalak-e azért akaratod ellen is? nem voltál-e enyim? mert lelkem megragadott egész erejével, mert képed akaratlanul is áldást sugároza éltembe, mint a' nap melly távolban ragyog a' föld felett 's nem tudja mennyi virágot teremtett; nem sugárzik-e képed lelkemen át most is annyival ragyogóbb fényben, mennyivel sötétebb éj borúla körülöttem mi előtt jövél? nem vagy-e enyim? mert minden mi jó 's fenséges e' lélekben tőled jő, mert minden mi a' múltban szép, reád int, mert a' jövőben remény nem vár reám, mint hogy felejteni nem fogsz. De ne félj boldogtalan! szemeid nem hasztalan könyezének, szived nem hasztalan fosztatott meg annyitól! nem boldogithattalak, de légy meggyőződve, boszúlni foglak.

Gusztáv! viszonzá Julia nyugodtan — ha valaha szeretett, nem teszi.

Nem — szólék elragadva haragomtól — 's ezen alávaló büntelen' dúlhatá fel éltedet, büntelen' rabolhatá el egész boldogságomat, 's én nem léphetnék szemei elébe, nem mondhatnám el megvetésemet, nem döfhetnék tört ez alávaló kebelbe? Ő boldog legyen, ő büszkén éldelje alávalóságát; ő ki szivedet ismeré, ki tudta miként szeretéd? Mert bár mennyiszer csalatkozunk midőn puszta tetszvágyot, mellyben asszonyok hozzánk közelitenek, szerelemnek gondolunk, nincs köztünk egy, ki való szerelmet nem ismerne meg isteni bélyegéből; oh Julia az nem

lehet! ki gyülölhetné őt, mint én? ki boszúlhatná szenvedéseidet, ha e' karok nyugszanak?

Isten, szóla Julia éghez emelve sötét szemét, 's önn kebele: vagy boldognak gondolja-e őt? hiszi, hogy szive, bár mi hideg 's nyugodtnak látszassék, nem tartá meg emlékeit, 's hogy arczom' vonásai, gyermekének képe nem fogja elrontani örömeit, nem fog eltörölhetlen fóltként maradni emlékei között, elrontva múltját? 's ha ez nem volna is, valjon mind azon külső fény 's örömek, mellyek létét környékezik, kipótolhatják-e az éldeletet mellyet gyermekem' karjai között találok? Ki irigyelné azon hideg éghajlat' lakóját kinek egén a' nap fél évig ragyog, de a' nélkül hogy egy virágot teremne; 's nem illyen-e a' szivtelen' szerencséje? Oh higye el barátom, ő nálunk szánandóbb.

Szánandóbb mint ön — kérdezém mélyen meghatva.

Higye el, barátom, hogy az; viszonzá Julia nyugodtan. Én nem olly boldogtalan vagyok mint ön gondolja, Vesztettem sokat minek birtoka közönségesen boldogitónak tartatik, viseltem bánatot, mellynek nyomát idő elnem törölheti; de nincs-e gyermekem? Nem mosolyg-e vigasztalás szelid arczain minden keservnek, nem telik-e reménynyel kebelem ha rá tekintek, nem érezhetem-e megalázva 's földre tiporva bár az egész yilágtól, e' gyermek' karjai között hogy anyja vagyok 's hogy e' szív melly szeretni tud, nem alávaló? Oh barátom, én anya vagyok, ne szánjon engem. 'S míg e' szív gyermekeért doboghat, e' kezek érte dolgozhatnak, e' karok őt ölelhetik, boldogtalan 's alávaló nem lehetek egészen.

Julia egy perczig hallgatott; én mélyen meghatva nézém e' szép arcznak lelkesült meghatását. 'S most még

egy kérést, barátom, folytatá látható megzavarodással. Azok után miket a' herczeg velem ma elkövetett, nem maradhatok többé házánál. Gyülöltem őt találkozásom' első pillanatától, de a' szükség, melly házához vezetett, a' nyájasság mellyel gyermekem iránt mindig viseltetett, 's az hogy soha eddig helyhezetemmel vissza nem élt, házánál tartának; most ez nem lehet többé. Holnap e' házat elhagyom, ne vegye rosz néven ha nagylelküségéhez folyamodom 's azon ötven ezer frankot kérem mellyet atyám örökségül hagyott. Gyermekem' sorsának biztositása kénszerit e' kérésre, 's ön nem fog megvetni koldulásomért.

Én a' vagyont mellyet Julia' apjától örökségben kaptam, soha magaménak nem tekintém, 's jövedelmeit tőkéhez verve, most az egészt ajánlám; ő határozottan kijelenté hogy elfogadni nem fogja; kérém, eszébe juttatám gyermekét, kinek jövőjéről gondoskodnia kötelessége, egy szóval, felhoztam mindent mi által e' feltételétől elmozdithatám, de mind hasztalan.

Nem — szóla végre — ne fáradjon hasztalan', barátom. Én ismerem az éldeleteket, mellyeket dús vagyon nyújt, 's inkább szeretem fiamat, mint hogy azokat néki kivánnám. Legyen az övé egy szerény polgári kör; távol a' szükségtől melly egész erőnket élelemkeresésre kénszeritve, lelkünk' legnemesb részeit porba alázza, de távol a' bőségtől, melly való örömök helyett csak hiú éldeletet nyujtva, a' szivet elöli; csak a' munka, csak az ha valamit tevénk, boldogit, csak azon éldelet mellyet önmagunk szerzénk, mienk egészen. 'S ez legyen sorsa fiamnak. Schweitzba utazva pár hónapok előtt egy methodista családdal ismerkedtem meg. Scotia' határszélin, Perth grófságban laknak, 's a' nő ki elég emberszerető vala inkább szánni mint megvetni helyzetemért, többször mondá, hogy velök jőjek, 's falujokban vegyem lakásomat; oda

fogok menni; csekély örökségem elég, elvonúlva a' világtól, e' szerény körben biztos nyugalmat szerezni vészes éltem után, 's ugy nevelni fiamat, hogy belőle új hazájának hasznos polgárja legyen. Ha ön, atyám' örökségét elfogadni nem akarja, ossza ki szegények között, 's áldás fogja követni jótéteményét.

Oh Julia — szólék elragadva érzelmeimtől — 's hát alig találva elhágy ismét, 's nem láthattam mint hogy örökre búcsút vegyek! Oh Julia! 's ne lássam többé?

Ki tudja — viszonzá mélyen meghatva ő — talán találkozunk ismét. Nagy e' világ, de vannak emberek kiket a' sors néha összevezet e' tag határok között is, hogy egy perczig lássák egymást, hogy kezet szoritsanak 's elválva ismét a' vigasztaló érzetet vigyék magokkal, hogy a' távolban egy baráti kebel dobog feléjök; 's mi talán azok közé tartozunk. 'S ha nem, tevé hozzá egy sohajtással, legyen olly boldog mint én kivánom, tartsa meg szivét, 's ne felejtse Juliáját.

Oh Julia — szólék megragadva 's csókokkal takarva kezét, törjék e' szív ha valaha szent, szent emlékedet veszthetné, ha valaha tiszta neved' helyébe, másért tudna lángolni.

Hivtelen, hivtelen! igy hangozék Betty' szava megettem. Hát igy szeretsz? 's midőn felébredve elragadtatásomból visszafordúltam, könytelt szemekkel álla a' leányka előttem, szemrehányó tekintetet vetve reám.

Zavarodva valék.

Hát ez az örök hivség, mellyet esküvél? szóla zokogva tovább, ez a' szerelem mellyet birtam? Oh Istenem, Istenem, hogy ezt kelle elérnem.

Nem irhatom le az érzeményeket, mellyek e' pillanatban keblemben küszködtek; megszégyenülve álltam ott Julia előtt, 's ha Bettynek mély bánata keblemet fájdalommal tölté is, alig fojthatám el haragomat. Nem türünk semmit nehezebben mint megérdemlett megalázást, 's valjon nem valék-e az most annak szemei előtt, kinek képzetében eddig olly magasan álltam 's kinek emléki között egyedül tisztán akarék maradni. De mérsékelém magamat 's némelly vigasztaló szót mondék a' szegény lyánynak.

Oh ne fáraszd magadat — viszonzá ő keserüen — én ismerlek 's jól tudom hogy jobb szónok nincs ha csalni kell; de gondolod, nem tudom, hogy nem szeretsz? hogy nem vevém észre régen elhidegülésedet? vagy hogy elámithatsz most hol igy találtalak? Igy — szóla tovább bosszú 's megvetéssel vegyült tekintetet vetve Juliára — 's kivel? e' semmirevalóval kit ma először látsz, ki nem szeret 's nem fog szeretni soha, ki ezerte csúnyább mint én, 's vénebb, 's akaratosabb; 's ki hozzád hivtelen lesz mint mostani kedveséhez az.

Betty — szólék haragtól elfojtott hangon — halgass, mert — —

Hallgatni, én hallgatni — viszonzá haragban lobogó arczokkal — oh én beszélni fogok. Elmegyek a' herczeghez 's elmondok neki mindent; hogy legalább tudja milly kigyót, milly basiliskust ápola keblében, hogy legalább ismerni tanúlja e' nagy dámát, ki becsületes társaságba jőni sem akar, 's hogy lássa, magasztalt kedvese ki olly méltóságosan ül az emberek előtt, mit csinál a' mellékszobában. Oh ne félj — szóla Juliához fordúlva — alávaló! bár mi ügyes légy, bár mi mesterségesen csábitod el elvénült bájaiddal más becsületes leányok' kedveseit, én lerántom erényes álorczadot, legalább ismerjenek.

Magamon kivül valék haragomban. Julia engesztelni akart, de hasztalan', boszúm kitört, elmondtam Bettynek mindent mit fellázadt szenvedélyem sugalla. Hogy nem szeretem, nem szerettem soha; hogy fizetem, 's hogy nincs joga tetteimről panaszkodni; egy szóval mindent mi neki fájhatott; a' sértő szavak mellyekkel Juliát illeté minden szánakozást elfojtottak szivemben, 's csak midőn a' szerencsétlen halotthalványan végre a' pamlagra veté magát 's minden szó helyett fuldokló zokogással felele szitkaimra, enyhüle haragom.

Elhallgattam. Miért bánik illy kegyetlenül e' szegény leánynyal — szóla végre Julia szemrehányó tekintetet vetve reám, halkabban hogy Betty ne hallja szavát. Ő önt szereti. Mondjon néki legalább egy pár engesztelő szót.

'S én türjem — viszonzám felindúlva — hogy önt előttem gyalázza; türjem ez aljas kifakadásokat?

Barátom — szóla Julia nyugodtan — tudja-e ő kihez szól? ismeri-e a' viszonyokat mellyekben egykor önhöz álltam? 's vehetjük-e rosz néven néki, ha e' lealázott helyzetben, mellyre talán ön által állittatott, hozzám kiben hasonlóját látja, igy szól? — Higye el én megbántva nem vagyok; de ha volnék, nézze e' szerencsétlent, 's valjon e' könyek mellyeket mi facsartunk, nem moshatnák el megbántásainkat.

Meg valék hatva, de még határozatlanúl álltam.

Oh gondoljon Dufeyre — szóla végre Julia sohajtva — valjon ő kit ön olly alávalónak tart, kin csak elébb boszút akara állni, mit tett, mit ön nem tesz e' pillanatban? Valjon ön nem sérté-e azt kitől szerettetik? nem áll e' irgalom nélkül keservei előtt, nem tagad-e meg csak

egy kis vigasztaló szót annak, ki talán éltét adná önért? 's miért? mert talán hiúsága sértetett, mert jelenlétemben álszégyen nem engedi hogy e' lyány iránt nyájasnak látszassék. Hasonló helyzetbe jött, 's ugyan azt akarja tenni! Oh Gusztáv, én ismerem a' kinokat mellyeket e' szegény leány szenved, legyen irgalmas iránta.

'S ezzel Bettyhez menve vigasztalni kezdé. Ő elején, nem hallgata szavára; de miután meghatva Julia' szavaitól én is oda menék 's nyájasan szólék hozzá, 's miután Julia elmondá hogy régi ismerősök vagyunk, hogy minden mit hallott csak találkozásunk' örömének tulajdonitható, hogy elébb felőle is szóltunk, 's végre hogy a' mondottakat szánom 's mindenért mit haragban mondék engedelmet kérék, a' szegény leány letörölve könyeit kezet nyujta 's engedelmet kérve tőlem 's Juliától, megnyugodott. A' szegénynek olly szükséges vala hinni szerelmembe, — ő nem akara kételkedni.

A' kinos helyzetből mellyben e' két asszony' ellenében álltam, rövid idő után Lafard szabadita, ki szokott módja szerint lármásan szobánkba törve, félig panaszszal hogy az egész társaságtól elvonúlok, 's vig szemrehányások közt: hogy legszebb asszonyait magammal viszem, a' vacsorához hitt. Julia hallgatva fogadá el karját, 's a' terembe menénk.

Minden társaságnak meg vagyon aristocratiája. Ambitio egy nagy őrültsége nemünknek, mellyben kisebb vagy nagyobb mértékben valamenyien osztozunk, 's bár milly allyas fokon álljon, alig találunk embert, ki valamiben nem keresné kitüntetését, 's ki ha minden erénye hijányzik, vétkeiben vagy azon mérészségben mellyel követi, nem akarna legalább emelkedni mások felett. A' bagnónak mint a' legdivatszerüebb teremnek meg vannak hősei,

korhelyek között mint kolostorban vannak példás férfiak, kiknek tettei, viselete, sőt minden szavok 's mozdulatok utánoztatik; 's illyenek valának azok kiket most miután a' sokaság melly a' tánczvigalomban részt vett, elszéledett, a' terembe lépve együtt találtam; csak társaságunk' sommitásai, mind férfiak kik a' korhelykodásban mintegy virtuositáshoz érve az iparkodó utódnak mintáúl szolgálhattak. Nem foglak untatni orgiánk' leirásával; ha soha éltedben részt nem vevél illy lakomában, hol az ember sokalva a' parányi észt, mit a' természettől nyert, csak azon fárad hogy mennyivel tökéletesebb állattá legyen, nem értenél; 's ha magad is osztozál illy örömökben, jobban képzelheted, mint én leirhatnám. Kénszeritett öröm, sikeretlen erőlködés egy kis elmésség után, zajgó hahota, 's nehezen elnyomott ásitozások, kétségbe esett küszködés egy kis mulatság után, 's ellentállhatlan unalom melly mindenen diadalmaskodik, mást illy körben nem találhatsz, 's ki ezzel meg nem elégszik, 's emberi méltóságát borban el nem tudja vagy nem akarja meriteni, csak undorodással tekinthet maga körül; csak émelygést érezhet azon társaság előtt, melly józanságának ostoba érzéketlensége helyett, nem lelkesülve de őrülten zajog körülötte. Én illy körökben soha jól nem érzém magamat, 's ez este, felgerjedve a' történtek által még türelmetlenebben várám a' pillanatot, mellyben magányomba visszavonúlhatok.

'S hát öröm ez — szóla végre Lafard rikácsoló hangjával — midőn a' csevegés mi nagy társaságban mindig történik, egyszer elhallgatott. Ön herczeg Amalfi rosz kedvü, kedvese junoi méltósággal hallgat, Gusztáv szomorú, Betty csak hogy nem sir, 's Arthur hallgatva üriti poharait, olly szomorúan mint ha becsületes Lafitte helyett Socrates méregkelyhét emelné ajkaihoz; franczia academicusok nem vacsorálhatnának unalmasabban.

Az egész társaság ismét csevegni kezdett, mintha megbánva hogy egy pillanatot elveszte mellyben esztelenség nem mondatott, helyre akarná hozni hibáját. Én Arthurra forditám figyelmemet; soha igy őt nem láttam még. Hallgatva, részvét nélkül minden iránt mi körülötte történik vagy mondatott, ült ott, mintegy álomba merülve, csak halvány arczainak mozdulata mellyben homloka néha ránczokba vonúlt, 's a' keserü mosoly ajkai körül mutaták belső felgerjedését. Ha a' zaj hangosabb leve körülötte, néha feltekintett, hideg tekintetet jártata körül, 's ismét komor ábrandjaiba merült. Ivott többet mint bár ki közülünk, 's mint én őt valaha inni láttam, de csak sötét szemének lángiban látád a' szeszes bor' hatalmát, arczai halaványok, 's szomorúak maradtak. Szivemet bús sejditések tölték el. Egyik szomszédomtól hallám hogy Arthur ez este Werner ellen nagy sommákat vesztett, 's ha visszagondolék azokra, miket egy pár órával elébb nálam mondott, 's látám a' kétségbesés' bélyegét arczain, remegtem.

A' társaság azalatt észre sem véve vagy nem bánva az egyes' szenvedéseit, vigan dorbézola tovább, mint azelőtt. —

Beszéltessük el magunknak e' lyányok' egyike által történetét — szóla egy vastag regényiró félig részegen az asztal' végiről — nincs kedvesebb mulatságom mint illy historiákat hallgatni.

Hogy a' szegény közönségnek feltálald nemde? — viszonzá gunyolva Werner — 's azért mit más szenvedett, honorariumot szerezz magadnak? 's mi itt jelenlegyünk psychologiai studiumaidnál? meg kell valani több eszed van mint munkáidból valaki észve vehetné!

Gunyolj csak, gunyolj bátran német satiricus — mormoga a' másik félig bor, félig haragtól lángoló arczokkal — azt hogy az asszonyi szivet én ismerem legjobban, még sem fogja tagadni senki.

Azaz, hogy dicsérni tudtad — viszonzá Werner mosolygva — ugy is ez az egyetlen mód ha asszonyok által a' női sziv' ismerőjének kivánsz hirdettetni.

No hát fogjanak hozzá a' történethez már egyszer — dadoga nehezedő nyelvvel a' herczeg — engem az mulat.

Oh — szóla egy szőke szász báró kit Lafontaine egyik regény'hősének választ talán, ha Párisban történetesen korhellyé nem válik, elérzékenyedve miután bor szivét nemzeti lágyságára feláztatá — én tudok egy történetet, egy bús fájdalomteli történetet, mellynek csak emléke is könyeket facsar szemembe, közel Drezdához lakott egy —

Az istenért — szakitá félbe Werner — kémélje meg sziveinket történetével. Az emberek' nagyobb része unalmas módon válik szerencsétlenné. Már régi a' történet, mint Heinénk mondja:

De mindig új marad,
'S kit épen ére, szíve
Bújában megszakad;

ő tudja miért; mások, ha elmondaná történetét, ásitoznának vagy talán kaczagva hallanák mit ő olly szörnyünek tart. Nem érti senki másoknak örömét vagy bánatát, ha a' herczeg elmondja, mi által olly felségesen mulattatik, 's a' báró, mi szemébe könyeket facsar, bámulni fognak mind ketten; 's ha e' hires költőnk ki poharát olly busan emelgeti, elmondaná, miképen bánatának oka az,

hogy halhatatlan mivei mellyekből évenként két kötetet bocsájt a' közönség elébe, soha még el nem ismértettek, 's Arthur, kit ott olly kétségbee[illegible] képpel lát, hogy szerencsétlensége az mert soha a' jó szint el nem találhatá, mint festő nem, 's nem most, mi[illegible]k a' kártyaszinekben csalatkozik, alig hihetné val[illegible]y nem enyelegnek. Manna a' sors, minden esetnek csak képzetünk adja izét.

Engem kihagyhatnál tréfáidból, szóla fel Arthur boszus tekintetet vetve Wernerre, nincs kedvem enyelegni —

Ne neheztelj kedvesem — szóla jókedvüen egy másik — igyál 's szánd e' szerencsétlen elméskedőt, ő nem volt részeg soha éltében.

Én mondom, nem türöm — folytatá Arthur — nem fogom türni soha hogy másoknak mulatságúl szolgáljak.

Oh barátom, kedvesem — viszonzá az eléhbi — ha rajtad állna? de ki nem szolgál mulatságúl másoknak? bolondjai vagyunk, mindenikünk az egész világnak, 's az egész világ mindenikünknek; menj haza 's aludd ki magadat; benned a' bor eleczetesedik, jobb ha elmégy.

Menj magad — kiáltá Arthur mindig indulatosabban — ha lábaid birnak.

'S ha nem birnak — nevete a' másik — mi baj? A' borban kettős erő van, a' föld belé önti egész éltető erejét, az ég benne központositja meleg sugárzatát, az egyik emel, a' másik földre húz, mit tehetek én róla ha nálam e' levonó erő hatalmasabb? A' társaság kaczagott.

Én nem akarok kaczagtatni senki által — kiálta Arthur — senki által a' világon, 's felugrott székéről.

Arczai lángoltak, 's én látva felindulását, mellyet a' társaság' harsogó hahotái még inkább neveltek, félre vonám, hogy megnyugtassam.

Igazságod van — szóla miután szerfeletti érzékenységét szemére hányám — hibáztam, nem is tudom már mi ingerlett fel annyira; de én ma olly érzékeny vagyok, talán tudod már, elvesztettem mindenemet, a' pénzt mellyet kölcsönöztél, 's az egész nyereséget, mindent e' semmirevaló Werner ellen és — —

Erről holnap fogunk értekezni — szólék közbe — ha kivánod, erszényem ismét szolgálatodra van; de most olly felgerjedve vagy, hogy jobban tennéd ha haza mennél.

Már — szóla szomorú tekintetet vetve reám — hát annyira reám untatok, hogy még e' pár óráig sem akartok többé türni körötökben?

Különös hang vala e' szavakban melly szivemet aggodalommal tölté. De még mielőtt felelheték, Arthur' gondolatjai más irányt vőnek. — Mit állsz szomorkodva itt, szóla hozzám fordúlva, szegény szerencsétlen Gusztávom, mit vetsz olly aggodalomteli tekintetet reám, nincs-é e' szobában összehalmozva az emberi lét' egész boldogsága; az asztalon bor, körülöttünk asszonyok, 's mi ne éldelnők mind ezt? jer igyunk! 'S ezzel az asztal felé vont.

Szégyen reád — szóla felkaczagva midőn őt állapotjára figyelmeztetve kérém, ne igyék többé — reád 's gyalázatos józanságodra; esztelenségedre, szóla vad kaczagással tovább, a' józan én vagyok ki az öröm' poharát elfogadom, ki édességet keresek a' keserü életkehely vég cseppeiben még, ki nevetni, örvendeni tudok. Oh vess meg, vess meg te nagy dicső ész' embere, nézz le magas

józanságodból e' szédülő fejre, de valjon mivel tudsz többet mint én? értheted-e természeted' nagy titkait? a' szív' halk dobogásától a' magas gondolatig melly agyadban feltünik, van-e valami e' világon mi nem volna titok előtted? tudod-e csak azt is miért élsz? 's ezért örzöd eszedet, ezért taszitod magadtól az örömkelyhet, hogy ezt el ne felejtsed? e' hérdések' hosszú sorát, mellynél egyébből tudományod nem áll? Oh esztelen, háromszor esztelen barátom, ki emberi sorsoddal elégedetlen, nem tudod, hogy nem fenn hanem alattad fekszik boldogságod, hogy nem mint isten, hanem csak mint állat éldelhetsz; éldeljünk! fel a' poharakat — szóla vadon lángoló szemekkel emelve poharát — fel pajtások 's üritsük végső cseppig; éljen az áldott hatalom melly gyenge sziveinket egy perczre felheviti, bor, asszony, müvészet, dicsőség, éljen minden mitől részegülünk! mi e' fárasztó életnek terhét egy pillanatig vállainkról leemeli, minek élvezetében múltat 's jelent felejthetünk! Az egész társaság harsogva felköszöntött.

A' részegség — dadoga száz bárónk kiben a' bor csak azon pedanteriát nevelé mellyre született — hallott-e ember illy köszöntést, nincs csufabb a' mérsékletlenségnél; 's ezzel nagy nehezen újra megtölté poharát. Csak rajta Arthur — szóla a' másik kivel elébb majd összevezett — most jónak indúltál; igy szeretlek.

Szeretsz nemde — viszonzá keserüen amaz — oh ti mind szerettek, jambor jó teremtések én ismerem nemes sziveteket, nem játszottatok, nem ittatok-e velem mindig ha csak lehetett? az ég jutalmazza meg hiv feláldozástokat; éljenek mind kik illy nemesen tudnak szeretni mint ti, éljen a' szerelem. Oh mi volna életünk szerelem nélkül! Miként juthatna az ifju első ostobaságához ha szerelem nem vezérlené kegyesen lépteit; mivel tölthetnék kötőink

hosszú regényeiket; mivel takarhatnánk önnös haszonkeresést 's hiúságot, ha e' fenséges szó nem volna birtokunkban, mellyet bíbor palástként mindenre borithatunk; ha e' dicső hazugság nem maradna mindig vég menedéknek. Éljen a' szerelem!

Nem, ezt nem türhetem — kiálta fel rekedt hangon a' szász, felkelve félig de csak hamar visszasülyedve székére — igy szólni a' szerelemről, melly — 's itt akadozva túlságos tirádákba ereszkedett a' jámbor, mellyeknek végét a' társaság' szerencséjére senki nem hallhatá, 's melylyek után a' szőke báró lármát hallva, a' kaczagást taps helyett megköszönte.

Oh bámulatos különössége emberi természetünknek — kiálta jókedvüen egy távolabb ülő — másokat őrültté tesz a' bor, ez csak unalmassá válik. — Soha jobban nem mulattam magamat, — szóla vigan kezeit dörzsölve herczegünk.

Oh ismét bámulatos ellentét — szóla közbe ugyan az — im kedves regényirónk ki másfél óránál tovább már aluszik, czáfolását hortyogja, kinek van itt igazsága?

Mindkettőnek — viszonzá nyugodtan Werner — ki embereken nevet, vagy ki balgaságaikat elunta; nem csalódott egy sem.

Ez minket insultál — szóla haragosan egy kiszolgált kapitány bortól langoló arczokkal — tudja-e ön kihez szól? 's kit mer balgasággal 's unalommal vádolni? én a' nagy császár' katonája vagyok.

'S én juliusi keresztet hordok, kiálta közbe egy másik, ki mint állitá, a' halhatatlan három napokban hősködött,

sőt sebet is kapott, melly azonban mint maga a' zendülés nem hagya nyomot maga után, vagy legalább annyira eltünt hogy csak baráti szemeknek marada látható; de ő mindazonáltal valahányszor szegény kapitányunk csatáiról szólni kezde mint riválisa lépe fel — azaz egyike vagyok azoknak kik ez új dinastiát alapitották, és — —

Hamar az istenért, köszöntsön hamar valaki poharat — kiálta egy vig fiú öreg tisztünk mellett — máskép hőseink összevesznek, 's mi nem hallunk más szót e' dicső daliák' tetteinél holnapig. Éljen mit szeretünk.

A' mit szeretünk, kiáltá az egész társaság összecsapva poharait.

Amalia! sohajta a' szász meghatástól eluszó szemekkel, a' többiek elkapva vad örömöktől zajgottak körülötte.

Amalia — kiálta újra a' szász, szavának egész erejével küszködve a' nagy lárma ellen — te angyal, te kinek — de hasztalan — illy harsogó zaj ellen szava nem vihatott sokáig, 's ő boszúsan földhöz csapá poharát; a' többiek nevettek.

Oh ne bánd — szóla gunyoló hangon a' mellette ülőknek egyike — ne bánd, te Wertherek' erényes utódja, hogy gyenge szavad át nem hathatott a' köz zajgáson, hogy lángoló ajkaid nem magasztalhaták isteni Amaliádat, e' társaság nem érdemli hogy körében csak nevét mondd ki; őrizd meg kebledben, egy édeni szigetként melly ennyi poharaknak árja között virágozón fennuszik, 's ha majdan mint a' nagy atlantis ez is elmerült, 's helyébe csak a' véghetlen champagni hullámzik szived körül; zengd el velünk: éljen éljen a' mit szeretünk.

A' mit szeretünk, harsoga a' sokaság ismét. 'S vesszenek a' teatotalerek, tevé hozzá dühösen földhöz csapva poharát egy verhenyős képü angol, vesszenek az alávalók kik a' nemes emberi természetet alávaló vizre akarnák reducálni, kik e' találmányok' nagy századában, a' legnagyobbikat, az emberi észnek legdicsőbb szüleményét gint 's brandyt méregnek kiáltanak. De az angol nemzet megveti ármánykodásaikat, folytatá pathossal szónoklatát, a' nép nem fogja türni hogy e' felvilágosodott tizenkilenczedik században eldődeinek barbarismusához, mellyben az emberek csak vizzel éltek, visszaessék, én — —

Éljen, éljen a' bor, gin, brandy! vesszenek a' teatotalerek, igy harsoga az egész társaság 's földhöz csapott poharak' csörgése 's kaczaj 's dühös ének, a' világ' legvadabb sabathjává vegyültek, mellyet valaha láték.

Elundorodtam, 's magammal hiva Arthurt, ki a' rövid kénszeritet öröm után ismét eléhbi hallgatásába merült, egyik mellékszobába menénk. Arthur szó nélkül követett 's karszékbe vetve magát a' kandalló mellett, kezére támasztva fejét elmerülve gondolatokban nézé a' tüz' vég kóborló szikráit.

Mélyen meg valék hatva. Én Arthurt szerettem. Érzelmem nem vala olly fellengző 's túlságos mint az, melylyel egykor Armandot körülfogám, a' szív melly egyszer valóan szeretett, elszegényedik, 's későbbi kedveseinknek csak érzelmeink romjai maradnak, de a' mennyiben e' szív még barátságot érezhetett, Arthur iránt érzém azt, 's midőn őt igy látám, 's visszaemlékezém mind azon szép 's nemesre mi ez ifjú' keblében egykor lángolt, 's meggondolám, hogy ez emberi lét' legkinosb szenvedései, csak épen a' legnemesebb lényeket érhetik, szemeim könyekbe lábadtak! Arthur — szólék végre — te roszúl ér-

zed magadat, e' lármás kör felgerjeszti érzékeidet, menj haza. —

Részegnek gondolsz nemde? — viszonzá keserü mosolylyal — csalatkozol, igen csalatkozol. Ittam sokat, de hasztalan, a' bornak nincs többé hatalma felettem, maga a' részegség elhágy ha vigasztalást kérünk mámorától. — Lám én ismerem magamat, értem beszédedet, tudok mindent a' legkisebb részletig mi körülöttem történik; én józan vagyok, fájdalom, nagyon is józan. Hadd maradjak még itt köztetek, holnap kialszom magamat, 's ne félj részegségem soha többé nem fog botránkozásodra szolgálni.

Nekem? kérdezém bámulva.

Gondolod hogy nem vevém észre — viszonzá szomorúan — hogy nem látám a' feddő tekintetet mellyel elébb a' terembe reám nézél, hogy nem hallám ki szavadból a' megvető szánakozást, mellyel intél, hogy haza menjek. Oh én tudom hogy megvetsz, 's nem panaszkodom ellene; te józanabb vagy, miveltebb, erősebb kedélyü, miként nem néznél le szánakozással gyengeségemre, én gyáva, haszontalan teremtés vagyok!

Vigasztalni akarám — ő szomorúan rázta fejét. Én ismerem sorsomat, szóla sohajtva, engem senki nem szeret, nem szeretett soha e' világon; viszálkodásban atyámmal ki bennem egy élet' reményeinek vesztét siratá, boldog gyermeki emlék nélkül, igy éltem 's igy lépék ki az életből, a' nélkül hogy egy kéz barátilag szoritotta volna jobbomat, hogy csak egy szív volna melly fájdalmasan feldobogna ha elmegyek, a' nélkül, hogy csak egy könyáztatná siromat; oh nékem jobb vala nem születnem!

Ez jobb volna valamennyinknek talán — szólék mélyen meghatva — 's hidd el, néked sincs több okod panaszra mint másoknak.

Nincs? — viszonzá szomorúan Arthur — 's hát nincs-e ezer, millio boldog lény e' világon, 's nem talál-e részvétet legalább minden szenvedő, részvétet, mert bánata közös ezereknek, mert ezerek sirták könyeit, elmondák keblének nehéz panaszát; de valjon én kihez fordulhatok? ha elmondom: lelkemnek az fáj hogy el nem érheté fennséges vágyait? ha elbeszélem, hogy e' szív e' közlét' por körén túl emelkedve a' müvészetért lángola, 's tehetetlensége' kinjait szenvedi? valjon ki fogja érteni bánatomat? ki máskép mint megvetéssel nézni kétségbeesésemre?

Ki nézhetne igy reád? szólék meghatva.

'S hát mi mást várhatok a' világtól — viszonzá ő fájdalmasan. Az alávaló korhely, ki dús örökségéből, még apjának becsületes nevét sem tudá megtartani, 's eltékozolva ön vagyonát mások birtokából élt, ki igéreteket adott mellyeket megtartania nem lehete, ki szavát százszor megszegé, ki százszor hazudott; valjon mit érdemel megvetésnél egyebet? Oh barátom! te önn magad elvonnád e' kezet mellyet felém nyújtasz, magad pirúlnál szereteted felett, ha tudnád mennyire alyasodott e' szív. Oh Gusztáv, Gusztáv! hogy ennyire kelle jutnom! Arthur eltakarva kezével képét, sirt; én mélyen meghatva állék mellette, szemeim könyekbe lábadtak, szóm nem vala, mellyel vigasztalhattam volna.

Végy erőt magadon, szólék végre midőn őt nyugodtabban látám — ne hadd földre sujtani magadat sorsod által, a' jövő helyre fogja pótolni veszteségeidet. Csak idő 's türelem kell, hogy végzetünk' csapásain végre gyö-

zedelmeskedjünk. Mint a' fa, melly ha a' vésznek ellent állt, megrázó hatalma által később csak inkább virúl, ugy, az ember bal esetek után. Veszni csak annak kell, ki egy csapás által ledönteté magát.

Barátom — viszonzá Arthur hideg határozottsággal — én erős vagyok 's e' könyek, ne félj, nem fogják el-gyengiteni határozatomat. Az egyet legalább nem fogja mondani senki, hogy Arthur túl élte szégyenét. Oh barátom — szóla mélyen meghatva tovább — te az egy ki e' szivet ismérted, ki mióta veled találkozám az utolsó pillanatig nyájas valál irántam, 's ismerve tévedéseimet legalább tudod, hogy a' czél melly után fáradtam, nemes 's dicső vala, ne emlékezz' megvetéssel szegény barátodra.

Mélyen megvalék hatva, 's ha bár érzém hogy vigasztalnom nem lehet, legalább részvétemmel akarám enyhiteni nehéz keservét; midőn Betty a' szobába rohanva, gondolataimnak más irányt ada.

Jer velem a' terembe — szóla remegve megragadva kezemet — ott benn dolgok történnek mellyeket látni kell. Kérdezni akarám; de csak elébbi szavait ismétlé. Arthur kért hogy menjek; oh csak jer velem — szóla Betty tovább — 's tanúld megismerni e' szép barátokat.

Kérém Arthurt, jőjön velünk, mert nem akarám illy állapotban magányosan hagyni; ő nem teljesité kivánatomat, de megigére hogy megvár. Itt fogtok találni, szóla különös mosollyal 's Betty maga után vonva a' terembe vezetett. A' teremben az orgia azalatt tetőpontjára ért. Néhány vendég a' pamlagokon hortyoga, mások székeiken aludtak, a' szobában körül ledölt székek, 's tört palczkok 's poharak hevertek, az asztal körül zajogva ült a' kissé olvadott ivó sereg, melly ennyi palacznak bát-

ran ellent állva, most egy hatalmas punch edénynyel mérközék, mig Lafard lángoló arczokkal az asztal közepéről, bőven töltögeté gőzölgő italát. A' leégett gyertyák halvány fényt terjesztének az egész felett.

Ismételd még egyszer alávaló rágalmadat — szóla egyszerre Betty — ki az alatt velem Lafard' székéig ért, ismételd ha mered, itt, Gusztáv előtt.

Lafard mámorában nem érté Betty' szavait, de midőn feltekintve szemei reám akadtak, malasztteli mosollyal rám köszönté poharát. A' nap hőse — kiáltá rekedt hangon — Lovelacunk, hires törvényhallgatónk éljen Gusztáv, 's bájló kedvese. Betty halotti halaványságában álla mellettem, szemeiben könyek remegtek, szivemet le nem irható érzelmek tölték el midőn reá tekinték.

Hát miért állsz illy szótalan itt? — folytatá Lafard poharat nyujtva felém — mint ha nem is hozzád szólnánk, vagy nem is értenéd beszédeinket, hasztalan szerénykedel, ez urak tudnak mindent.

Meg kell vallani — szóla fel a' herczeg minden lehető udvariassággal mellyre állapotjában még képes marada — soha szebb, mulatságosabb történetet nem hallottom; irigylem tettét. Ön törvényhallgató! — szóla nevetve tovább — a' quartier latinban, talán néha collégiumokba járva, 's mind ezt csak hogy e' kis makacsot elcsábitsa, a' dolog felséges, ön büszke lehet reá.

Gusztáv — szóla Betty reám meresztve sötét szemeit — szüntesd meg e' szörnyü tréfát, lám én tudom hogy az, de fáj mégis, mondd nekik hogy hazudnak.

Meg valék hatva, 's szivem érezé tettemnek egész alávalóságát. Hogy merted megszegni szavadat — szólék végre Lafardhoz fordúlva, haragtól remegő hangon.

Barátom — viszonzá a' másik nevetve — hisz' talán e' kicsiségen össze nem veszünk. Nekem ezer napoleonomba kerül e' tréfa, de megvallom nem szánom pénzemet, annyira mulat az egész, és te mérgelődől.

Részeg — dadoga egy másik félig magán kivül — szemlátomást részeg — feküdjék le 's aludja ki magát. Az egész társaság felkaczagott.

Gusztáv — szóla Betty remegő hangon — ezek az emberek olly állapotban vannak, hogy kár velök szólanunk; mondd meg te: igaz-e hogy ez alávaló vénnel szerelmemről fogadtatok? 's minden mit elnyeréséért tevél, nem értem hanem csak azon ezer aranyért történt, melylyet birtokommal nyerhetél? Mondd meg önn magad, hogy minden mit hónapokig ajkaidról hallék, minden szó, minden esküvés hazugság vala, hogy lelkem' tisztaságát, egész éltemet minden reményeivel feldúltad, egy pár ezer frankért, te a' gazdag, te kit szerettem; mondd meg önn magad, ha tőled hallom, talán elhiszem.

Hallgaték, Betty egy ideig rám függeszté tekintetét, mintha feleletet várna, végre éghez emelve szemét; oh Istenem — szóla elfojtott hangon — hát ez is való lehet e' világon!

De mi baja van kedvesének — szóla bámulva Lafard midőn Bettyt Julia' karjai között zokogni látá — ez különös. 'S az egész társaság melly még lábon állhatott, csudálkozva nézé e' történetet. Csend lőn.

Istenem, Istenem zokoga Betty. Mi legyen belőlem; kihez forduljak e' nagy világon ha még ez is csalhatott. —

Oh Betty — Betty, szólék lábaihoz borulva — bocsáss meg.

Én? — viszonzá ő visszavonva kezét mellyet megragadtam — én megbocsájtani? 's minek? mit gondol ön gróf ur egy szegény leánynak neheztelésével? mit bánja ha e' szív örvend vagy szét reped, szeretet- vagy gyülölséggel emelkedik nevénél? Gróf ur megnyerte fogadását; gróf ur megkapja pénzét; mi köze ehhez?

E' leány gyönyörü — szóla a' herczeg kivánó tekinteteket vetve Bettyre — nem szeretek semmit ugy, mint asszonyt boszújában.

Komédia, puszta komédia — nevete közbe Lafard, új poharat töltve magának — hisz' ki nem ismeri ezt? egy pár sor gyöngy, melly mint könyeinek petrificált képviselője nyakába akasztatik, 's a' jó kedv megjő. Menjen, menjen — szóla Betty haragtól lobogó arczokkal — a' gróf mesterileg adta szerepét, de úgy tartom megelégedhetik tapsával 's kár tovább fáradnia. Oh kaczagjon, kaczagjon bátran a' többiekkel nagy diadala felett, 's hagyjon legalább sirni békében.

Julia, ki könyteli szemekkel nézé az egész történetet, kért menjek el 's jelenlétem által ne keseritsem még inkább e' szegény leány' szenvedéseit.

Oh maradjon a' gróf — szóla Betty keserüen — élvezze egész dicsőségét. Nemde, én balgatag lyány vagyok, mindent mit mondott el hittem, én biztam a' leg-

túlságosabb szerencsébe, nem kétetkedtem semmin a' világon mihez csak szerelem kelle. Oh hát nevessen a' gróf, beszélje el társainak egész bódúltságomat, mondja el szerelmünknek részleteit ez uraknak, hisz' miert dúlta fel egész szerencsémet ha még fél órányi mulatságot sem szerezhet vele magának.

Oh Betty — szólék elragadva fájdalmamtól — hallgass meg, 's angyali szived talán meg fog bocsátani.

Kétségen kivül — viszonzá Betty keserüen — milly okom is volna panaszra. Álszin alatt elnyerni egy szegény lyány' szerelmét, ki szivét árura bocsátani nem akarta, hazudni hónapokig olly következetességgel, hogy soha egy igazságon senki rajta nem érheté, szinlelni a' leglángolóbb szerelmet, mig végre czéljához érve, a' balgatag bizakodót társai' gúnyának kiteheté; mi rosz volna mind ebben? hisz' én szegény vagyok, 's a' grófnak mulatság kelle. Nem történt-e ez százakkal előttem; és — tevé hozzá sohajjal, az ég talán könyörülni fog rajtam is.

E' pillanatban lövés hallatszék a' mellékszobából. Az egész társaság elnémúlt. Ez Arthur vala, kiállték 's felejtve mindent a' szoba felé rohantam mellyben Arthurt hagyám. Zárva vala, 's a' halk fohászok 's az ajtón atható lőpország bizonyossá tevé bús sejditésemet.

Betörtünk. Árthur vérében a' pamlagon feküdt, még kezében tartá a' fegyvert, keble nehéz fohászokban emelkedett. Fussatok hamar orvosért — kiáltá Julia — máskép a' szerencsétlen meghal.

Ő meghalt — szóla Werner nyugodtan megfogva kezét — ajkai végsőjöket sohajták, erei megálltak. Szegény fiú — szóla a' herczeg ki e' történet által mint a' többiek

nagy részint kijózanodott, már ki hinné hogy részegség embert öngyilokhoz vezetne. Ön csalatkozik — viszonzá Werner — e' boldogtalan ifjú soha józanabb nem vala. Vannak emberek kiknek élni balgatagság.

Oh ez boldog — szóla remegve Betty — ez túl esett rajta. Elijedve tekinték fel. Betty sirt.

Gyermek hát nem volna semmi a' sir után? — szóla Julia nyugodtan — imádkozzunk e' szerencsétlenért. Az asszonyok letérdeltek; 's csak az őszi szél melly ablakunkat verdesé, szakitá félbe a' nagy borzasztó hallgatást.

XLIX.

Képzelheted a' zajos rendetlenséget, mellyel e' váratlan eset az egész házat eltölté. A' felébredettek' kérdései, kik mámorokban csak félig érthetve a' történteket, százszor ugyan arról tudakozának, Lafard' esztelen monologjai az öngyilok ellen, a' halvány elrémült arczok minden felöl, körül szaladó cselédek, 's orvos, 's rendőrség, szóval, minden egy nagy chaossá egyesülve, mellyben magadat fel nem találhatád; mind ez 's főkép Arthur' halála, úgy elfoglalának hogy első pillanatokban minden egyébről megfeledkezém. — Julia, ki egyszerre hozzám lépve aggodalomteli képpel, Bettyről kérdezösködött, felébreszte elmerültségemből. Mióta a' szobából mellyben Arthur halva feküdt, kimenék, nem láttam őt, 's midőn Julia mondá hogy e' szobát mindjárt utánam elhagyá, 's hogy azóta nem találhatja sehol, le nem irható félelem ébrede szivemben. Szobáról szobára menénk, de hasztalan, senki nem hallott semmit felőle, csak Lafard' inasa mondá, hogy kocsimon látta elmenni.

Haza tértem, 's komornikomtól hallva, hogy csakugyan majdnem két órával előttem kocsimon ő is megjött 's most szobájába zárkozott, nyugodtabb levék, 's fáradtan ágyamra vetém magamat, parancsot hagyva hogy mihelyt Betty felkél, azonnal tudtomra adassék.

Oh szegény Betty, gondolám magamban, mennyit szenvedtél, mennyit szenvedsz talán most e' pillanatokban! de ne félj, én le fogom törölni könyeidet, ha valaha szerettél, én boldogitani foglak. Nagy elégtétellel tartozom, de mint nőm talán megfogsz bocsátani tetteimért, nevem, birtokom, éltem minden a' tiéd lesz, 's te angyali szív nem tudnál megengesztelödni? E' gondolatok megnyugtaták lelkemet, annyira el valék határozva mindenre mi által Bettyt boldoggá tehetém, 's olly meggyőződve szándékom' lehetőségéről hogy végre kibékülve önn magammal, álomba szenderedtem.

Dél vala mikor nehéz álmaimból, mellyekben majd Arthurt, majd Bettyt, majd Juliát látám, 's múlt éjemnek emlékei, egy borzasztó képpé vegyültek, felébredék; azonnal Bettyről kérdezösködtem; ő még nem csengete, 's én új nyugtalanságban járék fel 's alá szobámban. Igy mult negyed negyed után, ajtajához menék 's hallgatodztam, de szobájában nem hallatszék a' legkisebb nesz, kérdeztem komornáját, ő mondá hogy asszonya soha sem aludt illy sokáig, 's talán beteg, mert tegnap nagyon halvány vala, 's midőn őt elküldé, könyezett. Nem türhetém tovább bizonytalanságomat 's halkan megnyitám ajtaját. A' szoba üres vala. A' megvetett ágyon 's székeken tegnapi öltözetének darabjai hevertek, asztalán egy levél feküdt melly hozzám szólt. Remegve felnyitám a' levelet, 's képzeld az érzelmeket mellyekkel e' sorokat olvasám.

Gróf úr!

Ha e' házból, mellyben annyi boldog napokat tölték, örökre távozva, el nem mehetek szótalan', 's boldogságom küszöbén még egyszer búcsút veszek azon szép körtől, mellyet elhagyok: a' gróf talán természetesnek fogja találni mérészségemet, 's ha bár e' sorok csak szomorú 's

kedvetlen emlékeket gerjesztenének is szivében, megbocsátani a' szerencsétlennek, kinek egyéb vigasztalása e' földön nem maradt, 's ki bár mik legyenek is hibái, bár mi kevéssé vala is képes ön' kivánatait kielégiteni, legalább mindig hiven szereté, 's ugy fogja szeretni vég lehelletéig.

Lám, én egy szegény, tudatlan lyány vagyok, ki érzelmeinek szót találni nem tud, 's midőn szivszakadva e' sorokat irom, remegek ne hogy hibás irásom önt szánakozó mosolygásra birja; oh de hogy szeretem, azt elhiheti, 's bár mit mondjanak barátjai, 's bár mit gondoljon maga felőlem. Isten látja lelkemet, én nem hazudok.

'S minek is hazudnék? most midőn önként lemondok mindenről, mit ön' kegyessége által birtam? midőn egy koldús lépek ki háza' küszöbén mint egykor beléptem, csak nyugalomban szegényebb, mi érdekem volna szinlelni? Oh mondja ezt meg barátjainak, mondja meg nékik hogy a' szegény Betty nem a' grófot szerette, 's hogy ha elég gyáva vala elfogadni jótéteményeit, legalább csak addig fogadta el, mig magát szeretve gondolá. Oh Istenem, hogy ön is illy allyasan gondolkozhatott felőlem? mit tevék hogy e' gyalázatot meg érdemeljem? Ha nagy dáma lettem volna, akkor ön hitt volna szavamnak; körülfogva fénynyel 's tisztelőkkel, nagy névvel 's rokonokkal ki merne allyas szándékokat gyanitani szerelmemben? de igy — mi volna elég alávaló mit a' szegényről feltenni nem lehetne, mi valószinünek nem látszanék ha ellene felhozaték? Önök gazdagok azt hiszik, hogy a' szegénynek szive nincs, hogy nincs semmie mit haszonkeresés nélkül adnia, vagy pénzökkel megfizetni nem lehetne. Oh higye el gróf uram csalódnak; a' szegénynek is van valamie mit pénzzel vásárolni nem lehet, 's ha egy lyány mint én, mindenét oda adva, magát végre csalatva látá, ha egész élete' reményét

az egy szeretetben pontositva meggyőződött, hogy érzelmivel csak játék üzetett, szive vérezik, mint a' legnagyobb dámáé, 's minden aranyuk nem fogja meggyógyitani nehéz sebét.

Aranya? de hát tudtam-e én hogy ön gazdag? midőn szegény alakban elémbe lépve szerelmemet megnyeré, lehete-e gyanitanom nevét 's birtokát? 's nem valék-e szegény lakunkban ezerte boldogabb karjai között, mint miután e' fényes termekbe lépve, magamat minden által megalázva, szerelmét naponként inkább elhidegülve látám. Arany? 's hát minek kelle az nékem? nem éltem-e nyugodtan, megelégedve elébb, nem járhaték-e emelt fővel körül a' városban? Oh higye el gróf úr, bár mi szegény valék, én ezer aranyért senkinek boldogságát koczkára nem tettem, én senkinek szerelmet nem szinleltem volna!

Engedelmet e' szavakért! — fejem olly zavart — nem tudom mit irok, de higye el én nem akarok szemrehányásokat tenni; ön nem ismeré e' szivet, 's bizonyosan nem gyanitá mit tesz, én nem neheztelek önre; Isten bocsásson meg azoknak kik szivét tőlem elidegenitették 's egész boldogságomat feldúlták; én őket meg nem bántottam soha.

Sokat akartam irni, végig olvasám e' sorokat 's látom hogy nem irtam semmit, de mennem kell. Ön haza jött 's már szürkülni kezd, ha tovább várok nem távozhatom észrevétlenül, most még az egész ház alszik, 's nem fogja senki gátolni lépteimet. Mikorra ön e' sorokat veszi, én távol vagyok, ne kérdje hol? útam hosszú, 's legyen bizonyos ez arczvonások nem fogják soha többé háboritani nyugalmát — soha — soha többé. — Éljen boldogúl! olly boldogúl mint én kivánom; 's legyen bizonyos, ez aj-

kak csak áldást fognak mondani vég leheletökig. A' sors nem akarta hogy boldog legyek, én nem panaszkodom ellene.

Még egy kérést! Ön egyszer lefesteté képemet. Ne vesse el ez emléket. Tegye el valahol irásai vagy könyvei közé, talán egyszer majd kezébe akad 's akkor megemlékezik a' szegény Bettyről; nemde Gusztáv, megemlékezik reá, 's ha majd eszébe jut miként szeretém, ha arczvonásaim felett egyike azon boldog óráknak tünik fel lelkében mellyeket együtt tölténk, el fogja mondani: még is jó, hív leány volt szegény. Még egyszer Isten veled. Nekem adjon az ég erőt feltételemhez. Betty.

Semmisitve valék. Ennyi szerelem melly ez egyszerü soroknak minden szavában felém hangozék, ez angyali nyájasság melly sirja' küszöbén csak egy áldást talál elnyomójára, 's én mit tevék e' szerencsétlennel? Az ég reám bizta e' lényt, e' magas szív nagy szeretetével, e' szelid kebelnek egész bizalma, e' lélek mellynek tisztaságát semmi nem fertőzteté meg, enyim vala, 's én mit tettem e' kincsekkel; én hová vezettem e' szerencsétlent ki csak tőlem várá jövőjét? borzadtam önn magam előtt.

Bettyről a' házban senki nem tuda semmit; kérdeztem mindenkit de senki sem látá őt kimenni. A' várasba nyargaltam, elmentem a' divatárushoz kinél dolgozott, előbbi lakására, néhány barátnéihoz, Juliához, senki nem látta, senki nem hallott felőle; kérdezősködtem a' rendőrségnél 's dijakat igértem a' legkisebb hirért, mind hasztalan; mig végre három heti fáradozás után a' szörnyü sejdités melly szivemet az első pillanatban eltölté, megvalósodott, 's tudtomra adatván, hogy egy pár mértföldnyire Páris alatt a' Szajna' partjain egy lyánynak holt teste találtatott, melly hetekig a' vizben lévén ismerhetetlenné vált, de a' mennyire megmaradt ruházatának egyes részei

mutatták, csak Betty lehetett, minden kételkedésnek melylyel magamat elébb vigasztalám, vége szakadott. Gyilkos valék. —

Ne várd hogy a' kinokat mellyek szivemet e' napokban eltölték, leirjam; te ki a' múltra tekintve talán bús emlékeket, de bizonyára egy ollyant sem találsz mellynél lelked borzadna, te ki nem tudod mi az, egy vétket hordozni lelkeden, félni ha azt est közelg, küszködni az álom ellen hogy egy ismert arcz ne tünjék fel egyszerre éji álmaid között, futni az emberek előtt 's a' magánytól, poklot hordva önn szivedben irtózni az élettől, 's mégis félni haláltól, nem képzelheted fájdalmimat; csak Isten tudja mit szenvedék.

Az első időben öngyilokról gondolkozám. Julia ki mielőtt Scotiába költöznék, még egy ideig Párisban mulatott, 's hiven osztozott fájdalmaimban, visszatartóztata; érzém hogy a' halál boldogság volna szenvedéseim után, 's bünhödni akartam tettemért. Éreztem vétkem' egész sulyát 's mint büntetést elviselém ez életet, melly ezentúl csak kinomra lehete, 's mellynek keservét semmi, még azon hiv ragaszkodás mellyet te barátom irántam főkép e' napokban mutatál, sem enyhitheté többé.

Igy támadt végre a' gondolat szivemben: hogy ide jőjek. Betty ki e' hegyek között nevekedett 's ájtatos szüléivel többször zarándokolt szent Bruno' kápolnájához, sokszor beszélt e' kolostorról, ez emlékek, az undorodás mellyel a' világtól, min annyit türtem 's vétkezém, elfordúltam, 's azon vallásosság melly minden szerencsétlennél legalább mint vágy felszólal, vezettek e' falak közzé. 'S nyugodtabb vagyok.

Ismered történetemet. Elmondék mindent mire vissza emlékezém, hosszasan 's részletesen mint lelkem sugallá;

mint barátságod engedé, 's ha talán itt ott többet szóltam mint történetemnek értése kiváná, legalább nem hallgattam el semmit, 's szerető kebled megbocsátja a' bőséget azon meggyőződésért, hogy szivemnek enyh vala kimondania egész bánatát, megismertetni egészen azon egy férfi által, kire még szeretve visszatekint; 's valjon lehetett-e ezt elérnem, ha azon részléteket elhallgatom, melylyek éltemre ha bár észrevehetlenül olly nagy befolyással voltak? Miként az erőtlenül hengergő golyó, ha kőre ér, új ivben emelkedve, új irányban újúlt erővel sújt; így változnak gondolataink sokszor a' legcsekélyebb tárgyak' érintése által. E' nagy világon, mellynek urainak csúfoltatunk, dolog olly csekély 's alávaló nincs, melly a' büszke ember' legfennségesebb tehetségeit müködésre nem kénszerithetné; egy darab kő melly előttünk hever, egy füszál, egy véletlenül kimondott szó száz gondolatot ébreszt, 's egy gondolat éltünk' sorsa lehet. Te vagy az egyetlen lény e' világon ki előtt e' szív kitárta titkait; oh hadd reménylenem, hogy az, ki ismer, legalább szánakozva emlékezik reám, 's ha már senki sem vala kire e' szív szeretve emlékezhetnék, ha atyámtól kezdve az utolsóig mindenki hidegen elfordúlt tőlem, maradjon legalább azon egy vigasztalása napjaimnak, hogy egy szív maradt mellyben idegenné nem váltam.

Sokat vétkeztem! oh de hidd el én sokat is szenvedtem, 's a' kegyes Istenség talán leszámolja majdan a' könyeket mellyeket sirtam, azoktól mellyeket vétkeim facsartak.

VÉGE A' HARMADIK RÉSZNEK.

NEGYEDIK RÉSZ.

L.

April 6-kán.

Feltevém, hogy többé nem irok; a' mit kivántál megtörtént, éltem feljegyezve legkisebb részleteiben, miért busitsam lelkedet emlékemmel? miért tolakodjam csendes házi körödbe, hogy e' széttépett kebel' bánatjai, boldog kedveseid között létünk' fájdalmaira intsenek? feltevém — — 's im ismét irok; e' szív mellynek bús óráiban vigasztalása nem vala mint hogy hozzád fordúlhatott, nem türheti többé a' magányt.

Tavasz közelg. A' nap' meleg hatalma végre felhatott bérczeinkre is, 's a' fejér téli lepel olvadva tünni kezd, a' tetők feketedve állanak ismét, hegyoldalokon száz zugó patakban dörög le az olvadott hóteher, 's a' völgyek zöldelni kezdenek. Tavasz közelg, az élő természet felállitá százezeredikszer zöld győzelmi lobogóját a' tél' romjai felett, 's a' magas hegytől melly levetve halotti köntösét új zöldben áll, a' legkisebb bokorig mellynek ébredő ágai duzzadnak, minden megérzi hatalmát; a' nagy folyótól, mellynek megszabadult árjai ismét csörögve haladnak a' legkisebb madárig, melly víg örömének ével az égnek repül, minden teremtmény felzajog örömében, 's veheted-e rosz neven barátodnak ha ő is felszólal? ha ő is azon egy lény felé küldi fohászait, melly szavát megérti, melly e' nagy világon az egyetlen hiv, az egyetlen szerető vala iránta? Oh nem, te nem fogod eltaszitani a' távozó ke-

zét, mellyet bucsuzva feléd nyujt! hisz' úgy is e' szív nem soká hordozza már terhét, hadd viditsa szeretetednek emléke legalább vég rövid napjait.

Mióta nem irtam, nehéz beteg valék. A' seb mellyet párviadalban Armandtól kaptam, 's mellyből ápoló kezeid között kiépültem, újra fájni kezde. Emlékezel talán, az orvosok már akkor rosz következésekről szóltak, 's tüdősértésről, 's később vagy elébb mellbetegségről; most a' baj kitört, 's ha előérzetim nem csalnak, mikorra e' sirkert melly új zöldben terül el ablakon előtt, ismét hóval takartatik, egy dombbal több leend egyenetlen felszinén, 's e' kebelnek sebjei nem fognak fájni többé! Hagyján, én nem félek a' haláltól! mikor édenét elvevé, akkor halált ada Isten emberének, 's ki tudja nem pótlékul adta-e ezt?

April 10-kén.

Egünket ismét köd boritja, a' nyájas napok mellyekben tavaszról álmodoztam, eltüntek, 's ismét hideg fellegek borulnak e' falak körül. Roszabban érzem magamat, lélekzetem nehéz, szenvedek. Oh barátom, hát ez tavaszunk! ez az időszak mellyet egész évünk bájpillanatának nevezünk? e' fellegboritott ég, e' kopár mező mellynek múlt évi hervadását új zöld még el nem takarhatá, e' hideg ködár melly a' völgyeken nyugszik? 's ez az mit visszakivánunk? mire a' nyár' forró sugárai alatt 's mikor tél boritja határainkat, annyi vággyal visszatekintünk? 's nem járunk-e épen igy gyermekkorunkkal? valjon azon években mellyeket a' freiburgi collegiumban tölték, volt-e csak egy nap mellyben el nem kivánkozám körömből? nem valának-e vágyaim mind e' falakon kivül, terveim gyermekségem' határain túl, örömeim abban mert a' jövőről ábrándoztam? 's nem kivánkozom-e vissza e' napokba? Oh a' tavasz mellyről őszi ködünk közt ábrándozunk, a'

gyermekkor mellyről a' férfi 's agg beszél, nem voltak soha! Ott a' föld még kopáron állt, 's talán duzzadó bimbók de zöld még nem takarta a' sötét ágakat; itt örömök valának de nem olly tiszták olly vegyületlenek, mint azt később képzelők; 's ha bár remények' kora mindkettő, 's ha bár, mert a' tavasznak mint gyermekségünknek múltja nincs mellynek fonyadott virágai vagy feldult örömei felett elszomorodhatnánk, 's itt mint ott csak fejlődés vár reánk, — talán ez életben, melly sziveinket soha ki nem elégitheti, jól nevezzük bolgogságunk' korának azt, mellyben még remélhetők hogy azzá leendünk: a' legfőbb gyönyör mellyel az időszakokra visszatekintünk, még is csak képzetünkben fekszik; lelkünk egy szép ideált alkota magának az év 's élet' első szakáról 's emléknek nevezve mit csak álmaiban teremtett, egy képzelt múltba kivánkozik vissza. —

Oh mi bámulatos e' lét! hogy az idő mellynek, midőn rajtunk átvonult, minden órájában fulánkot találánk, ha végre eltünt, mint a' méhraj csak mézet hagya maga után; mi érthetetlen e' szív mellynek minden pillanatban egy egész múlt 's jövő kell hogy magát boldognak érezhesse, mert csak vágyaiban 's reményeiben fekszenek örömei! Csillagok, a' tenger' túlpartja, a' kék hegyláncz' legmagosb csucsai, minden mitől távol állunk, magához von; 's valjon ki mondhatja, hogy azon örömeket mellyeket a' végzet körébe helyzett, élvezé? hogy karjai mellyeket a' távol szerencse felé nyujt, mindent mi mellette állt már körülfogának? nem vagyunk-e szerencsénkre nézve távollátók, kiknek szemei elérhetetlen tárgyakon függve a' mellettök fekvő kincset észre nem veszik. Oh barátom, mennyivel nyugodtabban gondolok vissza önn múltamra, mennyivel inkább emlékszem hogy e' világon alig találtam egy embert ki sorsával a' jelenben megelégednék, 's mégis nem tekintne vissza vágyódva múltjába, mintha csak a'

jelen pillanat volna sötét, 's minden egyéb világos: annyival inkább meggyőződöm, hogy önn magunkban, 's nem végzetünkben fekszik oka szenvedéseinknek. Mint az alchimista a' leggazdagabb aranyeret miveletlen' hagyná 's retortái előtt tovább fárad lehetetlen mesterségében, igy bánunk a' szerencsével mi: előttünk fekszik, de alkotni, nem keresni akarjuk, 's elvesztjük.

April 15-kén.

Ne mondja senki hogy többé sírni nem fog; a' haldokló kinek csak egy pillanatja marad, nem mondhatja hogy keserv nem vár reá. Oh barátom, ki biztos, ha még e' szívben is egy keserü csep maradhatott, annyi szenvedés után, 's pillanat jöhetett melly kisajtolá.

Tegnap a' generalis ki betegségem alatt többször vala nálam, atyám' haláláról tudósitott; átadá leveledet mellyben e' szomorú történet' részletit közlöd, atyámnak végakaratát, 's utolsó sorait mellyeket hozzám intézett. Oh barátom, te nem gyanithatod a' mély leirhatatlan bánatot, mellyel e' hir lelkemet eltölté!

Nem a' halál' eszméje fájt e' kebelnek. Atyám öreg vala, túl élve a' koron mellyben a' szív egy bájló pillanat élvezetében mindenről megfeledkezik, túl élve reményein, eltemètve azokat kiken szíve leginkább függött, elvesztve mindent egyenkint mi ez életben szép 's boldogitó, mig végre maga a' szent fájdalom is, melly az ifjú szivet a' sors' csapásai után mint villám a' fát fénybe 's lángokba boritá, eltünt; mi marada az aggnak, miért ez élet vesztésitől remegnie lehetne? nem hágy-e mint a' legtisztább folyó iszapot, ugy a' legboldogabb élet bús emlékeket maga után? 's milly kebel olly erős hogy nem görnyedne egy egész élet terhe alatt, milly pillanat eléggé szép, hogy az agg-

nak lelkét egy egész élet bánatáért vigasztalhatná, vagy elfelejtetné azokat kik szívéhez egykor közel állának 's kikkel nem oszthatja többé örömeit? — Az aggnak élete, nem halála érdemli szánakozásunkat; a' veszteségek fájtak, mellyekkel év év után egyes örömeit elvevé, a' halál őt csak bús emlékeitől foszthatja meg. Oh de midőn leveledben az áldó szavakat olvasám, mellyeket apám haldokló ajkai reám mondának, midőn vég akaratából látám hogy éltének gondja végpillanatáig én valék, midőn ez utolsó sorokban mellyeket remegő kezei hozzám irtak, csak atyai szeretet hangozék felém, szeretet mellyel ez élet' küszöbén még egyszer visszafordulva, ujra kér, hogy szomorú feltételemről mondjak le, mellyel mindent mit ellene vétheték megbocsát, melly ennyi háladatlanság után megáldani készti; — oh barátom, midőn ezt olvasám 's eszembe jutott, hogy ez apának idegenek hunyták be szemeit, szivemet le nem irható bánat tölté el; én irtoztatóan háladatlan valék!

Vagy nem szeretett-e ő? e' szív olly hideg 's érzéketlen mindenkinek, nem dobogott-e melegen fiáért? nem vala-e agg napjainak egyetlen czélja, boldogitásom? nem valék-e bizodalma, reménye, dicsősége, és mit tettem én ennyi szeretetért? nem hagyám-e el magányosan 70 évének emlékivel, nem valék e' hideg 's érzéketlen szeretete iránt míg élt, 's midőn haldokló szemei még egyszer körültekintve az egy lényt keresék utolszor, mellyen szeretve függtek, távol? 'S miért? mert egyes nézetekben különböztünk? mert ő az agg, boldogitásomért fáradva, ez elérhetetlen czélt máshol keresé mit én? mert ez álmok' világában más képzelet után fáradott, mert különböző módon csalódtunk? Oh Istenem, hogy e' világon hol olly ritkán nyulik egy szerető kéz felénk, hol szivünknek olly ritkán jut a' szerencse egy más szívnek viszhangja lehetni, annyiszor elmulasztjuk e' ritka alkalmat is; hogy egy kis

hiba mellyet kedvesünkön észrevevénk, elfelejtetheti szeretetét, hogy míg egy egész szív ajánlkozik, míg az egy nyujtatik mi e' földön boldogithat, — mi nem akarunk adni egy kis bocsánatot! Mert nem szeretet-e éltünk egyetlen boldogitója? a' fénypont melly éltünkön át sugárzik 's mint a' nap világot 's meleget terjeszt határain, a' gyönyörteli percz melly ha bár évek' szenvedései után feljön, nem mondhatjuk hogy hasztalan türtünk, az álom melly létünk' keserüségeit elfelejteti, a' láng mellyben mint tüz között még a' salak is ragyog, a' világ mellyben valónknak isteni része él 's mellyel elvész! 'S mégis hányszor nem taszitjuk magunktól e' kincset? hány kéz nem nyult felénk mellyet el nem fogadánk? hány szív nem szólala fel mellettünk, mellynek nem felelénk! Talán egy szomorú tapasztalás melly éltünk' szép emlékeit elfelejteti, talán egyetlen egy csalódás melly szivünkbe kételyek' magvát elhinté, vagy épen egy hiba, egy kis nevetség, mellyet abban ki hozzánk közeledett, észevevénk; 's mi eltaszitjuk a' boldogtalant, mintha nem ez volna legszebb tulajdona szeretetünknek hogy mindent tür a' nélkül hogy megaláztatnék, minden hibának mentséget talál a' nélkül hogy ön maga megromlana. Mit ér, ha később magányosan állva az élet' vészei között átlátjuk szerencsétlen tévedésünket, ha visszatekintve eszünkbe jut, hogy egykor nem állánk magányosan, hogy a' puszta uton mellyen áthaladánk, egy lény nyájasan közelite hozzánk; ha eszünkbe jut, mi kis áldozatok, mi parányi szolgálatok kellének hogy boldogitsuk; ha eszünkbe jut hogy egy lényt ismertünk kinek sorsát az ég reánk bizta, 's kinek szeretet helyett csak kinokat adánk, egy szívet melly előttünk mint könyv kitárva állt, 's mellynek tiszta leveleire áldás helyett mi iránk átkot! Mit ér, hogy a' szív megbánva hideg kegyetlenségét, e' világtól mellyen érzeményt nem találá, egy sirhoz fordul, hol a' szenvedő kit egykor magától taszita, pihen, 's most életét adná ha e' szív még

egyszer dobogna feléje, hogy csak egy napja, egy órája legyen mellyben szerethesse, mellyben hosszu szenvedések után boldogithassa, mellyben neki áldozhasson! Vándorok vagyunk mind, rövid órákra találkozva e' rövid pályán mellyen áthaladunk; kevés idő engedtetik, hogy lássuk, ismerjük, szeressük egymást, ha nem használtuk nem hozza vissza semmi a' szivet melly mellett hidegen elmenénk; nem hozza semmi vissza a' pillanatot mellyben boldogithatánk, 's nem tevők.

'S nem ez-e hivatásunk? Midőn Isten az embert e' földre teremté az egyetlen gondolkozó lényt ez érzéketlen anyag között, kitéve minden elemnek, minden megtámadásnak, gyengén 's erőtlenül, valjon nem kénszerité-e szeretetre, szeretetre azon egy lényhez melly véle rokonságot érez, 's panaszló szavát megértheti, szeretetre melly őt bánatában rokon érzetet, veszélyei között segédet tanitja találni, mellynek gyermekségében feltartását, élte' vég napjáig mindent köszönhet, mi e' sötét létben boldogitó vala? nem alkotá-e gyarló szivünket ugy hogy önn bánatában vigasztalóbb nincs mintha mások terhében osztozunk, nem tanit-e szeretetre minden a' mit látunk, hallunk, minden a' mi körülöttünk él, 's virul 's tenyészik? 'S mi bizonytalanúl kérdezzük: mit tegyünk? mi bámulunk ha a' szív melly szeretni nem tudott, magát elégedetlennek érzi, 's mert esztelen büszkesége azokat kik hozzá legközelebb áltak, átfogni nem akarta, remény nélkül ingadozik veszei között. Oh barátom, én érzem hogy hivatásomnak meg nem feleltem.

Mint a' fa mellynek ágain ezer fellegek' esője nevelé a' zöld lombozatot, mellynek növésére a' föld anyai ereje, a' fényes nap' ragyogó sugárai, 's annyi évnek meleg 's hideg érintései kellének, 's melly mégis csak kis körre

vetheti árnyékát, csak szük határt takarhat virágozó ágival, illyen az ember; az egész világnak köszönheti kifejlődését, 's mégis mi keskeny a' kör mellyért élnie lehet. De valjon nem fekszik-e ebben a' nagy oktatás, hogy a' kis kört, mellyre áldó hatalmunkat kiterjeszthetjük, nagyon szeressük; hogy mert egy egész világnak tartozunk jótéteményeiért, azon keveset kik hozzánk közel állnak, 's kiken kivül másoknak tartozásunkat nem fizethetjük, egészen boldogitsuk.

Én nem tevém ezt; 's ősz atyám emléke egy nagy vádként emelkedik lelkemben. A' sors őt mellém helyhezé, hogy ápolója legyek agg napjainak, hogy ifju keblem reményeket öntsön e' szívbe, melly annyi évnek hideg érintése alatt elfagyott, hogy szeressém, boldogitsam őt, az ég reám bizta e' férfiút, 's mi valék neki? — Oh én nem vádolhatom végzetemet. Örök törvénye természetünknek: kik nem szeretnek, nem lesznek boldogok; én megszegém, nincs mit panaszkodnom.

April 17-kén.

Kérdezed utolsó leveledben, mellyet ma ismét olvasék, nyugodt vagyok-e? Oh barátom ha az lehetnék! ha e' szív hosszú küszködései után végre feltalálta volna a' békét mellyet annyit keresett! de remélhetem-e ezt valaha? Betegség elfogyasztá testem' ifjú erejét, 's a' szív lassabban dobog mint egykoron, lelkem elfáradt hosszú küszködései között, 's gondolatim nyugodtabb irányt vőnek, gyülölés nélkül nézek vissza az emberekre, 's vannak pillanatok hol miként vészek után a' borongó ég felett, ugy e' kebel' homályos belsejében hideg örömtelen csend uralkodik; oh de való nyugalom! kinek belsejében annyi vá-

doló szó hangozik, ki a' múltra tekintve érezi hogy léte haszontalan vala, az ne várjon nyugalmat. Csak fellegtelen égnek, csak tiszta emberi kebelnek adatott ez. Közöttem 's e' boldogság között Betty' képe áll, e' magas bérczek, mellyek között nevekedett, róla szólnak, e' szív bánata reá int, minden gondolat, minden álom ez egy vétkemtől viszhangozik, 's valjon van-e valami, mi e' kint enyhitné?

Ha legalább álmaim nem volnának olly szörnyük, ha legalább éjjel megpihenhetne lelkem! de a' szív nem nyughatik, 's miként dobogása ugy érzelmei tovább hangoznak a' hallgató éjen át; 's fáradva, remegve ébredek fel rövid elszenderülés után, mellyben enyhülés helyett csak kinokat találok. Borzadok ha múlt éjelemre visszagondolok. Halld álmomat.

Magam valék véghetlen pusztaságon, messze láthatáromon hótakart csucsok, előttem a' véghetlen tenger, de minden néma és mozdulatlan, mintha a' természet halva feküdnék körülöttem. A' vidéken nem egy fa mellynek ágai zöldelnének; körülöttem nem egy virág, mellynek szines kelyhén szemem megpihenhetne; maga a' tenger mozdulatlan állt, 's az égen nem vala látni egy felleget, melly szállongva véghetlenségének életet adna, a' nap magányosan halada sirja felé, de a' nélkül hogy ragyogó sugárjai meleget terjesztenének. Magányosan álltam ott e' hallgató természet közepette, messze határai között nem vala egy lény melly szivemhez szólna, nem egy tárgy mellyen örülheték, 's véghetlen vágy tölté lelkemet.

Ekkor egy nem ismért lény lépe elémbe, vállait fényköntös takarta, arczain soha nem látott méltóság vala; de a' nyájas tekintet mellyet reám függeszte, 's a' szelid mosolygás ajkai körül, elüzék a' félelmet, melly első pil-

lanathan keblemet e' magas jövevény előtt eltölté, 's bizalommal tekinték fel hozzá. Védangyalod vagyok — szóla ő — 's jövék hogy boldogitsalak! jer 's kövess. — 'S fel keltem 's követni akarám. De ő lágyan körülfogva karjaival, felemelt, 's messze messze elvitt magával. Hegyeken 's rónákon száltunk át, túl pusztán 's tengeren, míg végre leereszkedve ismét földön valék, 's az angyal reám téve kezét megszólita, tekints magad körül 's örvendj életednek. 'S körültekinték. Előttem a' legszebb vidék állt mellyet szemeim valaha láttak. A' magas hegyláncz' hótakarta csucsai láthatáromon, körülöttem ezernyi virágok harmattelt kelyheikkel meghajolva mintha a' föld' anya kebléhez borulva kiakarnák sirni gyönyörjöket, a' csattogányok éneke sürü lomb között, a' véghetlen tenger mellynek ingadozó rónáján szemem majd távolban tévelygett, majd a' partokon csillogva széttört hullámzaton gyönyörködött, minden egy nagy dicső egészszé egyesülve, körülivezve a' magas ég' kék boltozatától, áthangozva millionyi teremtmények' öröménekétől, eltelve millionyi virágok' illatától; szivem feldobogott örömében e' bájló csudák előtt.

De örömöm rövid vala, 's midőn többször körültekintve megszoktam e' szépségeket, ismét vágy tölté lelkemet 's elszomorodtam újra. 'S hát nem elégszel meg ennyi gyönyörrel? szóla az angyal észrevéve szomorúságomat. Oh nem — viszonzám elragadva fájdalmamtól — a' természet' szépségei e' szív' véghetlen vágyait kinem elégithetik; oh mondd te hatalmas lény nekem: halhatatlan vagyok-e? Az angyal fájdalmasan tekinte rám 's hallgatott.

Még több gyönyört adandok, szóla végre nyájasan, 's átfogva karjaival ismét felemelt magával. Fellegeket láttam messze alattam, 's a' legmagasb havasok' csucsai

eltüntek a' mélység' távolában, mig szédelegve a' földön állék ismét. — A' vidék mellyet most láték, nem vala olly nagyszerü, de bájolóbb. Körülfogva járhatlan szikláktól virulva állt e' kis völgy, mintegy érző szíve a' kővilágnak, a' fák szebben zöldeltek, minden virág édesben illatolt e' határok között, mellyek bájkörét soha emberi láb nem tápodta, csendjét a' csalogány' énekénél, 's a' patak' csörgő szavánál soha más hang fel nem zavará. — Minden mit e' völgyben látsz — szóla az angyal — birtokod; 's im egy asszony álla előttem, szép 's bájoló mint soha asszonyt nem láték, 's midőn e' szelid arczok' pirulásán gyönyörködének szemeim, nem láttak többé egyebet. Ugy rémlett mintha régen ismertük, mintha más, szebb életben sziveink már szerették volna egymást, 's szó nélkül keblemhez szoritva e' kedves teremtményt, szívem nemismert gyönyörnek érzetében emelkedett. 'S keblemhez szoritám ismét és ismét, 's élveztem, 's boldog valék. De szívemben újra felhangozott vágyaim' rejtélyes szava, 's gyönyörjeim közepette újra elszomorodtam. Szerelmet adtam — szóla az angyal búsan rám tekintve — 's te még is szomorkodol. Ah, sohajték fájdalmasan, e' szívet a' földi asszony' szerelme ki nem elégitheti; mondd! oh mondd nekem: halhatatlan vagyok-e? 's az angyal' szemében egy köny ragyogott, de ajkai hallgatának.

'S még egyszer karjai közé fogott, 's még egyszer a' föld messze sötét lett magas reptünk alatt. Egy nagy rónára ereszkedénk, jobbamról 's balomról táborok, előttök két ellenséges had különböző szinü lobógókkal, hallgató gyülölésben várva a' csata' pillanatát. 'S az angyal kardot ada kezembe, 's a' hadak' egyikére mutatva szóla: menj e' nép' sorai közé, melly legszentebb jogaiért csatázik, 's élvezd léted' legmagasb gyönyörjét: küszködni jó ügyért. 'S elmenék 's a' csapatok elébe álltam, hol a' harsogó trombita' szavára, csataénekének mennydörgő hangjai,

's fegyverek' villámai között viadalra indúlt a' nagy embervész. Csatáztunk 's győztünk, 's e' szív ott vala a' bátrak első sorában, homlokomat babér kerité, 's a' nép áldva zengé nevemet; de szívem nem örült ennyi fénynek. Belsejében a' régi szó hangozék, 's a' győzelem között mint mindenütt, vágy feszíté keblemet.

'S még sem elégszel meg léteddel, szóla az angyal szomorúan rám függesztve tekintetét.

Oh mondd: halhatatlan vagyok-e? kérdezém még egyszer remegő hangon, 's az angyal egy könyet ejtve szeméből kiterjeszté szárnyait, 's a' magas légbe emelkedett. Én pedig szomorúan tovább menék ez élet' nehéz ösvényein, 's minden öröm melly lelkemhez közelite, eltünt nagy kételyem' hideg érintése alatt. 'S igy multak napjaim. Láttam a' természetet derülten 's vészek között, láttam az embereket nyugodtan 's küszködve, száz alkonyt száz hajnal után, ezer emelkedő 's lesülyedett emberszívet; egész éltem szomorú 's örömteli napjaival vonula át lelkemen, 's közönösen nézém futásokat, csak e' nagy kérdésnek sulyát hordva szívemen; boldogtalan valék de nyugodt.

Ekkor ismert hang szólala fel megettem, gyenge 's szelíd mint az estfuvalom, ha a' lombon átsohajt; de szívem borzadott hallásán. — Betty' szava vala. Visszafordultam. Képe halaványan emelkedék előttem, elváltozott arczvonásira a' halál vég vonaglásaival rányomá nehéz kinoknak bélyegét, kidült szemei rémletesen meredtek felém, hosszú hajáról iszapos víz patakzott, 's fejér keble eltakarva homokkal, nem emelkedett többé. Lám, igy szóla gyenge hangon a' tünemény, ez a' te mived; szerettelek 's te megöltél. Jaj neked gyilkos, halhatatlan vagy! Szívemet soha nem érzett rémülés tölté el.

Eltakartam szememet, de a' rém előttem állt. Halaványan, széttépett kebellel feküdt ott a' folyó' iszapos partjá mellett, 's a' tenger' emelkedő dagálya nem takarhatá el a' szörnyet, a' folyó minden vize nem moshatá le véres foltjait, 's szivemben tovább hangzott az irtoztató szó: gyilkos, halhatatlan vagy.

Futottam kétségbeesve mintha magamat kerülném; völgyekbe mellyeket emberi szem nem látott, bérczekre hol soha léptek nem hangozának; lábaim alatt bomló lavinák dörgése, körülöttem a' prédakereső sas' károgása, de hasztalan; a' halavány vádoló utánam jött, 's a' szörnyü szó el nem hallgatott soha. Halhatatlan vagy! zenge a' föld mélyéből, 's az ég' kék magasságáról, fenn a' tetőkön, 's völgyek' sötétiből, 's mindig 's mindenütt az egy szörnyü szó melly nagy átokként tovább üze ösvényimen, míg kétségbeesve hideg verítékkel homlokomon végre felébredék.

Lám barátom, ez nyugalmam. Egy szó, egy gondolat, egy álom felveré lelkem' csendjét; a' bünösnek nincs nyughelye e' világon! Oh ha ez nem volna, ha sértve éltem' küszködései között, vérző szivvel, de önn szemrehányás nélkül emelhetném tiszta kezemet az ég felé, vagy ha legalább, átlátva alávalóságomat, leborulhatnék az angyali lény előtt, kit szerelméért halálig üldözék, 's elnyerném bocsánatát, akkor, akkor talán megnyugodnék a' szív — de igy — oh szánj barátom!

April 20-kán.

Tegnap óta a' kolostor' majorjában lakom; az utolsó hétben bajom sulyosodott, 's mivel orvosom ezt az éles hegylevegőnek tulajdonitá, az ő 's generalisunk' kérésére ide hurczolkodtam. Ők életemről aggódnak. Oh barátom,

ha tudnák, mi vala az élet nekem? De miért nem teljesitettem volna kivánatokat? olly jószivüen kérének, olly örömmel hallák megegyezésemet; ők azt hiszik hogy hasznomra voltak, 's miért rontanám csalódásokat, miért taszitanám magamtól a' kezet melly barátilag támaszúl ajánlkozik? hisz' olly ritkán hálálhatjuk meg azon kevés jótéteményeket is mellyeket találunk; legalább az által köszönjük, hogy azt is, mi haszontalannak látszék, nyájasan elfogadók.

Új lakásom szerény 's egyszerü, talán még emlékszel a' házra; midőn múlt öszkor velem idejövél, megálltunk küszöbén, a' kápolnában, melly mellette áll, épen délre harangoztak, 's a' carthausi ki itt a' kolostornak sáfárkodik, imádkozva ment fel 's alá a' fák alatt. Ha most jönnél, a' küszöbön én lépnék elédbe, 's ha velem körültekintenél e' határon, talán elhinnéd hogy várasaitokon kivül is vannak helyek, hol élni lehet. Itt legalább fák vannak, tiszta ég, messze kilátás, láthatárunkon a' bérczek' sötét fenyvesi feketélnek, előttem a' zöld völgyön szétszórt egyes házak között nyájak legelnek; itt jól érzem magamat.

Midőn a' kolostorból elmenék, generalisunk ki mindig atyailag viseltetett irántam, megáldva mondá: hogy itt lenn bizonyára megfogok gyógyulni. Lenn — — oh igaza van, lenn, hat lábbal mélyebben, 's a' kebel felett kevés föld, milly sziv nem gyógyulna meg igy.

April 22-kén.

A' nap lealkonyodott; bérczeink felett elhaló szinekkel piros fellegek lejtenek körül, 's ablakom előtt a' fák' lombjai között halk suttogás hallatszik, körülöttem nyugodt 's hallgató minden; csak a' malom mellynek fárad-

hatatlan kereke dolgozva körülforog, 's kápolnánkon az estharang töltik el a' hallgató vidéket vegyülő hangjaikkal.

Oh boldog kinek illy derült alkonyt juthatna az élet' nehéz napja után, boldog kinek lelki csendjét, mint e' vidéket, csak munka 's imádság tölté el hangjaival.

April 24-kén.

A' szívnek szeretni kell; nincs ki e' szükségnek ellentállhatna. Mint a' fonyóka bár százszor letépve támaszáról, új hajtásival ismét felfonja magát, 's ha bár ágai ismét levágatnának, míg gyökerében élet marad, ragaszkodni meg nem szünik: úgy a' szív alig gyógyulva, új erővel ölelkezik valamihez, természete csak mást körülfogva emelkedhetni, miként birhatná terhét magányosan?

Nem tudom, szóltam e' már Justusról, orvosunkról; mintegy hatvan esztendős férfi, nyájas de tiszteletre késztő vonásokkal; a' piros arcz, mellynek nyugalmát legfelebb néha egy nyájas mosolygás változtatja, a' szelíd 's mégis olly átható szem, melly ősz szemöldjei alól elevenen 's ifjan sugárzik elédbe, a' fejérlő haj melly visszasimitva e' magas kiálló homlokot még inkább kitünteti, magas termete mellyet annyi évnek terhe még le nem hajthata, egész valója, egy szóval, bizalommal tölti szívedet e' férfi iránt, 's ha csak egyszer láttad volna, nem bámulnád hogy szeretetemet megnyeré. Betegségem alatt ő ápola; most midőn itt lenn lakom, naponként órákat tölt velem, 's kivüled soha ember iránt ennyi bizodalmat nem érezék. Társasága szükséggé vált szivemnek.

Minap együtt töltve az estvét beszéd között, nem tudom mi belső szükség által kénszeritve, elmondám neki

egész történetemet; ő nyugodtan végig hallgatott, 's vigasztalás helyett elbeszélé önn szenvedéseit. Barátom mi megszégyenülve állék előtte! a' sors őt sem ringatá nyájasabb karokkal mint engemet. Nagyobb kört várva munkásságának, szerencsétlen viszonyok 's emberi kajánság őt, ki tudománya által joggal fényt 's dicsőséget remélhete, még ifju korában e' hegyek közé vetették. A' halál egyenkint a' kedves nőtől 's három gyermekétől megfosztva már érettebb korát, feldulta a' szerény boldogságot is mellyet hosszú faradsággal végre kiviva magának; mint a' bányász, ki aranykövét mellynek sárga erei annyit igértek, kiégetve, elkeseredéssel látja az egy csep érczet melly olvasztó edénye alján maradt: tapasztalta ő is, mivé lesznek reményeink. Türve szegénységet mint ifjú, elhagyottságot közelgő agg korában, e' férfi ismeri emberi létünk egész keserüségét; 's im ő nyugodt, ajkai mosolyganak 's ha bár a' haj bánatában jókorább fejéredett, feje' hótakarója alatt a' szív még teljes nyarában áll, 's melegen megnyil mindenkinek. 'S miért? mert másoknak élt, mert meghatva hivatásanak szentsége által, e' léleknek egy magasabb czélja vala mint önn boldogitása, mert hasznosnak, szükségesnek érzé magát. Ez ajkaknak vigasztalni kelle, 's ők elfelejtének panaszkodni; e' szemek mások' sebeit vizsgálák, miként sirhattak volna; e' lélek egész erejével mások' javáról gondoskodott, miként nem felejtette volna önn baját. Ő dolgozott 's munkának bére nyugalom.

'S én? oh barátom, menyivel inkább társalkodom e' férfiuval, annyival inkább gyanitom hogy e' szív minden keservek után is mellyeket a' sors reá vetett, talán kiépülhetett volna, ha felejtkezve önn magáról, csak egy tárgy- vagy lényért dobogott volna igaz szeretetben, ha csak valaminek fel tudta volna áldozni önn magát. De lehet e' annak emelkedni, ki mint a' hernyó befonva önn szőtt sirjába, önnössége' szük körén áttörni nem tud.

April 27-kén.

Oh barátom, mi nyugalmunk! hogy olly nehezen keresve olly kevés feldulhatja ismét. — Ma künn sétálva egy napszámossal találkoztam, kinek képvonásai Armandra emlékeztetének. Arcza barnább 's férfiasabb vala mint mikor Armandot utolszor láttam, de szeme, midőn tekintetemmel találkozott 's arczának egész kifejezése reá intének. Először 's talán utolszor találkoztunk életünkben, 's fáradtan letéve fejszéjét e' munkás családja' körében hihetőkép régen elfeledé a' halavány arczot, 's im én dobogó szívvel járok fel 's alá, 's lelkem előtt száz fájdalmas emlék emelkedik. Oh hogy a' szív nem tudja mélyebbre temetni emlékeit, 's hogy illy gyenge érintés feltakarhatja rejtett bánatát!

Május' 1-jén.

A' lég hideg, de kalendáriumunkban első május áll, 's a' pásztorok nem figyelve az időre furulyaszó mellett vígan tánczolnak a' nagy fa körül, mellyet szalagokkal 's koszorukkal ékesitve, tegnap közel e' házhoz felállitának. Ha más nap volna, mindenki kedvetlenül járna nyája után 's fáznék, de május elsején eldödei századok óta a' tavasz kezdetét ünneplik, 's az unoka vigan követi példájokat, bár mennyi felleg boruljon is egén. Egy előitélet im' magát a' napot 's meleg sugárzatát kipótolhatja, 's lehet-e hát jobbat kivánni nemünknek, mint hogy azon kevés boldogitó csalódás mellyet magának alkotni tudott, soha meg ne szünjék? Én csak távolról nézhetem a' vigadókat, orvosom eltiltá a' kijárást, 's én bár néha kedvem ellen, vakon engedelmeskedem parancsainak; mi máskép lehetne meghálálnom ennyi barátságot.

Oh ha körültekintek, 's látom e' nyájas gondoskodást melly éltemet körülfogá, ez orvost ki pár hónapig is-

merve barátommá vált, ez öreg carthausit kivel lakásomat osztom, 's ki annyi örömmel teljesiti legkisebb kivánatomat, 's ha visszanézek a' múltra, 's eszembe jut mit te értem tevél, 's anyám, 's öreg Jánosom, 's annyian kiket alig tudnék megnevezni, 's ha meggondolom miként itéltem az emberekről ennyi szép tapasztalás után, pirúlhatnék.

'S nem hasonlóan igazságtalan-e az embereknek többsége? hol van mindazok között kik legkeményebben itélnek nemünkről, ki életében nem talált volna több valóban jó szivet; 's még is nem mondjuk-e el megvetésünket az egész emberiség felett mihelyt csak egyszer csalódtunk? — nem felejtjük-e egy szomorú tapasztalásnak emléke alatt mindazon szépeket, mellyeket éltünkben találtunk; bezárva szemünket minden előtt mi a' múlt vagy jelenben ellenkezőt bizonyitana, szentnek, ellentmondhatlannak tartva szomorú meggyőződésünket? mintha a' társaság csak egy perczig is fenn állhatna, ha az emberek olly semmirevalók volnának mint gondoljuk; mintha nem volna ezerte jobb, csalatni egész életen át, mint elkülönözve állni e' nagy világ közepette. Szomorú vakság! 's hát nem elég szenvedéseket találunk életünkben 's ciliciumként bizodalmatlansággal kell-e körül fogni kebleinket hogy még az is fájon, ha valaki karjai közé szorit?!

Május' 13-kán.

Mi a' szabadság annak ki nem ismere lánczokat? mi a' vagyon ha éldelet között felnőttünk? mi a' bájoló természet ha szabadon élvezhetjük szépségeit? oh de kérdezd a' szolgát, a' koldust, a' beteget ki hetekig szobájában zárva tartatott, 's ők meg fogják mondani! Csak a' mit nélkülözénk annak ismerjük egész becsét, csak a' hiányból mellyet elvesztve maga után hagyott, mérhetjük meg szerencsénket.

Mintegy tizennégy napot tölték szobámban, ma először mentem ki, nem irhatom le érzeményeimet. Körülöttem hegytetők, egymás felett emelkedve meredeken rendithetetlenül egy világromlás' emlékei, lábaim alatt a' völgy messze elszórt házaival 's szántó földeivel, képe az embernek ki e' bérczekhez épité lakását mintha támaszkodni akarna hozzájok; ott állandóság, itt pillanatéletünk, melly szüntelen lesz 's enyészik; ott örökké változhatatlan sziklameredség, itt viruló 's ismét fonyadni itélt térek; ott nyugalom örökre, itt munkás emberek mozgása, 's mind e' felett a' tiszta ég kék boltozatával összetartva az egészet, mint egy nagy szív melly ezer különböző érzeményt zár magába; 's mennyi élet e' nagy nyugalomban, mennyi szó e' csend alatt, azon meleg tavaszi fuvalom melly délről felém leng 's beteg mellemet gyönyörrel tölti, 's mind azon ezer virágok mellyek mióta a' téreken körül nem jártam, megnyiltak, mintha a' természet megakart volna lepni, mintha egyszerre elémbe lépve egész ifjú szépségében egy tekintettel ki akarná pótolni minden szenvedéseimet. Oh miért nem ültél mellettem, te egy barátom? hogy kedves arczodnak örömén kettőzve élvezhettem volna boldogságomat, hogy elmondhattam volna mi keblemet tölté! Mint a' rózsa szélvész alatt hajlong, de a' nap' forró sugárjaiban elfonyad: ugy az emberi szív nagy fájdalmat még talán könnyebben eltür mint nagy gyönyört mellyet nem oszthat senkivel; 's én olly annyira elszoktam az örömtől.

De valjon azt mi keblemet eltölté, lehet-e kimondanom? e' gazdag nyelveinkben, mellyekben minden mesterség külön szavakat alkotott, 's a' legkisebb szerszámnak vagy készitési különbségnek megadá külön nevét, annak mi lelkeinket eltölti, van-e szava? 's midőn szívünk leginkább közlekedni akarna, mit bir könyeknél egyebet? 'S lám mégis le nem irható vágy tölti lelkemet utánad 's

mindazon érzelmek között mellyekkel e' tavaszi bájkör lelkemet eltölti, a' legerősb mégis az: hogy magam vagyok. Vannak órák, hol e' szivet véghetlen nyugtalanság ragadja meg, béke nélkül járok fel 's alá szobámban, kimegyek a' szabadba, futok egy helyről a' másikra, a' nélkül hogy valaha jobban érzeném magamat; lelkemet véghetlen vágy tölti el, esdeklek 's nem tudom miért, elkivánkozom 's nem tudom hová; a' ház, a' vidék az egész természet szük nekem, 's még is nem a' halál mit fohászaim hínak. Miért dobogsz ugy boldogtalan szív? nem követém-e vakon mint hajós magnestőjét, minden mezdulatodat, minden eltéréseded; hajónk széttörődött; — miért ingadozol még, minek mutatsz most is szüntelen az egy ismeretlen pont felé; hisz' mi nem haladhatunk tovább.

Május' 23-kán.

Álmatlan éjelt töltöttem, 's mihelyt a' nap felkelt, elhagyám a' házat, mellynek falai között elnyomatva érzém magamat. Fáradt valék 's egy fa alá vetve magamat czéltalan ábrándozásnak engedém át lelkemet. A' táj nyugodt vala, a' tiszta egen csak könnyü fellegek vonulának el a' láthatár felett. 'S nem illyen-e életünk, gondolám magamban, a' fellegeket követve szememmel, hörülhányva, feldulva a' leggyengébb fuvalomtól, ragyogva egy perczig a' nap' sugáriban, 's ismét sötéten, nem változik-e végzetünk mint e' fellegek, 's az egésznek tartalma, egy pár csep, melly ha leharmatolt, mindennek vége van.

Rég nem valék olly szomorú, olly levert mint e' reggel, 's a' nagyszerü vidék mellynek szépségein máskor örvendeni szoktam, 's mind azon fény mellyet a' tavaszi nap felette elöntött, csak nevelé szomorúságomat; kétszerte elhagyottnak érzém magamat, ennyi virágozás között, illy derült napnak sugáriban.

Midőn igy megelégedetlenül a' világgal 's önmagammal körültekinték, szemem egy pásztorra esett, ki közelembe kis nyáját legelteté. Elébb nem vevém észre, most reá forditám figyelmemet. Agg vala, redős homloka körül fejéren függött le ritka haja, vállai évek' terhe alatt meghajoltak; szomorúnak látszott, majd nyájára nézve, majd közönös tekintetet vetve a' környékző tájra, ugy látszott mintha halavány arczairól az öröm rég elköltözött táborával; 's szinte nyugodtabbnak érzém magamat a' gondolatnál hogy legalább nem magam bánkódom e' szép tavaszi nap alatt. Vannak mások is, igy vigasztalám magamat, kiket e' vidék' szépsége 's a' tavasz' minden virágozása 's illatjai nem vidithatnak. 'S midőn igy elmélkedém magamban, 's már szólani akartam, egy asszonyt láték ki ez agghoz közelget. Véle két gyermeke jöve, az egyiket vezeté, a' másik karjai között, szép mosolygó kisdedek piros egészséges képekkel. A' nagyobbik gyermek elhagyva anyja' kezét, előre futott az öregnek karjai közé, a' másik oda tartva anyja által, kisded kezeivel simitá arczait. Szép vala e' látmány, a' deli asszony büszke örömmel tekintve gyermekeire, ha bár csak az ég volna is tanuja boldogságának, ez ősz haj vegyülve a' gyermekek' arany fürtjeivel, ez agg kebel körülfogva annyi szeretettel! Oh de ki irhatná le a' változást melly az elébb olly szomorúaknak látszott vonásokon egy pillanat alatt történt, e' nyájas mosolygást ajkai körül, a' sugárzó szemet, 's mindazon véghetlen boldogságot melly minden mozdulatában mutatkozott. Oh ha láttad volna a' tekintetet mellyel fel az éghez néze, midőn kisebbik unokája kit ölében tartott, majd ezüst fürtjeivel játszva, majd körülfogva nyakát, nagyapjának nevezé, 's hallottad volna örömkiáltásait, midőn a' másik majd virágokat hozva, majd hátulról bé fogva szemét, 's ismét elugorva ha karjaival feléje nyult, ezer ártatlan csintalanságait üzé, 's mint tapsolt az öreg vigságában, 's mint zajgott a' gyermek-

kel. Oh akkor szemeidet is köny töltötte volna. 'S hát ez az mi boldogít! igy gondolék végre, nem a' nap' ragyogó sugári, nem a' tavasz' illatos virágozása, szerelem kell a' kebelnek; egy gyermek' kicsi kezei leemelhetik életed' terhét kebledről, játékai között elfelejtheted 60 évnek gondjait. Mélyen meghatva tértem vissza házamba. Oh most tudom miután vágyódik e' sziv.

Május' 28-kán.

Különös dolog, valahányszor ez emberrel találkozom, mindig Armand' képe emelkedik lelkem előtt. Minap hogy a' dombról hol az aggot 's gyermekeket láttam, lemenék, épen szemközt jöttem vele; tegnap kápolnánkban volt, 's ma ismét a' ház előtt találtam. Különös véletlen mindig összevezet, 's valahányszor találkozunk, szivemben e' fájdalmas emlék támad fel. Százszor mondom magamnak hogy csalódom; e' férfinak elbarnult arczain, mellyeknek férfias kifejezését egy mély sebhely méginkább neveli, környülményeiben 's a' foglalatosságokban mellyek között őt közönségesen találom, mi van mi Armandra emlékeztethetne? 's mégis mihelyt ismét vele összejövök, emléke újra feltámad, 's néha ugy látszik mintha ő is elzavarodnék ha szemeink találkoznak? — Szerencsétlen természete szivünknek, hogy soha felejteni nem tudunk, 's bár hová fussunk emlékeink elől, minden körben valamit találunk mi a' múltat visszahija lelkeinkben; 's hát nem lehet-e soha, 's sehol nyugodnunk e' világon?

Junius' 3-kán.

Oh nem csalódtam! az mi e' lelket felveré nyugalmából valahányszor ez idegennel tálkozám, az nem vala álom, nem hasztalom dobogott a' szív ha ez elbarnult arczvonásokat látám! Armand itt van, karjaim közé szoritottam!

keblem érezé szive dobbanásait, kezem remegő kezének meleg szoritását, e' szem látta ismét e' kedves arczokat, 's rajtok évek változásával, azt mit annyi évek meghagyának, szeretetét! Képzelheted-e boldogságomat? vagy van-e szó melly ez leirhatná? Oh barátom, ez életben hol fájdalmainknak annyi szó akad, hol félig gyermekek már a' keservben szónokokká válunk, alig tanulunk dadogni ha öröm tölti lelkeinket, olly kevés gyakorlatunk e' nyelvben.

Szivesen leirnám viszonlátásunk' egész történetét; hol 's mennyiszer találkoztunk, miként levék napról napra nyugtalanabb, ha látám 's sejditeni kezdém hogy találkozásunk nem puszta véletlen' szüleménye, 's miként mentem végre tegnap előtt az erdőbe, hol midőn Justus — ki az egész titkot tudta 's velem Armandról beszélgete, kérdezett, valjon megbocsátanék-e neki? 's én véghetlen vágygyal telve felsohajték: oh volna bár itt hogy keblemhez szoríthatnám, egyszerre ő álla előttem 's feljajdulva örömömben keblemhez szoritám; szivesen elmondanék mindent, a' séjdités' kis bizonytalan gyönyörjétől a' nagy örömkönyig, mellyel Armand' karjai közé rohantam — nem tehetem! Vagy ha a' napsugár melly olly hosszu uton átjut földünkre, a' virágzó tájon elfutott, valjon mi mást mondhatsz felőle mint hogy ragyogott 's melegitett? 's nem illyen-e minden boldog pillanata életünknek? érezzük bájteli hatalmát, szivünk dobog, a' szem könyekbe lábad, kezeink remegnek, de a' boldogság melly kebledet eltölti, eltakarta emlékidet. Vannak pillanatok mellyekben az egész álomnak látszik, ha Armandot látom, őt kit olly régen, olly örökre vesztve gondolék, 's itt 's igy, 's önn keblembe tekintve érzem a' boldogságot, melly minden rejtekét eltölti, szinte nem hihetem hogy mindez való lehet. Oh hát milly kincs a' szeretet, hogy eltünve, évekig elvetve, lábbal tapodva, ha végre feltaláljuk ismét, mint a'

gyémánt melly elvesztve sárral takartatott, nem veszte egy szint tiszta sugárzatából.

Armand nagyon megváltozott, miként arczvonásai úgy lelkülete szilárd férfiasságot nyert ez évek alatt, 's ki az ifju' korlátlan vágyait ismeré, 's az elkeseredést mellyel értök küszködött, 's most látja a' férfiut ki magában megnyugodva egy bizonyos czélt választa munkásságának, 's rendithetlen akarattal halad féléje, az alig hiheti, hogy azon egy ember előtt áll, 's hogy ennyi változásokat öt év tehete. Nehéz napok vonultak e' léten át, 's kit az élet vészei, mert erősebb, le nem dönthetének, mint a' tölgy vészek közt hamarabb fejlődik, megrázó érintesök alatt.

Te Armandot alig ismered, 's azért nem foglak fárasztani történetének hosszú elmondásával, de ha csak azokra is mellyeket felőle vagy szavaimból, vagy e' lapokból tudsz, visszaemlékezel, 's meggondolod, hogy e' büszke lélek egy évnél tovább türve mindent, mit szivtelen elöljáró által türhetünk, urának naponként változó szeszélyét, hideg parancsoló szavát, egy szóval mindazon kicsi 's nagy megalázásokat mellyek a' férfi kebelnek mindennél kinosabbak, végre mert egyszer indulatában Dufeyt sérté, hivatalával éltének reményét, azt miért addig 's annyit türt elveszté, képzelheted szenvedéseit. Élete felvala dulva, de e' lelkület egyike, azoknak mellyeket a' sors bár mi erős legyen, nem dönthet le egy csapásra, 's Armand eddigi terveit teljesithetleneknek látva uj pályára lépett. Elment Algirba, más mezőn az egyért küszködni kivánó, miután vágyódó keblének szükség vala, jobbjában bizva 's rendithetetlen szivében, melly mint hivé, végre kivivandja a' babért. A' végzet másképen rendelé, 's már a' második csata után, nehéz sebei ez ifju

testet fegyverviselésre örökre tehetetlenné tevék. Le kelle mondania e' reményről is.

'S lemondék — igy szóla még egyszer nehezen fel sohajtva régmúlt keservének emléke alatt. Földi pályám meggyőződésem szerint be vala végezve, nem vala hátra más mint a' halál. 'S ím ez azon pillanat mellyben boldogságom kezdődik, megszüntem küszködni, sorsomnak engedve át jövőmet, 's im ez jobban gondoskodott felőlem. Nehéz sebemben a' legközelebb franczia colonista' házába vitetve e' család' körében érezém először valóban jó emberek' közelitését. Ismered egykori nézetemet az emberekről, itt látám mennyire csalódtam; felvétetve mint idegen, ápolva annyi szivességgel, annyi önn megtagadással, a' nélkül hogy valaha tőlem jutalmat várhatának, itt meggyőződtem hogy valóban jó emberek is vannak e' világon; 's e' meggyőződés ezerte több örömmel tölté szivemet, mint maga az hogy kiüdültem, 's ha bár katonaságra, legalább munkára nem alkalmatlan állék ismét az életben.

Jóltévőmnek munkatársává levék. Elején csak kötelességérzetből dolgoztam, 's háladatosságom' bébizonyitása vala munkám egyetlen czélja, de később midőn karjaim hozzá szoktak az ásóhoz, 's érzém napi munkámnak napi bérét, álmomat, 's látám elvetett magomnak kalászait, 's az olajfákat zöldebben, ha megöntözém, 's barmainkat inkább tenyészve, mert ápolám, 's láték mindent zölden 's virágozón munkám után, 's minden felől valamit minek magvát elhintém, vagy tenyészését fáradva magam szereztem, 's e' nagy anyai természetet melly a' legkisebb gondnak hálásan megadja jutalmát, mind inkább nevekedő örömmel teljesitém foglalatosságimat, 's mikor első terméseinket behordók, már megelégedve tekinték magam körül; hasznosnak érezém magamat, érezém hogy valamit tevék, 's szivem emelkedett a' gondolatnál. 'S midőn végre

gazdám, ki észrevevé szorgalmamat 's a' gyarapodást melly munkámat követé, megszeretett, egyetlen leányát nőmül adá, 's Elist kit találkozásunk első pillanatától szeretni kezdék, keblemhez szoritám, azon boldogitó érzemény tölté lelkemet, hogy a' földön többé semmi sincs, mit kivánnék.

Mély részvétellel hallgatám történetét; ő észrevevé, 's kezemet szoritva folytatá. Oh barátom! én boldog vagyok. Majd nem négy év múlt, e' boldog pillanattol, 's im semmi nem változott szerencsés helyzetemben. Elhagytuk Algirt mellynek éghajlata ipamnak egészségtelen vala, de itt e' hidegebb hazában 's kényelmesebb lakunkban, mint ott a' colonista' veszélyes fáradozásai között, e' szív egyenlőn boldog maradt, 's ha az ég megtartja e' kezek' erejét, 's a' nyájas kisdedeket kiket Elise által karjaim közé fektetett, én nem cserélek senkivel e' világon.

Az ég adja, szólék meghatva, hogy e' boldogság ne változzék soha, 's még inkább, hogy ne változzék soha a' szív melly magát általa kielégitve érezi.

Ne félj — viszonzá nyugodtan Armand — a' sors megedzé a' szivet feltételeiben, 's ki az áldást mellyet kegyes végzete reá áraszta, olly tökéletesen élvezé mint én, azt nem bántják vágyai többé. 'S nem teljesültek-e hát gyermekábrándjaim? azon ideál mellyet jövőmnek képzelék, nincs-e valósodva? kettő után sovárgott e' szív. — Szabadságot akarék, 's imádkoztam, hogy éltem ne legyen hasztalan; 's nem vagyok-e hát szabad? én ki e' két kezem' munkájával keresem élelmemet, 's nem várva kegyelmet, nem függve emberi kénytől, mig a' nap leküldi meleg sugárzatát, 's e' kegyes anyai föld megtermi kalászimat, nyugodtan tekinthetek magam körül; 's nem vagyok-e hát hasznos, szükséges? kinek munkája családomat tartja, 's annyi kedves lénynek nyugalmat, örömeket,

élelmet szerez, ki kertemben száz fánál mondhatom: ezt én ültetém, ki zöldelő vetéseim mellett büszkén kérkedem: ez nem zöldelne így ha más munkálná földjét. — Oh barátom én megelégszem, 's hidd el, a' világon nincs semmi mi lelkemet vágyakkal töltené. A' világon, — 's hát nem ismerem ezen nagy szinjátékot, melly annak neveztetik? Tekints körül, 's hol látod csak legkisebb nyomát a' valónak? a' merre fordulsz, barátok állanak elédbe — hogy szinte egy második szivért kérhetnéd Istenedet ennyi szeretet' viszonzására; 's ha kell, sőt ha nem is kell — ha csak a' szobából kilépsz, hol van egy lélek melly melletted felszólal, sőt csak kételkednék, ha mások ragalmazásokkal fertöztetik nevedet? 'S mind azon magasztalt lángész, ki mint légy csak mocsok felett dong 's emelkedik, 's e' kis napok' nagy férfiai, e' hősök hol veszély nincs, e' nemeslelkü népbarátok, hol a' nemeslelküség mibe sem kerül 's a' mulatságok legolcsóbbika, nem töltik-e undorodással lelkedet? Oh barátom, ki kivánkozhatnék vissza illy körbe? Isten tisztának alkotá emberét, de nem ollyannak hogy be nem fertöztethetnék; az erény' mestersége, távol maradni minden szenyes érintéstől; boldog ki mint én a' természet' anyai karjai közé vonulhatott. Kevesekhez hatnak szavaim, de e' keves megérti; keveseket fogának körül karjaim, de sziveik értem dobognak; kevesekért élek, de ők boldogok. Vannak lények kiknek magasabb feladás jutott, de a' boldogok, hidd el, azok, kiknek illy szük kör juta.

Felkeltünk a' fák alol hol ültünk, 's haza felé indultunk, midőn ugyan azon nő kit minap a' pásztorral láttam, gyermekeivel felénk közelget. A' gyermekek zajogva körülfogák apjokat, 's ő felemelve karjai közé vevé. Oh barátom — szóla végre — egy tekintetet vetve rám mellyben boldogság sugárzott, 's hát lehetnek-e kivánataim? e' mosolygó gyermekek' karjai között, hol ha

a' múltra tekintek, lelkem elébe annak szerelme áll, ki nekem e' gyönyört adá; ha a' jövőre, a' boldogitó meggyőződés, hogy éltemnek mindig egy magas czélja maradand. —

Junius' 9-kén.

Van-e valami olly balgatag mint az ember. Ha az ég fellegekbe borul 's földjére eső patakzik, a' gazda örvend, 's aranynak mondja a' vizet melly mezőjére leömlik, képzetében már nőni látja vetéseit, fülében a' kasza' álmodott hangja cseng, 's a' nagy csür felnyitja tág kévekeritett kapuit, hogy szinte sirhatnék előre látott örömében; ha az eső megszünt, égen nap ragyog, 's a' mező illatot lehel a' dél' sugárjai alatt, a' balgatag hallgat; 's valjon e' meleg sugár nem hoz-e épen ugy áldást reá mint a' fellegek? 's nem köszönhet-e többet azon sok meleg napoknak mellyek alatt kalászai megértek, mint azon keveseknek mellyekben eső termékenyité, 's mellyek ha sokszor visszatérnek, vetéseit földre nyomják: 's nem épen olly balgaság-e mondani, hogy csak szenvedések jobbitanak, 's elfelejteni mindazon sziveket mellyek felette nagy bánat' terhe alatt földhöz sülyedtek, 's mellyeket többé más fel nem emelhet mint egy derült örömsugár? 's ha vannak szivek, mellyeknek mint gyöngcsigának csak fájdalom kell hogy kincseket teremjének, 's ha vannak melylyeket a' szerencsé, mint a' dél' forró sugárjai egyes virágokat, elront: hány százezeret nem nyomott el fájdalom a' nélkül hogy nemesitené, hány százezer hajtana virágokat, ha meleg sugár vonulnék át szinén!

Miként nem változott meg Armand! ha a' kis házhoz közelitek mellyben családjával lakik, 's látom a' szerény fedelet alig kinyulva békerető hársai közül, 's a' ház körül a' kis gyümölcsöst, 's mellette a' szük mezőt melly-

nek gyümölcséből e' család él, 's meggondolom hogy azon megelégedett arczu munkás, ki ott mezejét miveli, vagy a' venyigéket falához kötözi, hogy szerény laka szebb legyen e' zölden felfont ágak alatt, vagy egy fa alatt pihenve nyugodt' örömben gyermekeivel játszik, ugyanazon ember kinek egykor a' világ kelle hogy reményeinek helyt találjon, ki annyi nagyért 's magasért fáradott, 's most e' szük körben olly boldog lehet, kinek egy aggnak hálája, egy nő' szerető kézszoritása 's két gyermeknek mosolygó arczai a' világ' dicsőségét kipótolák, a' boldogság, mellyet e' kis körre terjeszte, elfelejteté magas czéljait, nem kell-e bámulnom? 's valjon-e csudákat nem szeretet mivelte-e? azon szeretet mellynek meleg érintése alatt, mint láng között minden anyag, minden sziv végre meglágyul, azon szerencse mellyet csak szeretve élvezhetünk, de mellynek nincs tapasztalás vagy keserüség melly ellentálljon? Oh mi tisztán tükrödzik az ég a' legsötétebb tenger felett, ha derült nap elsimitá habjait.

De valjon e' szerencse mellyet Armand élvez, 's mellynek meleg érintése alatt ez ennyit sértett sziv, mint az ágtörött fa nyári sugárok' melegében újra kiépült, olly elérhetetlen-e? valjon e' szeretet melly annyira boldogit, nem ajánlkozott-e másoknak is éltök ösvényein? valjon ha munkásságát illy körre szoritja, nem jutalmazza-e virágozás mindenkinek fáradozásait? 's ki oka hát ha szenvedünk? —

Oh vannak boldogok a' világon! Ha várasaink' szegényebb részein, vagy az ország' földmivelő tartományain végig megyünk, 's a' sötét házakat, 's a' szalma fedelü kunyhókat, mellyeket szükség annyi milliónak kényelmetlen lakásul ada, látva, eszünkbe jut, hogy azok között járunk, kiknek az életből csak fáradságai jutottak, ha átgondolva létünk' kényelmeit, éltünket összehasonlitjuk a'

munkás' napjaival, 's szinte pirulunk hogy azok közé tartozunk mi is, kikért ők annyit 's kik értök olly keveset tevének, akkor nem gyanitjuk mennyi boldogság rejtezik e' falak' sötét boritéka alatt. Mi gazdagok nem ismerjük a' szegénynek örömeit. Felnevelve önnösségben, fáradva éldelet után melly alig elérve undorodással tölt, küszködve czélokért mellyek nagyobbak minthogy a' szív, bár elérve, magát általok boldognak érzené: mi nem tudjuk mi szelid lánczokkal köti szegénység egymáshoz az emberi sziveket, mi közel állnak azok kiket szükség naponként egymáshoz vezet. Mi nem képzelhetjük, mennyi vigasztalást, mi véghetlen örömeket áraszt el lelkeik felett ez egy szerelem, melly nem mint a' hit csak hegyeket tesz által, de az emberi szívről leemeli nehéz bánat' terhét is. Felemelve az emberi lét' legmagasb fokára, mint vándor a' bérczeken, messze körültekintve szánakozással nézünk az allyas völgyekre. Láttuk a' hegylánczot melly láthatárunkat mint ég kéken, és sötéten mint a' föld elkeriti, 's a' messze terjedő völgyet ezüst folyójával, 's várast 's falut, 's egyes lakokat elszórva a' mezőn, mi szemünk előtt áll, százezereknek birtoka, 's e' nagyszerü kép ki nem elégiti vágyteli szivünket. Oh ti szegények — igy gondolkozunk magunkban — mi kegyetlenül játszék veletek a' végzet, lenézek körötökre 's im szemeim könyekbe lábadnak, e' házak mellyeket évek' fáradozási után felépitettetek, egy pont a' völgyben, a' mező mellynél egyéb birtokotok nincs, 's mellynek mivelésében éltetek elfoly, egy tenyernyi zöld folt, e' völgy maga mellyből bölcsőtöktől sirotokig tulhaladni nem fogtok, mellynél tovább a' bérczek még tekinteni sem engednek, egy kis üreg a' nagy világon, 's igy foly éltetek mint a' féregé, melly ha napja leáldozott, halottan leesik leveléről, a' nélkül hogy csak sejditette volna e' világ' fennséges roppantságát. — Oh de tudod-e te ki fenn a' bérczen állsz, e' kis házakban mennyi szív dobog? számolhatod-e mennyi kalász inga-

dozike' tenyerni mezőn? mennyi emlék fér még e' keskeny völgy szük határiban? Szállj le magasságodról mellyen szemednek határtalan kilatás, de a' szívnek semmi nem juta mit körülfoghatnál, jer a' völgybe 's nézz itt körül, 's ha majd látod hogy e' nagy láthatáron, mellyet szemeid felülről körülfogának, egy darab föld nincs melly nem teremne virágokat, ha látod mennyi öröm fejledezik e' körben, mellyre megvetéssel tekintél, ha még korlátozott láthatárod is tulvágyó tekintetedet fel az éghez vezette, valld meg: hogy csak önn büszkeséged, melly elfelejté hogy kis szívednek boldogságára szükhatár kell, 's oda vezete hol csak vágyakat találhatál, okozá szenvedéseidet; a' világ mellyet Isten teremte, szép és bájoló, önmagad gyártád sorsodnak kinzó eszközeit.

Junius' 15-kén.

Mi csudálatos az emberi szív! nyugalom után vágyódva léptem e' kolostor' falai közé, távol annyi idegen szótól, melly öszhangját egykor felzavará, a' csendben e' szívnek szózata tisztán hangozand ismét, messze a' tértől mellyen küszködve vérezett, a' kebel' sebjei gyógyulni fognak, gondolám — — 's im ép e' külső nyugalom, e' munkátlan csend mellyet magam körül látok, most véghetlen nyugtalansággal tölti lelkemet, olly haszontalannak, olly feleslegesnek érzem magamat e' világon. Ha körültekintek, 's a' mezőn látom a' munkást ki földjét homloka' izzadságában termékenyiti, 's látom az ágak között a' madarat nehezen rakott fészkéhez messzünnen hordva kisdedjeinek eledelet, 's a' pókot melly ablakom előtt fel 's alá jár szüntelen nagyitva vagy egészitve hálóját, 's a' hová csak fordulok e' nagy működő természet' szinén, egy működő teremtményt, szívemben önkénytelen a' gondolat támad: hát te mit tevél életedben? 's az egész múlt nagy szemrehányásként emelkedik lelkem előtt.

Oh mert én mit tettem e' világon? mi vala életem egy hosszu küszködésnél egyéb? elején önnös boldogságért, később, miután le kelle mondanom, azért, hogy felejtve vigasztalást találjak; körülutazva a' világban, 's körüljárva fővárasunk' termeit, közelgve egy perczig a' közélethez, 's éveket töltve a' legallyasabb társaságban, mi mást kerestem mint ezt? mi mást e' falak között, hová végre kétségbe esve visszavonultam, hogy a' föld zajától, 's annyi sértő emléktől távol e' szív lecsendesüljön e' béketanyában, ha bár egy haldokló apa szívtörötten kinyujtná kezeit utánam, ha bár a' világ romokba dölne, csak e' szív élvezze nyugalmát. Hol van egy nagy eszme mellyért valóban felhevültem? hol egy szív mellynek boldogitásáért fáradék? 's lehet-e panaszkodnom, hogy ki óriási önnösségben mindent magamtól tasziték, végre elhagyatva állok, 's mert soha magamról megfelejtkezni nem akartam, nem felejthetém soha lelkemnek bánatát! —

Szenvedtem, ám de nem szenvedtek-e mások is, nem közösek-e bánatim mind azokkal kik a' tömeggel csak egy perczig érintésbe jöttek? — Csalódtam, — de nem csalódtak-e mások? nem látta-e mindenikünk, hogy az élet nem éden mint ifju éveinkben álmodánk, hanem csatatér mellyen csak vérezve nyerhetünk babért, hogy szív nincs melly megtartaná igeretét, 's bár mi magasan dobogjon ifju éveiben, lesujtva bánat, lealacsonyitva örömek által, később nem érzené, hogy az allyas földi pára felemelkedett az ő egére is; melly nem tapasztalná, hogy bár mi magas czélt választa munkásságának e' rohanó élet' folyamában, senki a' túlpartot még ott hová iparkodott, el nem érte, hanem elragadva az ellentállhatlan erőtől, mindig valamivel alantabb? 's hát mások nem vigasztalódtak-e? Justus ki annyit szenvedett, Armand ennyi családások után, Julia kit a' világ porig aláza, nem tekin-

tenek-e megelégedve körül? 's mi vigasztalá őket? mi, azon öntudatnál egyéb mellyel magokat szükségeseknek érezhetik, mellyel ez élet' nehéz terhe alatt görnyedve tudják hogy az életszikra melly kebleiket gyötri, egy világpont kedveseik' sötét ösvényein? 's valjon én nem épen azért állok-e vigasztalatlan, mert ezt nem érezhetem, mert csak magamnak élek? — Oh barátom, mennyivel tovább gondolkozom éltemről, annyival inkább meggyőződöm, hogy bánatim' nagyobb részének oka csak önnösségem vala, 's önnösség az ok hogy mindeddig vigasztalást nem találhaték. Csak ha mást boldogitál, felejtheted hogy magad nem valál az, csak a' köny mellyet más szemekből letöröltél, enyhiti valóban fájdalmidat. 'S én való vigasztalást e' körben hol hasztalan állok, soha találni nem fogok.

Idő óta egy gondolattal járok körül, melly egész lelkemet eltölté. Midőn évek előtt Arthurral a' Schweitzban körüljártam, más utasok' módjára a' nagy Bernát' hegyén valék. Rám akkor a' Schweitz szomorú hatást tön. Juliám veszte melly még uj vala, ez országban töltött gyermekségem' emlékei, mellyek e' bérczek között ujulva elémbe léptek, 's szívemmel érezteték, hogy e' föld minden bajai, 's nagyszerüsége el nem felejtetik azt, hogy egykor szenvedénk, vagy mi még kinosabb, hogy könyező szemmel a' helyen állunk, mellyen egykor boldogok valánk, elbusiták lelkemet. Illy érzetekkel értem a' nagy kolostorhoz, 's nem irhatom le a' mély behatást mellyet ez intézet reám tön. Akkor a' gondolat hogy valaha még magam is kolostorba léphetek, olly távol álla lelkemtől, hogy közönségesen vagy szánakozva, vagy épen megvetéssel nézék minden szerzetesre, kiben legkimélőbb nézetem szerint is csak egy ártatlan bódultat láték; de midőn e' szentház' küszöbén által lépve azon körben látám magamat, mellyet nem mint más zárdákat az élet' örömeiről vagy fáradságáról való le

mondás, hanem dicső lelkesedés népesit, lelkesedés azért mi e' földön a' legfenségesebb, embertársaink' javáért: midőn látám ezen férfiakat kik elválva mindentől mit az élet boldogitót nyujt, itt tizholnapos tél' közepében keresték tányájokat, csak hogy egy ismeretlennek kit a' lavina eltemetett, életét tarthassák: akkor szivemet le nem irható érzemény tölté el, 's sejditeni kezdém, hogy az alpek' fényes csudái között dicsőbb nincs azon embernél, ki illy magasra tuda emelkedni.

Itt halvány szerzetes arczokat, mellyekre fájdalom rá nyomá bélyegét, hasztalan kevesesz, hasztalan' a' halotti csendet, melly más kolostorokban olly szomorúan hatja meg szivedet; nyájasan mosolygó arczokkal lépnek elédbe az ifjú szerzetesek, 's szinte bámulsz ennyi vidámságon, míg egy téli nap történetét elmondva, ha szerényen elbeszélik miként mentették meg egy embertársoknak életét, megértéd miért mosolyganak ez arczok. Elmondják miként zuga a' zivatar kolostorok körül, mennyi lavina esett már reggel, milly sürü ködbe borult a' hegy midőn egyszerre a' szükségharangocska a' mélyből felcsengett, 's az őr tudtokra adá hogy utasok közelitenek. Két szerzetes, magával vive kutyáit, tarisznyájokban kis élelmet 's kulacsokban ó bort, kimegy. Száz lépésnyire haladtak, 's már a' kolostor eltünt szemeik előtt, körülöttök véghetlen ködtenger uszik, lábaik alatt ölnyi mélységre roskad a' hó, eleven sirral fenyegetve minden lépésöket, de még cseng a' harang 's messzünnen kétségbe esett kiáltások töltik a' nagy téli csendet, 's ők hallgatva mennek tovább. 'S most a' vidéket dörgés tölti el, a' lavina leszakadt, a' harang elhallgatott. Kettöztetik lépteiket, a' kutyák nyivogva futnak körül, míg egy hóhalmon kaparni kezdenek. Minden hallgat, de alantabb az embernyomok 's a' fejérebb hófolt mutatják hogy siron állnak. 'S most ásni kezdenek, a' kolostorból több szerzetes 's cseléd jön, 's fáradhatat-

lanul dolgozik az istenáldott sereg, zugjon a' zivatar, dörögjék lavina lavina után, törölje el a' vész ösvényök vég nyomát, — az nem fél kit hite lelkesit, 's ők nyugodtan dolgoznak tovább. 'S czéloknál vannak, a' hó alatt halavány férfi arcz tünik ki, 's majd asszony merül fel sirjából megmeredt karjai között tartva gyermekét, mintha szivének vég szikráját akarná önteni kedveltjébe. Még mozdulatlan fekszenek, de emberszeretet nem olly könynyen engedi a' halálnak martalékját, magas lelkesülésben lángoló szivekhez szorítják a' szerencsétleneket, felmelegitik ölelő karjaik között míg az élet' szunyadó szikrája fellobog hamvaiból, míg e' szemek újra életnek nyilva egy jó ember' nyájas arczain ébredésök első pillanatjokban egyszersmind azt látják mi e' világon legboldogitóbb: az emberi szem' részvevő tekintetét. Oh mikor e' szerzetesek ezt elbeszélék, akkor megértem, hogy életök, e' bérczek örök tele, e' kolostor' szükfalai között egy nagy dicső emberi lét, 's most midőn ez emlékek lelkemben újra feltámamadának, e' szív érzi, hogy ott fel fogja találni vigasztalását. —

Mikor a' keresztény vallás az öngyilkot megtiltá, más valamit kelle adnia helyébe: 's a' kolostort adá potlékul; szigorúbb szelidségében mint maga a' fényes stoa, de nagyszerüebb. Szivek dobognak e' földön mellyeknek vágyait a' világ ki nem elégitheti, vannak emberek, kiknek természete tiszta aranyként lágyabb mint hogy a' mindennapi élet' surlodásai között számtalan idegen bényomást 's sértést nem kapna, vagy kiknek szíve gyenge 's még is hajthatatlan' széttörik az ellenkező erők' összecsapása alatt; vannak kik gazdagabbak, vagy szegényebbek, fentebb vagy alantabb állnak, minthogy a' többséggel együtt járhatnának, 's midőn a' tört kivevé kezökből, vallásunk megnyitá zárdáit, hogy menedékhelyök legyen a' szerencsétleneknek.

Én vissza nem térhetek többé körötökbe barátim; többet vétkeztem, többet szenvedék minthogy veletek együtt járhatnék; de ez élő kebelnek e' kolostor' hideg rendszabálya ki nem elégithetí vágyait, nem csend, csak fáradság vihatja ki a' szívnek nyugalmát; éltemnek legnehezebb vádja: hogy jót nem tevék. Használni akarok, ez emberi hivatásunk.

Junius' 18-kán.

Mi rejtélyes erő tölti szíveinket, hogy soha vágyni, soha reményleni egészen meg nem szünhetünk? 's ennyi veszteségek után ábrándjaink közül mindig megtartunk egyet, mellyből feltételünket alkotjuk. Im sirom' küszöbén állok, e' szív melly fáradott vándorként, majd sietve majd olly halkan dobog, mintha nem mehetne tovább, int hogy a' pálya' végihez közelgek, 's én terveket alkotok, én munkás életről álmodozom, 's kinek lélekzete eláll, ha csak házunk megett a' halomra megyek, szent Bernát hegyére kivánkozom! Oh mi ez élet egy hosszú ábrándozásnál egyéb, mellyben vágytól vágyhoz tántorogva, a' szív csalatva vagy elérve czélját, soha nem nyughatik. — Mint gyermekek boldogságról, mint ifjak szerelemről, mint férfiak birtok 's hatalomról, mint aggok mennyországról ábrándozunk; hol van ki e' nagy világon megvetéssel nézhetne a' költőre, 's e' szük börtön' falaira mellyek közé a' végzet által helyheztetett, nem festene legalább szép álmokat; 's miért nem tenném én? ugy is e' szív nem soká fog vágyodni immár.

Nem soká — — oh barátom, én érzem ezt: a' hová csak fordulok 's nézek, halálsejdités tölti lelkemet, 's a' szív nyugodtan várja jöttét. Ha a' patak mellé ülök, 's lenézve a' tájtékzó habokra mellyek lábam alatt zugva áthaladnak, meggondolom mennyit sülyedtek e' vizek míg

magas forrásokból ennyire haladhattak, mennyi kemény esés, mennyi sziklaakadály tekervényes utokon, mi sötét kietlen partok, 's még is közel a' czél mellyen a' Rhone fáradott gyermekét karjai közé véve a' nagy tengerhez vezetendi, hogy megpihenjen: egy benső szózat mondja hogy czélomhoz közelgek én is; 's ha a' völgybe szemem a' már kalászoló vetések' zöld hullámain tévelyegve, a' gondolat támad lelkemben, hogy mind e' kalászokat ha majdan alig birva terhöket, meghajoltak, a' sarló rendre fogja kaszálni, 's hogy e' vetések alatt, 's ott hol a' rét virágozva terül előttem, 's a' hová szemeim csak hatnak, örök álmában ezernyi szív hamvad, nyugtalan mint az enyim, teli vágyakkal 's bánattal mint az enyim, 's most pihenő, mint nem sokára az mellyet keblemben hordok; szobámban a' feszület előtt, 's ha kápolnánk' harangja megkondúl, mindig 's mindenütt ez egy gondolat emelkedik lelkem előtt; — de a' halál' eszméjében nincs semmi mitől félnék.

Ne gondold azért, hogy mint egykor, még nyugtalan vágygyal tekintek pályám' czélja felé; kibékülve végzetemmel, soha illy nyugodtnak, illy boldognak nem érzém magamat. Ha látnád mind ezen embereket kik szeretettel körülfogának, ha néha jelen lehetnél, mikor orvosommal estve fel 's alá járva szobámban a' múltról beszélgetünk, 's nyugodt bölcsesége, az alig ébredő bánatnak melly keblemben néha felszólal, mindig egy vigasztalást talál, 's látnád Armand' határtalan ragaszkodását, 's a' nyájas gyermekeket, 's magát agg laktársamat, kinek redős képén mint pergamentiven az egész múlt feljegyezte történetét, de a' nélkül, hogy az egy helyet nem hagyná tisztán mellyen ha rátekintek, baráti érzelmeit látom: akkor megértenéd hogy jól érzem magamat körökben; megértenéd hogy e' vészhányt szív, mint tenger fergeteg után, végre lecsillapult e' nagy béke' nyájas érintése alatt. —

Boldog 's kinzó érzemények, mellyek e' szívet egykor eltölték, vándorokként elvonultak, 's ha bár a' kebel, az útként mellyen a' sokaság átment, kopárabban áll mint elébb, legalább a' zaj megszünt, 's én megelégszem; de ha körültekintve mindenütt e' nagy anyai természet lép elémbe, melly gyermekeit a' fonyadott virágtól a' fáradt emberszívig ez egy véghetlen anyai keblén megpihenteti, 's ha hallom szavát melly e' kebelt is nyugalomra hija, borzadhatok-e? 'S ti kevés de hív barátok nem fogjátok-e feltartani emlékemet? nem fogok-e élni körötökben ha majdan hantom eltakart, 's miért remegnék? Oh mi, mi boldog lehetnék, ha Betty emléke nem emelkednék annyiszor sötéten lelkem előtt.

Junius' 28-kán.

Nem tudom, mit akar orvosom. Tegnap hozzám jő, 's Bettyről kérdezösködik, kérdé ismeretségünk' napját, azt mellyen őt utolszor láttam, egyszóval minden legkisebb adatot 's részletet, mellyet felőle csak mondhatok. — Kérdezém miért tudakolja mind ezt, elzavarodva mondá: hogy csak épen eszébe jutott, de felgerjedéséből látám, hogy valamit rejt előttem. Mi lehet ez? vagy talán Betty' családjával találkozott? ő a' Dauphinében született, apjanak háza, mint mondá, közel áll e' kolostorhoz. De ha ugy van, miért rejtené előttem? miért nem mondaná meg nekem, hogy a' szerencsétlen apának lábaihoz borulva bocsánatot kérjek! hogy látva bánatban elhalaványult arczait, látva ösz fejét, mellyet vég támaszától megfosztottam, érezzem vétkem' egész sulyát, szenvedjem egész büntetését. E' gondolatok nem hagynak nyugodni. Fel 's alá járok szobámban honnan egy pár nap óta ki mennem tiltatott, kinézek ablakomon, dobogó szívvel várva orvosom' jöttét, 's ismét leülök hogy irjak, mindenütt az egy

gondolat üldözi szivemet. Oh mi nyugalmunk, ha multunkra visszatekintve egy véteknek emléke áll elénkbe!

Julius' 4-kén.

Oh barátom! hogy szót találnék az érzeménynek melly keblemet eltölti. Betty feltaláltatott, láttam e' szelíd arczokat, 's szemei kiengesztelve sugárzának reám, hallám keblének tiszta hangját, 's szavai bocsánatot mondának alávalóságomért, remegő kezemben tartám jobbját 's e' kéz barátilag szoritá az enyimet; felmentve vétkemtől, megbékülve a' világgal 's ön magammal, ennyi szenvedések után éldelve ismét ez angyali lény' viszonlátását egész gyönyörjében! Képzelhetsz-e boldogságot mint az enyim? — Két nap, 's im sirjától jövök; e' nyájas szemek örök álomra zárva soha sem nyilnak, e' hív kebel hideg földdel takarva soha sem emelkedik többé; képzelhetsz-e illy bánatot? 'S bánatot 's örömet, az élet' legfőbb gyönyörjét 's legiszonyuabb kinját érezni egy perczben, érezni szivünk' egy dobbanásában, kisirni egy könnyel, oh barátom, e' kebel miként birhassa e' terhet.

Justus, mint irám, pár nap előtt hozzám jött 's Bettyről kérdezösködött; megvalék lepetve, de miután kérdéseimre csak mellőző feleleteket kaphattam, 's Justus maga azóta a' tárgyról nem szólt, már véletlennek kezdém tulajdonitani akkori kiváncsiságát. Tegnap előtt hozzám jött 's látszólag felgerjedve kért, menjek vele. Elmenénk; út között ismét Bettyről kezde szólani, mondá hogy apját ki itt közelében lakik, ismeri, hogy Betty nem önn gyilok által hanem apja' karjai között halt, végre hogy még él, de csak kevés órákra. Nem foglak fárasztani a' hosszú előkészitésekkel, mellyeken át e' becsületes ember végre a' valóhoz jutott, 's e' szerencsétlen leánynak történetét elmondá. Mintegy két héttel a' boldogta-

lan éj után, mellyben Bettyt utolszor látám, apja' házához jött 's az óta itt vala. De ki őt látá, érezé hogy e' nyájas lény csak sírt nem életet keresni tért meg ősi földjére, hogy csak pihenni jött el rokonjaihoz.

Betty nem sírt; nem hallá őt senki sohajtani, sőt ha ősz apja' agodalmát észrevevé, ajkai mosolyogtak néha: de szívében gyült a' fájdalom, annyival gyilkolóbb mennyivel rejtettebb. Betty hallgatott; de kik őt ismerék, észrevevék a' bánat' rontó nyomait, melly irtózatos sebességgel munkálódva vég erejét felemészté. Apja kétségbe esett, a' várasból orvos hivatott, 's ez vállatvonitva elment. Betty fonnyadott. Nem marada semmi próbálatlan, apja, szomszédjai, az egész videk fáradott felviditásán, mind hasztalan. Ő mindent tett mi tőle kivántatott, mindenüvé elment hová apja vezeté, de közte 's a' világ között elmozdithatlanúl álla azon egy nagy fájdalom, azon egy vesztett remény, mellyet az élet mérlegébe vetve, egy egész világ nem nyomhata fel. Mig ismerősei körében mindenki felviditásán iparkodék, addig lelke messze bolyongott szebb napok' emlékei között, 's egy nehéz sohaj melly keblét emelé, vagy a' köny melly ellentállhatlanul szemeibe lépett, eléggé mondák, hogy e' bánat ellen hasztalan küszködnek barátjai.

Igy múlt egy tél, nyár, 's ismét egy tél szomorú egyenlőségben. Mikor a' lomb most utolszor újra kihajtott, Betty nyugodtabbnak látszott, bár betegebbnek. Mintegy álmodozva járt körül e' vidéken, hol egykor gyermeksége boldog éveit tölté, anyja' sirjához ment, 's a' kis templomba, vagy más helyre mellyet boldogabb korának emlékei ereklyének szentelének, többnyire nyugodtan, néha könyekre fakadva, de nem minőkre a' fájdalom első erejében kitör 's a' szív enyhet talál, de nyugodtan mint

kit megszokott fájdalom gyötör, 's könyek nem enyhitenek többé. —

Mintegy tiz nap előtt Betty egyik ismerőse által anyja' sirján ájulva találtatott. Házába vitték, apolák, elküldtek Justusért; de e' szív betölté mérlegét, 's csak kevés órája maradt e' világon.

Justus kérésemre mindent elbeszéle. — Mondá hogy a' házhoz hivatva 's visszaemlékezve Betty' képére mellyet nálam többször látott, mindjárt az első pillanattól gyanitani kezdé a' valót, mellyen később, megfontolva minden környülállásokat, kételkednie nem lehetett, még akkor sem, ha Betty' egyik barátnéjától — az egyetlentől ki e' szerencsétlennek egész bizodalmát birá — nem hallja is az egész történet' részleteit. Első napokban Betty jobbulni látszott 's akkor Justus hallgatott, nehogy felgerjedés veszélybe hozza ez ugy is olly gyenge életet; most minden remény vesztve vala, csak kevés órákig élhetett, 's mi jobbat tehetne az orvos — szóla könytelt szemekkel — illy pillanatokban, mint kis örömöt terjeszteni e' szomorú élet' véghatárira. Betty mindent tud, tevé hozzá, ő el van készülve jöttödre, légy férfiú.

'S a' ház előtt álltunk.

Milly érzeménynyel hallám e' történetet, melly érzelmekkel léptem át e' háznak küszöbén, képzeld önn magad. Az egésznek emléke csak szomorú alomként áll lelkem előtt, 's vannak pillanatok, hol alig hihetem hogy más vala.

A' kis szobában, hová Justus halkan belépve maga után intett, minden hallgatott. A' levont karpitok homályba boriták a' házat, 's szemeimnek szokni kelle a' sötéthez mig

az egyes tárgyakat megkülönböztethetém. A' kályhánál az apa ült, mellén összekucsolt kezekkel, lehajtott fővel, ő nem is vevé észre jöttünket, mintegy álomba merülve ült ott, 's ha nyitott szemeit nem látod, 's azon kétségbe esett bánatot arczain, alig hinnéd hogy éber; az ágy mellett Betty' barátnéja, majd felébe hajolva, majd némán törölve szemeit, a' szeretet' vég gondjaival örzé kedveltjét, Betty szunyadott. Vég álma vala ez, az utolsó adomány mellyel a' kegyes természet néha a' haldokló' fáradt keblét enyhiti, mintha vele még egyszer akarná éreztetni e' föld' egyetlen tiszta boidogságát; csak a' nagy faóra' perczegése, 's néha egy gyenge fohász szakiták félbe a' szomorú csendet melly e' falakat eltölté.

Mintegy negyedet tölthettünk igy hallgató várakozásban, Justus az ágyhoz közelitve részvevő figyelemmel követé a' fáradt kebelnek gyenge lélekzéseit.

Végre Betty felébredett. Justus pár szót monda neki, 's nevemen hiva. Az ágyhoz rohantam 's letérdelve forró könyekkel boritám nyujtott kezét. A' többiek a' mellékszobába vonultak; magunk valánk.

Oh Gusztáv — szóla gyenge hangon Betty — mi szép hogy eljöttél; lám, ez több boldogság mint életemben még reméltem, több mint csak imádságaimban kérni mertem Istenemtől.

Nem szólhaték; fájdalom 's gyönyör mellyel e' hangok eltöltének, elfojták szavamat; zokogtam.

Kelj fel — szóla lágyan megszoritva kezemet — miért térdelsz igy előttem; hadd lássalak megint, hisz' olly hosszú ideig nem láttalak, 's ah olly rövid idő maradt, mellyben szemeim még rajtad függhetnek.

Bocsánatot! bocsánatot, te angyal! sohajték magamon kivül.

Bocsánatot? oh barátom! — viszonzá Betty mélyen meghatva, — 's nehezteltem-e reád valaha! nem szerettelek-e mindig egyenlő szívvel, mindig egyedül téged, mint most, mint száz évig szeretnélek ha élnék. Kelj fel kedvesem, 's nézz szemeim közé, 's látni fogod, maga a' halál nem takarhatja el az örömsugárt, mellyel feléd tekintenek.

Felkeltem. Oh barátom! folytatá ő, hidd el én mindent tudok. Te jó 's nyájas valál irántam mindig, csak társaid okai egész szerencsétlenségünknek. Ők irigylették boldogságomat, 's annyit szóltak, annyi gyanuval tölték szívedet ellenem, mig végre kételkedni kezdél 's elhagyál. Az ég bocsásson meg nekik, mint én tevém. Neked nincs mit megbocsátanom. Légy áldva érte hogy eljövél, 's még egyszer mondhatám, miként szerettelek.

'S én mit tevék ennyi szeretetnek jutalmául? szólék elragadva fájdalmamtól, nem dultam-e fel életedet? nem gyötörtelek 's kinoztalak-e míg e' szív, mellyet az ég boldogságra teremtett, széttörött!

'S hát nem valánk-e boldogok — szóla nyájasan rám függesztve szemét — nem éltünk-e sok szép, oh olly igen szép napokat? Midőn még kinn, keskeny utczánkban laktunk, 's naponként együtt kimenénk, 's midőn a' boulogni erdőben szerelmedet megvallád, 's később házadban, a' szép virágok között mellyeket ajándékoztál, nem voltam-e boldog? 's nemde, tevé hozzá kezemet szoritva, te is az valál, 's te nem fogod felejteni e' napokat, mellyekben Bettyd még szivedet kielégitheté.

'S hogy ennyi boldogság' jutalmául megöltelek, szólék kétségbeesve.

Te? szóla megragadva kezemet. Te, Gusztáv, hogy gondolhatod azt? Igaz, sokat, igen sokat sirtam midőn elhagytalak; de lám maga e' bánat jól esett szivemnek, rólad emlékezém könyeim között, szeretetedre, 's szivem enyhült e' képeknél. Te csak boldogságot árasztál reám vég napomig. Lám, tevé hozzá kis hallgatás után, én magam vagyok oka betegségemnek. Kinn házunk megett egy forrás van, jéghidegen jön a' sziklából, 's már mint gyermekeknek mindig tiltva volt belőle innunk. Múlt nyáron midőn egyszer igen melegem vala, elfeledkeztem magamról 's ittam belőle, 's lám azóta betegesedtem el. — Hidd el kedvesem, csak ez oka halálomnak, más semmi.

Mélyen meg valék hatva. 'S ez angyalt taszithatám magamtól, ki ennyi szenvedés után csak vigasztaló szót talál, ki mindenről megfeledkezik, ki sirja' küszöben ártatlan színleléssel magának tulajdonitja baját, csak hogy szivemnek terhe könnyebb legyen. Sirtam.

Ő maga mellé ültetve az ágyhoz, a' múltról kezde beszélni. Első találkozásunkról, szerelmünk' boldog korszakáról, 's azon számtalan kicsi 's nagy örömekről melylyeket e' napokban élvezett. Kérdezett, emlékezem-e mindenről, 's nem fogom-e felejteni ezentúl, 's halavány arczain néha egy gyenge pirosság futa át, örömének végsugára. Mintegy fél óráig beszélhettünk igy 's érzém hogy gyengülni kezd, szava elakadott, keze mellyet az enyimben tarték, mind inkább elhült. Az orvosért akarék menni. —

Oh nem, még nem, sohajta Betty kérő hangon; kitudja, együtt lehetünk-e még e' világon, 's nekem olly jól

esik veled szólhatni, veled kit annyira szerettem, 's nemde, ki engem is szeret? Oh én tudok mindent, tevé hozzá gyengén megszoritva kezemet, te szeretsz, te képemet megtartád, kesergtél értem, ide e' szomorú magányba jövél midőn elhagytalak; az orvos mindent elbeszélt, 's oh hidd el, e' meggyőződés boldogsággal tölti lelkemet.

Betty' hangja annyira elgyengült hogy alig érthetém; ő még egyszer erőtvéve magán, rám tekinte.

Még egy kérést — szóla el elakadó szóval — ne hadd el apámat, ő szegény 's gyermektelen, gondoskodjál felőle, hogy inséget ne szenvedjen, és — — ne felejtsd Bettydet. 'S ezzel béhunyta szemét. Segitségért kiálték. A' mellékszobából Justus 's apja rohantak az ágyhoz: Betty még egyszer felnyitá szemeit. Gusztáv! sohajta elhaló hangon, imádkozzál érettem. 'S az angyal nem vala többé. Apja 's barátnéja elragadva fájdalmaktól kihült keblére borultak. Justus könytelt szemmel nézé e' jelenetet, keblemet egy le nem irható érzet tölté el. Imádkozzál érettem, ez vala végső szava, 's elragadva nem ismért erőtől borultam térdeimre, 's annyi évek után először forró imának nyiltak ajkaim. A' gyermek' ájtatos fohászai, a' véghetlen vágy mellyel ifjúságom' első éveiben egykor az éghez feltekinték, azon mondhatatlan ösztön melly lelkünket felragadja, azon bizodalom melly szivünket legnagyobb kinjai között megnyugtatja, feltámadtak e' rég hallgató kebelben, 's ismét éghez emelém kezemet. Vannak fájdalmak mellyeknek terhe alatt önkéntelen térdre sülyedünk, örömök mellyekért köszönnünk kell, pillanatok mellyekben mindent birva vagy mindent vesztve mit ez élet nyujt, a' szem e' földön tárgyat többé nem találva, fel az éghez emelkedik; oh vannak illy pillanatok 's nincs senki a' világon ki ezt soha nem érezé.

Mikor felkeltem, nyugodtabb valék. Betty megbocsátott, 's egy belső szozat mondja nékem, hogy nem sokára váltunk meg egymástól. Oh barátom, én érzem ezt! Betty' sirján térdeltem, 's lelkemet tántorithatlan meggyőződés tölté el; én nem kételkedem többé halhatatlanságomon! Vagy ha körültekintek e' fényes természet' véghetlen csudái között, 's látom egy új lény' csiráit minden romladás felett, az enyészet mellett teremtést, ott hol egy lét a' pályát bevégzé, egy másnak kezdetét, 's fenn az égen, 's a' föld' határain napot 's csillagokat, tavaszt 's az ősz' elszenderülését, szüntelen változó egyformaságban, véghetlen teremtést melly az első naptól hol e' föld' pályáját megkezdé, az utolsóig szakadatlan' tovább foly, 's a' hová fordulok nem egy lényt mellynek enyészete nem volna egyszersmind másnak születése, én semmisedéstől remegjek? Semmisedéstől! — Hát azon nagy fenséges remény, mellyet Isten sziveinkbe teremtett, hogy e' föld' göröngyös ösvényein nehéz terheink alatt fel a' tiszta éghez tekintve új erővel haladhassunk, a' rejtélyes vágy melly néha örömeink között keblünket fesziti, 's nem engedi hogy otthonosnak érezze magát lelkünk e' föld' legbájlóbb virulása között sem; a' benső szózat melly ha elveszett kedveseinkre gondolunk, viszonlátással biztatja bánatunkat, nem jelentenének semmit? miben ezeredek biztak, egy álom volna csak, annyi embermilliardnak egyetlen vigasztalása csak egy fennséges hazugság? Oh nem, ez nem lehet! Gondold az emberi életet halhatatlanság nélkül, 's nem borzad-e szived e' gondolatnál? Oh gondold át emberi létedet! az első pillanatoktól, hol a' gyermeknek még szava nincs mellyel érzeményeit kimondhatná, mint jajkiáltásai, azon végsőkig hol kinágyán élete fájdalmas vonaglások közt megszakadt; gondold át e' létet, mellynek boldogsága csalódások, valója kin, mellyben minden remény egy éldeletet, minden éldelet egy reményt elront, mellynek kevés fénypontjai mint éji égen a'

csillagok ragyognak, hogy vágy töltse szívedet, de örök távolban, hogy küszködésed hasztalan legyen; mellyben azon kevés pillanathoz is, hol magadat boldognak érezhetnéd, mint a' moslim szent várasához, csak egy hosszú pusztaság után juthatsz, 's mellyeket átélve, mint az ájtatos vándorra, ismét csak pusztaság vár reád; mellynek egyetlen kincse, e' sötét aknának aranya, a' szerelem annyi idegen földi anyaggal vegyülve nyujtatik, hogy az idő' olvasztó tálában a' salak között néha alig lelheted drága érczedet; gondold át ez életet, az ifjú' kinzó reményeitől, az agg' kinzóbb reménytelenségéig, azon napoktól hol boldog nem lehetél, mert tenni akartál, azokig hol boldog nem lehetsz, mert nincs semmi tenni valód; 's valjon kételkedhetel-e halhatatlanságodon?

Ha a' világon körültekintesz, a' lények' véghetlen sorában öröm 's megelégedés lép elédbe minden felől; ez óriási föld, mellynek tengere dagadva 's apadva mint egy nyugodt szív' dobogása, ezeredek óta változatlanul emelkedik, mellynek el nem apadó folyói éltet osztanak ezredek óta, melly, ha virulása megszünt, téli álmába szenderül, 's felébredve tavaszi köntösének egész pompájában áll előtted ismét, ez illatdus virágok' 's növények' serege, ez erdők hol minden ág külön zöldjében diszlik, minden levél az esti fuvalom' érintése alatt külön gyönyörjében remeg, 's a' víg zaj feletted, hová szemed a' boldog énekest nem követheti, 's körülötted sötét lombnak rejtekében, 's lábaid alatt, hol ezer bogár kicsi örömeiről dong, — nem mondja-e minden, hogy egy szerető lény őrködik ez egész felett, kegyesen megadva minden teremtményének azt mi boldogságára szükséges; 's csak te volnál elátkozott? te az egyetlen annyi millió teremtmények közül, kinek örülni nem szabad, kit csak egy hosszú kinra alkotott Istened?!

Oh mert a' természet' fennséges szépsége téged kinem elégíthet, lelkednek más világosság kell mint melylyet e' nap ragyog földedre, szíved más örömök után vágyódik, mint miket anyagi léted nyújt, gondolatidnak más kör szükséges, mint mellyet e' láthatár körülfog; ha a' föld megnyitva aknáit neked adja kincseit, ha az ég rád árasztja legmelegebb sugárzatát 's a' föld legédesb illatát önti el körülötted, te boldognak nem fogod érzeni magadat; benned még valami van mi kielégülést nem talál, lelkednek egy része, melly sír. 'S mint a' vándor, ha a' táj mellyen ösvénye átvezet, virágozón terül el körülötte, könytelt szemekkel áll meg virágai felett: ugy állsz te szomorúan e' föld' áldásai között, 's mindazon dicső szépség, mind azon éldelet melly körülötted ajánlkozik, csak arra int, hogy honn nem vagy határain.

'S miért hát e' rejtélyes vágy melly éldelni nem enged rövid földi pályádon? miért e' kinzó remények melylyeknek e' földön teljesülni nem lehet? miért e' benső ösztön melly fel a' magasra hija lelkedet, míg e' gyenge kebel, már e' föld' bérczein is hová felkivánkozál, feszülni kezd? minek e' benső szó melly méltóságodra intve anyagi gyönyörjeidet elkeseriti: ha végzeted anyagi élted' határaim túl nem terjed, ha áthaladva földi pályádon, sorsod: enyészet? 's hát azon lény, melly e' világot alkotá 's rajt gyönyört 's éldeletet minden teremtményeinek, csak nálad gyönyörködik kinokon, 's ki szerető apa mindennek, néked ördögöd?

Gondolj azokra kiket szerettél, anyádra kinek szeretete egy nagy áldásként tölti ifju napjaidat, kedvesedre kinek karjai között pillanatokra megértéd, hogy boldogok is lehetünk e' világon, barátodra kivel legszebb emlékidnek felét eltemetted, 's valjon ennyi szeretet megférne egy sírban? gondolj azokra kiknek ezer éves neve szíve-

det feldobogtatá, kiknek emléke előtt mint oltárnál meghajoltál, kiknek nagy képe minta vala ifjúságodnak, mellyhez hasonlitani, példa mellyet követni akartál, a' Gracchusokra, Socratesekre, mind azokra kik a' tudomány' vagy dicsőség' töviskoszorúját viselték; ennyi nagy- és dicsőnek nem volna jövője? nézz magad körül, e' nemzeteket mellyeket önkény rabigába füzött, e' millió szerencsétleneket, kiknek földi feladása képzelt kényelmeket szerezni egyeseknek, hogy keserü könyekkel áztathassák pár nappal tovább mindennapi kenyeröket e' gazdag föld' egyetlen adományát, melly nekik jutott, 's ennyi szenvedésnek nem volna jutalma? 'S ha az ember nyugodtan eltürve mindent, békességesen elviselve a' lánczokat mellyeket széttörnie olly könnyü vala, végre fel az éghez tekint, ha látva ez életet hol minden jó, minden nemes kebel, mint a' kő mellyben aranyércz rejtezik, szenvedések' lángjai közé vetődik, nem hiheti hogy vele létünk bevégzett; ha lemondva mindenről mi őt e' földön boldoggá tehetné, az örök igazságban helyhezi bizalmát, 's a' fáradt munkás urától kéri bérét, ez kegyetlenül elüzné magától? ez gunyolva igy szólna a' szerencsétlenhez: balgatag, miért bizakodtál, napom egyenlőn ragyog jók 's gonoszok felett, a' zsarnokot 's szolgát, az üldözőt 's áldozatát egy sír takarja el, egy semmisedés várja; földöm szép vala, miért nem éldeltél? karjaid erősek valának, szived dobogott, gondolatid szabadságért lángoltak, miért türtél elnyomást azoktól kiket hasonlóidnak teremtettem! —

Valjon lehetséges-e ez, valjon a' gondolat melly ha ma bébizonyodnék, az emberi nem' felét önngyilokhoz vezetné, való lehetne?

Oh nem, szivem' teljes meggyőződéséből mondom, ez nem lehet! Itt e' tiszta lénynek hantja felett, e' nehéz

földi lét' határain mellyekhez közelitek, szivemet le nem irható meggyőződés tölté el, 's földi erő nincs melly bennem ez erős hitet megtántorithatná. Mi viszontlátjuk egymást. Hol 's miként? ki mondhatja ezt? Körültekintünk e' földön, 's a' természet' bájló rejtélyei nem felelnek kételyeinkre, feltekintünk az égre, 's annyi világai nyugodt meggyőződést nem ragyognak vágygyal emelkedő lelkeinkbe; de tekints magadba, 's szíved' nyugtalan dobogása, a' vágy melly kebledet feszíti, a' remény melly jövendőre int, lelked 's minden mi benne gondol, szól, él, emelkedik, egy szóval felzajog: ember te halhatatlan vagy; — 's Isten nem teremthetett hazugságot lelkedbe. Mint a' mag mellyet kertésze sötét földbe ültetett, zöld levelekben nőve, sokára csak, fenn gyökereinek sötét körén túl emelkedve virágozik, illyen az ember; sötét földben terjeszti gyökereit, reményeiben emelkedik, de virága csak fenn e' sötét körön túl vár reá, fenn hol minden mit az élet ád, öröm 's fájdalom tünni fog, fenn hol lelked kiépül nehéz sebjeiből, hová csak szerelmedet viszed magaddal. Mi fájdalmunk, ha illy vigasztalás enyhiti keserveit!

Julius' 15-kén.

Czélomnál állok. Találkozásom Bettyvel, halála, 's annyi ellenkező érzemény melly e' szivet olly rövid idő alatt felrázá, fölemészté végerejét. Mindjárt Betty' temetése után lefeküdtem, 's azóta nem hagyám el ágyamat. Tegnap sok kérés után Justus végre megvallá, hogy legfelebb pár napig élhetek, 's elkészülve a' halálra e' székbe vitetém magamat, hogy még egyszer lássam a' leáldozó napot mellyet e' helyről annyiszor követtek szemeim, hogy még egyszer hozzád fordulva bucsút vegyek azon egy lénytől kinek szeretete, éltemnek nehéz, ah! olly nehéz terhe között kincs vala, melly soha nem veszté becsét. —

Mikor ősz eljött, 's a' darú lelkének benső ösztönétől nyájasb éghajlat felé híva, utnak indúl, soká messze gyürükben a' táj felett lebegve láthatod a' távozót, őt visszahiják múlt nyarának emlékei, 's ha végre elszáll, búsan hangzik szava a' légen át; virágozóbb tájak várnak reá, de ő nem feledheti a' biztos anyát, mellyet elhágy, 's bánattal indul gyönyörjei felé; éltemnek is eljöttek őszi napjai, 's e' lélek körültekintve elvirult határain, utnak indúl szebb jövő felé. Oh hadd forduljon hozzád végső tekintetem, hadd hangozzanak vég bucsúszavaim hív kebledhez! —

Kinyitám ablakomat, 's körültekintve láthatáromon, szemeim még egyszer átfutának a' tárgyakon mellyek között annyi nehéz napot tölték. A' nap nyugodni száll, felette nehéz felhők tornyosúlnak, mozdulatlanúl borúl a' lég a' táj felett, 's a' nagy csend melly a' természetet eltölti, int hogy vész közelg; kevés óra, 's a' nap' ragyogó sugárai helyett sötét fellegtömegek vonúlnak át ez égen, e' hallgató tájt menydörgés tölti el hatalmas szavával, 's a' fák, mellyeken egy levél nem mozdúl, megragadva a' szélvész' hatalmas karától körülhányják zöld sudaraikat: kevés óra, de valjon fogom-e látni csak ezt is? 's ha az elemek' harcza megszünt 's a' nap ragyogva feljön ismét bérczeink felett, e' szem fog-e még gyönyörködni sugárain? Kevés óra, 's mivé lettem?

Oh mi bámulatos az embernek léte e' világon! Lélekkel mellyet a' gondolat' hatalma emel, szívvel melly minden nagy 's fenségesért feldobog, itt áll ő e' nagy természet közepette, minden mit a' föld nyujt birtoka, a' tenger hasztalan hullámzik gályái ellen, a' föld hasztalan rejti kincseit szemei előtt: ő az úr, 's a' nap melly vetéseit érlelé, 's a' csillagok ha éjjel ragyogva utját jelelik, szolgái akaratának; egy percz, 's mivé lett! A' szem

hunyva örökre e' föld nagy csudái előtt; magas gondolatának fonala megszakadva, a' szív örök nyugalomban, félisten elébb, most egy kis darab föld, sirja felett a' tavasz elboritá zöld takaróját, 's új örömök, új reménység eltünteti az emléket mellyet élte az emberek között hagyott. Mint a' vizeset melly ezer darabokra szakadva, széttörve száz sziklákon, majd csillogva nap' sugáriban, majd eltakarva gözleplétől ömlik le magas faláról, illyen életünk; benne mennyi küszködés, fájdalom, öröm, vágy 's csillogás, 's sötétség, — 's az egész egy percz. Oh az élet olly rövid, hogy alig érdemes kesergeni vagy örvendenünk, bár mit hozának napjai; hisz' egy nyugalom vár mindenikünkre 's az öröklő leend.

Oh barátom, ha majdan nem leszek, 's hüs föld e' kebel' égő kinjait eltakarta, ne szánj hogy jókorább elmenék; vannak virágok mellyekből gyümölcs nem fejlödhetik, 's vannak emberek kik ha ifjúságok eltünt, elagganak a' nélkül, hogy valaha a' férfi' erős érettségét elérnék, 's én ezek közé tartozom; mit álljak hasztalan kóróként ez élet' viruló térein? egy elbusitó látmány azoknak kik szebb koromat ismerék, másoknak semmi; hidd el, nékem jobb eltérni az útból.

Regény az élet; ki türelmét nem vesztve lapot lap után lelkiisméretesen végig olvas, minden beszélgetésen átmegy, minden leirást a' végső gombig összeállit, 's csak egy lappal sem néz tovább mint kellene, az kielégitve érezheti magát olvasása között. Oh de vannak türelmetlen olvasók is, vannak kik e' nagy könyv' első lapjainál már vége után tekintenek, kik mindent mi benne érdekes, előre olvasának, 's valjon csudálatos-e ha ezek rajta később élvezetet nem találnak, 's a' könyvet félig olvasva leteszik bánat nélkül. Nem az idő, nem a' kor az mi halálra elkészit; miként a' hajó elragadva szélvésztől

napok alatt átfuthatja az utat, mellyre nyugodtabb hajózásnál hetek kellének vala, miként egy tized elszárasztthatja a' fát, míg szomszéda az erős tölgy csak terjeszkedő ágaival méri századit, ugy az ember rövid évek alatt hosszú pályán futhat át, egy élet' ereje elfogyhat kevés nyár' forró napjai által; nem évek, az mit tapasztalánk tesz aggá, 's én érzem hogy az vagyok. — A' mit az élet nyujt én birtam, élveztem gyönyörjeit, átszenvedém bánatjának hosszú sorát, szerettem mint kevesen, lángoltam magas czélokért, emelkedtem, sülyedtem sok pályán, 's fáradt keblemnek jól esik a' nyugalom annyi harcz után; 's ha netalán halálom elbusitná szerető szivedet, gondolj viszsza életemre, 's vigasztalást fogsz találni, látva mi keveset veszték életemmel, 's miként e' kevés között is csak emléked az, melly létem' vég perczéig derült sugárt önte keserveim közé.

'S most még egy kérést hozzád, barátom! — Midőn e' kinos lapoknak irásához fogtam, csak kivánatod' teljesitése vala czélom, ismerni akartad' történeteimet, 's feljegyeztem múlt 's jelent, bánatot 's rövid örömeimet, mindent mit éreztem 's szenvedék leraktam e' lapokban; a' mit reményltél megtörtént, átgondolva keserveimnek okát 's történetét, szívem enyhült bánatában, 's talán még egy haszna lehet e' vallomásoknak. Ha majdan fiaid felnőnek, 's kik most mint víg gyermekek játszanak térdeid körül, házad' küszöben kilépve, a' zajgó tömeg közé vegyülendnek, teli nagy feltételek- 's magas reményekkel mint egykor én valék, bizva az életbe, bizva önnmagokba 's az emberekbe, mint egykor én biztam: akkor add nekik kezeikbe e' hagyományomat, 's példám talán megörzendi szüz kebleiket. — Életem mindennapi, az embérek kikkel érintésbe jövék, nem valának jobbak 's nem roszabbak a' közönségnél, történeteimben semmi rendkivüli, 's még is mennyi kín tölté napjaimat, 's miért? — mert magamon

kivül soha semmit való szeretettel át nem károltam, mert elkülönözve törpe önzés által a' nagy élettől, midőn rövid boldogságom megszünt, nem vala semmi mivel bánatomat vigasztalhatám, mert önnös valék. Tedd gyermekeidet figyelmessé erre 's mondd nekik egy rég elment baráttól kit ők nem ismerének, é' vég tanácsomat.

Szeressetek! e' nagy világon csak egy van mi valóban boldogit, szivetek; csak benne keressétek örömeiteket.

Szép 's dicső e' világ 's feltekintve egére, mellynek boltozatán az éj' sötéte is csak csillagokat ébreszt, körülnézve földötökön mellynek árnyékaiban is virágok nyiladoznak, milly szív, melly dobogva még el nem fáradott, nem érzené boldognak magát, milly kebel nem telnék reményekkel? Reményleni fogtok ti is; éldeletet, tudományt, dicsőséget, hatalmat, mindent mit szemetek lát, lelketek kiván; oh de ha éldeltetek 's kielégületlenül visszatekintve átélt örömeitekre, eszetekbe jut, mi illatlanok valának legszebb virágaitok; ha évekig fáradva, mint ki kutat kimeritni akarna, végre átláttátok, hogy a' tudomány' kimerithetlen forrása senkit fenekére látni nem enged, 's fáradva hosszú munkátokban, szivetek elcsüggedt; ha megtudtátok hogy babér 's olajág nem egy tövön teremnek 's vágyatok megszünt a' dicsőség után mellynek elnyeréséért annyi áldozá fel önn érzetét; ha hatalom nem csábitja többé sziveteket, mióta tudjátok, hogy olly hatalmas nincs ki csak egy embert boldogithatna is; ha kik annyi reménynyel megrakva kedvező szelekkel utnak indultatok, visszatérve a' kikötőbe láttátok hogy vészeitek között egyenként ki kelle vetni kincseiteket, 's hogy mint koldusok tértetek vissza ti is: akkor mi maradt sziveteknél egyéb, egyéb azon kincsnél mellyet Isten, mint az anya elváló gyermekének amuletjét, midőn e' földre helyheze

szivetekbe rejtett, hogy megőrizzen míg távol vándoroltok, 's ha majdan megtértetek, rajta ismerje meg gyermekeit. Oh őrizzétek meg ezt, e' földön nincs mi ha ezt vesztettétek, kipótolhatná károtokat.

Csalódni fogtok. — Minden hitnek vannak martirjai, 's annak melly az emberekbe bizik, legtöbb, 's kik legtöbbet szenvedének, mert kinzások egy hosszú élet; oh, de ne zárjátok el sziveteket a' szeretet' meleg érintése előtt. Sok szív melly egykor derült napjaitokban szépnek látszott, el fogja veszteni becsét, ha majdan fellegek vonulnak fel láthatárotokon; mint a' mocsár 's tiszta forrás egyenlőn ragyog nap'sugáraiban, 's csak homályos napokban itélhetsz tisztaságokról, ugy nem boldogságod' ragyogó világa az melly alatt emberismerethez juthatsz; 's ez sziveteknek fájni fog, fájni ha azok kik legtöbb szeretetet mutattak iránntatok, épen azok valának kiknél legkevesebbet találtatok, miként a' tükör melly nap'sugáriban legszebben ragyog, leghidegebb marad, — de nem vala-e szép maga e' csalódás? nem érzitek-e hogy nem azon szeretet mellyet nyerétek, de az mellyet adtatok, boldogitotta sziveteket leginkább. Oh 's nem mindig csalnak, néha valók az emberek, 's mit szerelem által szenvedél, szerelem vissza fogja adni ismét, 's a' szív melly annyi csalódások alatt vérezett, kiépül egy hív kebel' ápoló érintése alatt.

Szeressetek! Oh de ne csak egyesekért dobogjon ifjú szivetek, bár mi kedves 's boldogitó a' kör mellybe sorsotok helyheze, ne ez legyen határa szerelmeteknek, a' világnak polgárivá születtetek, gyermeki a' nagy emberi családnak 's kebletek nem emelkednék testvéreiért?

Nézzétek a' természetet! ha tavasz jő, im az egész föld egyszerre megújul; fa 's füszál, völgy 's tetők zöldbe

borulva állnak előttetek, 's az öröm egy szinnel ékesiti egész tájatokat, 's a' vész melly a' tenger' hullámait felveré, elragadja a' véghetlen árnak minden csepjét, 's nincs egy melly nyugodnék az egésznek küszködései között. Isten nem akarta hogy lényei elkülönözve álljanak e' világon; a' természet, e' nagy sorsa minden anyagnak, egyenlőn rendezi millió lénynek napjait, 's nem állhat semmi ellent szavának, csak az ember állna magányosan? 's mert végzete magasabb, mert e' világ milliónyi lényei között ő az egyetlen, ki önnálló akaratával az anyag' zsarnok parancsinak ellent állhat, nem volna semmi mi őt hasonlóival egybe kötné? — Im azért adá szivünknek a' szerelmet az ég, hogy miként a' természet minden anyagot összefüzve lánczival egy nagy egésszé szövé, ugy a' szabad ember is egyesülni tanuljon, 's mint tavasz 's ősz a' mező' viráginak, 's mint vész 's a' nap' ragyogó sugára tenger' habjai felett, ugy rokon érzet által, az egész nemnek öröme 's bánata közös legyen.

Tekintsetek magatok körül; a' fát melly alatt pihentek, mások ülteték, kenyereteknek mások veték el magvait, biztosságtokat mások őrzik, a' gondolat maga melly lelketeket emeli, a' tudományon mellyben büszkélkedtek, száz ivádék dolgozott hogy birhassátok, 's nem érzitek-e kötelességteket? nem érzitek-e hogy értetek milliók fáradtak, hogy jólléteteken száz ivadék dolgozott, 's hogy feladástok fáradni, mint ők, hogy a' jövőkor boldogabb legyen hamvaitok felett. Sok nehéz tapasztalás vár reátok e' pályán is. Ki életét magasabb czélnak szenteli, ne várja hogy önnmaga fogja éldelni gyümölcseit; sok idő kell mig a' mag, mellyet az emberiség' mezején elhinténk gyümölcsöket hozhat, 's a' munkás nyugodni megy mi előtt a' mező mellyet elvetett zöldelni kezdene; kikért fáradtatok nem fogják köszönni iparkodásaitokat, 's áldozat helyébe csak güny, talán üldözés vár reátok; az eszme

maga mellyért szívetek lángolt, elfogja veszteni szépségét emberek' érintései között, 's mit egykor olly fennségesnek gondolátok, bemocskolva, mint arany melly sok kéz között forgott, becstelennek fog látszani: de ha szivetek elbusult szomorú tapasztalásaitok felett, nem emelkedik-e a' jövő egy nagy vigasztalásként lelketek előtt? — A' jövő melly az emberiség' lassan termő mezején minden jó magnak végre meghozza gyümölcseit, 's eldödeinek üldözötteiből választva nagy férfiait, egy emléket sem állit, melly mint a' keresztfa ne intene szenvedésekre, — 's talán néktek is megadja béreteket! 'S nem elég-e ez? 's nem érezhetitek ha bár nem mindenhatóknak, legalább hatalmasoknak magatokat e' világon, hol testeteket hat lábnyi föld eltakarja, egy pár év semmisiti, de gondolataitok ezredeknek irányt adhatnak? 'S ha nem, ha magas reményeitekben csalódtatok 's sorsotok névtelen eltünni e' világról, legalább a' czél mellyért küszködtetek, dicső vala, a' nagy vitában mellyben az emberi nem ezeredek óta jogaiért vérzik, ti is részt vettetek, 's elérve nagy győzelmét a' késő ivadék, azon millió névtelenek között kik érte vérezének, áldani fog titeket is; 's nem tölti-e ez nagyobb örömmel lelketeket mind annál, mit önnösségtek éldeletben nyujthatna?

Oh 's az emberi nem el fogja érni magas czélját! — Századok fognak mulni, sok ivadék eltünni küszködés között, de a' napnak jőni kell, mellyben nemünk hivatását betölté, mellyben a' jó győzni fog a' világon; a' mi hivatásunk elhinteni magvát, homlokunk izzadságával termékenyiteni földjét, szivünk' forró vágyaival érlelni csemetéit; végzetünk küszködni, kivánni, reményleni 's ha bár az igért földet nem érhettük el, legalább messzünnen láttuk áldott határait, legalább szemünket legeltettük szép táján, 's haldokló Mósesként éreztük hogy azon Josuát, ki ott egykor győzni fog, mi

vezettük a' csatamezőre, mi ruháztuk fel fegyvereivel. Oh 's ki tudja nem állunk-e már közel e' boldog órához? nehéz a' kor mellyben élünk, forró egünkön terhes fellegek tornyosulnak, 's az ember lankadtan, remegve a' közelgő vésztől halad örömtelen ősvényein: de ha a' nap legforróbb, 's a' vetés földfelé hajolva már alig birhatja kalászait, nem közelg-e akkor épen az aratás? Reméljetek ifjak!

'S ha netalán napok jönnének, hol szívetek elfáradva annyi kinzó tapasztalás után kételkedni kezd, ha erőtök a' nehéz pályán, mellynek czélja mennyivel tovább jártatok annyival messzebbre száll, ellankadott, akkor gondoljatok reám, 's éltemnek emléke őrizze meg önnösségtől lelketeket; bús napjaitok el fognak mulni: a' világ' fájdalmát kedvesek' ölelései, kedveseitek' sértéseit a' világ ki fogják pótolni, csak az önnösnek nincs vigasztalása e' földön.

'S most Isten veled; a' nap lealkonyodott, végsugárjai elhalaványultak bérczeink felett, ideje hogy nyugodni menjek én is. 'S ha utaid egykor a' bérczek közé vezetnek hol barátod helyett csak egy sír álland előtted, mellynek kövén nevem áll, 's eszedbe jut hogy a' szív melly alatta hamvad, egykor érted dobogott, 's nem mozdulhat többé közelítésednél: akkor emeld az éghez szemedet, 's gondold: ott meglátjuk egymást. — Oh ott, ott 's örökre! Mert hisz' mi volna halhatatlan bennünk, ha nem azon része lelkünknek, melly szeretett.

LI.

Eddig Gusztáv' kézirata. Végső sorai remegő kézzel, itt ott, főkép vége felé majd olvashatlanul irva. E' lapokhoz zárva, néhány érdektelen irományokon kivül, Gusztáv' végakaratát, mellyben Betty' atyjának, Justusnak 's azon barátjának kihez naplóját intézé, nagyobb legatumokat, egyéb vagyonát a' szegényeknek hagyá, 's egy levelet találtam, mellyben Justus, életének végperczeiről szól.

A' levél szerint e' szerencsétlennek vég órái nyugodtak 's fájdalmatlanok valának. Midőn nap' leszállta után az orvos, a' carthausi 's Armand kik betegsége alatt körülte valának, szobájába léptek, székén ájulva találták, ablaka nyitva, asztalán bucsúlevelének végszavai még alig megszáradva. Ágyába vitték hol egy ideig eszmélet nélkül feküdt. Mintegy tiz óra felé magához jött, szólni kezdett, de keveset, 's mind inkább gyengülő hangon. A' generalis, kit már tegnap kéretett, eljött, 's a' többiek kimenvén, véle maradott mintegy két óráig, a' vallás' vigasztalásait felveendő. Éjfél előtt ismét be ment az orvos, 's őt nyugodtan, 's ha bár gyengén, váratlanul jól találta; apjáról szólt, barátjairól 's néha mintegy felmagasztalva az éghez emelt szemekkel viszonlátással vigasztalá elcsüggedő barátait. Éjfél után elszunyadott; az ég dörögni kezde, fennségesen, mint csak e' bérczek között látható, vonúla

a' vész e' völgyen át, de a' felbőszült természet' nagy zaja nem ébreszté az álmodót. Mikor a' vész elvonúlt, 's a' nap a' láthatáron felmerülve a' szobának egyik ablakát lángba borítá, felnyitá szemeit, 's kissé felemelkedett ágyában. — Mi hamar múlt ez éj! szóla gyenge hangon Armandhoz fordulva, világosság, világosság ömlik el szemeim körül, nem birhatom; 's ezzel visszarogyott 's nem szóla többé. Egy órával később szíve már nem dobogott. Kivánata szerint nem a' kolostorban, hanem közel a' házhoz hol vég napjait tölté, temették őt barátjai, a' nép imádkozva követte kiséretét, 's dombja felett Armandtól ültetve egy hárs terjeszti zöld ágait.

Boldog ki mint ő, a' nehéz pályát átfutva nyugodni ment.

LII.

Félévvel később mint a' kéziraton végig mentem, egyik barátommal Angliába utaztam.

Szép májusi est vala, midőn a' scotiai Perth grófság N. nevü falujába értünk. Uti társam leveleket kapván a' házából, vendéglőnkben maradott, én kimenék a' mezőre, melly felett a' most kelő teli hold árasztá első szelid sugárit el. Egyike azon esteknek vala, millyeket tavaszkor mindenikünk élt néhányszor, 's mellyek' nyájas óráit mindenikünk sokszor kivánta vissza már, mert azon örömeknek is, miket a' természet ád, vannak emlékei, 's talán azon egyetlenek, mellyek közé keserü érzelem nem vegyül. — Czél nélkül haladék tovább a' kertek között; minden hallgata körültem, néha egy könnyü fuvalom, melly a' fák' csucsain átlejtve virágesőt hullata rám, vagy egy madár' gyenge röppenése, melly felzavarva lépéseimtől, rejtettebb menedéket keresett magának az ágak közt, — ez vala minden. Mint a' gyermek ki mosolygva álomba szenderült, hogy mosolygva ébredjen ismét, ugy állt a' föld tavaszálmában, fölötte az ég' derült arcza, melly szerető anyakint örzé álmait, míg a' virágzó tájakon, mint meleg sohajtat, lejte végig az esti szellő.

Gondolatimban tovább haladva, végre sövénykerités előtt találtam fel magam, 's belépve nyitott kapuján egy temetőnek, hol százados fák' árnya alatt csak itt amott fejérlett ki egyegy sirkő a' fütakart egyszerü halmok között. Ki az, ki temetőn meghatva nem érzené magát? mint gyermek, mert fél, hogy az elhúnytak visszajőnek; mint férfi, mert tudja, hogy a' föld senkit vissza nem ád. Fejem' kezemre támasztva ültem egy halomra le, 's míg szemeim a' teli holdvilágon átfutó felleget követék, sok elmult emlék tünt fel lelkem előtt, sok kép, mellynek kedves vonalmait e' szív nem fogja felejteni, bár mennyi évekig dobogna is. Ábrándimból lépések ébresztének fel, 's egy csoport ember, a' temetőkapun belépve, közel hozzám egy ujonan ásott sirt álla körül, melléje letéve bús terhét. Férfiak valának nagy részint komoly áhitatos arczokkal, 's mint szerény öltözetükből 's magokviseletéből látám, methodisták. Közelebb lépve egy öszhaju férfit vevék észre, ki mellére tett kezekkel, tekintetét ég felé emelve, állt a' koporsó mellett, mint egy szent, szótalan imádságba merülve, míg társai tisztelettel állák őt körül. Mindenki hallgatott; végre az agg megszólalt.

Ha a' nyár elmulik, a' rózsa elveszti virágit, 's ki sír utána? ő virágzott. 'S ha a' nap ragyogva feljő a' láthatáron, ki könnyezik, ha egyenként látja eltünni a' csillagokat? ők ragyogtak. 'S ha a' madár őszkor boldogabb éghajlatt felé költözik, ki sohajtoznék utána? ő fészket rakott, ő felnevelte kisdedit, ő énekelt; 's ez vala végzetök. 'S ti miért álljátok hát körül annyi bánattal e' ravatalt, barátim? mit könnyeztek? ... Ki itt fekszik, is betölté végzetét, betölté, mint a' rózsa melly dúsan virágzott, mint csillag melly tisztán sugárzott, mint madár, melly édes dallal lebegte körül kisdedit. — Asszony vala, szeretett, 's szeretni az asszony'

végzete, ez magas hivatása e' földön. A' férfié a' küzdés, a' tett; legyen bár czélja, mellyet magának ifju ereje' érzetében kitüzött, a' legmagasb, az: hogy az emberiségnek élend; legyen a' legalábbvaló önség, mellyre számtalan csalódás tanitá, boldogsága mindig a' külvilágtól függ. Az asszony' élete más. Oh nézzétek őt ifjusága' első éveitől, mikor a' szív először ébredez, arczai először lángolnak, először lobog érzelem tekintetében! ő is czélt keres magának, de ez nem hír, nem önség, egy rokon kebel ez, mellyet boldogithasson. Reménylve 's keresve jár körül, igy foly a' földön széllyel a' zöld repkény, mindenfelé terjesztve ágait, minden felől viritva, mig egy fát talált; 's oh akkor nézzétek mint ölelé ezer karral támaszát, mint szövé körül legszebb zöldjével, mint emelkedik tövén, hogy levelei a' kedvelt' lombjával vegyüljenek, 's dús koszorúkban függjenek le ágairól! — E' fa, sorsá a' repkénynek, melly állani fog 's virúlni, mig ő, vele süllyedni 's veszni: mert nincs egy ága, nincs egy gyenge hajtás, melly nem függne tövén. 'S ha e' kép nem festheti mindazon vonzalmat 's feláldozást, melylyel a' hölgy első szerelméhez ragaszkodik, ha le nem festheti mindazon boldogságot, melly szívén elárad, valjon hol találunk ollyast, melly egy anya' érzelmét leföstené! Isten mikor meglátogatá földünket, nem villámok közt tünt fel az embereknek, nem hegytetőn ragyogó sugáraktól körülvéve; ő egy anya' karjai között mosolyga a' pásztorok' adományinak, 's ez vala legszebb, legszentebb oltára a' világon.

Egy anya! oh ki nem érzé egész értelmét e' szónak, kinek nem szökik könny szemébe ha arra gondol, ki élete' első pillanatától őt szeretni meg nem szünt, ki gyermekörömeinek mindig tuda mosolygani, ki mindig könyüt talált, ha kedvese szenvedett! Kinek szivét nem tölti

vágy, ha boldog gyermekkorára gondol vissza, hol az egész életből csak anyját ismeré, 's olly szépnek képzelé a' világot, mert nem tudta még, hogy szeretni e' földön csak anyák tudnak. 'S nem láttátok-e őt gyermeke körül, ha mint az isteni gondviselés őrzi magzatát! Gyermeke még nem beszél, de ő érti; érti ha mosolyg, tudja miért könyezik, szerelme mindenható. Mert mi állna ellen, ő nem számol, nem kérdez; ő szeret 's feláldozza magát. Élete mit érne, ha gyermeke nem él; mióta anyává lett, magának reményleni nem tud már; új életet kezde 's lelke nem önn testében lakik többé. Arczai elsápadnak beteg kedvese fölött; mit bánja ő, ha a' beteg arczai kipirultak ismét. Ezer könyüt sírt; de hogy' számolná ezt, hisz gyermeke mosolygott. A' fáradság megtörte erejét, 's érzi hogy végórája közelg; de ő elragadtatva örömérzetétől szorítja karjai közé gyermekét, hisz az élni fog. 'S mikoron végre felnöttünk, mikor lelkünkben száz ki nem mondható vágy ébrede, száz remény ostromlá szivünket olly annyira, hogy éltünk lassúnak látszott, ki érti szívünk' legmélyebb rejtélyeit, ki türte tapasztalatlan boldogságunkat, mellyet anyi bájló csalódás szebbite meg, ha nem anyánk. — Ő megérté fiát. Miként a' kertész, ha magva csak egy levelkét hajta ki, már a' faóriást sejdíti a' gyenge növényben, úgy ő gyermekjátékinkban a' férfiút. 'S miként örült előre, mi szép terveket alkotott magának, mi nagy jövendőt feste képzeletében, 's mikép emelkedék szivünk szerelme' jóslatain!

'S így áll szeretve 's boldogítva a' gyermek' bölcsőjénél az asszony, 's így öleli az ifjut élete legszebb napjaiban, 's így támogatja a' férfit, ha ereje az élet' csapási alatt lankadni kezd. Mert ha mindenki elhagyott, ha legszebb terved' romjai felett állsz reménytelen, a' világon ha nincs hely, hol megpihenhetnél: ő nem hagyott

el; talán nem érdemelted szerelmét, talán nem értéd, megvetéd hív ragaszkodását: ő el nem hagy; szerencsétlennek nem hivtelen az asszony, 's benne bizhatol. — Gyöngének gondolád, de nézzd most midőn szükséged van reá, mikről nem tud lemondani, mennyit türni, millyeneket tenni, 's mosolygani szenvedései közt, hogy észre ne vedd, mennyivel tartozol neki; ő nagyobbodott keserveiddel, 's ha minden elhagyott, mindeneddé vált. —

Szeretni az asszony' hivatása, 's ha ritka felel meg neki, nem ők okai. Nézzétek a' rózsát, ha az ősz' hideg szele rajta átment, mi marad belőle tövisénél egyéb? 's még is a' száraz ágakban még él az erő, melly virágokat teremte, 's melly hogy újra kihajtson, egy meleg nyári napnál nem kivántatnék egyéb; 's valjon az asszonyt, ha százszor csalatva szeretni megszünik, ha végre önnössé vált ez önnös világban, és szinleni kezd, mert érezni többé nem mer, kárhoztassuk-e? Az erő melly egykor szeretni tanitá, még szivében meg nem szünt, adjátok vissza hitét 's szeretni fog ismét; fektessetek egy gyermeket karjai közé, 's angyallá válik; öleljétek meg szerelemben, 's érezni fogjátok, hogy a' szív még dobogni tud. De ki teszi ezt? ki akarná fölemelni magáig a' süllyedettet? hiúságtoknak tiszta áldozatok kellenek: mit bánjátok ti a' szenvedőt.

'S oh, ők szenvednek! hadd mondjam itt egy asszony' sírja fölött, most hol megbatva álljátok körül e' ravatalt, ők szenvednek száz meg ezer kínt, mellyeket mi nem gyanitunk, nem szánunk, 's mellyek még is nagyobbak minden szenvédésinknél. Mert mik a' férfi szenvedései? Száz lánczczal függ az életen ő; ő dús reményekben, 's bár mennyiszer csalatva, mindig egy új czélt ta-

lál magának, melly után fáradhat. Az asszonynak egyetlen java, egyetlen reménye a' szerelem, 's hány van ki ebben nem csalódott? hány, ki ifjusága' álmát valósulva látná, 's ki soha nem kérdezte kétségbeesve önmagától: miért élt? 'S ha netalán megérté a' feleletet, ha végre gyanitani kezdé, hogy éltének czélja az vala, hogy egy érdemetlennek néhány boldog pillanatot szerezzen, ha általlátá, hogy mind e' lángoló érzemény, mind e' feláldozás hasztalan vala, 's hogy nem boldogithatott, valjon mi vigasztalja őt? — A' szabadság, mellyet felvilágosult századunk a' nőnek engedett. Szabadság? az az: elhagyottság, 's ez vigasztaljon?

Oh ne irigyeljétek az asszonyt, ki körülvéve hódolóktól ünnepek közt tölti napjait; szegény vigasztalás az öröm, vesztett boldogság helyett, 's fényes köntöse csak a' világ előtt takarhatja szíve' mély sebét. Ki tudja menynyit szenved; ki tudja, milly keveset remenyl ő; 's ha szemei szárazok, 's ha nem hallja senki sohajtozni, ki tudja mennyi nem ismert keserv apasztá el könyei forrását, mennyi csalódás tanitá olly hidegen mosolygani? mert bizonyosan neki is voltak szép napjai egykor; egykor ő is reménylt, ő is szeretett, 's most mindennek vége. Oh ne irigyeljétek fényét, csak sirpompa ez, mellyel elhült szívét körülveszi, 's ezer világ sem melegiti a' holttat többé. Ne irigyeljétek, 's ne vessétek meg azt, ki süllyedett; ki tudja, milly lángolón érzett, 's miket tapasztalt ő; ki tudja, nem mondta volna-e róla is az úr: neki sok bocsáttatik meg, mert sokat szeretett. Ne vessétek meg a' süllyedőt; de ha találtok ollyant, ki tisztán halada végig pályáján, kit nem ronthata csábítás, le nem sújthata fájdalom, ha találtok ollyant ki türve az élet' minden kinjait, sértve legszebb érzeményiben, hivatásának mégis megfelelt, mint ez, kinek sirjánál most állunk,

akkor örvendjetek, mert illy asszony a' természet' remeke. —

Örüljetek 's ne sirjatok hát ti is, kik e' halottnak hívei valátok, 's azon egy rövid éven át, mellyet az idegen körünkben töltött, szeretve álltatok mellette; ő betölté végzetét, éldelte mit e' föld legboldogabbat nyújt, türte mi legkinosabb: a' szerelmet; 's mikoron napszámát bevégzé, pihenni ment. Pihenni hol egyetlen gyermeke pihen, hová szivének minden vágya, minden reménye rég hitta őt. Mert mit keressen e' földön ő, ha nem találhatja gyermekét? miért éljen, ha nincs kinek áldozni napjait? mit reméljen, ha nem felejtheti, hogy anya volt, gazdag reményekben, 's hogy gyermeke meghalt? 's asszony ezt nem tudja felejteni.

Fáradhatlanul halad a' vándor utjain, a' nap' első keltétől, mig az árnyékok hosszabbra nőnek; de ha végre leáldozott a' nap, 's végső legszebb sugárai a' láthatáron pirosan eltüntek, pihenni megy ő is, mert csak tévedés, csak hasztalan fáradság várja utjain; 's így állt meg e' szív is, mert vég reménye eltünt 's élte hasztalanná vált, hol többé senki sem vala kit boldogithasson. A' kegyes istenség mindenkinek kiszabta terhét, 's vég adománya, mellyet vértnek hoztak ki paradicsomból ember eldődink, a' halandóság.

Az agg elhallgatott; 's leeresztetvén a' koporsó, marok földet vetett rá, 's elment. Igy cselekvék a' többi is egymás után. Az üreg dombbá vált, 's a' hallgatag éjt csak a' mindinkább elhangzó lépések háborták meg.

Midőn másnap reggel barátommal e' falut elhagyám, 's utunk a' temető mellett vezetvén el, még egyszer bé-

menék, az új dombon egyszerü sírkő álla, 's rajta ez egy szó: „Julia."

VÉGE A' CARTHAUSINAK.

V E R S E K.

Rokonra lelés.

Boldog, ki Téged ért!
Kihez édest sohajt 's megnyilik kebeled.
Arany él'tet él az,
'S elyziom völgyén mulatozik Veled.

Lelkem Téged képzett,
'S feltalálván csak Te töltöd el szivemet,
Érzésim testvére!
Lelnél rémlettednek Te is bár! — engemet.

Mózses VII. törvényének meg nem tartása.

„Reszketek egy csókért, eper-ajkadról, melegében"
Ezt rebegém 's hölgyem lassu-pirulva mosolyg.
Csillagzó szemiben de beszéd költ, áradozó hév,
'S bár nem szólt, abban főige ez vala: lopj.
Tiszteltem mélyen fenkényű rózsa szemérmét
'S értvén a' némát, mást enyelegtem elé,
És mikor erre felelt, hevenyén loptam rea csókom,
'S ő nem ijesztett rám, mint a' lopóra szokás.
Mózsi „ne lopj"ának nincs rajtam már foganatja,
Csóktolvaj lettem, azt lopok, azt orozok.

Legszebb hölgy.

Égi rész, ha hölgynek virágékességét,
Grátziák ajkáról szálló kedvességét

'S kebelét, mellyet gyujt szűz szerelem,
Nemes szív emeli 's angyali értelem.

Rokonfele ennek menyözönben örül
Gondot csillapító Istennéje körül.

De jaj! ha érzése, szelíd ömledtében
Értetlenül hal ki, kereső szemében.

Mert, oh! mennyi vész el, életünk kecséből,
Ha nincs társ, a' kinek lágy szívéből,

Midőn meleg lelkünk fellengvén egébe
Édes találkozás nem repül elébe.

DÖBRENTEI GÁBOR.

Österreichische Nationalbibliothek
+Z168669609